Економіка та держава

Міжнародний науково-практичний журнал

№ 7

липень 2016

Журнал засновано у січні 2003 року.
Виходить щомісяця.

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з ЕКОНОМІКИ
(постанова президії ВАК України від 27 травня 2009 р. № 1-05/2, наказ Міністерства освіти і науки України № 1081 від 29.09.2014 р.)

Свідоцтво КВ № 9144,
від 09.09.2004 року

ISSN 2306-6806

Передплатний індекс: 01751

Адреса редакції:
м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:
04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33
Телефон/факс: (044) 458-10-73
E-mail: economy_2008@ukr.net
www.economy.in.ua

Засновники:
Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України,
ТОВ"Редакція журналу "Економіка та держава"

Видавець:
ТОВ"Редакція журналу "Економіка та держава"

Відділ інформації
Стаднік С. Б.
Відділ реклами
Чурсіна А. М.
Коректор
Строганова Г. М.
Комп'ютерна верстка
Полулященко А. В.
Технічне забезпечення
Дідук Б. Б.

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.
Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.

Рекомендовано до друку Вченою Радою ІПКДСЗУ 28.07.16 р.
Підписано до друку 28.07.16 р.

Формат 60х84 1/8, Ум. друк. арк. 21,2.
Наклад — 1000 прим.
Папір крейдований, друк офсетний.
Замовлення № 2807/1.
Віддруковано у ТОВ «ДКС центр»
м. Київ, пров. Куренівський, 17
Тел. (044) 537-14-34

© Економіка та держава, 2016

Редакційна колегія

Федоренко Валентин Григорович, головний редактор, член Спілки ректорів Європи, перший віце-президент Спілки будівельників України, професор кафедри теоретичної та прикладної економіки ІПК ДСЗУ, д-р екон. наук, почесний доктор Одеської державної академії будівництва та архітектури, професор, заслужений діяч науки і техніки України, академік УАН

Кучеренко Ганна Борисівна, відповідальний секретар

Амоша Олександр Іванович, директор інституту Економіки промисловості НАН України, д-р екон. наук, професор, академік НАН України

Андрощук Генадій Олександрович, головний консультант Верховної Ради України, к-т екон. наук, доцент

Бакуменко Валерій Данилович, проректор з наукової роботи Академії муніципального управління, д-р наук з державного управління, професор

Бандур Семен Іванович, професор кафедри управління персоналом та економіки праці ІПК ДСЗУ, д-р екон. наук, професор

Бендасюк Олег Олександрович, головний спеціаліст департаменту атестації кадрів вищої кваліфікації МОН України, д-р екон. наук

Воротін Валерій Євгенович, заступник директора Національного інституту стратегічних досліджень, д-р наук з державного управління, професор

Гайдуцький Андрій Павлович, заступник керівника управління платіжних систем УКР СІБ банка, д-р екон. наук

Гайдуцький Павло Іванович, Радник Президента України, д-р екон. наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України

Гнибіденко Іван Федорович, професор кафедри управління персоналом та економіки праці ІПК ДСЗУ, д-р екон. наук, професор

Грищенко Іван Михайлович, ректор Київського національного університету технологій та дизайну, д-р екон. наук, професор, член-кореспондент НАПН України, заслужений працівник освіти України

Гудзинський Олексій Дмитрович, професор кафедри менеджменту і маркетингу ІПК ДСЗУ, д-р екон. наук, професор

Дацій Олександр Іванович, в.о. ректора Академії муніципального управління, д-р екон. наук, професор

Денисенко Микола Павлович, професор кафедри економіки і фінансів ІПК ДСЗУ, академік УТА, д-р екон. наук, професор

Криклій Артур Станиславович, завідувач кафедри фінансів Хмельницького економічного університету, доктор економічних наук, професор, дійсний член АЕН України

Кузьмін Олег Євгенович, директор навчально-наукового інституту економіки і менеджменту Національного університету "Львівська політехніка", д-р екон. наук, професор, заслужений працівник народної освіти України

Куліков Петро Мусійович, ректор КНУБА, д-р екон. наук, професор, лауреат 2х державних премій в галузі науки та техніки, заслужений працівник освіти України

Кучменко Еліонора Миколаївна, професор кафедри соціології та соціально-гуманітарних дисциплін ІПК ДСЗУ, доктор історичних наук, професор

Маршавін Юрій Миколайович, перший проректор ІПК ДСЗУ, д-р екон. наук, професор, заслужений працівник освіти України

Міщенко Катерина Семенівна, доцент кафедри теоретичної та прикладної економіки ІПК ДСЗУ,кандидат наук з державного управління, доцент

Могильний Олексій Миколайович, ректор ІПК ДСЗУ, д-р екон. наук, професор

Момир Джурович, президент Академії наук та мистецтв Чорногорії

Мордвінов Олександр Григорович, завідувач кафедри, Класичний приватний університет (м. Запоріжжя), д-р наук з державного управління, професор

Онищенко Володимир Олександрович, ректор Полтавського національного технічного університету, д-р екон. наук, професор

Патика Наталія Іванівна, проректор з науково-педагогічної роботи ІПК ДСЗУ, к-т екон. наук, доцент

Поважний Олександр Станіславович, ректор Донецького державного університету управління, д-р екон. наук, професор

Радиш Ярослав Федорович, професор кафедри управління охороною здоров'я НАДУ при Президентові України, д-р наук з державного управління, професор

Розпутенко Іван Васильович, завідувач кафедри економічної політики НАДУ при Президентові України, д-р наук з державного управління, професор

Саблук Петро Трохимович, Почесний директор ННЦ "Інститут аграрної економіки", д-р екон. наук, професор, академік УААН, заслужений діяч науки і техніки України

Сорока Микола Петрович, д-р наук з державного управління, професор, народний депутат України

Тимошенко Іван Іванович, ректор Європейського університету, професор

Федоренко Станіслав Валентинович, доцент кафедри інформаційних систем і технологій ІПК ДСЗУ, академік академії будівництва України, к.т.н., доцент

Чапка Мирослав, ректор Вищої школи економіки та адміністрації в м. Битом (Польща), д-р екон. наук, професор, академік Академії економічних наук України

Черкасов Андрій Володимирович, завідувач кафедри управління персоналом та економіки праці ІПК ДСЗУ, д-р екон. наук, доцент

Чорна Людмила Олександрівна, завідувач кафедри менеджменту та адміністрування Вінницького торговельно-економічного інститут Київського національного торговельно-економічного університету, д-р екон. наук, професор

Шаров Юрій Павлович, перший заступник директора ДРІДУ НАДУ при Президентові України, д-р наук з державного управління, профессор

У НОМЕРІ:

Економічна наука

Голян В. А.
Економічна криза в Україні: феномен "голландської хвороби" та рецидив "ресурсного прокляття" 4
Черкасов А. В.
Соціально-економічний розвиток окремих районів Донецької та Луганської областей України: сучасний стан, загрози, перспективи 16
Пустовійт Р. Ф.
Військово-економічна безпека держави 23
Куценко Т. Ф., Ємельяненко Л. М.
Реформа бюджетної децентралізації в Україні: соціальна функція 29
Исаева Н. И.
Стратегия развития повята, ее роль и место в системе стратегического планирования Польши (на примере Краковского повята Малопольского воеводства) 35
Іванова О. М.
Інтернет-технології в управлінні туристичними підприємствами 40
Ворсовський О. Л.
Фінансовий потенціал підприємств, основним видом діяльності яких є охорона здоров'я та надання соціальної допомоги 44
Саенко В. Г., Панасейко С. И.
Кадровая политика на предприятии и значение кадров 47
Денисов О. Є.
Сутність поняття економічної безпеки та її вплив на розвиток державності 52
Олійник Г. І.
Особливості об'єднання банку і страхової компанії у межах фінансового супермаркету 58
Слободянюк Н. О.
Вітчизняна практика державно-приватного партнерства в інвестиційній сфері: проблеми і перспективи 62
Дробязко С. І.
Особливості функціонування недержавного пенсійного забезпечення в Україні 67
Харчук С. А., Пенькна І. С.
Безробіття як одне з глобальних проблем світу та напрями його подолання 71
Залуцька Н. С., Ватаманюк-Зелінська У. З., Кочерган О. М.
Управління процесом формування державного оборонного замовлення України в контексті економії бюджетних видатків 77
Зачосова Н. В., Шостак А. В.
Концептуальні засади формування комплексної системи забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємств та фінансових установ України 80
Наконечна Ю. Л., Льодіна О. Т.
Державна політика у сфері бюджетних видатків в Україні та напрями її вдосконалення 84
Ковальчук М. В.
Інституціональні складові фінансової безпеки держави 88
Костенко А. О.
Митний постаудит в Україні: сучасний стан та шляхи вдосконалення 94

CONTENTS:

Ekonomika ta derzhava № 7/2016

Economy

Golyan V.
ECONOMIC MELTDOWN IN UKRAINE: THE PHENOMENON OF "DUTCH DISEASE" AND THE RELAPSE OF "RESOURCE CURSE" 4
Cherkasov A.
SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT SEPARATE AREAS OF DONETSK AND LUGANSK UKRAINE: CURRENT STATUS AND THREATS AND PROSPECTS 16
Pustoviit R.
STATE MILITARY AND ECONOMIC SECURITY 23
Kutsenko T., Emelyanenko L.
REFORM OF FISCAL DECENTRALIZATION IN UKRAINE: SOCIAL FUNCTION 29
Isaeva N.
THE DEVELOPMENT STRATEGY OF THE DISTRICT, ITS ROLE AND PLACE IN THE STRATEGIC PLANNING SYSTEM IN POLAND (FOR EXAMPLE, THE DISTRICT KRAKOVKOGO MALOPOLSKA PROVINCE) 35
Ivanova E.
INTERNET TECHNOLOGY IN THE MANAGEMENT OF TOURISM ENTERPRISES 40
Vorsovsky O.
FINANCIAL POTENTIAL OF HEALTH CARE AND SOCIAL CARE-ORIENTED ENTERPRISES 44
Saienko V., Panaseiko S.
THE PERSONNEL POLICY IN THE COMPANY AND THE VALUE OF STAFF 47
Denysov O.
THE ESSENCE OF THE CONCEPT OF ECONOMIC SECURITY AND ITS IMPACT ON THE STATE 52
Oliynik G.
PECULIARITIES OF BANK AND INSURANCE COMPANY ASSOCIATION WITHIN THE FINANCIAL SUPERMARKET 58
Slobodyanyuk N.
DOMESTIC PRACTICE OF PUBLIC- PRIVATE PARTNERSHIP IN THE INVESTMENT SPHERE: PROBLEMS AND PROSPECTS 62
Drobyazko S.
FEATURES OF THE FUNCTIONING OF PRIVATE PENSIONS IN UKRAINE 67
Kharchuk S., Penkna I.
UNEMPLOYMENT AS ONE OF THE GLOBAL PROBLEMS AND WAYS OF ITS RESOLVING 71
Zalutska N., Watamanyuk-Zelinska U., Kocherhan O.
MANAGEMENT PROCESS OF FORMING OF STATE DEFENSE ORDER OF UKRAINE IN CONTEXT OF BUDGET EXPENSES ECONOMY 77
Zachosova N., Shostak A.
CONCEPTUAL BASES OF FORMATION OF THE COMPLEX SYSTEM OF FINANCIAL AND ECONOMIC SECURITY OF ENTERPRISES AND FINANCIAL INSTITUTIONS IN UKRAINE 80
Nakonechna Y., Lodina O.
PUBLIC POLICY IN THE SPHERE OF BUDGET EXPENSES IN UKRAINE AND DIRECTIONS OF ITS IMPROVEMENT 84
Kovalchuk M.
INSTITUTIONAL COMPONENTS OF STATE FINANCIAL AND ECONOMIC SAFETY 88
Kostenko A.
POST CLEARANCE AUDIT IN UKRAINE: CURRENT CONDITION AND WAYS FOR IMPROVEMENT 94

УДК 338.124.4: 330.15 (477)

В. А. Голян,
д. е. н., професор, заступник директора з наукової роботи, завідувач відділу проблем економіки земельних і лісових ресурсів, Державна установа "Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України", м. Київ

ЕКОНОМІЧНА КРИЗА В УКРАЇНІ: ФЕНОМЕН "ГОЛЛАНДСЬКОЇ ХВОРОБИ" ТА РЕЦИДИВ "РЕСУРСНОГО ПРОКЛЯТТЯ"

V. Golyan,
Doctor of Science (Econ.), Professor, Deputy Director for scientific work, Head of the Department Economic Issues of Land and Forest Resources, Public Institution "Institute of Environmental Economics and Sustainable Development National Academy of Sciences of Ukraine"

ECONOMIC MELTDOWN IN UKRAINE: THE PHENOMENON OF "DUTCH DISEASE" AND THE RELAPSE OF "RESOURCE CURSE"

Виявлено системні суперечності в економічному регулюванні природокористування та управлінні природними ресурсами, проявами яких виступають квазіринковість та половинчастість земельної реформи, збереження рудиментів командно-адміністративної економіки в управлінні лісовим господарством, неформальна передача у володіння, користування та розпоряджання корпоративним утворенням мінерально-сировинних ресурсів. Аналізується ситуація на ринку природного газу власного видобутку, яка характеризується непрозорістю схем його продажу вітчизняним споживачам, в першу чергу, населенню, та присвоєнням значних обсягів природно-ресурсної ренти фактичними власниками облгазів.

Доводиться залежність глибини і масштабів економічної кризи в Україні від посилення проявів українського феномену "голландської хвороби" та вітчизняного рецидиву "ресурсного прокляття". Встановлено, що зрушення в структурі експорту у зв'язку із збільшенням питомої ваги сільськогосподарської продукції не послабили сировинну спрямованість національної економіки і не наблизили Україну до глобальних ланцюгів доданої вартості. Висвітлюються наслідки рецидиву "ресурсного прокляття" в аграрному секторі у зв'язку з тим, що інтегровані підприємницькі об'єднання холдингового типу монополізували аграрні ринки і поглибили "зерновий перегин" у структурі сільськогосподарського виробництва, що посилило прояви виснажливого та розбалансованого природокористування.

Встановлено, що загальне зростання обсягів експорту сільськогосподарської і продовольчої продукції за період з 2001—2015 роки супроводжується зниженням питомої ваги продукції з високою доданою вартістю. Доведено, що каталізатором загострення "голландської хвороби" та "ресурсного прокляття" є великий олігархічний капітал, який внаслідок наявності інституціональних пасток у системі фіскального регулювання природокористування присвоює значну частку природно-ресурсної ренти і не забезпечує навіть критично необхідного рівня модернізації виробничо-технічної бази видобутку і переробки природної сировини.

Дослідження показали, що основною детермінантою, яка визначає потік валютних надходжень в Україну, є стан кон'юнктури на світових сировинних ринках, в першу чергу, ринках сільськогосподарської продукції та чорних металів. Встановлено факт зростання ролі України як сировинного придатку передових країн у зв'язку з тим, що 70% надходжень валюти на міжбанку належать металургам та аграріям і посилюється зв'язок з неенергетичним сировинним індексом МВФ. Прогнозується скорочення доларового ВВП України у 2016 році через збереження сировинної рецесії та відсутність резервів збільшити валютні надходження внаслідок ймовірного зростання експорту зернових у зв'язку високим рівнем чутливості світового аграрного ринку до незначних коливань пропозиції.

The system contradictions in economic regulation of nature and natural resources management have been revealed. They are evident as a quasi nature of market and a halfness of the land reform, preservation of rudiments of centrally-controlled economy in terms of forest management, informal assignment for ownership, use and disposal of corporate organizations of mineral and raw resources. The situation on the gas produced domestically

market is being analysed. It is exemplified by the non-transparency of its selling to domestic consumers, mainly population, and embezzlement of considerable volumes of natural and resource rent by actual owners of regional gas administrations.

The dependency of the scales of economic crisis in Ukraine on intensification of Ukrainian phenomenon of "Dutch disease" and the domestic relapse of "resource curse" has been grounded. It has been determined that the changes in the structure of export due to increase of the share of agricultural products haven't affected the raw orientation of the national economy and haven't drawn Ukraine nearer global chains of added value. The consequences of the relapse of "resource curse" are being revealed in the agrarian field due to the fact that integrated entrepreneurial holding associations have monopolized the agrarian markets and aggravated the "grain break" in the structure of agricultural production which intensified the manifestations of exhaustive and imbalanced nature management.

It has been determined that the general increase of agricultural and food export from 2011 to 2015 has been accompanied by the decrease of the share of goods with high added value. It has been proven that the accelerator of the "Dutch disease" aggravation is a considerable oligarchic capital which due to existence of institutional traps in the system of fiscal regulation of nature management embezzles the considerable share of nature and resource rent and doesn't provide even a critically needed level of modernization of production and technical base of extraction and processing of raw resources.

The researches have shown that the main determinant that estimates the currency income to Ukraine is a state of conjuncture on global raw markets, mainly, agricultural and ferrous metals ones. It has been determined that Ukraine is being given a purely raw-exports role of advanced countries due to the fact that 70% of currency income on the interbank belong to metal-makers and agrarians, and the connection between non-energetic raw index of the IRF. The decrease of dollar GDP of Ukraine in 2016 is being forecast due to the raw recession and the lack of reserves to increase the currency income as a result of probable increase in exports of grains due to the high level of sensitivity of the global agrarian market to minor fluctuations of supply.

Ключові слова: економічна криза, голландська хвороба, ресурсне прокляття, природні ресурси, аграрний сектор, додана вартість, сировинна рецесія.

Key words: economic crisis, natural resources, Dutch disease, resource curse, agrarian field, aded value, raw recession.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Економіка України за 25 років незалежності, за винятком періоду 2000—2008 років, коли кон'юнктура на світових сировинних ринках сприяла нарощенню обсягів експорту мінеральної сировини та продуктів її первинної переробки, перебуває в кризовому стані. Підгрунтя для макроекономічної стабілізації і початку фази економічного зростання сформувалося в кінці 90-років знову ж таки за рахунок експортного буму підприємств гірничо-металургійного комплексу та хімічної промисловості, оскільки високі темпи піднесення американської і відповідно світової економіки потребували значних поставок сировини та напівфабрикатів на світовий ринок. Це й стало основною передумовою формування сировинної моделі української економіки, яка зберігається і дотепер.

В останні роки лише змінилося співвідношення в структурі експортних поставок сировинних товарів. На перший план вийшли продавці зернових, оскільки нова влада стала більш поблажливою до аграрних магнатів, а не олігархічних груп, статки яких базувалися на експорті продукції гірничо-металургійного комплексу та хімічної промисловості. "Зерновий перегин" лише розширив територіальний і ресурсний базис подальшого сповзання національної економіки у фазу сировинної рецесії, оскільки кон'юнктурні цикли на світових сировинних циклах призвели до падіння цін на продукцію великих українських експортерів.

Домінування експортоорієнтованих галузей національного господарства (спочатку це гірничо-металургійний комплекс, а потім аграрний сектор) дає підстави говорити про виникнення українського феномену "голландської хвороби" та вітчизняного рецидиву "ресурсного прокляття", які в умовах глобального падіння цін на сировину і продукти її первинної переробки запрограмували нову фазу стагнації вітчизняної економіки, що знайшло свій прояв у девальвації національної грошової одиниці, галопуючій інфляції, банкрутстві значної кількості фінансово-банківських установ, згортанні внутрішнього платоспроможного попиту як на споживчі товари, так і на товари інвестиційного призначення.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Залежність ресурсо- та енергомісткої української економіки від глобальних сировинних циклів вже тривалий період розглядається у працях вітчизняних вчених [1; 4—8]. Модифікація підходів щодо послаблення "сировинної петлі" залежить від типу кризи (криза командно-адміністративної економіки в 90-их роках минулого століття, криза української ринкової економіки 2008—2009 років, яка стала наслідком глобального фінансового "дрейфу", криза 2014—2016 років, що пов'язана із загостренням політичного протистояння, посилення екзогенних ризиків та падіння цін на світових ринках сировини та напівфабрикатів), але у переважній більшості підходів домінує припущення з відповідним підтвердженням про залежність між темпами соціально-економічного піднесення України та кон'юнктурою на глобальних сировинних ринках і між глибиною кризових явищ та темпами падіння цін на експортні групи товарів з низькою доданою вартістю.

С. Буковинський, Т. Унковська та О. Яременко економічне зростання України пов'язують із світовою кон'юнктурою на ринку металу. Динаміка світових цін на метал значною мірою визначається розвитком будівельної галузі і глобального автомобільного виробництва, які, у свою чергу, знаходяться в тісному взаємозв'язку з темпами світового економічного зростання. Глобальна фінансова криза, яка привела до значного уповільнення темпів росту будівельної і автомобільної світової промисловості, здійснила безпрецедентний негативний вплив на цінову кон'юнктуру експортерів металургійної галузі України. Восьма за виробництвом сталі у світі, економіка України залишилась однією з найбільш вразливих до обвального падіння світових цін на метал [1].

Тобто йде прив'язка перспектив переходу національної економіки у фазу економічного зростання до кон'юнктури на ринку металу. Останні роки продемонстрували, що експортери металу, які цементували макроекономічну стабільність у 2000—2004 роках та стали ядром формування великого корпоративного капіталу, сьогодні вже не забезпечують належних валютних надходжень, оскільки основні конкуренти завдяки інноваційно-технологічній модернізації власних виробництв вже мають суттєві конкурентні переваги над українськими виробниками і витісняють останніх з традиційних для них ринкових ніш.

В окремих публікаціях напряму пов'язується девальвація гривні та курсова нестабільність з падінням цін на світових ринках сировини, що посилило дію екзогенних чинників на перспективи піднесення національної економіки і урізало інвестиційні можливості щодо інноваційно-технологічної модернізації промислового сектору національного господарства.

Як вказує С. Кораблін, падіння цін на українську сировину триває вже чотири роки, його темпи зрівнялися з глибиною 1999 р., а рівень цін — з їхньою нижчою точкою, досягнутою влітку 2009-го. Він також говорить про відсутність симптомів глобального та сировинного пожвавлення, вказуючи про сировинну гривню. На його думку, здування гривні та лихоманка валютного ринку будуть до тих пір, поки не закінчиться сировинна рецесія. В силу цього подальше сповзання курсу неминуче. Зупинить його, в остаточному підсумку, пожвавлення світової економіки та зростання цін на сировину. Завдяки цьому українське виробництво ввійде у фазу довгоочікуваного підйому, а гривня — курсової стабільності. Але майбутня їхня тривалість непередбачувана, як і тривалість сировинної рецесії сьогодні [6].

Значна залежність національної економіки від глобальних цін на сировину і відсутність перспектив нарощування обсягів внутрішнього споживання, в першу чергу металопродукції, робить національну економіку надзвичайно вразливою від можливих перегрівів світового господарства, що не дає змоги сформувати хоча б критично необхідний рівень господарської самодостатності та фінансово-економічної незалежності.

Не пройшло непомітним збільшення питомої ваги продукції аграрного сектора в структурі українського експорту, а також її перевищення над часткою мінеральної сировини та металопродукції, які тривалий період були основними номенклатурними позиціями вітчизняного експорту. Але такий перегин у структурі експорту не наблизив Україну до глобальних ланцюгів доданої вартості, а лише поглибив сировинну орієнтацію вітчизняної економіки у зв'язку з виснажливим та розбалансованим використанням природно-ресурсного потенціалу агропромислового виробництва через розширення посівних площ ріпаку, соняшника та кукурудзи на зерно.

Інституціональною передумовою ротації металургійних та аграрних олігархічних груп стало наближення останніх до вищого політичного істеблішменту, який прийшов до влади у першій половині 2014 року, і часткового відсторонення від інструментів державної підтримки представників великого капіталу, сформованого на основі видобутку, збагачення та первинної переробки гірничорудних ресурсів. Повною мірою ротацію олігархів у найближчому оточенні вищого політичного істеблішменту розкривають слова А. Єрмолаєва про те, що "вчора — олігархи "від руди і металу", сьогодні — олігархи від "соняшника і бюджету" [5].

Прикметною рисою нарощування експорту сільськогосподарської сировини є додаткове залучення у господарський обіг сільськогосподарських земель, що супроводжується зростанням масштабів ерозії і дефляції грунтів, підвищення рівня хімізації у зв'язку з обмеженою базою органічних добрив, недотриманням необхідних сівозмін, що створює передумови для погіршення екологічної ситуації в далеко непромислових регіонах України.

Український феномен "голландської хвороби" та вітчизняний рецидив "ресурсного прокляття", які пов'язані з домінуванням в структурі експорту мінеральної сировини та продуктів її первинної переробки, а також сільськогосподарської продукції з низькою доданою вартістю, супроводжуються виснажливим та марнотратним природокористуванням в середині країни і відсутністю достатніх фінансових можливостей внаслідок перерозподілу природно-ресурсної ренти на користь корпоративних структур. Підтвердженням чого, на переконання академіка НАН України С.І. Пирожкова, є негативні прецеденти у сфері природокористування, зокрема "бурштинові" війни, значні втрати природної сировини, особливо в лісовому господарстві, подальший занепад та демонтування інфраструктури меліоративних систем [8].

Найбільшу питому вагу в структурі експорту сільськогосподарської сировини займає продукція інтегрованих підприємницьких об'єднань холдингового типу, які відзначаються високим рівнем концентрації фінансових ресурсів та мають значний банк сільськогосподарських земель, що дозволяє їм займати монопольне положення як на ринку земель, так і на ринку сільськогосподарської продукції, що призводить до дискримінації традиційних форм аграрного підприємництва, зокрема це гальмує процес становлення інституту фермерства, а з ним і основної ланки середнього класу на селі, оскільки, за твердженням академіка НАН України Е.М. Лібанової, фермер — це прототип середнього класу [7].

Сировинна орієнтація національної економіки поглибила залежність темпів соціально-економічного піднесення від кон'юнктури на світових ринках мінеральної сировини, продуктів її первинної переробки, а також на глобальному ринку сільськогосподарської продукції, в першу чергу зернових. Прикметною рисою такої орієнтації є також непрозорість відносин у сфері видобутку мінеральної сировини всередині країни, що призвело до неадекватного перерозподілу природно-ресурсної ренти у всіх подальших фазах використання природних ресурсів (паливно-енергетичний комплекс та гірничо-металургійний комплекси, лісове господарство, видобуток бурштину).

МЕТА СТАТТІ

Цілями публікації є виявлення фундаментальних причин виникнення українського феномену "голландської хвороби" та вітчизняного рецидиву "ресурсного прокляття", аналіз основних тенденцій видобутку і споживання природного газу в Україні, оцінка зрушень у структурі українського експорту в частині зміни питомої ваги окремих груп сировинних товарів, розкриття сировинної спрямованості експорту сільськогосподарської продукції та виявлення причин зменшення іноземних інвестицій в аграрний сектор, оцінка взаємозв'язку між курсовою стабільністю гривні та сировинною рецесією, викликаною падінням цін на світових ринках зернових та чорних металів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Починаючи з 1994 року в Україні реалізується модель реформування національної економіки, зорієнтована на задоволення потреб великого капіталу, який сформувався в рентоорієнтованих галузях, що загальмувало на тривалий період процеси інноваційного оновлення основного капіталу і зробило Україну сировинним придатком передових країн світу. Українська економіка традиційно залишається надзвичайно залежною від кон'юнктури на світових сировинних ринках, що значною мірою визначило вітчизняний феномен "голландської хвороби", "ресурсного прокляття", "зернового перегину" і спровокувало "пастку бідності". На тлі

високого рівня доларизації національної економіки ділова активність в Україні значною мірою детермінується динамікою валютних курсів.

Аналіз основних тенденцій соціально-економічного розвитку України показує, що інноваційного прориву, який декларувався в багатьох програмних документах виконавчої влади, не відбулося. Найвищий рівень концентрації фінансових ресурсів спостерігається в галузях, які базуються на виснажливому використанні природних ресурсів при символічних ставках рентної плати за спеціальне природокористування. Саме цей фактор і став однією з основних причин формування великого капіталу в сфері видобування та первинної переробки природних ресурсів, в першу чергу, мінерально-сировинних, і виступив істотним дестимулятором інноваційно-технологічної модернізації основного капіталу видобувних і переробних галузей.

Природні ресурси загальнодержавного значення відповідно до вітчизняного законодавства перебувають у власності українського народу і рента за їх використання повинна перерозподілятися на користь бюджетів різного рівня. Однак природні ресурси, в першу чергу, мінерально-сировинні стали ресурсною базою розвитку вертикально інтегрованих підприємницьких об'єднань і основною передумовою формування олігархічного капіталу. Вищий політичний істеблішмент в кінці 90-х років минулого століття не забезпечив фактичного збереження природних ресурсів, в першу чергу, тих, які дали б можливість зміцнити енергетичну самодостатність і вже тоді поступово зменшувати залежність від Російської Федерації, в реальній власності українського народу.

Зміцнення позицій проолігархічних сил у виконавчій і законодавчій гілках влади в 1999—2000 роках сприяло корпоративному перерозподілу природного багатства, стало головною детермінантою становлення компрадорсько-олігархічної моделі національної економіки, фактично спровокувало системну затяжну економічну кризу української економіки в 2009 році внаслідок значної залежності від екзогенних факторів (кон'юнктури світових ринків) в зв'язку з відсутністю критично необхідного внутрішнього споживання.

Квінтесенція недолугої політики українського уряду в частині використання природних ресурсів — законсервована половинчастість і квазіринковість в перерозподілі земель сільськогосподарського призначення. Пролонгація з року в рік мораторію на вільний обіг сільськогосподарських земель позбавляє власників паїв, які багато років самовіддано працювали в колгоспах і радгоспах, а також їх нащадків конституційного права розпоряджатися належним їм активом і підвищувати інвестиційну привабливість сільських домогосподарств, а також сприяти диверсифікації сільської економіки. Зате консервація вільного обігу сільськогосподарських угідь — це основна інституціональна передумова орендної кабали для власників паїв і сприятливий грунт для монокультуризації рослинництва сільськогосподарськими підприємствами, які входять до складу вертикально і горизонтально інтегрованих підприємницьких структур холдингового типу.

Орендний перегин і надалі сприятиме виснаження родючих земель і поступовому поглинанню основного природного багатства великими корпоративними утвореннями, призведе до відчуження переважної більшості жителів сільської місцевості від основного засобу сільськогосподарського виробництва. За таких умов говорити про реальну децентралізацію і створення самодостатніх сільських територіальних громад не приходиться. Під загрозою за певний період виявиться і сам сільський уклад життя.

У використанні лісових ресурсів ситуація теж погіршилася. Пропонуються різні напрями реформування системи управління лісовим господарством, в тому числі шляхом ліквідації Держлісагентства України та створення відповідного департаменту в структурі Міністерства аграрної політики і продовольства. Імплементація законодавства про заборону вивезення необробленої деревини носить суперечливий характер і стимулює процеси масового вивозу тих порід, які ще дозволено експортувати. Не розроблена дорожня карта відродження вітчизняної деревообробки в зв'язку зі збільшенням пропозиції необробленої деревини внаслідок застосування зазначеної законодавчої норми.

Несформовані інституціональні основи підвищення рівня лісистості через стимулювання землевласників до залісення малопродуктивних угідь за прикладом передових європейських країн. Не визначено чітких інституціональних рамок децентралізації управління лісовими ресурсами, зокрема в частині передачі прав користування землями лісового фонду сільським територіальним громадам.

Вагомою складовою природно-ресурсного потенціалу та природного багатства країни є мінерально-сировинні ресурси. З огляду на те, що більшість країн так і не змогли трансформувати національні економіки до вимог інформаційної фази соціально-економічного розвитку, мінерально-сировинні ресурси виступають чи не основним фактором господарської самодостатності і економічної потужності тих чи інших держав. Це стосується також і України.

Забезпеченість мінерально-сировинними ресурсами, особливо паливно-енергетичними, виступає необхідною умовою критичного рівня незалежності окремих країн від екзогенних ризиків, незважаючи на політичні режими, які в них сформувалися. Тому й не дивно, що основними "страшилками" для сучасного світопорядку є якраз країни, які мають значні запаси паливно-енергетичних ресурсів, в першу чергу, Російська Федерація.

На жаль, в останні роки нова українська влада так і не приступила до ідентифікації реального стану використання мінерально-сировинного потенціалу як щодо визначення інституціональних перегинів у використанні корисних копалин корпоративними структурами, так і їх використання в різних фазах продуктового ланцюга базових секторів національного господарства.

Абсурдна ситуація склалася в сфері видобутку природного газу і його реалізації населенню країни. Природний газ, який видобувається в Україні, є власністю громадян цієї країни, тобто частина ренти має розподілятися на користь населення (формою перерозподілу частини ренти за видобуток природного газу також є його продаж населенню за собівартістю видобутку). Для корпоративних структур він повинен поставлятися за цінами, які враховували б потреби газодобувних підприємств в капітальних і поточних витратах.

Олігархічна структура економіки (зокрема структура власності на облгази, які де-факто знаходяться в приватних руках) призводить до того, що основну частину природно-ресурсної ренти в газовій сфері акумулюють власники облгазів, яку потім перерозподіляють на користь своїх енергонеефективних підприємств в галузі хімічної промисловості і металургії (мова йде про вертикально і горизонтально інтегровані підприємницькі об'єднання) і виводять через експортні контракти в офшорні зони.

Перерозподіл відбувається шляхом закупівлі природного газу власного видобутку в НАК "Нафтогаз України" та його направлення на промислові підприємства, тоді як населенню продається імпортний газ по 7188 грн. / тис. м^3. І це відбувається в умовах, коли собівартість газу власного видобутку знаходиться в рамках 2000 грн. / тис. м^3 з доставкою до споживача, а його обсягу цілком достатньо для задоволення потреб населення (рис. 1, 2).

Така ситуація не тільки забезпечує перетікання доходів майже всього населення України до власників облгазів (сьогодні середньостатистичне домогосподарство витрачає на оплату комунальних послуг від 50 до 70%

Рис. 1. Динаміка видобутку природного газу в Україні, в тому числі державними компаніями НАК "Нафтогаз України" (за оперативними даними НАК "Нафтогаз України")

особистого доходу), в цьому випадку також відбувається девальвація національних резервів подальшого економічного зростання. Це обумовлено тим, що природно-ресурсна рента не інвестується в економіку, а просто виводиться в офшори. В результаті формується тиск на валютний ринок, що призводить до девальвації гривні.

Розмір природно-ресурсної ренти, яку отримають власники облгазів за опалювальний сезон досягає в середньому 1 млрд дол. США. Це відбувається через різницю в ціні природного газу власного видобутку, який НАК "Нафтогаз України" продає облгазам в середньому по 1760 грн. / тис. м^3, а вони його в свою чергу реалізують "дружнім" промисловим підприємствам, які працюють на експорт і згодом виводять виручку в офшори.

Ціна на газ для населення — це сьогодні проблема, яка вже давно вийшла за межі проблем функціонування газового ринку. Також це вже не проблема виживання підприємств добувної промисловості. Нинішня ціна на газ для населення — це передумова значного скорочення платоспроможного попиту населення на продукцію вітчизняних підприємств, що кумулятивним чином відіб'ється на зменшенні споживчих витрат і приватних інвестицій, що в результаті спровокує обвальне падіння ВВП і розкрутить нову гіперінфляційну спіраль.

Незважаючи на те, що Україна не належить до переліку країн, які займають домінуюче становище в планетарному масштабі за обсягами видобутку нафти і газу, в нашій країні сформувалася досить розгалужена архітектоніка торгівлі імпортною мінеральною сировиною і продуктами її переробки, в якій домінують непрозорі схеми державних закупівель, оптової торгівлі нафтопродуктами та природним газом.

Коли мова заходить про підвищення ставок рентної плати за видобуток вуглеводневої сировини для вітчизняних нафто- і газодобувних компаній, нафтове і газове лобі в політичному істеблішменті країни починає свою традиційну риторику про те, що зростання ставок рентної плати підриває галузь, "вимиває" інвестиційні ресурси, урізує оборотні кошти, але при цьому автозаправні станції на автомагістралях продовжують рости "як гриби після дощу", українські оператори ринку виграють державні тендери з імпортним бензином, інвестуючи нафтопереробку Білорусі, Литви та інших країн, і при цьому вітчизняні нафтопереробні підприємства простоюють.

Рис. 2. Динаміка споживання природного газу населенням, теплогенеруючими підприємствами та бюджетними організаціями (за оперативними даними НАК "Нафтогаз України")

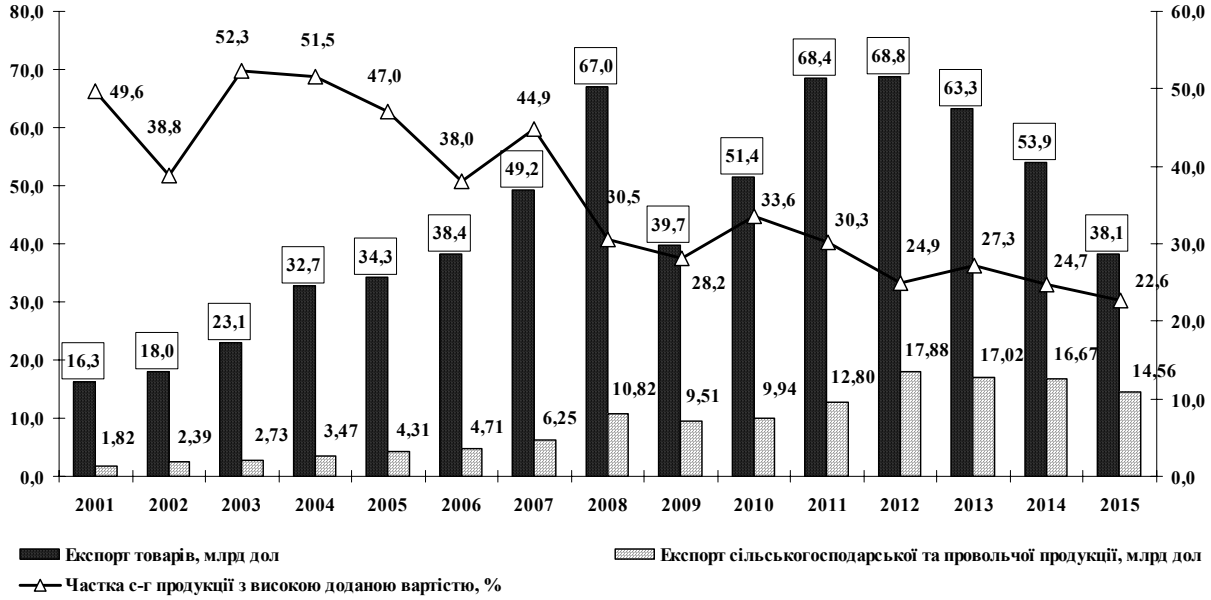

Рис. 3. Експорт сільськогосподарської та продовольчої продукції протягом періоду 2001—2015 років

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України.

Нова проблема в надрокористуванні — відсутність схеми легалізації видобутку бурштину, який для поліських адміністративних районів може стати вагомим фактором соціально-економічного підйому, тим більше при його поглибленій переробці, що дозволить збільшити питому вагу продукції з високою часткою доданої вартості і створити додаткові робочі місця. Як варіант інституціонального впорядкування відносин між власниками запасів бурштину і підприємницькими структурами, які здійснюють його видобуток, слід розглядати угоди державно-приватного партнерства (тобто бурштин повинен бути віднесений до сфер застосування такого типу угод).

Незважаючи на всі прогалини в податковому регулюванні спеціального використання природних ресурсів, які мають місце у вітчизняній практиці, особливо в останні п'ятнадцять років, у 2014 році до всіх бюджетів різного таксономічного рівня було залучено 33,6 млрд зборів (рентної плати) за спеціальне використання природних ресурсів. За умови, що уряд і парламент консолідують свої зусилля в напрямку наведення порядку в системі використання природних ресурсів, які знаходяться у власності українського народу, за експертними оцінками надходження природно-ресурсної ренти до Зведеного бюджету України можуть збільшитися в 12—13 разів, що істотно вплине на збільшення можливостей місцевої влади фінансувати проекти соціально-економічного розвитку і формувати фонди відтворення природно-ресурсного потенціалу та охорони навколишнього середовища [2].

Соціально-економічний підйом України в період з 2000 по 2008 роки багато в чому був обумовлений сприятливою кон'юнктурою на світових ринках сировини, напівфабрикатів і продукції первинної переробки мінерально-сировинних ресурсів. Окремими представниками вищого політичного істеблішменту це було представлено як українська модель вдалого проведення ринкових перетворень. Деякі ідеологи реформ навіть говорили про український феномен ринкової трансформації, в тому числі й про інноваційну складову структурних зрушень в національному господарстві.

Більш поглиблений аналіз основних тенденцій виробництва промислової продукції і структури експорту показав надмірну сировинну орієнтацію господарського комплексу нашої країни, що дало підстави стверджувати про появу українського феномену "голландської хвороби" і вітчизняного рецидиву "ресурсного прокляття", які посилились через марнотратне і розбалансоване природокористування суб'єктів підприємницької діяльності, які входять в інтегровані підприємницькі утворення.

"Голландська хвороба" (ефект Гронінгена) — негативний ефект, пов'язаний з відкриттям родовищ корисних копалин або зростанням цін на експорт видобувних галузей. Ресурсне прокляття — явище в економіці, пов'язане з тим, що країни, які володіють значними запасами природних ресурсів, є менш економічно розвиненими, ніж країни з невеликими їх запасами. Саме феномен "голландської хвороби" та рецидив "ресурсного прокляття" щодо українських реалій запрограмував вітчизняну сировинну модель розвитку національної економіки, що сприяло формуванню великого олігархічного капіталу, який зміцнився за рахунок присвоєння природно-ресурсної ренти та монополізації базових ринків.

Олігархічний капітал також фактично поглинув природні монополії, що з часом призвело до збільшення тарифів на послуги водо-, газо- і теплопостачання для населення України. При цьому в своїй більшості олігархічний капітал не сприяв інноваційному оновленню виробничої бази паливно-енергетичного, гірничо-металургійного та нафтохімічного комплексів. В останні роки має місце вітчизняний рецидив "ресурсного прокляття" в аграрному секторі, де вертикально інтегровані підприємницькі об'єднання холдингового типу внаслідок концентрації значних банків надзвичайно родючих сільськогосподарських земель зайняли домінуюче становище на аграрних ринках, поступово витісняючи традиційні форми аграрного підприємництва і тим самим сприяючи руйнуванню сільських населених пунктів.

Щодо зростання рівня капіталізації аграрного бізнесу об'єктивною причиною є унікальні природно-кліматичні передумови для нарощування обсягів виробництва в Україні, які підкріплені надмірними державними преференціями суб'єктам великого аграрного підприємництва.

Наслідки для сільського господарства та навколишнього середовища невтішні — в 2014 році внесення органічних добрив порівняно з 1990 роком зменшилося в 40 разів, поголів'я великої рогатої худоби стало нижчим відповідного показника середини 40-х років, в рази зросли посівні площі сільськогосподарських культур енергетичної спрямованості. Виходячи з того, що пред-

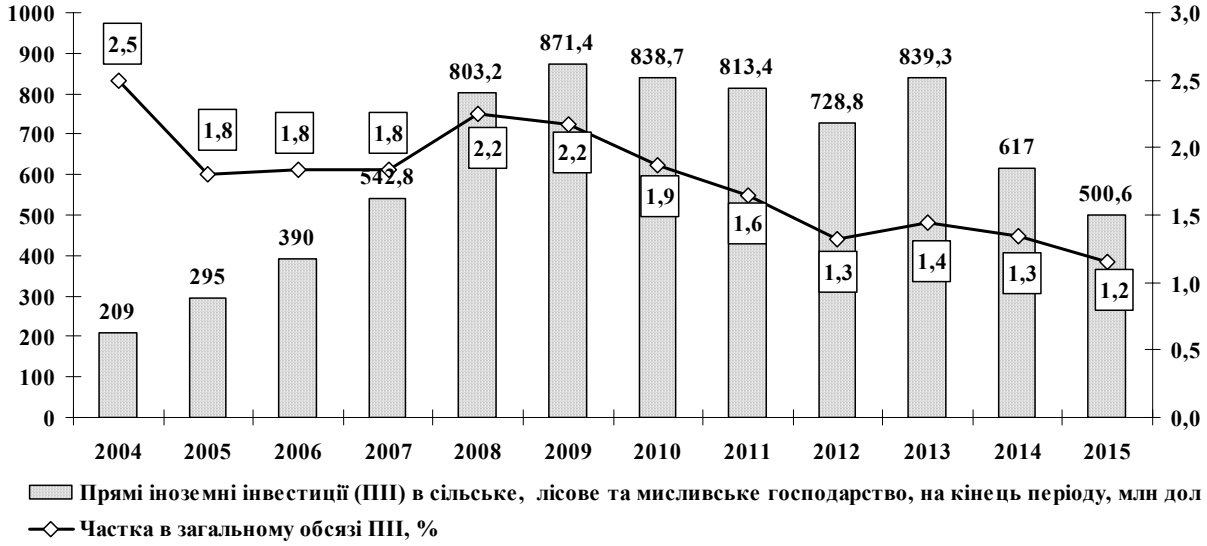

Рис. 4. Динаміка прямих іноземних інвестицій (ПІІ) в сільське, лісове та мисливське господарство 2004—2015 років

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України.

ставники великого аграрного капіталу в нинішньому парламенті зміцнили свої позиції, аграрна політика при нинішньому складі законодавчого органу буде і надалі проводитися, в першу чергу, в інтересах вітчизняних агрохолдингів, а розвиток інституту сільськогосподарського консультування, формування збутово-заготівельних кооперативів на базі дрібних виробників сільськогосподарської продукції не отримає належної фінансової та інституціональної підтримки, прискориться занепад сільських населених пунктів, особливо в зонах ризикованого землеробства, в першу чергу, на територіях, де висока питома вага осушених сільськогосподарських угідь.

Головна спрямованість діяльності таких холдингових утворень — вирощування зернових (стався "зерновий перегин") і технічних культур енергетичного спрямування, призначених для експорту. При цьому поглиблена переробка сільськогосподарської сировини перейшла в чергову фазу стагнації. Частка експорту сільськогосподарської продукції з високою доданою вартістю зменшується в останні роки.

Сільське господарство в Україні в 2015 році стало основною сферою, яка формує доходи національної економіки. Доказом є статистика за обсягами валової доданої вартості, яка формується в даному секторі. Так, в 2015 році аграрії створили 12% валового внутрішнього продукту країни, що можна порівняти з розмірами переробної промисловості і це лише на 2,5% менше питомої ваги роздрібної та оптової торгівлі, яка не створює реальних товарів, а лише забезпечує їх переміщення від виробника до споживача. Тоді як 7—8 років тому частка аграрного сектора у ВВП становила лише 5—6%. Зростання обсягів виробництва в сільському господарстві починаючи з 2008—2009 років, в першу чергу, обумовлене дефіцитом продовольства на світових ринках і наявністю вільних виробничих потужностей і необхідних умов в Україні. Проте, як видно з рисунка 3, протягом 2007—2015 років відбувається зниження питомої ваги в експорті сільськогосподарської продукції з високою доданою вартістю.

Всього починаючи з 2005 року, експорт сільськогосподарської продукції зріс у 3,5 рази і досяг

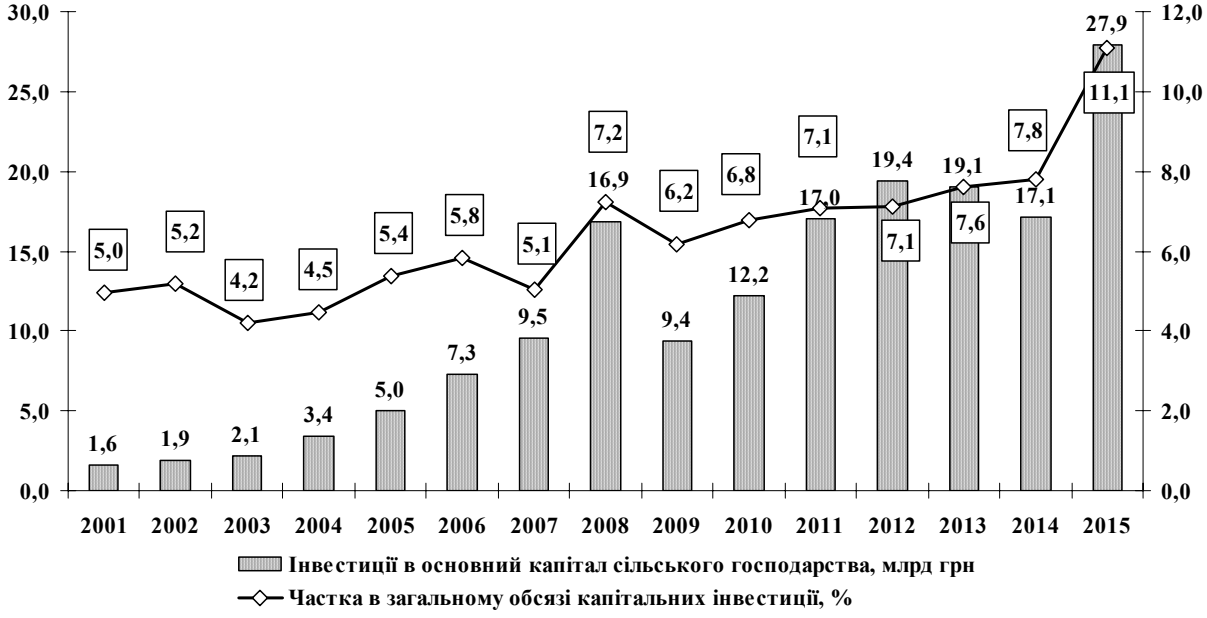

Рис. 5. Динаміка інвестицій в основний капітал сільського господарства протягом 2001—2015 років

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України.

Таблиця 1. Динаміка світового експорту залізної руди за період 2000—2014 років, тис. тонн*

	2000	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Питома вага за 2014 рік	2014/ 2010
Світовий експорт руди, тис. тонн	505059	646035	745673	788037	853544	915619	924617	1123632	1148320	1212640	1339817	1474934	100,0%	1,313
Австралія	157331	210450	238763	248147	268574	308931	380523	427389	465625	524056	613379	754302	51,1%	1,765
Бразилія	160114	200925	225135	246580	269448	281683	266040	310931	330830	326515	329639	344385	23,3%	1,108
Канада	26510	22453	27303	27484	28139	28056	31107	32483	33812	34471	38023	40301	2,7%	1,241
Казахстан	9068	11330	9897	15046	13153	15200	15856	17969	8443	12616	7088	4645	0,3%	0,259
Росія	17401	16989	17512	23686	31761	24630	17968	19946	26609	25464	25580	22997	1,6%	1,153
Україна	**19450**	**18105**	**19577**	**20216**	**20723**	**22779**	**27613**	**32742**	**34124**	**35053**	**37986**	**40836**	**2,8%**	**1,247**
Індія	32910	62650	89585	86785	93728	101404	90747	95931	39156	28432	14426	9844	0,7%	0,103
Південна Африка	21397	24745	27413	26161	30336	31592	44559	47971	53343	54002	62763	64799	4,4%	1,351
Швеція	15979	17337	17597	18409	19034	17617	16104	20673	21115	22855	23217	23726	1,6%	1,148

* за даними міжнародних статистичних агентств.

значення в 14,6 млрд дол. у 2015 році, що становить 38% від загального обсягу експорту країни. Однак за аналогічний період частка продукції з високою доданою вартістю знизилася в два рази. У той же час розвиток аграрного сектора в Україні відбувається в основному за рахунок внутрішніх ресурсів, оскільки іноземні інвестори вклали в сільське господарство за результатами 2015 тільки 1,2% від загального обсягу іноземних інвестицій (рис. 4). Причому, в 2004 і 2008—2009 роках іноземці набагато більше цікавилися агробізнесом ніж сьогодні. Однією з можливих перешкод на шляху залучення іноземного капіталу є несприятливий інвестиційний клімат та відсутність довгострокової макроекономічної стабільності, що знецінює внутрішні активи і робить непривабливими інвестиції з річною прибутковістю нижче 30—40%.

Що стосується внутрішніх інвестицій, то їх частка в загальному обсязі капітальних вкладень стабільно зростала протягом 2001—2015 років. Так, у 2015 році кожна 10-я гривня була інвестована в сільське господарство, таким чином збільшивши питому вагу в капітальних інвестиціях до 11,1% проти 5% в 2001—2007 роках (рис. 5). Це на тлі низької інвестиційної активності в країні є досить високим показником, оскільки в інших сферах національної економіки відбувається скорочення капіталовкладень.

Магістральним напрямом структурних зрушень у національній економіці в останні роки стало зменшення обсягів виробництва та експортних поставок підприємств чорної металургії, а також посилення позицій великого аграрного капіталу. Причини таких зрушень як об'єктивні, так і суб'єктивні.

Ослаблення позицій вітчизняних металургів на світових ринках — наслідок відсутності навіть критично необхідних інноваційних зрушень, що дозволило конкурентам, зокрема країнам, які розвиваються, виграти конкурентну боротьбу в українських виробників. Перша криза української ринкової економіки, обумовлена глобальною фінансовою кризою 2008 року (криза 90-х років була ще кризою командно-адміністративної економіки), тільки посилила сировинну орієнтацію українського експорту. Структура імпорту не зазнала істотних змін. Свідченням чого є значне збільшення українського експорту залізної руди в 2009 році порівняно з 2008 роком (табл. 1).

У період з 2010 по 2014 роки висхідний тренд в динаміці експорту залізної руди зберігся. Кризовий 2009 рік так і не став передумовою для перегляду структурних пріоритетів, а ще більше посилив сировинну орієн-

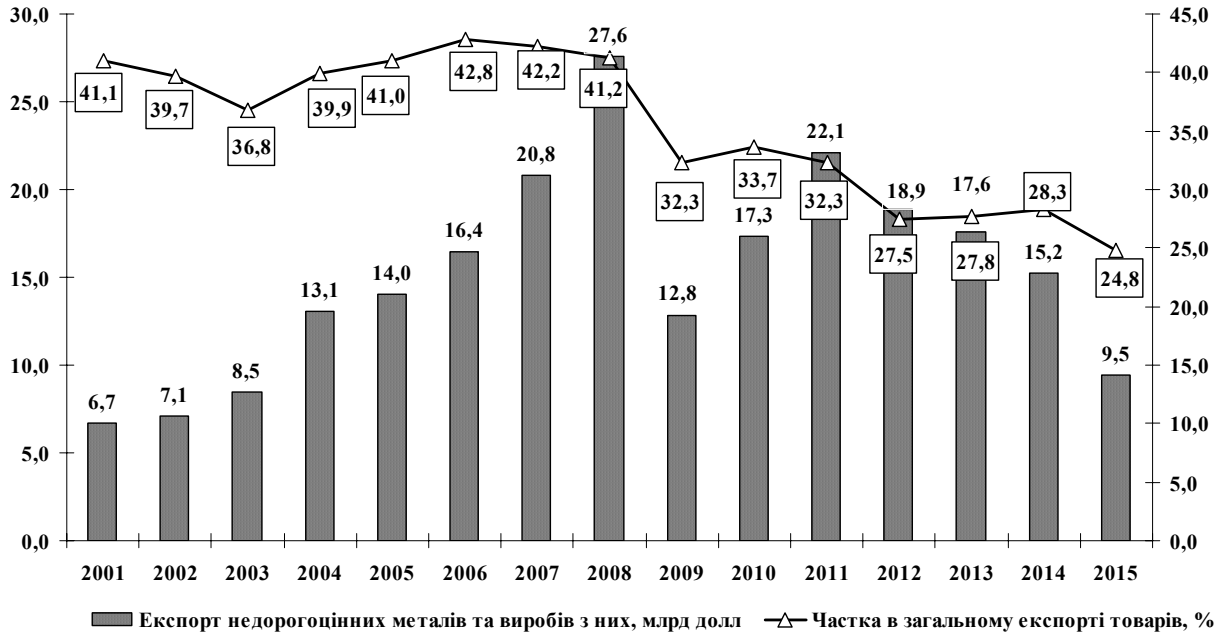

Рис. 6. Динаміка експорту недорогоцінних металів та виробів з них за період 2001—2015 роки

Джерело: розраховано автором за оперативними даними Державної служби статистики України.

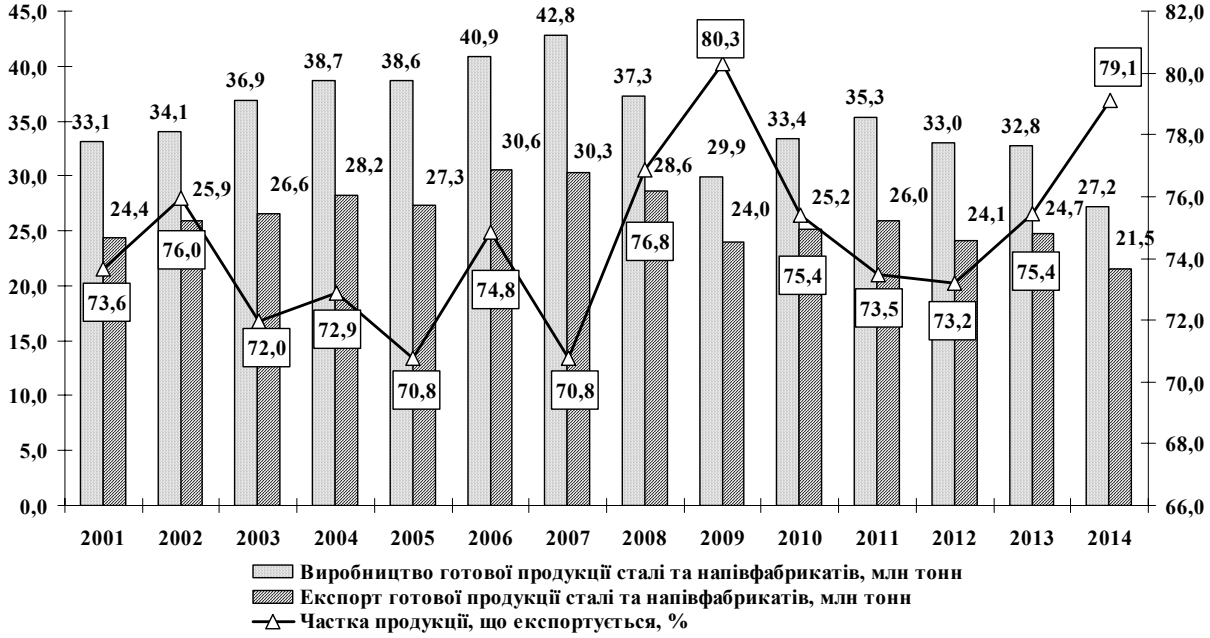

Рис. 7. Динаміка виробництва та експорту продукції сталі та напівфабрикатів протягом 2001—2014 років

Джерело: розраховано автором за оперативними даними Державної служби статистики України.

тацію українського експорту і розкрутив маховик подальшого сповзання України в стагнаційними фазу соціально-економічного розвитку. Наша країна стала ще більшим сировинним придатком розвиненого Заходу і прогресуючого Сходу.

У цілому металурги разом з аграріями становлять основу української економіки, формуючи разом 2/3 надходжень валютних активів від експорту. Сама металургійна галузь в Україні за останні 2 роки значно зменшилася як в силу внутрішніх, так і зовнішніх факторів. Падіння цін на чорні метали на світових ринках, яке почалося в 2012 році і технологічна відсталість вітчизняного виробництва, включаючи його високу енергоємність і імпортну енергетичну залежність, привели до більш ніж дворазового зниження обсягів експорту в даній сфері. Зокрема в 2015 році експорт недорогоцінних металів та виробів з них склав 9,5 млрд дол., тоді як в 2011 році він становив 22,1 млрд дол. (рис. 6).

Скорочення виручки металургів відбилося і на їх питомій вазі в загальних валютних надходженнях. Так, у 2015 році вона становила 24,8%, тоді як у 2007—2008 роках перебувала на рівні 42%, а в 2012 році — 27,5%. Основною продукцією експортерів є сталь і вироби з неї: листовий і трубний прокат. Сьогодні за фізичними обсягами виробництва сталі металургійна галузь України перебуває на рівні 1999—2000 років — 27 млн тонн. Майже 80% продукції експортується. Падіння світової кон'юнктури відбивається і на стані споживання металопродукції всередині країни. Так, у період високої ділової активності на експорт прямувало 70% виробленої продукції. Значно менші обсяги експорту в 2009—2013 роках порівняно з 2003—2007 роками (рис. 7) показують поступове витіснення вітчизняних експортерів з їх ринкових ніш конкурентами, оскільки в Україні не проводиться модернізація виробничо-технічної бази металургійних підприємств.

Разом зі зниженням обсягів експорту зменшується і загальне виробництво в країні, що пов'язано в основному з падінням доходів галузі і відсутністю довгострокових проектів в Україні в суміжних сферах — споживачах металопродукції.

Наведені основні тенденції щодо обсягів виробництва і експорту продукції в металургійному комплексі та аграрному секторі свідчать про наявність в економіці України феномену "голландської хвороби" і вітчизняного рецидиву "ресурсного прокляття", обумовлених багаторічною практикою присвоєння природно-ресурсної ренти олігархами і відсутністю необхідних стимулів для масового інноваційного оновлення виробничої бази експортоорієнтованих галузей.

Склалася ситуація, при якій великий капітал посилює "голландську хворобу" і "ресурсне прокляття", а не формує передумови модернізації структуроутворюючих галузей. Великий аграрний бізнес у більшості випадків — не "локомотив" національної економіки, оскільки експортує переважно продукцію з невисокою доданою вартістю, а "бульдозер", що вдавлює паростки українського кооперативного руху, фермерського укладу сільськогосподарського виробництва, диверсифікації сільської економіки.

У нинішніх умовах, коли петля економічного колапсу затягується і перспективи інноваційно-технологічного оновлення базових галузей відсутні, а також спостерігається відтік іноземного капіталу, наведення порядку у використанні природних ресурсів є необхідною умовою розширення реальної бази вилучення природно-ресурсної ренти, що дозволить на порядок збільшити надходження до Зведеного бюджету України та перенести основний тягар економічної кризи з пересічного українця на великих природокористувачів — олігархічний бізнес, в тому числі і великий аграрний бізнес, який отримує надприбутки через виснажливе і розбалансоване використання природного багатства.

Інакше непрозорі схеми видобутку бурштину, які не дозволяють місцевому населенню використовувати цей цінний мінерал для соціально-економічного підйому сільських територіальних громад, завищені ціни на газ для населення, відсутність цивілізованого ринку сільськогосподарських земель можуть привести до ескалації соціальної напруженості, наслідки якої будуть мати необоротний характер як для окремих регіонів, так і країни в цілому.

Надмірна сировинна орієнтація національної економіки детермінує хронічну нестабільність вітчизняного фінансового ринку, зокрема його грошового і валютного сегментів, що разом з монетаристськими кліше, якими оперує держава, формує підгрунтя для перманентних інфляційних очікувань, які "знекровлюють" інвестиційні можливості соціально-економічного зростання.

Прикметною рисою економічної політики в Україні з 1994 року і до цього дня є жорстке регулювання грошового обігу з метою запобігання наростанню інфля-

ційних і девальваційних процесів. Навіть переконливі аргументи авторитетних економічних експертів і державних діячів щодо необхідності переходу від монетаристських кліше до секторальних пріоритетів і державного втручання з метою збалансування макроекономічних пропорцій не змінили базового інституціонального підгрунтя економічного регулювання відтворювальних процесів і не переконали вищий істеблішмент у тому, що безробіття гірше інфляції.

Скорочення надходжень валюти і наявність підвищеного попиту на неї не є єдиними причинами зниження вартості національної грошової одиниці. Більш того, валютні надходження і надалі будуть скорочуватися, оскільки спостерігається глобальний тренд зниження цін на зернові та чорні метали, а ці товарні позиції мають найбільшу питому вагу в структурі українського експорту. На сьогодні не спостерігається вагомих передумов для істотних зрушень у структурі експорту, а задекларовані аграрним блоком уряду пріоритети щодо нарощування продажів зернових ще сильніше затягують сировинну петлю вітчизняної економіки і поглиблюють залежність потенціалу девальвації національної валюти від кон'юнктури на зовнішніх сировинних ринках.

Не прибавляє оптимізму чітка світова тенденція до девальвації національних валют головних сировинних експортерів, а також те, що все інтенсивніше проявляються кризові явища в економіці Китаю, що провокує підвищений попит на американський долар. Зміцнення долара, в першу чергу, спровокує девальвацію в країнах-експортерах товарів з найнижчим рівнем доданої вартості. До числа таких країн належить і Україна з її вже хронічною "голландської хворобою" і спровокованим аграрним олігархічним капіталом "зерновим перегином".

Поряд з цими факторами спостерігається зростання безпосереднього грошового обороту в Україні через пряму і непряму емісію гривні, яка в основному відбувається шляхом перерахування фіктивного прибутку НБУ до бюджету і випуску облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП). Локальні піки сезонності емісії гривні є додатковим підтвердженням того, що поштовхом для зростання курсу долара є розширення грошової маси в обороті і нарощування держборгу. Саме в ці періоди відбувається зростання курсу долара в Україні. Вагомий вплив на розкручування інфляційної спіралі має також не завжди збалансована політика Фонду гарантування вкладів фізичних осіб.

Коефіцієнт еластичності курсу долара щодо внутрішнього боргу України за період 2014—2016 років становить 0,06. Економічний зміст цього коефіцієнта наступний: збільшення внутрішнього боргу (прихована емісія) на 20 млрд грн. дає девальвацію гривні щодо долара на 1,2 грн. За 2014 рік борг збільшився на 205 млрд грн., за 2015 — на 50 млрд грн. і з початку 2016 року — на 35 млрд грн.

Що стосується перспективи, то Закон України про "Державний бюджет на 2016 рік" зобов'язує Національний банк України перерахувати до Державного бюджету кошти на загальну суму не менше 38 млрд грн. Крім того, Кабінет Міністрів України одержує право здійснювати випуск облігацій внутрішньої державної позики в сумі 16 млрд грн., а в разі потреби понад встановлені обсяги державного боргу в обмін на ці облігації — векселів, виданих Фондом гарантування вкладів фізичних осіб.

Також КМУ може здійснювати випуск ОВДП в обмін на акції додаткової емісії банків, розмір яких поки невідомий, проте може становити 15—20 млрд грн. Додатково Кабміну також потрібно буде покрити дефіцит "Нафтогазу України", який коливається в межах 20—25 млрд грн. У результаті прогнозне значення додаткової емісії гривні в 2016 році знаходиться на рівні 100 млрд грн. (нагадаємо, що в 2015 році в економіку України було додатково емітовано близько 150 млрд грн.).

Одночасно в 2016 році очікується зростання валового внутрішнього продукту близько нуля (1—2%). Економіка України впала настільки низько, що цілком реально може статися деякий приріст. Включається ефект зростання порівняно з "економічним дном". Також додаткова девальвація гривні може дати плюс в прирості валового продукту. Однак нарощування грошової маси в обігу разом з низькими економічними показниками буде підривати позиції національної грошової одиниці.

Ситуація на валютному ринку України не дозволить вийти з-під контролю: очікуваний приплив фінансових ресурсів від МВФ в розмірі 5,8 млрд дол., від ЄС — 1,2 млрд євро, від США — 1 млрд доларів і від інших партнерів — ще близько 1,5 млрд дол. Але напруженість в даному питанні зберігається, оскільки виділення чергового траншу кредиту Міжнародного валютного фонду, яке очікувалося в лютому, відкладається, а з ним разом відкладається і допомога інших світових фінансових донорів. Цілком ймовірно, що це пов'язано з перспективою дострокових виборів в Україні, так як МВФ зазвичай припиняє виділення коштів за півроку до проведення виборів в країні-позичальнику.

Таким чином, можна виділити три сценарії розвитку ситуації на валютному ринку України. Перший з них — базовий, який передбачає продовження поточного тренду без значної ескалації військового конфлікту і суттєвої дестабілізації політичної ситуації в Україні. У такому випадку курс долара на кінець року буде перебувати в межах 27—28 грн./дол. Це пояснюється тим, що обсяги експорту України за останні 3 роки скоротилися (у 2015 році експорт товарів і послуг становив 49,7 млрд дол.) настільки, що в 2016 році розмір чистого фінансування від міжнародних організацій перекриє втрати надходжень валюти від середньозваженого 10-процентного зниження цін на сировинних ринках (-2,5 млрд дол.). Але якщо обсяг фінансування буде тільки частковим, то це не врівноважить емісію гривні в межах 100 млрд грн., і курс долара виросте до 28 грн./дол. Проте в цілому ймовірність падіння гривні нижче 30 грн. / дол. не перевищує 30%.

Песимістичний сценарій можливий у випадку активізації військових дій на Сході і ускладнення відносин з МВФ, а також іншими кредиторами України. При цьому варіанті Україна не отримає 7,2 млрд дол. чистого зовнішнього фінансування (за винятком витрат на погашення і обслуговування валютних боргів в розмірі 2,2 млрд дол.) і збільшить дефіцит бюджету шляхом нарощування військових витрат. Валютні курси чекає висока волатильність з короткостроковою стабілізацією вартості американської валюти на відмітках 30—31 грн. / дол.

Оптимістичний сценарій можливий тоді, коли вищеназвані проблеми вирішаться, а також прискоряться наступні етапи проведення реформ в Україні. Гривню при цьому очікує поступова ревальвація щодо долара до відміток 24—25 грн./дол.

Ймовірність оптимістичного сценарію буде зростати в разі, якщо новий уряд зробить правильні висновки щодо провалів в реформуванні національної економіки, які спостерігалися в їх попередників, і приступить до трансформації всієї фіскальної системи країни, впровадження ефективних антимонопольних регуляторів на базових ринках, в тому числі на ринку природного газу та інших паливно-енергетичних ресурсів, реальної імплементації регламентів і стандартів ЄС, в першу чергу, щодо харчових продуктів, розширення спектра форм державно-приватного партнерства, особливо в комунальному господарстві, щоб послабити тарифну петлю для переважного числа українських громадян.

Процес курсоутворення в Україні є відображенням співвідношення попиту на валютні активи та пропозиції, обсяги яких відкориговані адміністративними обмеженнями Національного банку і залежать від впли-

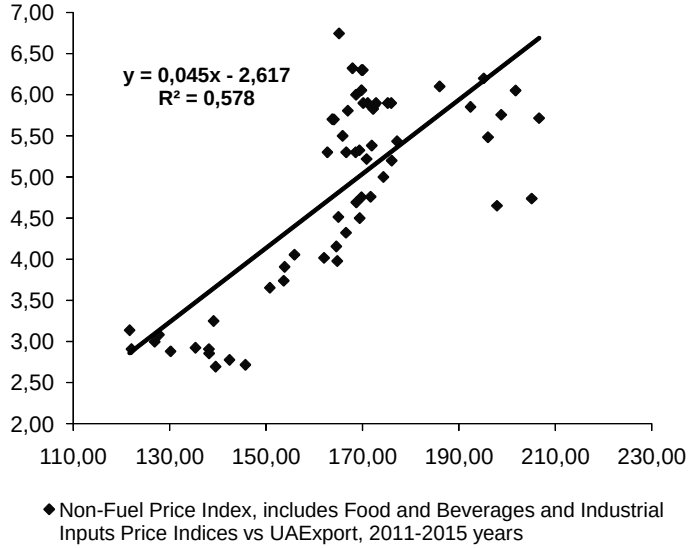

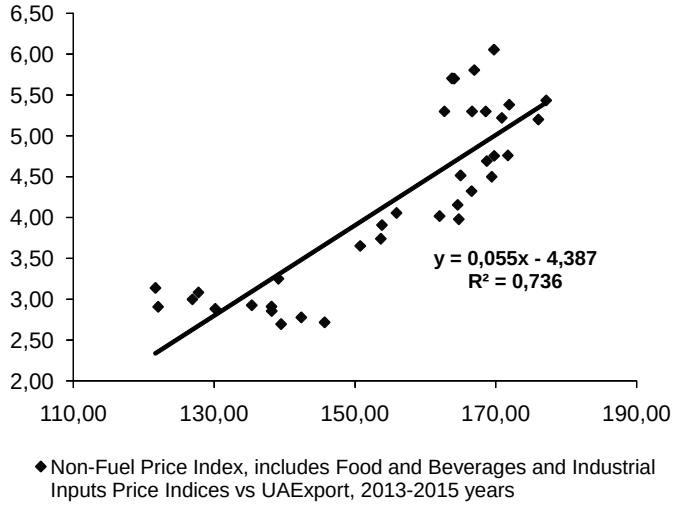

Рис. 8. Взаємозв'язок обсягів експорту товарів з неенергетичним сировинним індексом МВФ

Джерело: розраховано автором за даними Всесвітньої асоціації виробників сталі.

ву ряду факторів. Якщо попит на долар і євро в Україні ще піддається прямому валютного регулювання з боку НБУ, то потік валюти в країну залежить в основному від зовнішніх чинників (для України це стан кон'юнктури на сировинних ринках, яка визначає розмір доходів від продажу аграрної продукції і виробів з металу).

Українська економіка протягом останніх 20 років залишається жорстко залежною від світових цін на сировину. Номінальний ВВП України в доларовому еквіваленті сильно корелює з World Commodity Price Index, який розраховується МВФ (коефіцієнт кореляції за 1998—2015 становить 96,9%). Це пов'язано з інституціональною нездатністю національної економіки виробити і продати більше доданої вартості, ніж це диктують ціни на сталь/руду/хімію/зерно. Тим більше, що правобуржуазні уряди (за винятком урядів, очолюваних Юлією Тимошенко), які перебувають при владі з 1999 року, як правило, лобіювали інтереси сировинного сектора, а наукоємні виробництва так і не отримали належної підтримки.

У 2013 році почалося "посилення" ролі України як сировинного придатку на світових ринках. Це підтверджується і структурою експорту (понад 70% надходжень валюти на міжбанк забезпечують металурги і аграрії), і посиленням зв'язку з неенергетичним сировинним індексом МВФ (рис. 8). Без значущих реформ така прив'язка українського експорту і ВВП до ресурсів не може змінитися в короткостроковій перспективі.

Дані Всесвітньої асоціації виробників підтверджують, що в 2014 році Україна експортувала всього лише 21 млн т готової продукції сталі і напівфабрикатів, тобто такий низький показник спостерігався у 1999—2000 роках. А якщо проаналізувати темпи зниження доходів експортерів цієї галузі за 2015 рік, відкориговані з урахуванням падіння світових цін, то за фізичними обсягами металургії — 17 млн т — наша країна в 2015 році опустилися на рівень 1998 року. Більше того, традиційні ніші українських експортерів поступово відвойовують інші країни, які винесли правильні уроки від фінансової кризи 2008 року. Також згідно з оцінками Світового банку середньорічна ціна на чорні метали в 2016 році знизиться на 15—20%, а зернових культур — на 10—15%. В цілому експорт українських товаровиробників за два минулі роки скоротився на 40%. Все це неминуче призведе до скорочення обсягу валютних надходжень.

Крім того, загальновідомим є той факт, що аграрії ЄС виробляють набагато більше сільськогосподарської продукції, ніж її споживають європейці. Україна в цьому випадку не стала винятком, і її продукція відтепер буде продаватися за загальними правилами, без спеціального режиму і з усіма наслідками для гривні та національної економіки. У цьому контексті можна ствер-

джувати, що ринки СНД для України закрилися, а європейські — доступні тільки окремим гравцям, які працювали на них ще до створення зони вільної торгівлі. Навіть якщо українські експортери внаслідок врожайного року різко збільшать продаж зернових, потрібного ефекту отримати не вдасться, оскільки це обвалить світовий ринок зерна, що є надзвичайно чутливим навіть до незначних коливань пропозиції, яка спричинить зниження цін і істотного збільшення валютної виручки не відбудеться.

Тенденція ослаблення сировинних цін призведе до скорочення доларового ВВП України (порівняно з планом уряду). Таким чином, Україні доведеться послабити національну валюту, не тільки для того, щоб залишитися конкурентною на світових ринках, а й для того, щоб виконати одне з головних зобов'язань перед МВФ на 2016 рік — залишитися в рамках дефіциту бюджету в 3,7% від ВВП. Це пов'язано з тим, що в березні 2016 року зростання надходжень до державної скарбниці сповільнилося на 10% порівняно з березнем 2015. Таким чином інфляційно-девальваційний ефект січня-лютого вичерпався за місяць, ставлячи під загрозу план з виконання доходів. У зв'язку з чим, цілком ймовірно, що доларовий ВВП України в 2016 році буде знаходиться в межах 80 млрд, а "рівноважний" курс гривні складе 27 гривень за долар на 2016 рік, що дозволить Мінфіну виконати завдання по бюджету.

ВИСНОВКИ

У зв'язку із значною залежністю національної економіки від кон'юнктури на світових сировинних ринках в Україні мають місце феномен "голландської хвороби" та рецидив "ресурсного прокляття", які сприяють поглибленню проявів сировинної рецесії і гальмують процеси інноваційно-технологічної модернізації сфери матеріального виробництва. Сировинна орієнтація національної економіки поглиблюється у зв'язку з пролонгацією мораторію на вільний оборот сільськогосподарських земель, збереженням рудиментів командно-адміністративної системи в управлінні лісовим господарством, виснажливим і розбалансованим використанням мінеральної сировини. Квінтесенцією нееквівалентного перерозподілу природно-ресурсної ренти за користування надрами з метою видобутку корисних копалин є ситуація на ринку природного газу власного видобутку, де має місце необгрунтоване зростання цін на даний енергетичний ресурс, за якими він продається громадянам України.

Зрушення в структурі українського експорту, проявом чого стало переважання питомої ваги продукції аграрного сектора над часткою металопродукції, не наблизило Україну до глобальних ланцюгів доданої вартості. Незважаючи на зменшення питомої ваги продукції гірничо-металургійного комплексу в структурі експорту у 2015 році порівняно з 2007 роком, сировинна орієнтація української економіки й далі поглиблюється у зв'язку із збільшенням обсягів експорту залізної руди.

Зростання в цілому у 2015 році обсягів експорту сільськогосподарської та продовольчої продукції порівняно з початком 2000-х років супроводжувалося зменшенням питомої ваги експорту цієї продукції з високою доданою вартістю. Монополізація вертикально інтегрованими підприємницькими об'єднаннями холдингового типу аграрних ринків та концентрація ними значного банку сільськогосподарських земель негативним чином вплинули на інвестиційну привабливість аграрного сектора, що призвело до скорочення прямих іноземних інвестицій в сільське, лісове та мисливське господарство (у 2015 році обсяг прямих іноземних інвестицій в сільське, лісове та мисливське господарство порівняно з 2008 роком знизився на 302,6 млн дол).

Причиною виникнення українського феномену "голландської хвороби" та вітчизняного рецидиву "ресурсного прокляття" став багаторічний перерозподіл природно-ресурсної ренти на користь корпоративного сектора, що стимулювало максимально можливе залучення у господарський обіг мінерально-сировинних ресурсів і не спонукало до масового впровадження інноваційних технологій і повторного використання вторинної сировини. Надмірна залежність національної економіки від кон'юнктури на світових сировинних ринках призвела до виникнення вітчизняного феномену сировинної гривні, що прив'язало курсову стабільність національної валюти та потенціал розкручування інфляційно-девальваційної спіралі до динаміки цін на зернові і чорні метали і поглибило прояви "голландської хвороби" та "ресурсного прокляття".

Література:

1. Буковинский С.А. Пути преодоления финансового кризиса в Украине / С.А. Буковинский, Т.Е. Унковская, О.Л. Яременко // Экономическая теория. — 2009. — № 2. — С. 47—60.
2. Голян В. А. Плата за природні ресурси в умовах децентралізації: інвестиційний аспект / В. А. Голян // Інвестиції: практика та досвід. — 2016. — № 7. — С. 7—16.
3. Голян В. Насколько упадет гривна в 2016 году / Економіст. — 23.04.2016 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ua-ekonomist.com/12569-vasiliy-golyan-naskolko-upadet-grivna-v-2016-godu.html
4. Дорогунцов С. Недолуге виправдання руйнівних аграрних реформ в Україні / С. Дорогунцов, В. Круценко, О.Гош // Голос України. — 2003. — № 198. — С. 10.
5. Єрмолаєв А. Країні потрібен перепочинок / А.Єрмолаєв // Дзеркало тижня. Україна. — 2016. — № 13 (259). — С. 13.
6. Кораблін С. Валютний курс: повземо, пливемо, летимо? / С.Кораблін // Дзеркало тижня. Україна. — 2015. — № 47 (243). — С. 8.
7. Лібанова Е.М. Я обома руками за децентралізацію, але розумію її небезпеку / Е. М. Лібанова // Землевпорядний вісник. — 2015. — № 3. — С. 10—13.
8. Пирожков С. Економіка природокористування має стати стратегічним напрямом економічних досліджень в умовах нової системи геополітичних координат та природно-ресурсних обмежень / С. Пирожков // Економіст. — 2016. — № 1. — С. 2—3.

References:

1. Bukovinskij, S.A. Unkovskaja, T.E. and Jaremenko, O.L. (2009), "Ways of overcoming the financial crisis in Ukraine", Jekonomicheskaja teorija, vol. 2, pp. 47—60.
2. Holian, V.A. (2016), "Charge for natural resources in the face of decentralization: investment aspect", Investytsiyi: praktyka ta dosvid, vol. 7, pp. 7—16.
3. Holian, V. (2016), "How the hryvnia will fall in 2016", Ukrainian Journal Ekonomist, [Online], available at: http://ua-ekonomist.com/12569-vasiliy-golyan-naskolko-upadet-grivna-v-2016-godu.html. (Accessed 23 Apr 2016).
4. Dorohuntsov, S. Krutsenko, V. and Hosh, O. (2003), "Ineffective justification destructive agrarian reforms in Ukraine", Holos Ukrainy, vol. 198, pp. 10.
5. Yermolaiev, A. (2016), "The country needs a break", Dzerkalo tyzhnia. Ukraina, vol. 13 (259), p. 13.
6. Korablin, S. (2015), "Exchange rate: crawling, swimming, flying?", Dzerkalo tyzhnia. Ukraina, vol. 47 (243). p. 8.
7. Libanova, E.M. (2015), "I support the decentralization of both hands, but I understand its dangers", Zemlevporiadnyj visnyk, vol. 3, pp. 10—13.
8. Pyrozhkov, S. (2016), "The environmental economics is to become the strategic direction of economic research in terms of a new system of geopolitical coordinates as well as natural and resource restrictions", Ukrainian Journal Ekonomist, vol. 1, 2—3.

Стаття надійшла до редакції 06.06.2016 р.

УДК 914:332.14

А. В. Черкасов,
д. е. н., завідувач кафедрою управління персоналом та економіки праці, ІПК ДСЗУ

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК ОКРЕМИХ РАЙОНІВ ДОНЕЦЬКОЇ ТА ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН, ЗАГРОЗИ, ПЕРСПЕКТИВИ

A. Cherkasov,
Doctor of Economics, Head of the Department Personnel Management and Labour Economics Training,
Institute of public employment services Ukraine

SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT SEPARATE AREAS OF DONETSK AND LUGANSK UKRAINE: CURRENT STATUS AND THREATS AND PROSPECTS

У статті наведено результати економічного дослідження окремих районів Донецької та Луганської областей України, які були утворені в результаті укладення Мінських угод і участі міжнародних посередників у врегулюванні громадянського конфлікту. Досліджено особливості розселення жителів окремих регіонів Донбасу. Визначено ключові інфраструктурні особливості водного, транспортного та енергетичного забезпечення автономної життєздатності досліджуваних територій в умовах економічної ізоляції. Обгрунтовано перспективи соціально-економічного розвитку окремих районів Донецької та Луганської областей України в умовах замороженого військового конфлікту та економічної ізоляції.

The results of economic studies of separate regions of Donetsk and Lugansk regions of Ukraine, which were formed as the result of the Minsk Agreement and participation of international mediators in the settlement of the civil conflict. The features of the resettlement of residents of separate regions of Donbass are certain. Determined the key features of water, transport and energy infrastructure to ensure the viability of the autonomous territories studied in conditions of economic blockade. Reasonable prospects of socio-economic development of separate districts of Donetsk and Lugansk regions of Ukraine in conditions of frozen conflict, and economic isolation are grounded.

Ключові слова: Україна, окремі райони, Донецька область, Луганська область, економічна ізоляція, Мінські угоди.
Key words: Ukraine, separate regions, Donetsk region, Luhansk region, the economic isolation, Minsk Agreements.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Соціальна стабільність населення є індикатором, що означає стійкість країни до зовнішніх кризових явищ та спроможність забезпечувати довгостроковий економічний розвиток. Соціальна деградація у свою чергу є деструктивним чинником, що підсилює негативні явища в економіці та державних фінансах, спричиняє міграційний відтік населення, руйнує існуючі соціальні інститути та у підсумку призводить до матеріалізації політичних ризиків. Підсумком означених процесів є погіршення демографічних індикаторів та посилення тенденцій в галузі міграції економічно активного населення.

Національна економіка є передусім соціальною системою, в якій людський фактор відіграє велике значення, не нижче ніж на рівні підприємства чи навіть окремого домогосподарства. Економічна наука ще не в змозі відповісти на питання відносно критичного рівня соціальної деградації країни, після якого запускаються процеси та спостерігаються явища, які, маючи об'єктивний характер, вже не піддаються управлінському впливу навіть за умови застосування жорсткого адміністративного впливу. В кожній країні, в кожній спільноті, на різних історичних етапах, суспільство демонструвало різні можливості як для економічної

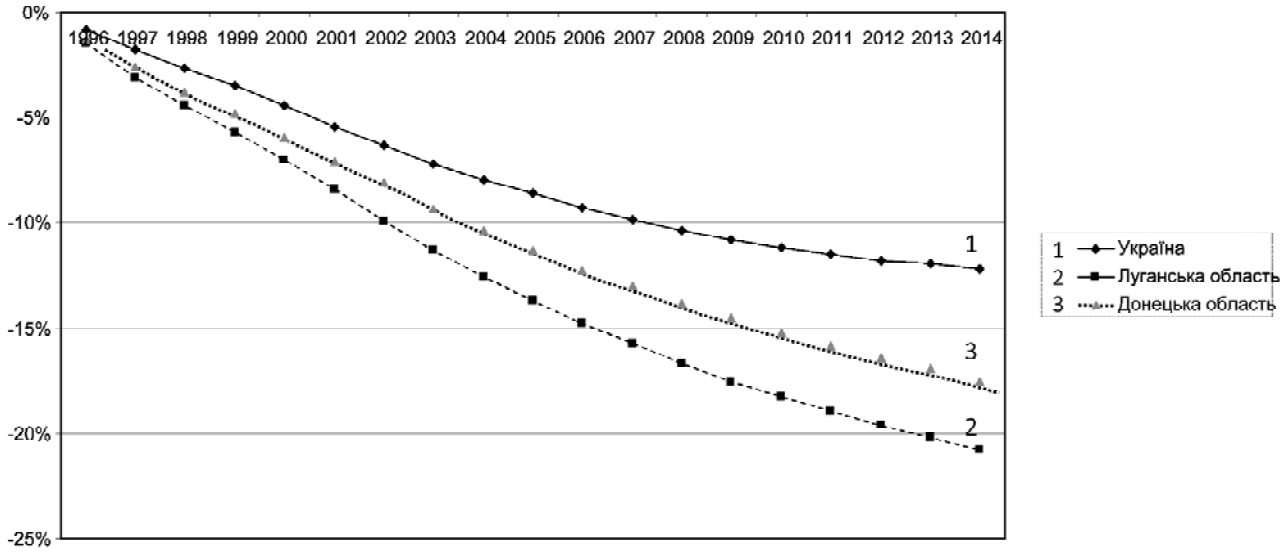

Рис. 1. Динаміка кількості населення України, Луганської та Донецької областей у 1996—2014 рр. (% до 1996 р.)

мобілізації (з метою підтримки державного курсу), так і для соціального спротиву (з метою захистити свої інтереси та права). Однак соціально-економічні диспропорції та екстерналії так чи інакше призводили до трансформації економічного та/або політичного статус-кво в країні.

Можливо перелічити безліч чинників, що спричинили політико-військову кризу на сході країни, однак єдиним об'єктивним чинником є соціальна деградація означених територій, головним індикатором рівня якої є демографічні показники. На рисунку 1 наведено динамку зниження чисельності населення Луганської та Донецької областей, а також України в цілому.

Виходячи з даних рисунка 1, населення Луганської та Донецької областей скорочувалося досить швидкими темпами, швидше ніж населення усіх інших областей та України в цілому. Можливо підходити до оцінки останніх подій з різних боків, однак найбільш об'єктивним та справедливим буде визначення того, що ми сьогодні спостерігаємо результати багаторічної недбалості держави, яка нічого не робила та спокійно спостерігала за тим, як проходить фактичне вимирання найбільш промислово-розвиненого регіону.

У цих умовах слід замислитися та здійснити пошук шляхів підвищення рівня соціального розвитку країни та її регіонів, а також встановити поточний стан та перспективи.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

На сучасному етапі серед питань, що слід віднести до таких, які потребують подальшого розвитку, слід відзначити, що економічні дослідження окремих районів Донецької та Луганської областей України, які були утворені в результаті укладення Мінських угод і участі міжнародних посередників у врегулюванні громадянського конфлікту, практично не проводяться.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є аналіз результатів економічного дослідження окремих районів Донецької та Луганської областей України, які були утворені в результаті укладення Мінських угод і участі міжнародних посередників у врегулюванні громадянського конфлікту; дослідження особливостей розселення жителів окремих регіонів Донбасу; визначення ключових інфраструктурних особливостей водного, транспортного та енергетичного забезпечення автономної життєздатності досліджуваних територій в умовах економічної ізоляції; обгрунтування перспектив соціально-економічного розвитку окремих районів Донецької та Луганської областей України в умовах замороженого військового конфлікту і економічної ізоляції.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Глибока політична і пов'язана з ним економічна криза осені 2013 року — зими 2014 року призвели до погіршення соціально-економічного становища в Україні. Громадянське протистояння і масштабний політичний протест призвели до розвитку відцентрових процесів у країні. Навесні 2014 р. Автономна республіка Крим та м. Севастополь у результаті псевдореферендуму, невизнаного у світі, були анексовані Російською Федерацією. У південно-східних областях України політичний протест перейшов у фазу громадянського протистояння, а в подальшому, при активній військовій підтримці сепаратистів регулярними військами Росії, в стан війни на території Луганської та Донецької областей, де в результаті псевдореферендумов 11.05.2014 р. були проголошені Луганська і Донецька народні республіки (ЛНР і ДНР). Втручання міжнародних посередників (Організація з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ), Російська Федерація, Федеративна республіка Німеччина і Франція) дозволило призупинити кровопролиття, ввести режим припинення вогню і почати процес мирного врегулювання на основі міжнародних угод, укладених у м. Мінськ в 2014 р . і 2015 р. [1; 2; 3].

Таким чином, на південному сході України і на південно-західних кордонах Російської Федерації виникли території, які характеризуються високим рівнем військової, політичної, соціальної та економічної нестабільності. Гуманітарна обстановка в даних регіонах стрімко деградувала протягом 2014—2015 рр., що визначило масові потоки біженців на територію України (понад 1,7 млн чол.), на територію Росії та Білорусі (близько 0,9 млн чол.), інші країни (в основному ЄС, близько 150 тис. чол.).

Актуальність економічного дослідження ситуації в окремих районах Донецької та Луганської областей України обумовлюється необхідністю отримання інформаційної основи для оцінки подальших перспектив розвитку ситуації в суміжних з Російською Федерацією територіях.

Поточна лінія розмежування протиборчих сторін склалася в результаті укладення перемир'я і встановлення режиму припинення вогню на підставі Мінських угод від 12.02.2015 р. Лінія розмежування пролягає за течією

Таблиця 1. Населення міст і смт окремих районів Донецької та Луганської області (2013 р.)

Населені пункти окремих районів Луганської області	Чисельність населення, чол.	Населені пункти откремих районів Донецької області	Чисельність населення, чол.
Луганськ	417 990	Донецьк	941 160
Алчевськ	109 772	Горлівка	252 228
Красний Луч	81 685	Макіївка	350 129
Стаханів	76 492	Торез	57 998
Свердловськ	64 503	Сніжне	49 564
Антрацит	53 887	Новоазовськ	11 760
Ровеньки	46 976	Тельманове	4 577
Брянка	46 352	Докучаєвськ	24 211
Краснодон	43 759	Амвросіївка	19 021
Первомайськ	37 902	Дебальцеве	53 412
Кировськ	28 014	Єнакієве	82 941
Перевальск	25 585	Харцизськ	58 040
Молодогвардейск	22 996	Шахтарськ	51 007
Суходольск	20 833	Ясинувата	37 600
Лутугино	17 822	Іловайськ	15 949
Ювилейне	16 722	Моспине	10 635
Червонопартизанськ	15 513	Зугрес	18 200
Петровське	12 997	Пелагіївка	18 100
Вахрушево	11 625	Южнокомунарівськ	14 100
Разом	1 151 425	Нижня Кринка	13 900
		Жданівка	12 500
		Разом	1823840

Джерело: [4].

річки Сіверський Донець на півночі окремих районів Луганської області, в подальшому огинаючи Перевальський район з агломерацією міст Перевальськ, Алчевськ, Стаханов, Брянка, Первомайськ, переходить на територію окремих районів Донецької області на північ від міст Дебальцеве, Горлівка і Донецьк. Відзначимо, що лінія розмежування в Донецькій області проходить безпосередньо по північних околиць міст Донецьк і Горлівка. На південь від м. Донецьк території розділені по лінії н. п. Докучаєвськ, Гранітне, Широкино.

Населення. Території окремих районів Донбасу, непідконтрольних Україні, характеризуються високим рівнем урбанізації. Центральними містами є обласні центри Луганської та Донецької областей. На території окремих районів знаходяться великі агломерації такі, як Донецьк — Ясинувата — Макіївка — Харцизьк, Шахтарськ — Торез — Сніжне — Зугрес, Горлівка — Єнакієве (Донецька область), Перевальськ — Алчевськ — Стаханов — Брянка — Первомайськ (Луганська область).

Південна частина окремих районів Луганської області також високоурбанізовані. Там розташований ряд великих міст з населенням 50 — 120 тис. чол. (Краснодон, Красний Луч, Антрацит, Ровеньки, Свердловськ — з урахуванням селищ, що входять до складу міських рад) [4].

До числа сільських районів можна віднести тільки території Новоазовського і Тельманівського районів Донецької області. Більшість інших територій переважно представлена міським населенням. У таблиці 1 наведено дані про чисельність жителів населених пунктів окремих районів Донбасу.

З огляду на те, що більшість населення досліджуваних районів проживає в містах і селищах міського типу, на основі представлених даних можна буде орієнтовно судити про чисельність населення окремих районів Донецької та Луганської областей. Відзначимо, що в цей момент досить складно точно визначити чисельність населення окремих районів Донбасу через те, що значна частина їх населення залишила свої будинки, переїхавши на територію України [5] і Російської Федерації [6]. При цьому багато осіб не оформляли правовий статус тимчасового переселенця (в Україні) і не просила притулку в Російській Федерації. Відзначимо, що станом на листопад 2015 року міграційне законодавство Російської Федерації дозволяло перебувати на території країни громадянам України з окремих районів Донецької та Луганської областей без визначення свого правового статусу і без обмежень у термінах (можливість перебувати на території Російської Федерації протягом року з обов'язковим виїздом кожні 90 днів). Однак найближчим часом ситуація буде змінюватися не на користь вимушених переселенців.

У той же час, значне число громадян окремих районів Донецької та Луганської областей, оформивши статус тимчасових переселенців на території України з метою одержання соціальних виплат і допомог, продовжують фактично знаходитися за місцем свого постійного проживання [7]. Відзначимо також, що деяка частина жителів населених пунктів, що знаходяться в районах близьких до лінії розмежування і перебувають під контролем України, фактично проживають на території окремих районів Донецької та Луганської областей. Це пояснюється їх боязню політичних переслідувань, руйнуванням житла в результаті військових дій і іншими причинами. Таким чином, здійснити підрахунок чисельності населення окремих районів Донецької та Луганської областей з достатньою точністю можливо на основі підсумовування чисельності жителів великих населених пунктів (понад 10000 чол.). Виходячи з даних таблиці 1, на території окремих районів Донецької та Луганської областей України на цей час проживає близько 2,3—2,8 млн чол., що становить близько 5,5—6,8% населення України [4]. Слід також враховувати, що на частини території Луганської та Донецької областей, що залишаються під контролем України та керуються військово-цивільними адміністраціями, розташовуються значні за чисельністю гарнізони збройних сил, що в підсумку змінює чисельний склад населення.

Транспорт. З моменту закінчення гострої фази військового протистояння і укладення мінських угод, окремі райони Донецької і Луганської областей, не отримавши особливого статусу на території України (на що неодноразово і необгрунтовано наполягає Російська Федерація), фактично знаходяться в стані економічної ізоляції, яка супроводжується відключенням банківської системи, блокуванням можливостей здійснення зовнішньоекономічної діяльності та припиненням (за винятком поставок вугілля і частини продукції металургійного комплексу) вантажних поставок з території України. Пасажирське залізничне сполучення з окремими районами Донецької і Лу-

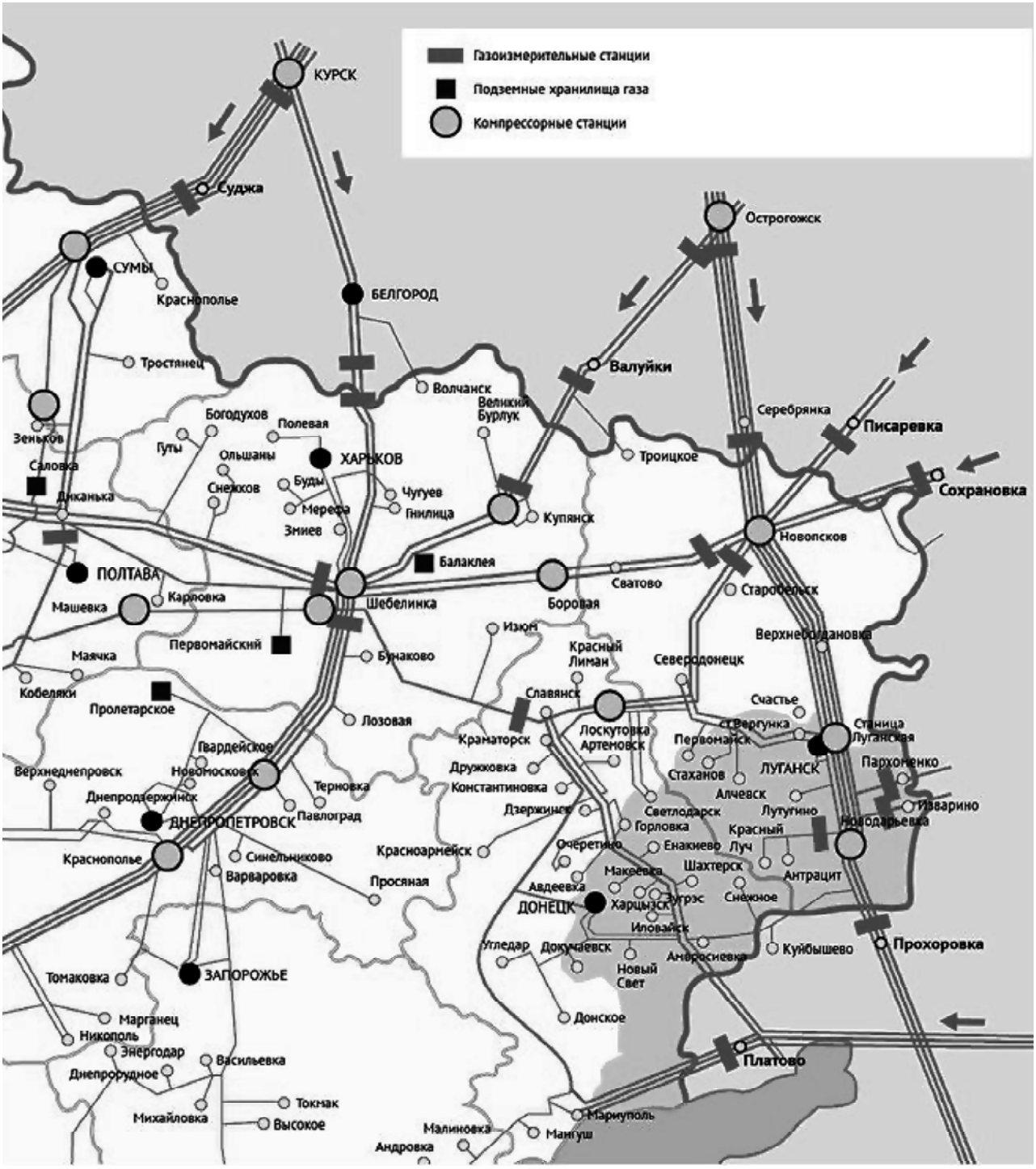

Рис. 2. Газотранспортна система східної України

ганської областей також припинено. Відносна економічна життєздатність досліджуваних територій визначається наявністю протяжної лінії кордону з Російською Федерацією, а також розвиненою інфраструктурою, що зв'язувала населені пункти і промислові центри Луганській (Ворошиловградської), Донецької та Ростовської областей СРСР. На території окремих районів Донецької та Луганської областей знаходяться 6 міжнародних автомобільних пропускних пунктів (МАПП). В окремих районах Луганської області знаходяться МАПП Ізварине — Донецьк, Червонопартизанськ — Гуково, Должанський — Новошахтинськ. В окремих районах Донецької області знаходяться МАПП Весело-Вознесенка — Новоазовськ, Куйбишеве-Маринівка, Матвєєв Курган — Успенка. Через зазначені МАПП здійснюється пасажирське легкове і автобусне сполучення з Ростовською областю і територією України (транзитом через територію Російської Федерації). Територія окремих районів Донецької та Луганської областей покрита широкою мережею автомобільних доріг, що зв'язують численні населені пункти. Через територію окремих районів проходять ділянки міжнародних автомобільних трас Київ — Харків — Довжанський, Знам'янка — Луганськ — Ізварине, а також автодорога державного значення Луганськ — Красний Луч — Макіївка — Донецьк. Територія окремих районів Донецької та Луганської областей також з'єднана з Російською Федерацією двома гілками залізниць, які проходять через населені пункти Амвросіївка — Матвєєв Курган і Червонопартизанськ — Гуково. На території окремих районів існує і функціонує широка мережа залізниць. Функ-

Таблиця 2. ТЕС Донецької та Луганської областей України

Місцезнаходження	Назва ТЕС	Паливо	Електрична потужність
Окремі райони Луганської та Донецької областей	Зуевська ТЭС	Вугілля Г, газ, мазут	1270 МВт
	Старобешівська ТЭС	Вугілля А, Т, шлам, АШ, газ, мазут	2300 МВт
Луганська та Донецька області	Луганська ТЭС	Вугілля АШ, газ, мазут	1450 МВт
	Углегорська ТЭС	Вугілля ГСШ, газ, мазут	3600 МВт
	Кураховська ТЭС	Вугілля Г, газ, мазут	1517 МВт
	Слов'янська ТЭС	Вугілля Т, АШ, газ, мазут	880 МВт
	Миронівська ТЭС	Вугілля Т, АШ, газ, мазут	115 МВт

ціонують вузлові станції Дебальцеве і Ясинувата, а також станції Дебальцевського, Ясинуватського і Луганського відділень Донецької залізниці.

Трубопровідна інфраструктура. Через територію окремих районів Луганської та Донецької областей України проходять магістральні газопроводи з Російської Федерації. Території окремих районів Донбасу можуть отримувати газ з Ростовської області через газовимірювальні станції (ГВС) Платово і Прохорівка (рис. 2).

Крім магістральних газопроводів, обладнаних ГІС, існує також ряд газопроводів меншої потужності в Краснодонському районі Луганської області та Амвросіївському районі Донецької області, які функціонували до розпаду СРСР. З 19.02.2015 р. постачання окремих районів Донецької та Луганської областей газом здійснюється з території Російської Федерації через ГВС Платово і Прохорівка [8].

Слід також зазначити, що територію окремих районів огинають мережі стратегічних транспортних об'єктів. Зокрема, аміакопроводу (Тольятті — Одеса) і нафтопроводу на ділянці Великоцьк — Новоайдар — Лисичанськ — Кременчук. Втрата контролю адміністраціями окремих районів над територіями агломерацій Лисичанськ — Рубіжне — Сєвєродонецьк, а також Слов'янськ — Краматорська — Костянтинівка значно послабила транзитний потенціал решти територій і привела до втрати ряду стратегічних переваг. Слід та-

Таблиця 3. Видобуток вугілля вугільними об'єднаннями та шахтами окремих районів Донецької та Луганської області в 2008—2009 рр.

Вугільне об'єднання	Шахти	Видобуто вугілля 2008, тис. т	Видобуто вугілля 2009, тис. т	Кількість працівників, чол.
ДТЕК Свердловантрацит	Червоний партизан, Должанська-Капітальна, ім. Свердлова, Харківська, Центросоюз	5818	6110	10569
Краснодонвугілля	Самсонівська-Західна, Суходольська-Східна, ім. Баракова, Молодогвардійська, Дуванна, Оріхівська, Блок 50-річчя СРСР	5377	6181	12755
ДТЕК Ровенькиантрацит	ім. Фрунзе, ім. Вахрушева, № 2 ім. Дзержинського, № 81 Київська, ім. Космонавтів, № 1/2 Ровеньківська, № 2 Луганська	4946	6000	14734
	ДТЕК Шахта Комсомолець Донбасу	3904	3432	н/д
Макіїввугілля	ім. Бажанова, Бутівська, Холодна Балка, ім. Кірова, ім. Леніна, Чайкіно, Ясинівська-Глибока, Північна, Калинівська-Східна	3404	3323	16458
Луганськвугілля	ш / у Луганське, ім. XIX з'їзду КПРС, Вергелевська, Никанор-Нова, Лутугинська, ім. Артема, Фащевська, Черкаська	2337	2849	12085
Донецьквугілля	Південнодонбаська № 3 ім. Скочинського, Трудовська, Жовтневий рудник ім. Челюскінців, ім. Абакумова, ім. Калініна, Моспінська, Лідіївка, ш. 4-21	2316	2595	14352
Антрацит	Комсомольська, Партизанська, Крепенська	1710	2063	5533
	АП «ш. ім. Засядька»	1554	1312	6067
ш / у «Донбас»	Комунарська, Щегловська-Гол.	1395	1561	5438
Донбасантрацит	Краснокутська, Міусинська, Княгинінська, ім. Известия, Хрустальська, Краснолуцька, Новопавлівська	1196	1244	8098
	ДВАТ «ш. Білоріченська»	778	1031	2608
Торезантрацит	Прогрес, Волинська, ім. Лутугіна, Кисельова	636	777	3570
Первомайськвугілля	Карбоніт, Тошківська, Першотравнева, Ломуватська, Золоте, Горська	565	479	6998
Сніжнеантрацит	Зоря, Ударник	559	576	2806
Шахтарськантрацит	Шахтарська-Глибока, Іловайська, ім.17 партз'їзду, ім. С.П. Ткачука, ім. 1 Травня, Чапаєва	559	831	4029
Орджонікідзевугілля	Єнакіївська, Вуглегірська, Полтавська, Булавинська, Ольховатська, ім. К. Маркса	516	534	5846

Джерело: [12].

кож відзначити близькість лінії зіткнення сторін з великими хімічними підприємствами Стирол (м. Горлівка) і Сєвєродонецький АЗОТ (м. Сєвєродонецьк). В умовах високого ризику техногенної катастрофи, ці підприємства були зупинені [9; 10], що ще більше погіршує соціальну обстановку по обидва боки лінії зіткнення.

Енергетика. На території Луганської та Донецької областей знаходиться 7 теплоелектростанцій (ТЕС). Дві з них знаходяться на території окремих районів Донецької області: Старобешівська та Зуївська (табл. 2) [11]. На території України в безпосередній близькості до лінії розмежування знаходяться 4 ТЕС: Луганська (м. Щастя), Курахівська, Миронівська, Слов'янська та Вуглегірська.

На території окремих районів Луганської та Донецької областей зосереджені найбільші об'єднання з видобутку кам'яного вугілля. У таблиці 3 представлено дані про вугільні підприємства, що перебувають на території, що вивчається. Відзначимо, що за даними за 2009 рік, вугільними об'єднаннями, які перебувають на території окремих районів Донецької та Луганської областей видобувалося понад 50% вугілля в Україні. При цьому вугілля антрацит, який є основним паливом для 6 з 14 українських ТЕС, видобувається виключно на шахтах вугільних об'єднань досліджуваних районів, що обумовлює високу залежність енергетики України від поставок вугілля з шахт, які перебувають в окремих районах Донбасу.

Таким чином, склалася ситуація за якої основні енергогенеруючі потужності знаходяться на території, контрольованій військово-цивільними адміністраціями України, а основні запаси вугілля — на території окремих районів. При цьому значна частина генеруючих потужностей знаходиться в районі лінії розмежування протиборчих сторін (4 з 5 ТЕС Луганської та Донецької областей), що є фактором ризику в разі розморожування конфлікту і його переходу в гарячу фазу. У той же час необхідно враховувати ті обставини, що у вугільній промисловості окремих районів до початку конфлікту було працевлаштовано понад 150 000 чол.

В умовах економічної ізоляції вугільна промисловість є для ЛНР і ДНР фактором соціального ризику, що обумовлюється значною соціальним навантаженням для фінансування вугільних підприємств. Відсутність можливостей для експорту і відсутність прямих контактів України з адміністрацією окремих районів Донбасу суттєво ускладнює ситуацію в ЛНР і ДНР, призвело до зниження видобутку вугілля і вивільненню персоналу шахт, посиливши навантаження на бюджет, який більш, ніж на 90% залежить від надходжень з Російської Федерації.

Водні ресурси. Територія окремих районів Донецької та Луганської області має істотний дефіцит водних ресурсів. Основний водозабір проводиться з басейну р. Сіверський Донець. Донецька агломерація, а також міста Горлівка та Єнакієве споживають воду з каналу Сіверський Донець — Донбас, значна частина якого (в тому числі і насосні станції) знаходиться за лінією розмежування. У той же час водозабір для забезпечення потреб м. Луганськ і прилеглих населених пунктів здійснюється з території, що знаходиться на лівому березі р. Сіверський Донець, що також суттєво ускладнює можливості поставок води.

Слід також відзначити високий рівень зносу водопровідної мережі. На території окремих районів Луганської області протяжність аварійних водопровідних мереж становить 5822 км (54% загальної протяжності), а в окремих районах Донецької області — 6619 км (41% загальної протяжності) [13].

Наведені вище дані дають можливість сформулювати такі положення.

1. Окремі райони Донецької і Луганської областей є високоурбанізовані регіоном з високою чисельністю і щільністю населення, на території якого розташований ряд промислових вузлів. Відносно невелика частина території сучасної України є найбільш густонаселеним регіоном країни, де проживає близько 6,5% населення.

2. Певний рівень автономної життєздатності в умовах економічної ізоляції обумовлюється наявністю широкої мережі автомобільних доріг і прикордонної інфраструктури, що з'єднують досліджувану територію з Російською Федерацією, що дозволяє здійснювати доставку гуманітарних та інших вантажів для забезпечення жителів окремих районів, а також можливість збереження мобільності трудових ресурсів і їх пересування по території Російської Федерації. До числа факторів умовно-автономної життєздатності слід також віднести наявність інфраструктури для імпортних поставок природного газу з Російської Федерації, а також стратегічну важливість поставок вугілля з окремих районів на енергогенеруючі підприємства України. У той же час, окремі райони відчувають жорсткий дефіцит води, що є сильним стримуючим фактором в питаннях соціального і промислово-економічного розвитку.

3. Енергетика окремих районів Донецької та Луганської областей функціонує завдяки: наявності магістральних газопроводів з Російської Федерації; взаємозв'язку і взаємозалежності енергетичних мереж і енергогенеруючих виробництв на території України, які проблематично (практично неможливо в поточній ситуації) відокремити один від одного без шкоди для енергетики країни; критичній залежності України від поставок вугілля з території окремих районів Луганської та Донецької областей.

4. Певний рівень соціальної стабільності досягнуто за рахунок щомісячних виплат за рахунок Російської Федерації пенсіонерам і працівникам бюджетної сфери "зарплат" і "пенсій", а також поставок гуманітарної допомоги і наявності можливості для значної частини населення вільно виїжджати і довготривало перебувати на території Російської Федерації з метою працевлаштування. Слід також враховувати наявність можливостей здійснення найпростіших грошових переказів фізичними особами через широку мережу міжнародних систем, що спрощує підтримку домогосподарств з окремих територій їх родичами, що проживають або виїхали на роботу за межі окремих районів Донбасу. В цьому випадку слід говорити про вже усталену практику масової трудової міграції з окремих районів Донецької та Луганської областей.

Виходячи з вищевикладеного, можна зробити наступні висновки. Перспективи подальшого соціально-економічного розвитку зазначених територій в ситуації збереження умов економічної ізоляції і заморожування поточної лінії розмежування слід оцінити як дуже низькі.

Втрата можливостей здійснювати експортні поставки, розрив технологічних ланцюжків і розчленування до недавнього часу єдиних промислових вузлів неминуче призведе до стрімкої економічної деградації територій ЛНР і ДНР. Але, в той же час, з огляду на те, що до війни Донецька і Луганська області генерували більше 20% експортної виручки і відігравали найважливішу роль у забезпеченні енергетики всієї України, разом зі зниженням обсягів виробництва слід очікувати і певну деградацію соціальної обстановки на території решти України, в першу чергу підконтрольних територій Луганської та Донецької областей. Тільки в 2014 р. промисловість Донецької області зменшила обсяг виробництва на 59%, а половина працездатного населення втратила роботу.

Відсутність можливостей для автономного економічного розвитку окремих районів Донецької та Луганської областей слід визначити як фактор можливого

зближення і повернення непідконтрольних територій під фактичну юрисдикцію України. У той же час, не маючи чіткої, послідовної, зрозумілої громадянам України програми відновлення територіальної цілісності, одним з вірогідних сценаріїв розвитку ситуації може виявитися перехід окремих районів Донецької та Луганської областей до моноекономіки з мінімальним числом ланок технологічних ланцюжків. Така ситуація можлива при збереженні відносно простих виробництв, орієнтованих на місцевого споживача. Соціальна ситуація може мати перспективу для стабілізації в міру поступового працевлаштування частини працездатного населення в прикордонних та інших регіонах Російської Федерації за умови збереження поставок гуманітарної продовольчої допомоги, енергоносіїв та інших товарів. У разі подібного розвитку ситуації, у міру стабілізації соціально-економічного становища в окремих районах Донецької і Луганської областей (навіть на мінімальному рівні), ймовірність відновлення контролю України окремих районів Донбасу буде постійно знижуватися.

Таким чином, тільки чітка, послідовна і, головне, публічно прийнята програма відновлення територіальної цілісності України не дозволить окремим районам Луганської та Донецької областей перетворитися в нове Придністров'я і заморозити конфлікт на найближчі 15—20 років.

ВИСНОВКИ

Будь-які перспективи відновлення фактичного суверенітету України над окремими районами Донецької і Луганської областей можливі тільки за умови прямих переговорів з Російською Федерацією за активного міжнародного посередництва. Україні необхідно бути готовою відновити можливості організації торгівлі та ініціювати створення території пріоритетного розвитку "Туково" з використанням статусу вільного порту. Інтенсивне використання інструментів транскордонного співробітництва може забезпечити певні перспективи соціально-економічного розвитку окремих районів Донецької та Луганської областей у складі України.

Література:

1. Декларація Президента Російської Федерації, Президента України, Президента Французької Республіки і Канцлера Федеративної Республіки Німеччина в підтримку Комплексу заходів з виконання Мінських угод, прийнятого 12 лютого 2015 року // РІА Новини [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ria.ru/world/20150212/ 1047311428.html

2. Комплекс заходів з виконання Мінських угод (12.02.2015 р.) // ОБСЄ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.osce.org/ru/cio/140221?download=true

3. Протокол за підсумками консультацій Тристоронньої контактної групи щодо спільних кроків, спрямованих на імплементацію Мирного плану Президента України П. Порошенко і ініціатив Президента Росії В. Путіна (05.09.2014 р.) // ОБСЄ [Електронний ресурс], — Режим доступу: http: //www.osce. org / ru / home / 123258? download = true

4. Чисельність населення України. Статистичний збірник. — Київ: Держаналітінформ, 2013. — 112 с.

5. ДСНС: В Україні понад мільон внутрішніх переселенців // Deutsche Welle [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.dw.com/uk/днс-в-україні-понад-мільйон-внутрішніх-переселенців/ А-18970996

6. МЗС РФ: понад мільйон 100 тисяч біженців з України перебувають в Росії // РІА Новини [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ria.ru/society/20150910/1241943 341.html# ixzz43fLvKfGb

7. Грицак В. Переселенці "вимивають" з бюджету мільярди гривень // Еспресо ТВ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ru.espreso.tv/video/40915

8. Газпром перевів частину українського контракту на державну виконавчу службу на кордоні з Луганською та Донецькою областями // Інтерфакс [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.interfax.ru/world/425311

9. Сєверодонецький Азот зупинив роботу//АЗОТ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http: // hardship.pp.ua/index.phpPage760

10. Горлівський "Стирол" в цілях безпеки зупинив виробництво // Ура Інформ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ura.dn.ua/08.05.2014/156132.html

11. Енергетика України // Вільна енциклопедія "Вікіпедія" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http: //ru.wikipedia.org/wiki/ЕнергетікаУкраіни

12. Вугільна промисловість України // Вільна енциклопедія "Вікіпедія" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ru.wikipedia.org/wiki/Вугільнапромисловістьукраїни

13. Статистичний щорічник України за 2014 р. / За ред. І.М. Жук. — К.: Державна служба статистики України, 2015. — 486 с.

References:

1. Tolochko, V. (2015), "The full text of the Minsk agreements", available at: http://ria.ru/world/20150212/1047311428.html (Accessed 20 May 2016).

2. OSCE (2015) "The set of measures to implement the Minsk agreements", available at: http://www.osce.org/ru/cio/140221?download=true (Accessed 20 May 2016).

3. OSCE (2014) "Protocol the basis of consultations Trilateral contact group on joint steps towards the implementation of the Peace Plan of the President of Ukraine P. Poroshenko and initiatives of Russian President V. Putin", available at: http://www.osce.org/ru/home/123258?download=true (Accessed 20 May 2016).

4. State Statistics Service of Ukraine (2013), Chysel'nist' naselennia Ukrainy. Statystychnyj zbirnyk [The population of Ukraine. Statistical Yearbook], Derzhanalitinform, Kyiv, Ukraine.

5. Deutsche Welle (2016), "DSNS: In Ukraine, more than a million internal migrants", available at: http://www.dw.com/uk/днс-в-україні-понад-мільйон-внутрішніх-переселенців/А-18970996 (Accessed 20 May 2016).

6. Pogotov, A. (2015), "RF MFA: more than one million 100 thousand refugees from the Ukraine are in Russia", available at: http://ria.ru/society/20150910/1241943341.html#ixzz43fLvKfGb (Accessed 20 May 2016).

7. Hrytsak, V. (2016), "Refugees "wash away" from the budget billions of hryvnia" espreso TV, available at: http://ru.espreso.tv/video/40915 (Accessed 20 May 2016).

8. interfax (2015), "Gazprom" has translated part of the Ukrainian contract for the GIS at the border with the Lugansk and Donetsk regions", available at: http://www.interfax.ru/world/425311 (Accessed 20 May 2016).

9. Azot (2014), "Severodonetsk Azot stopped work", available at: http://hardship.pp.ua/index.phpPage760 (Accessed 20 May 2016).

10. Ura-inform (2014), "Gorlovka "Styrol" for safety reasons stopped proceedings", available at: http://ura.dn.ua/08.05.2014/156132.html (Accessed 20 May 2016).

11. wikipedia (2016), "Ukraine power engineering", available at: http://ru.wikipedia.org/wiki/ЕнергетікаУкраіни (Accessed 20 May 2016).

12. wikipedia (2016), "Ukraine's coal industry", available at: http://ru.wikipedia.org/wiki/Вугільнапромисловість-України (Accessed 20 May 2016).

13. Zhuk, I.M. (2015), Statystychnyj schorichnyk Ukrainy za 2014 r. [Statistical Yearbook of Ukraine for 2014], State Statistics Service of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 12.06.2016 р.

УДК 355.2

Р. Ф. Пустовійт,
д. е. н., професор, завідувач кафедри економіки та управління,
Черкаський інститут ДВНЗ "Університет банківської справи"

ВІЙСЬКОВО-ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ

R. Pustoviit,
Doctor of Economics, Professor, Head of Department of Economics and Management Cherkassy Institute SHEI "University of Banking"

STATE MILITARY AND ECONOMIC SECURITY

У пропонованій статті досліджено зміст поняття та особливості сучасного стану військово-економічної безпеки як на регіональному так і глобальному рівнях. Проаналізовано такі складові військово-економічної безпеки як: військово-економічний потенціал, військова могутність країни, військово-економічна галузь. Акцентована увага на економічних чинниках щодо їхнього впливу на збройні конфлікти та методах військово-економічного аналізу. Констатовано, що сьогодні відбулося зміщення акценту в інтерпретації теорії війни і запровадження в науковий аналіз концепцій "асиметричний збройний конфлікт", "гібридна війна", "війна четвертого покоління". Підкреслено, що нові вагомі загрози світовому порядку, зокрема, агресивна політика Росії, активізація міжнародного тероризму вимагають вирішення проблем військово-економічної безпеки держави з урахуванням перспектив та можливостей "гібридної" і "асиметричної війни".

This article discovers contents concept and features of the current state military and economic security at the regional and global levels. In the article, there is analyzed the following components of military and economic security as military and economic potential, the military power of the country, military and economic sector. The attention is concentrated on economic factors of their impact on armed conflict and military methods of economic analysis. Stated that nowadays there was a shift in the interpretation of the theory of war and the introduction of a scientific analysis of the concepts of "asymmetric armed conflict", "hybrid warfare", "fourth generation warfare". Emphasized that significant new threat to world order, in particular, an aggressive policy of Russia, the intensification of international terrorism require problem-solving military and economic security from the perspectives and opportunities "hybrid" and "asymmetric warfare".

Ключові слова: військово-економічна безпека, військово-економічний потенціал, збройний конфлікт, економічний фактор війни.
Key words: military and economic security, military and economic potential, armed conflict, war-economic factor.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Нове геостратегічне і геополітичне становище України після незаконної анексії АР Крим і з початком військової агресії Росії у східному регіоні нашої країни, оборонні потреби держави потребують кардинальної модернізації військово-економічної стратегії та адекватної політики в сфері національної безпеки. Тому метою пропонованої статті є аналіз основних змін у системі глобальної, регіональної та національної безпеки, а також способи її економічного забезпечення. При цьому підкреслимо, що національна безпека держави

Таблиця 1. Рейтинг країн згідно з індексом військової могутності на 04.01.2016

№ п.п.	Країна	Індекс	№ п.п.	Країна	Індекс
1	США	0, 0897	11	Південна Корея	0,2824
2	Росія	0,0964	12	Єгипет	0,3056
3	Китай	0,0988	16	Ізраїль	0,3591
4	Індія	0,1661	18	Польща	0,3909
5	Франція	0,1993	21	Іран	0,4071
6	Великобританія	0,2466	22	Канада	0,4192
7	Японія	0,2466	29	Швеція	0,5774
8	Туреччина	0,2623	30	Україна	0,5867
9	Німеччина	0,2646	31	Мексика	0,6289
10	Італія	0,2724	126	Центральна Африканська Республіка	3,7343

Джерело: Countries Ranked by Military Strength (2016), [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.globalfirepower.com/countries-listing.asp

визначається в першу чергу в військово-економічній сфері становищем не тільки економічного, але й військово-економічного потенціалу країни.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Зміст поняття, особливості сучасного стану військово-економічної безпеки та шляхи її удосконалення на глобальному, регіональному та національному рівні досліджували такі вчені з далекого і близького зарубіжжя як: Т. Паул, У. Лінд, Д. Гордієнко, М. Тяпкин і ряд інших. Однак з урахуванням нинішньої гібридизації збройних конфліктів, збройної агресії Росії, що продовжується на сході України, загострюється проблема військово-економічного реагування на існуючі та потенційні загрози національним інтересам, а питання дослідження військово-економічної безпеки держави вимагає більш детального аналізу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Військово-економічна безпека є найважливішою функцією держави і визначається як можливість національної економіки протистояти ризикам і загрозам зовнішніх й внутрішніх збройних конфліктів, а також наявністю економічних умов для задоволення запитів в організації збройних сил, їхньому розвитку, як в мирний час, так і в умовах збройного конфлікту [1, с. 4]. При цьому військово-економічна безпека є найважливішою складовою національної безпеки держави і може бути конкретизована в таких економічних сферах. Перша — здатність оборонного сектора економіки постійно підтримувати на належному рівні військову потужність та реалізовувати військово-економічний потенціал країни в критерії і терміни, передбачені військовою доктриною держави. Друга — стан економіки, при якому має місце достатній розвиток і збереження науково-виробничого потенціалу у військовому секторі, що забезпечує матеріально-технічне оснащення збройних сил.

У той же час акцентуємо увагу на тому, що військово-економічний потенціал держави, який є похідним від економічного (його частиною), інтегрує можливості країни забезпечити військову безпеку, і який держава може використовувати у військових цілях за максимальних військово-економічних зусиль, звівши до мінімуму всі невійськові потреби суспільства [2, с. 63]. Кількісно показники військово-економічного потенціалу є тими чи іншими показниками економічного і можуть бути представлені як елементи останнього, а саме:

— чисельність і частина людських ресурсів, мобілізованих (або придатних для мобілізації) у збройні сили, зайнятих у виробництві озброєння та ті, що забезпечують інші сфери оборони;

— обсяг виробничих фондів (капіталу, потужностей), зайнятих у військовій економіці в різних її галузях;

— частина ВВП, що спрямовується на військові цілі, а також його розподіл за цільовим призначенням у процентах;

— показники обсягів виробництва озброєння і інших предметів військового призначення — вартісні і натуральні.

Не менш актуальним для аналізу запропонованих у статті проблем є рейтинг військової могутності країн світу — індекс Global Firepower (GFP), який об'єднує в собі більше 50 різноманітних показників. Крім чисельності армії, кількості танків, кораблів, літаків та іншої військової техніки зазначений індекс також враховує географічні чинники, природні ресурси, наявність робочої сили, рівень фінансування військової сфери, транспортну інфраструктуру країни, доступ до нафтопродуктів та інші фактори, які можуть вплинути на боєздатність армії. У той же час оцінка військової могутності орієнтується не тільки на загальну кількість зброї, яка є в будь-якій країні, а основна увага індексу GFP приділяється різноманітності озброєння, що забезпечує оптимальний баланс бойового ураження. При цьому в індексі не враховується фактор ядерної зброї (табл. 1).

Разом з тим мають місце, щонайменше, три передумови, які посилюють увагу до необхідності, складності і значущості аналізу проблем у сфері військово-економічної безпеки: перша — нинішні ризики і загрози збройних конфліктів; друга — високе вартісне вираження військових витрат щодо забезпечення військово-економічної безпеки держави; третя — підсумковий результат має в своїй основі політичні пріоритети, які визначають і конкретизують національні інтереси країни і можливості щодо забезпечення їхнього захисту засобами збройного насильства. Тому традиційні для економічної науки методи аналізу і обгрунтування рішень у досліджуваній сфері можуть бути використані лише частково, коли ключовою проблемою є визначення об'єктивної оцінки під час вирішення завдань щодо оптимізації військових витрат держави з урахуванням специфіки військово-економічної галузі.

Специфічні риси останньої розкриваються в наступному:

— замовником військової продукції є тільки держава, коли формування попиту військових потреб відбувається не на ринку, а через відповідні програми озброєння і державні оборонні замовлення;

— функціонування спеціальної системи ціноутворення на військову продукцію;

— необхідність створення державних мобілізаційних резервів і проведення мобілізаційних заходів;

— визначає реалізацію заходів з бойової підготовки та безпосереднього ведення бойових дій збройними

силами, що вимагає спеціальних методів оцінки їхніх результатів і ефективності використання виділених на ці цілі ресурсів;

— економіка військової праці виходить за рамки поняття традиційної, коли результатом військового праці є суспільний товар "військова послуга".

При цьому предмет військової праці має двоїстий характер: у мирний час — це бойова готовність, у воєнний — здатність надійно захищати країну від зовнішньої небезпеки.

У той же час підкреслимо, що характер військово-політичних і економічних змін у сьогоднішньому глобальному співтоваристві вимагає постійної уваги до проблеми оптимізації системи національної безпеки країни, її економічного забезпечення, приведення масштабів і структури даної системи у відповідність з рівнем прогнозованої військової небезпеки та економічними можливостями держави.

Важливим фактором, що впливає на економічне забезпечення глобальної безпеки, яка має на увазі захищеність системи міжнародних відносин від загроз, здатних дестабілізувати становище в світі та викликати кризу загальнопланетарного масштабу, є досягнення зброєю масового ураження "критичних" характеристик. Цей термін визначається тим, що подальше збільшення, наприклад, кількості ядерних боєголовок, або їх бойове застосування не надає додаткового реалізованого військового ефекту, оскільки призводить до ураження не тільки супротивника, але й до масової загибелі населення інших країн, у тому числі й громадян власної країни.

З досягненням вищезазначеного критичного військового потенціалу відбувається якісне зрушення в аналізі проблем національної безпеки, що вимагає перегляду змісту понять її військового та економічного забезпечення. На нашу думку, в цій ситуації необхідно засвідчити переорієнтацію від глобальної ядерної війни до збройних конфліктів регіонального і локального масштаб, як нову військово-політичну і економічну реальність. Тому, незважаючи на те, що гонка озброєння в глобальному масштабі ще триває, хоча і не такими темпами, як у період холодної війни, проте вона в значній мірі втратила свій колишній сенс, оскільки реальна ракетно-ядерна перевага в принципі є недосяжною для держав, які вже здобули критичну потужність ядерного військового потенціалу [3, с. 8].

Недивлячись на це, науково-технічна революція у військовому потенціалі продовжується і демонструє постійний пошук технологічних удосконалень, які оптимізують способи ведення бойових дій і підготовку до них. Зазначена революція так само змінює і баланс сил країн у глобальній і військової економіці, коли одні країни продукують інновації і швидко започатковують новітні технології виробництва озброєнь, а інші, як правило, внаслідок наявного неефективного інституційного середовища, не в змозі повноцінно забезпечити власну військово-економічну безпеку.

Світові війни XX століття засвідчили значне збільшення ролі економічного чинника в їх підготовці та підсумках, а саме: організація військових операцій на базі масового машинного виробництва з виготовлення військової техніки; різке зростання масштабів, часу і інтенсивності військових дій і, відповідно, використання можливостей військової економіки; розгортання різноманітних форм і методів економічної війни; глибока перебудова економіки воюючих держав у вигляді мобілізації і концентрації всіх ресурсів, а також посилення втручання держави в економіку.

Перша світова війна започаткувала створення в воюючих країнах принципово нової за своїми основними параметрами військової економіки, тобто тієї галузі економіки держави, яка в широкому розумінні охоплює всі економічні питання військової справи і забезпечує військовий потенціал держави. До того часу військові витрати не досягали таких розмірів, ні в абсолютних, ні в відносних показниках. На фінансування війни всіма її учасниками було витрачено 208,1 млрд дол., з них витрати Німеччини склали 47 млрд, Англії — 40,9 млрд, Франції — 33,6 млрд, США — 19,8 млрд[1]. У 1918 р. питома вага військового виробництва в сукупній промисловій продукції країни дорівнювала: у Франції — 75%, Англії — 65%, США — 40%. Вперше в історії збройних конфліктів, було налагоджено масове виробництво нових видів озброєнь та бойової техніки з двигуном внутрішнього згоряння [4, с. 58]. Перша світова війна дала поштовх до формування організації військової економіки нового типу, зокрема з використанням досвіду цивільних галузей щодо масового виробництва продукції, крім того, здійснювалося переспрямування підприємств, що продукують цивільні вироби, на виробництво військових, було покладено початок військово-промисловим фірмам з приватною власністю.

Друга світова війна, значно перевершувала попередню за своїми масштабами і інтенсивністю, а також за обсягами витрат військово-економічних ресурсів. Сукупні військові витрати воюючих держав перевищили 1 трлн 117 млрд дол., що в кілька разів перевищило витрати військових бюджетів в період Першої світової війни. Істотно зросли й відносні обсяги військових витрат, так їхня частка з витратної частини бюджету країн у період війни дорівнювала у: США — 43,4%, Великобританії — 55,7%, Німеччині — 57,8%, Японії — 49,7%, СРСР — 55% [4, с. 59].

На відміну від Першої світової війни, коли акцент робився на закупівлі продовольства і фуражу, у наступній — пріоритетними були витрати на засоби збройної боротьби (озброєння, військова техніка, боєприпаси). При цьому значно посилилося втручання держави в економічні процеси, як в тоталітарних країнах, так і в країнах антигітлерівської коаліції, де були створені спеціальні органи з управління військової економікою. Як результат, по-перше, відбулося радикальне збільшення частки військового сектора національних економік; по-друге, державне управління економікою передбачало в разі необхідності цілісність економічних і військових рішень.

Наприклад, у перші роки існування держави Ізраїль, військова промисловість країни була представлена невеликими підприємствами з виготовлення легкого стрілецького озброєння і боєприпасів, ремонтними майстернями. Урядом Ізраїлю було ухвалено рішення про розробку для армії нового пістолета-кулемета, який відповідав би сучасним вимогам ведення бою і був би технологічно адаптованим до серійного виробництва на верстатному обладнанні, що мали на той час у наявності. За результатами конкурсу і військових випробувань проект "Узі" був прийнятий на озброєння в 1954 р. і в різних модифікаціях став одним з найбільш масових видів стрілецької зброї в світі.

Інший факт з історії держави Ізраїль щодо військово-економічної безпеки є дуже повчальним для сьогоднішньої України. З отриманням комерційних позик з США і з початком надходжень репарацій з Німеччини в Ізраїлі почалося оновлення і збільшення основного капіталу в промисловості, що забезпечило прискорення індустріального виробництва в

[1] У 1913 р. у доларах США перерахованих за курсом 1990 р. ВВП Німеччини дорівнював 280,1 млрд дол. Англії — 229,6 млрд дол., Франції — 129,1 млрд. дол., США — 517,4 млрд дол. Джерело: Broadberry S. Aggregate and per capita GDP in Europe, 1870—2000: Continental, regional and national data with changing boundaries / Stephen Broadberry. — University of Warwick, 2011. — P. 18.

другій половині 1950-х рр. У той же час щорічні прямі і непрямі економічні втрати від палестино-ізраїльського конфлікту оцінювалися в 3—7% ВВП. Вони могли бути більше, якби не постійна готовність національного господарства до подібних зовнішніх шоків. За багато років арабо-ізраїльського протистояння в економіці країни склалася система свого роду амортизаторів, що пом'якшують негативний вплив військових конфліктів на господарське життя. В Ізраїлі був створений і підтримується певний резерв виробничих потужностей на випадок військових дій, який хоча і знижує ефективність виробництва в багатьох галузях, але підвищує стійкість економіки у воєнний час [5, с. 56].

Слід констатувати, що арабо-ізраїльський конфлікт змінив ізраїльську військову доктрину: був узятий курс на самозабезпечення бойовими літаками, танками, артилерійськими снарядами і ракетами, боєприпасами. Потім до цього переліку увійшли засоби зв'язку, електронна оптика й багато інших видів забезпечення постійної бойової готовності. Це означало створення потужної військової промисловості, завдання якої полягали у такому: зміцнення військово-політичної незалежності Ізраїлю; розробка і впровадження новітніх технологій, імпорт яких може бути ускладненим за політичними або економічними чинниками; використовуючи досвід попередніх бойових дій і науково-технічний потенціал, домагатися технологічної переваги над сусідніми ворожими державами. Ініційована інвестиційним бумом національна військова промисловість стала за роки арабо-ізраїльського конфлікту стрижнем індустріального розвитку, залучаючи до своєї орбіти багато галузей ізраїльської економіки. Нині виробництво озброєнь і військової техніки в Ізраїлі відрізняється високою фондоозброєністю і закріплює капіталомістку спрямованість економічного розвитку країни.

Як уже підкреслювалося, саме економіка слугує матеріально-технічним фундаментом війни. При цьому одними з ключових критеріїв цього процесу є: максимізація ефективності ураження цілей при мінімізації витрат, а також максимальне зниження втрат особового складу. Одночасно військово-економічний аналіз передбачає оцінку таких показників: ефект — витрати — час, а саме:

— показники ефекту характеризують якість досягнення мети: ймовірність ураження об'єкта противника, якість підготовки воїна-фахівця, технологічну готовність військової техніки;

— показник часу відображає або тривалість здійснення заходу (тривалість вогневого впливу, час виявлення об'єкта противника і ін.), або момент, до якого має бути завершено маневр (наприклад, взяття населеного пункту в ході військових дій);

— показник витрат характеризує витрати ресурсу (наприклад палива) або має вартісну форму.

Тенденція до підвищення ефективності військової економіки постійно стимулює з одного боку, поліпшення показників бойової ефективності засобів збройної боротьби, з іншого — зменшення вартості зброї. Загальна тенденція результатів функціонування військової економіки свідчить про те, що вартість одиниці бойового ефекту, розрахована в порівнянних умовах, істотно змінюється в залежності від технологічних інновацій у сфері виробництва озброєння. Так, за оцінками експертів ООН при нанесенні удару по живій силі на площі 1 кв. км звичайною зброєю витрати в середньому складають 2000 дол., ядерним — 800 дол., хімічним — 600 дол. [6, с. 87]. У той же час констатуємо той факт, що за даними агентства IHS Global Defense Trade Report у 2015 р. обсяг світових продажів зброї виріс на 10% і склав 65 млрд дол. [7], що є найбільшим щорічним зростанням на глобальному ринку озброєнь за останні десять років.

До цього твердження додамо те, що в нинішньому глобальному світі кардинально змінився характер збройних протистоянь від прямого військово-силового конфлікту до непрямих збройних конфліктів, коли, зокрема, виділяють такі: гібридні, партизанські, цивільні, диверсійно-терористичні. Після холодної війни набули широкого поширення також регіональні та релігійні збройні конфлікти, терористичні атаки. Слід констатувати, що сьогодні відбулося зміщення акценту в інтерпретації концепції теорії війни і запровадження в науковий аналіз терміна "асиметричний збройний конфлікт", під яким розуміють нерегулярні військові дії і насильницьку боротьбу між державою і недержавними учасниками конфлікту за владу та ідеологічний вплив на цивільне населення [8]. При цьому виділяють такі умови, при реалізації яких може виникнути асиметрична війна: наявність вагомого конфлікту інтересів, більш висока цінність предмета конфлікту для слабкої сторони, незадоволеність слабкої сторони становищем статус-кво, побоювання слабкої сторони щодо значного погіршення свого становища від збереження статус-кво в майбутньому [9, с. 10]. Разом з цим є такі характерні особливості у визначенні статусу асиметричного конфлікту:

— нерівність сил і ресурсів сторін конфлікту;

— домінуючий в силі противник зазнає політичної поразки у війні проти слабкого;

— застосування тактик і стратегій збройної боротьби, що порушують логіку звичайних, очікуваних військових дій.

За підрахунками І. Аррегіна-Тафта, за період з 1800 по 2003 рр. переважаючі у військовому потенціалі сторони перемогли в 71,5% асиметричних воєн. Однак розбивка двохсотлітнього періоду на п'ятдесятилітні фази показує поступове зменшення цієї пропорції: від 88,2% — у першому п'ятдесятиріччя до 48,4% — в останньому. Сторона, що переважає у військово-економічному потенціалі, зіткнувшись з непрямими стратегіями слабкого противника у вигляді тероризму або партизанської війни, має в своєму розпорядженні три альтернативи: війна на виснаження, яка може затягнутися на десятиліття; чималий підкуп або політичні поступки; навмисне заподіяння шкоди мирному населенню в ризикованому прагненні швидко здобути вирішальну військову перемогу [10, с. 112].

Що стосується останньої альтернативи, то асиметричний конфлікт тягне за собою певний ризик, коли перешкоди у веденні такої війни розглядаються, як непереборні і можуть бути розширені з точки зору погіршення концепції пропорційності для перемоги над супротивником. Принцип військової пропорційності тісно пов'язаний з цілями війни і полягає в заходах, які є законними відповідно до сучасного міжнародного законодавства і традиційними методами ведення війни. При цьому формулювання "необхідність забезпечення цілей війни", розуміється як виправдання тільки тієї міри сили, яка є необхідною для досягнення перемоги й розгрому противника. В асиметричних війнах розмиваються часові та просторові межі — іншими словами, руйнується традиційне поняття "поля бою", особливо в сьогоднішніх конфліктах за участю "Аль-Каїди", "Хезболли", "Боко харам" або незаконними збройними формуваннями на сході України, тобто конфлікти між державою (коаліцією держав) і терористичними квазідержавними утвореннями.

Аксіоматично, що будь-яка військова операція переслідує не тільки військові, але й політичні цілі. Наприклад, атомне бомбардування Хіросіми і Нагасакі, є типовим прикладом, коли разом з вирішенням певних військових цілей пріоритетний намір полягав у тому, щоб спонукати військово-політичне керів-

ництво Японії розпочати переговори про капітуляцію. Традиційні війни з їхньою ідентифікацією щодо полів битв у просторі і часі дозволяють, принаймні, теоретично, здійснити чіткий розподіл військових і політичних цілей при веденні бойових дій. Однак у сценаріях асиметричних конфліктів військова перевага сама по собі не є надійною гарантією перемоги і поняття "перемога" чи" поразка" стають невизначеними [11, с. 768]. Якщо ці параметри залишаються неясними або складно визначаються, то планування необхідних військових дій є досить утрудненим. Особливо це стосується протидії терористичним атакам. Підтверджує цей висновок кількість жертв збройних конфліктів у 2015 р., яке було рекордним за останні 25 років, а кількість біженців досягла максимуму з часів Другої світової війни. Згідно з даними Global Peace Index, кількість терористичний атак у 2015 р. також стало рекордною за весь час спостережень [12].

При цьому необхідно звернути увагу на те, що в більшості асиметричних збройних конфліктів держави з переважаючим військово-економічним потенціалом не зазнали воєнної поразки в прямому розумінні суті традиційної війни. Однак домінуючі в глобальному світі країни не змогли нав'язати більш слабшому противнику свою політичну і військово-стратегічну волю та були змушені припинити війну, не досягнувши поставленої мети [13, с. 176]. У той же час основними факторами, що визначають наступально-агресивну доктрину периферійного учасника збройного протистояння є: стратегія, спрямована на поразку сильнішого супротивника, яка базується на використанні методів боротьби, що порушують логіку звичайних, очікуваних військових дій, а також всебічна підтримка з боку однієї з домінуючих у світі держав. Що стосується першого фактора, то за твердженням І. Аррегін-Тафта в цій ситуації враховуємо військові дії, спрямовані на руйнацію здатності збройних сил ворога продовжувати війну, в першу чергу — знищення його морально-вольових якостей. Таке ведення війни визначається як "непряма стратегія варварських дій", коли відбувається навмисне, систематичне і жорстоке насильство, як до військовослужбовців, так до військовополонених, а також по відношенню до мирного населення, а саме: геноцид, масові і хаотичні вбивства, тортури, зникнення людей, застосування заборонених видів зброї, способів і методів ведення бойових дій [10, с. 100].

На означений предмет обговорення в певній мірі дає відповідь концепція війни четвертого покоління ("4GW") [14, с. 22]. За твердженням авторів концепції попереднє покоління воєн (виникло протягом і отримало розвиток після Першої світової війни) визначаємо як маневрені війни, засновані на тактиці глибокої наступальної операції (бліцкригу), а також використанні можливостей глибоко ешелонованої оборони. Такі війни і підготовка до них вимагають створення потужних галузей оборонної промисловості, нарощування їхніх виробничих можливостей, відповідну логістику військових підприємств, освоєння нових технологій, модернізацію енергетичної галузі, адаптацію агропромислового комплексу, охорони здоров'я, зв'язку, здійснення відповідної ідеологічної та військово-патріотичної роботи.

У свою чергу війна четвертого покоління має такі особливості:

— бойові дії будуть вести невеликі підрозділи і групи комбатантів;

— залежність бойових підрозділів від тилового забезпечення буде вкрай незначною;

— різко зростає значимість маневреності;

— активне використання в збройному конфлікті найсучасніших інновацій, зокрема, апаратів дистанційного керування, новітніх засобів зв'язку, можливостей штучного інтелекту.

Також у війні четвертого покоління домінуючий акцент робиться на психологічних операціях, як на оперативному, так і на стратегічному рівнях, де головною метою стає цивільне населення [15]. При цьому експерти відзначають, що все те, що раніше підпадало під визначення "тероризму", "партизанської боротьби", "незаконних збройних формувань" сьогодні включається в поняття 4GW. Одночасно набуває особливої важливості розуміння того, що у війні четвертого покоління традиційний військовий потенціал втрачає своє значення, більш того, в ряді випадків він стає навіть небезпечним, коли виникає перспектива внутрішньодержавного збройного конфлікту, а ефективними засобами є політичні, дипломатичні та економічні, при цьому однією з найважливіших форм протиборства є інформаційне суперництво. Разом з тим, незважаючи на ряд унікальних особливостей, війни 4GW залишаються війнами в традиційному розумінні терміна "війна", хоча основним засобом досягнення перемоги над противником є не стільки силовий вплив, скільки інформаційно-психологічний, спрямований на позбавлення ворога волі до опору. Тобто основними завданнями бойових дій визначаються: підрив морального духу населення ворожої держави, руйнування його економіки і культурно-історичного середовища проживання, знищення світоглядної спільності ворожої країни.

У той же час необхідно враховувати той факт, що війни четвертого покоління стирають грань між цивільними і військовими в умовах ризику терористичних атак проти мирного населення. Причому збройні напади бойовиків повинні розглядатися не як поодинокі терористичні атаки, а як елементи цілісної стратегії асиметричного конфлікту, коли стратегічні центри терористів можуть і не існувати в силу тотальної сітізації всієї структури збройного протистояння.

ВИСНОВКИ

Таким чином, воєнно-економічну безпеку можна визначити як сукупність умов і факторів, які забезпечують своєчасне і надійне задоволення поточних і перспективних військово-економічних потреб в обсягах, достатніх для підтримки необхідного рівня обороноздатності і безпеки держави. Якісна оцінка військово-економічної безпеки передбачає в першу чергу розгляд таких критеріїв і показників: ступінь відповідності сучасним вимогам якісних характеристик озброєння і військової техніки, що виробляються в країні; ефективність і надійність військової економіки, її здатність розробляти і виробляти у відповідності до завдань військової безпеки види і системи озброєнь; ступінь мобілізаційної готовності економіки, тобто її можливості при виникненні зовнішньої або внутрішньої загроз безпеці країни в необхідні терміни розгорнути військове виробництво і забезпечити його трудовими ресурсами. Що стосується кількісних індикаторів військово-економічної безпеки, то вони характеризуються такими факторами: кількісні характеристики військово-економічної могутності, абсолютні та відносні показники військових витрат, виробничі потужності та потенційні можливості підприємств оборонного комплексу, чисельність зайнятих у військовій економіці, розміри стратегічних резервів держави, обсяги і стан військово-економічного потенціалу.

Разом з тим констатуємо, що після закінчення холодної війни в сфері військово-економічної безпеки відбулися принципові зміни. З'явилися нові вагомі загрози світовому порядку, зокрема, агресивна політика Росії, активізація міжнародного тероризму. Одночасно в більшості країн глобалізованого світу поряд з необхідністю бюджетних обмежень в державних

фінансах останнім часом спостерігаються якісні і кількісні зміни в статті військових витрат. При цьому були впроваджені найсучасніші військові інноваційні технології, що призвело до змін у структурі військової промисловості і організації збройних сил. Те, що відбулося дозволяє погодитися з таким твердженням: центральною парадигмою розвитку в військово-економічній сфері є так звана "революція у військовому будівництві", яка дозволила реалізувати кардинальні трансформації у військових технологіях і здійснила істотний вплив на способи ведення бойових дій. Одночасно вирішення проблем військово-економічної безпеки держави має передбачати перспективи і можливості "гібридної" і "асиметричної війни", коли політичне керівництво ворожої держави або воєнізована — найчастіше терористична — організація стають домінуючими факторами загроз безпеці країни і можуть посягати на її незалежність, суверенітет і економічну стійкість.

Література:

1. Гордиенко Д. Военно-экономическая безопасность государства. Аналитический доклад / Д. Гордиенко. — М: Центр стратегических оценок и прогнозов, 2011. — 14 с.

2. Тяпкин М. Система показателей и критериев военно-экономической безопасности государства / М.Ю. Тяпкин// Материалы четырнадцатой научно-технической конференции "Системы безопасности" — СБ-2005. — М.: Академия ГПС МЧС России, 2005. — С. 62—65.

3. Гребеник В. Закономерность А.И. Пожарова как объективный закон в области обеспечения оптимальной взаимосвязи экономической и военной безопасности ядерных держав / В.В. Гребеник // Вестник Московского университета имени С.Ю. Витте. Серия 1: Экономика и управление. — 2013. — № 1. — С. 4—10.

4. Скрынченко Б. Развитие военной экономики в 20-м веке / Б.Л. Скрынченко // Вестник Московского университета имени С.Ю. Витте. Серия 1: Экономика и управление. — 2015. — № 1 (12) . — С. 57—61.

5. Федорченко А. Экономика Израиля / А.В. Федорченко. — М.: МГИМО, 2004. — 160 с.

6. Викулов С. Военно-экономический анализ: история, методология, проблемы / С.Ф. Викулов // Вооружение и экономика. — 2012. — № 4 (20) . — С. 86—92.

7. Рекордно вырос объем мировых продаж оружия. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://hronika.info/mir/149343.html.

8. Дериглазова Л. Асимметричный конфликт в современной американской политологии / Л.В. Дериглазова // Международные процессы. — 2015. — Т. 13, № 1 (40). [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.intertrends.ru/twenty-three/006.htm

9. Paul T. Asymmetric Conflicts: War Initiation by Weaker Powers / T.V. Paul. — Cambridge: Cambridge University Press, 1994. — 248 p.

10. Arreguin-Toft I. How the Weak Win Wars. A Theory of Asymmetric Conflict / Ivan Arreguin-Toft // International Security. — 2001. — Vol. 26, № 1 (Summer). — P. 93—128.

11. Geib R. Asymmetric conflict structures / Robin Geib // International Review of the Red Cross. — 2006. — Vol. 88, Number 864. — P. 757—777.

12. У світі зафіксували рекордний за чверть століття рівень насильства і тероризму [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.unian.ua/world/ 1368-952.html

13. Дериглазова Л. Ассиметричный конфликт как нематематическая категория / Л.В. Дериглазова // Индекс безопасности. — 2011. — № 4 (99), Т. 17. — С. 175—177.

14. Lind W. The Changing Face of War: In to the Fourth Generation / William S. Lind, Keith Nightengale, John F. Schmitt, Joseph W. Sutton, Gary I. Wilson // Marine Corps Gazette. — 1989. — October. — P. 22—26.

15. Попов И. Война будущего: взгляд из-за океана. Военные теории и концепции современных США / И. Попов. — М.: Издательство: АСТ, 2006. — 444 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://future-warfare. narod.ru/Title_Future_Warfare.html

16. Гриняев С. Войны 4-го поколения (4GW) / С. Гриняев. — Центр стратегических оценок и прогнозов, 2010 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://war-conflicts.livejournal.com / 3879.html

References:

1. Hordienko, D. (2011), Voenno-ekonomicheskaya bezopasnost' hosudarstva. Analiticheskiyy doklad [Military and economic security of the state. analytic report], Moscow, Tsentr stratehicheskikh otsenok i prohnozov.

2. Tyapkin, M. (2005), "The system of indicators and criteria for military and economic security of the state", Materialy chetyrnadtsatoyy nauchno-tekhnscheskoyy konferentsii "Sistemy bezopasnosti" - SB-2005 [Materials fourteenth scientific-technical conference "Safety Systems" - SB-2005], Akademiya HPS MChS Rossii, Moscow, Russia, pp. 62—65.

3. Hrebenik, V. (2013), "The pattern of AI Pozharova as an objective law in the field of optimal relationship between economic and military security of the nuclear powers",Vestnik Moskovskoho universiteta imeni S.Yu. Vitte. Seriya 1: Ekonomika i upravleiye, vol 1, pp. 4—10.

4. Skrynchenko, B. (2015), "The development of the war economy in the 20th century", Vestnik Moskovskoho universiteta imeni S.Yu. Vytte, Seryya 1: Ekonomika i upravlenie, vol 11 (12), pp. 57—61.

5. Fedorchenko, A. (2004), Ekonomika Izrailya [Israel's Economy], MHYMO, Moscow, .

6. Vikulov, S. (2012), " Military-economic analysis: history, methodology, challenges ", Vooruzhenie i ekonomika, № 4 (20), pp. 86—92.

7. IHS Global Defence Trade Report (2016), " Record up volume of world arms sales", available at: http://hronika.info/mir/149343.html (Accessed 20 June 2016).

8. Deryglazova, L. (2015), " Asymmetrical conflict in contemporary American political science", Mezhdunarodnyye protsessy, vol 13, no. 1 (40), available at: http://www.intertrends.ru/twenty-three/006.htm (Accessed 20 June 2016).

9. Paul, T. (1994), Asymmetric Conflicts: War Initiation by Weaker Powers, Cambridge University Press, Cambridge,.

10. Arreguin-Toft, I. (2001), "How the Weak Win Wars. A Theory of Asymmetric Conflict", International Security,Vol. 26, no 1, 93—128.

11. Geib, R. (2006), "Asymmetric conflict structures", International Review of the Red Cross, Vol 88, No 864, pp. 757—777.

12. UNIAN (2016), "In the world fixed a record level for a quarter century of violence and terrorism", available at: http://www.unian.ua/world/ 1368952.html (Accessed 20 June 2016).

13. Deriglazova, L. (2011), "Asymmetric conflict as a non-mathematical category", vol. 4 (99), no 17, pp.175—177.

14. Lind, W. Nightengale, K. Schmitt, J. F. Sutton, J. W. and Wilson, G. I. (1989), "The Changing Face of War: In to the Fourth Generation", Marine Corps Gazette, vol.10, pp. 22—26.

15. Popov, Yu. (2006), Voyna budushchego: vzglyad iz-za okeana. Voennyye teorii i kontseptsii sovremennykh SshA [The war of the future: the view from the ocean. Military theory and the concept of the modern United States], Izdatel'stvo AST, Moscow.

16. Hrinyaev, S. (2010), "Wars 4th generation (4GW)", available at: http://war-conflicts.livejournal.com / 3879.html (Accessed 20 June 2016).

Стаття надійшла до редакції 01.07.2016 р.

УДК 336.145:352

Т. Ф. Куценко,
к. е. н., доцент, доцент кафедри макроекономіки та державного управління,
ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана"
Л. М. Ємельяненко,
д. е. н., доцент, професор кафедри макроекономіки та державного управління,
ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана"

РЕФОРМА БЮДЖЕТНОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ: СОЦІАЛЬНА ФУНКЦІЯ

T. Kutsenko,
Candidate of Economic Sciences, Docent, Docent, Macroeconomics and Public Administration Department,
SHEI "Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman"
L. Emelyanenko,
D.Sc. (Economics), Docent, Professor, Macroeconomics and Public Administration Department,
SHEI "Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman"

REFORM OF FISCAL DECENTRALIZATION IN UKRAINE: SOCIAL FUNCTION

У статті представлено дослідження реформи бюджетної децентралізації в Україні з точки зору соціальної функції публічного управління, а саме акцентовано увагу на потребі реальних результатів реформи для людей та заради людей, які в перспективі можливі саме завдяки формуванню ефективної соціально орієнтованої моделі міжбюджетних відносин з урахуванням європейського досвіду.

The article presents the study of fiscal decentralization reform in Ukraine in terms of social function of public management, in particular the attention is focused on the need for real results of the reform for people and for the sake of people, which in long term perspective are possible exactly due to the formation of effective socially oriented model of interbudgetary relations considering the European experience.

Ключові слова: публічні фінанси, загальнонаціональний та субнаціональний рівні публічної влади, місцеве самоврядування, децентралізація влади, бюджетна децентралізація, соціально орієнтована модель міжбюджетних відносин.
Key words: public finance, national and subnational levels of public authority, local government, decentralization of authority, fiscal decentralization, socially oriented model of interbudgetary relations.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Досвід антикризового управління національною економікою в останні роки в Україні свідчить, що у сфері публічних фінансів як урядових, так і муніципальних (місцевих), особливо у соціальній їх складовій, існують надто серйозні труднощі. Зокрема відсутність реальних повноважень та ресурсів у громад призвела за 25 років до зменшення кількості сільського населення на 2,5 млн осіб, погіршення рівня життя на селі, збільшення кількості селищних рад на 1067 одиниць, які не спроможні сформувати громадам інструменти для розвитку [1], а отже, й забезпечити умови підвищення рівня життя їх мешканцям. Політика реалізації програм фіскальної консолідації, яку застосовував Уряд протягом двох останніх років в якості інструменту стабілізації державних фінансів, також зовсім не сприяла реалізації соціальної функції публічних фінансів української держави. Враховуючи, що в попередні роки навіть в умовах сталого економічного зростання в Україні так і не вдалося забезпечити ефективного дотримання соціальних стандартів та гарантій, зрозуміло, що в останні кризові роки соціальні проблеми увійшли у фазу загострення, зубожіння населення країни поглибилось, незважаючи на проголошені реформи та фінансову допомогу міжнародних структур.

Система публічних фінансів України, як і вся економіка, переживаючи кризу та військові потрясіння, продовжувала демонструвати принципову недієздатність вирішити завдання перерозподілу ресурсів на користь тих, хто найбільше цього потребує, однак все ж таки увійшла в процес започаткування ряду реформ, серед яких надважливою є реформа бюджетної децентралізації. На перший погляд, саме ця реформа справді орієнтована на потребу реальних соціальних зрушень, особливо в частині розподілу фінансових повноважень та забезпечення бюджетного фінансування соціальної сфери, адресного спрямування необхідних фінансових потоків для вирішення нагальних соціальних проблем конкретної громади, конкретного села, селища, міста і т.д., що беззаперечно висувається життям як один з найбільш актуальних національних пріоритетів державної політики сьогодення.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Саме цій реформі останнім часом присвячується велика кількість публікацій з огляду на розмаїття проблем та аспектів, які вартують уваги фахівців різних напрямів науки та практики, зокрема публічного управління. Однак, більшість авторів публікацій зосереджують увагу на організаційних, інституційних та технологічних питаннях цієї реформи, які безперечно важливі на даному етапі її проведення, зрозуміло з урахуванням факторів впливу та перешкод, що стоять на заваді, залишаючи поза увагою її соціальну функцію, реалізація якої, на наш погляд, потребує особливої акцентуації серед пріоритетів досягнення макроекономічної стабілізації.

Зважаючи на особливості української моделі територіально-адміністративної організації влади, що проіснувала майже 25 років, а саме на нераціональний та неоднозначний розподіл повноважень між різними рівнями влади, вертикальний конфлікт між органами місцевого самоврядування та горизонтальний конфлікт між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади, процес децентралізації влади в Україні задекларовано започаткуванням ряду реформаторських кроків, соціальні результати яких, за оцінками деяких фахівців є поки що зовсім слабкими. Зокрема слушною є думка І. Луніної та Д. Серебрянської: "Справжня децентралізація влади так і не відбулася. Держава розширила джерела доходів місцевих громад, однак зовсім забула про те, що починати слід було б із визначення функцій і повноважень місцевого самоврядування... Натомість розвиток України як незалежної держави з європейськими цінностями потребує формування ефективного місцевого самоврядування на засадах децентралізації влади" [2].

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

За оцінками зарубіжних експертів, децентралізація є однією із найскладніших реформ, яка в окремих країнах тривала десятки років. За оцінками українських експертів вона потребує консолідації зусиль усіх рівнів влади та постійної підтримки міжнародних партнерів. Реформа бюджетної децентралізації відбувається за дуже несприятливих умов та провокує соціальні проблеми та негаразди з огляду на українські реалії, яких приховати неможливо. Тому метою статті є зробити наголос саме на соціальній функції цієї реформи, на необхідності формування ефективного соціально орієнтованого механізму міжбюджетних відносин в Україні з урахуванням практичного досвіду європейських країн.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Старт бюджетної децентралізації в Україні розпочався разом із прийняттям Урядом Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади ще у квітні 2014 року та започаткуванням реформи міжбюджетних відносин, яка реалізується з 2015 року внесенням змін до Бюджетного та Податкового кодексів України, зокрема перед прийняттям Бюджету-2015 та Бюджету-2016. Однак для забезпечення широкомасштабної бюджетної децентралізації потрібні серйозні зміни до Конституції України щодо децентралізації влади, що є абсолютно необхідною передумовою для радикальних змін, на які так очікує українське суспільство.

Перед тим, як заглиблюватися в предмет дослідження, варто розібратися з термінами. Слід зазначити, що загальноприйнятого визначення "децентралізації" не існує. У найпростішому розумінні, децентралізація означає передачу політичних, адміністративних та/або фінансових повноважень підрозділам середнього та/або нижчих рівнів державної ієрархії [3]. Ключовим в даному контексті аналізу є термін "передача повноважень".

Аналіз базових підходів до децентралізації свідчить, що: 1) держава може здійснювати децентралізацію влади в інтересах населення, на підставі закону, передаючи частину повноважень органів виконавчої влади органам місцевого самоврядування; 2) децентралізація повноважень має відбуватись з урахуванням принципу субсидіарності, тобто передавати повноваження на максимально близький до громадянина рівень управління, який при цьому здатний виконати це повноваження ефективніше, ніж інші органи; 3) передача повноважень від більш високого рівня на більш низький рівень має бути забезпечена передачею необхідних для цього ресурсів і наданням права органу місцевого самоврядування приймати рішення щодо переданих повноважень виходячи із місцевих особливостей [4].

Саме на таких основах мають відбуватися конкретні зміни стосовно розподілу повноважень між суб'єктами двох рівнів публічної влади в Україні: 1) загальнонаціонального (рівень державного управління), представленого центральними органами державної влади, найважливішим обов'язком яких є виконання передусім соціальної функції, поряд з політичною, міжнародною та суто економічною у межах держави Україна, в Конституції якої закріплено: "Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави" (стаття 3); 2) субнаціонального (рівень муніципального управління), якому відповідають незалежні (самоврядні) органи влади регіональних й місцевих адміністративних утворень, першочергова спрямованість на реалізацію соціальної функції котрих дійсно може створити умови для розбудови соціально-орієнтованої економіки або інакше омріяного двома Майданами 2004 та 2013—2014 років "економічного дива для людей", починаючи з громад сіл, селищ, містечок і т.д. на основі економічного патріотизму та здорового соціального прагматизму.

Слід підкреслити, що децентралізація влади у країнах ЄС, разом з упорядкуванням взаємовідносин між політичними та адміністративними структурами, включає процеси бюджетної децентралізації. Отже, один процес без іншого відбуватись не може. Головною метою зазначених процесів є формування такої моделі міжбюджетних відносин, яка дасть можливість якнайкраще забезпечувати населення місцевими суспільними благами та послугами з точки зору їх доступності та якості, тим самим формувати умови для підвищення рівня життя як на окремих територіях, так і загалом в Україні.

У процесі децентралізації здійснюється перерозподіл повноважень (прав та обов'язків) або між органами влади одного рівня (горизонтальна децентралізація), або між центральною та місцевою владою (вертикальна децентралізація) (рис. 1). Вертикальна децентралізація може відбуватися у розглянутих на рисунку 2 основних формах [2].

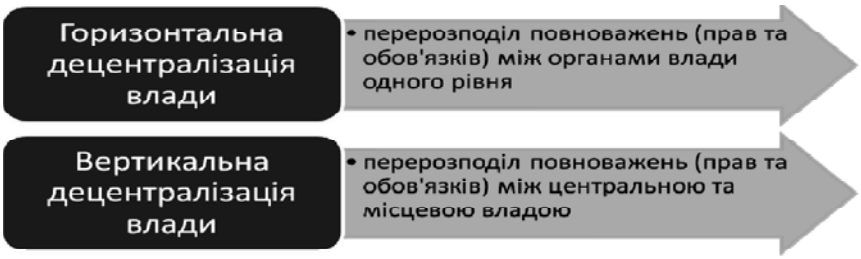

Рис. 1. Види децентралізації влади

Формування ефективної української моделі міжбюджетних відносин, орієнтованої, насамперед, на виконання її соціальної функції, можливо забезпечити, по-1: формуванням об'єднаної територіальної громади як територіальної основи місцевого самоврядування (базової ланки), по-2: перерозподілом повноважень на її користь та по-3: посиленням її фінансової (бюджетної) спроможності. В даному контексті варто нагадати, що основу місцевого самоврядування зарубіжних держав становлять жителі першої — базової — ланки адміністративно-територіального устрою, що в кожній європейській державі має свою специфічну назву: громади — Австрія, Німеччина; муніципалітети — Бельгія, Болгарія, Данія, Естонія, Іспанія, Латвія (+міста-райони), Литва, Люксембург, Нідерланди, Португалія (+метропольні території, парафії), Словаччина, Словенія, Туреччина, Угорщина, Фінляндія, Франція, Чехія; муніципалітети та комуни — Греція, Кіпр, Румунія (+великі міста); комуни — Італія, Швеція; гміни — Польща, округи та ін. — Велика Британія [5].

Однак найважливішим у процесі децентралізації є передача саме фінансових (бюджетних) повноважень, тобто проведення бюджетної децентралізації. Якщо зосереджувати увагу на передачі фінансових повноважень, мова має йти, насамперед, про розподіл фінансово-правових компетенцій між суб'єктами центральної та муніципальної (місцевої) влади у сфері міжбюджетних відносин з урахуванням рівнів місцевого самоврядування: базового рівня — тобто рівня територіальної громади (що відповідає поняттю "місцеве самоврядування" відповідно до положень Конституції України) та регіонального рівня (див. рис. 3).

Саме розподіл фінансово-правових компетенцій й визначає модель організації міжбюджетних відносин між органами публічної влади на рівні вертикальних відносин: щодо розподілу відповідальності за регулювання, адміністрування та фінансування суспільних послуг, щодо закріплення та перерозподілу джерел доходів у вигляді податків, зборів і трансфертних платежів між бюджетами різних рівнів влади, а також на рівні горизонтальних відносин: із приводу об'єднання коштів бюджетів одного рівня задля спільного фінансування суспільних благ, надання фінансової допомоги та реалізації інших форм міжмуніципальної або міжрегіональної кооперації. В такому контексті термін "фінансова децентралізація" виглядає синонімічним термінам "бюджетна децентралізація" або "фіскальна децентралізація".

В європейській правовій літературі зміст бюджетної децентралізації розкривають через три аспекти, що представлені на рисунку 4 [5].

З урахуванням вище викладеного, завданнями бюджетної децентралізації є, по-1: збільшення участі громадян в розвитку територій, на яких вони проживають, та по-2: ефективне забезпечення населення суспільними послугами. Ці завдання варто кваліфікувати як соціальні, тому що ніхто інший як власне самі громадяни, громада, що проживає на тій чи іншій території, не може бути більше за всіх зацікавлена в реальних змінах на власну користь та користь свого ближнього. Щоб виконати ці соціальні завдання місцеві бюджети повинні бути достатніми для забезпечення виконання органами місцевого самоврядування наданих їм законом повноважень та надання населенню послуг на рівні не нижче мінімальних соціальних потреб. При недостатності доходних джерел держава бере на себе забезпечення збалансування місцевих бюджетів шляхом передачі необхідних коштів у вигляді дотацій, субвенцій та субсидій.

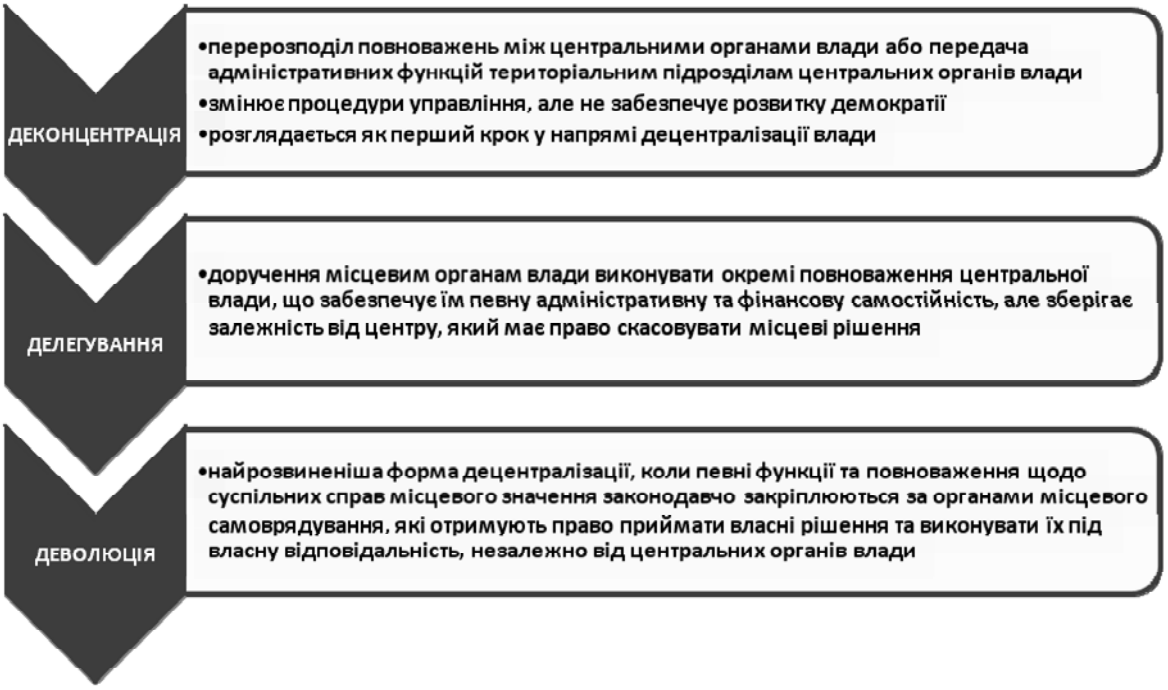

Рис. 2. Основні форми вертикальної децентралізації

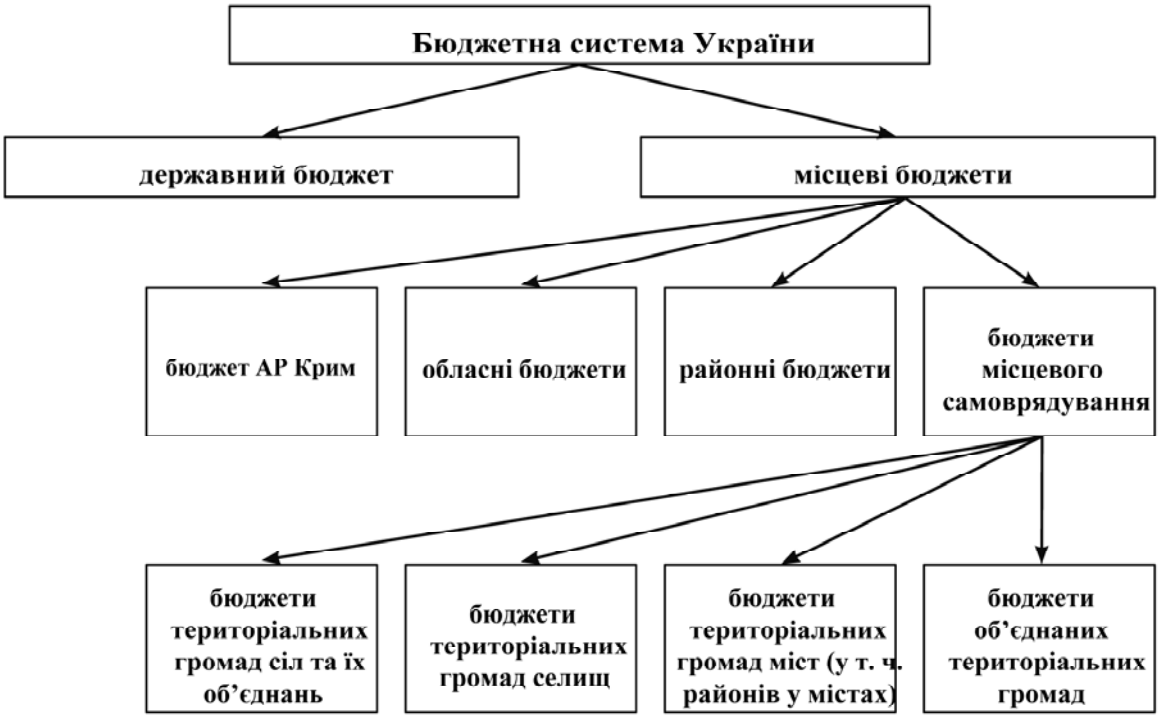

Рис. 3. Бюджетна система України

Така практика є розповсюдженою в Європі та формує досить високий рівень соціальних стандартів, тому й вартує запровадження в Україні.

Фахівці звертають увагу на те, що специфіка управління фінансами об'єднаних територіальних громад зумовлена низкою важливих чинників. По-перше, фінанси об'єднаної територіальної громади охоплюють територію декількох населених пунктів, що насамперед, призводить до посилення контролю за повноцінним наповненням бюджету та активізує управлінські процеси. По-друге, в Україні відсутній досвід управління фінансами об'єднаної територіальної громади, що спричиняє значні труднощі, однак створюється, зокрема, сприятливе середовище для викорінення корупції у сфері місцевих фінансів. По-третє, запроваджуються прямі міжбюджетні відносини між бюджетом об'єднаної територіальної громади та державним бюджетом, що гарантує обсяг міжбюджетних трансфертів, розрахований на основі універсальної формули. Однак постає проблема достатності фінансування, насамперед, соціальної сфери громади, оскільки значно ускладнюються можливості отримання фінансової підтримки з інших видів бюджетів [6, с. 17].

На теперішній час у рамках реалізації Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні вже проводиться активна робота по формуванню спроможних територіальних громад, що є важливою частиною процесу децентралізації. За попередніми розрахунками Міністерства фінансів України в результаті реформування планується сформувати близько 1800 місцевих бюджетів об'єднаних територіальних громад. Відповідно до Закону України "Про добровільне об'єднання територіальних громад", що був ухвалений 5.02.2015 р., започатковано конкретний механізм добровільного об'єднання територіальних громад, якого раніше не існувало.

Враховуючи те, що в Україні переважна частина сільських, селищних та міських бюджетів міст районного значення були глибоко дотаційними, що позбавляло територіальних громад можливості здійснювати необхідні для соціально-економічного розвитку видатки, постало завдання об'єднати такі адміністративно-територіальні одиниці в об'єднану територіальну громаду. Основна мета, як задекларовано в урядових документах, полягає у формуванні базового елементу місцевого самоврядування — громади, забезпечення її дієвої спроможності, що означає самостійно, за рахунок влас-

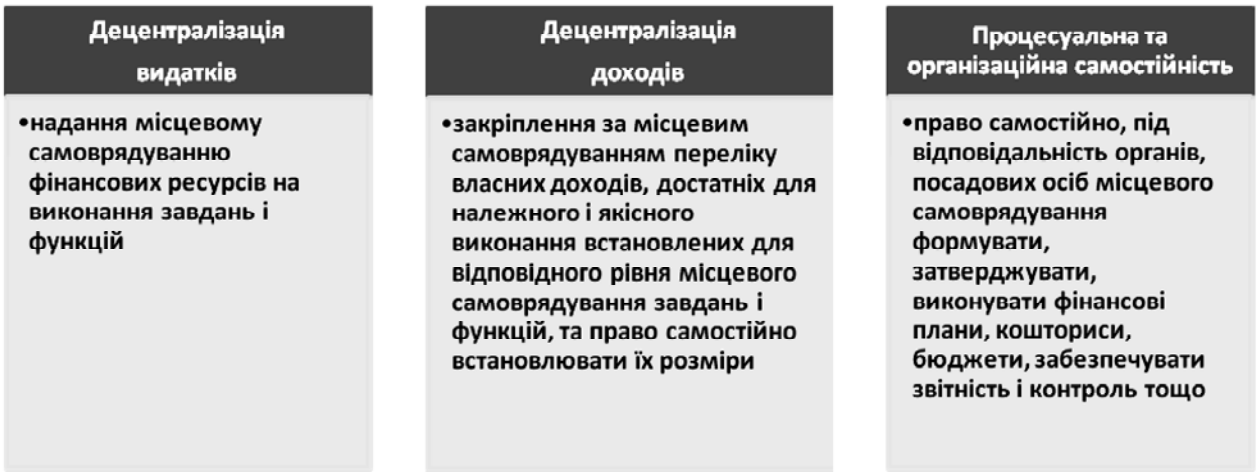

Рис. 4. Три аспекти, що розкривають зміст бюджетної децентралізації

Таблиця 1. Кількість створених та запланованих на перспективу ОТГ у розрізі областей України (на 1 липня 2016 р.)

Область	Кількість створених ОТГ	Кількість ОТГ, запланованих на перспективу
Вінницька	2	27
Волинська	6	46
Дніпропетровська	16	58
Донецька (на підконтрольній території Україні)	3	35
Житомирська	10	28
Закарпатська	2	0
Запорізька	6	46
Івано-Франківська	4	49
Кіровоградська	3	17
Київська	2	27
Луганська (на підконтрольній території Україні)	2	22
Львівська	16	74
Миколаївська	1	28
Одеська	8	16
Полтавська	14	29
Рівненська	8	30
Сумська	1	48
Тернопільська	26	0
Харківська	1	52
Херсонська	1	40
Хмельницька	22	25
Черкаська	3	42
Чернівецька	10	14
Чернігівська	5	42
РАЗОМ	172	862

Джерело: складено за: [7].

них ресурсів, вирішувати питання місцевого значення в інтересах її жителів, тобто забезпечувати належний рівень освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту, житлово-комунального господарства та ін.

Нині в Україні вже утворено 172 добровільно об'єднані територіальні громади (ОТГ), до складу яких увійшло 847 сільських, селищних, міських рад (див. табл. 1).

Внесені зміни до Бюджетного та Податкового кодексів стимулюють громади до об'єднання через механізм переходу бюджетів об'єднаних громад на прямі міжбюджетні відносини з державним бюджетом. Об'єднані громади наділяються повноваженнями, рівнозначними повноваженням міст обласного значення. При добровільному об'єднанні, в бюджетах таких громад залишається 60% ПДФО. Як результат реформи, вже з 1 січня 2016 року відкрилися прямі бюджетні розрахунки 159 об'єднаних територіальних громад з Державним казначейством, минаючи область та район, у державному бюджеті на 2016 рік для них закладено кошти, зокрема, передбачено 284,9 млн грн. на базову дотацію, 1,6 млрд грн. — на освітню та 844 млн грн. — на медичну субвенції [8].

Змінами, внесеними до Бюджетного кодексу України у грудні 2014 року, запроваджено нову модель фінансового забезпечення місцевих бюджетів та нові підходи у взаємовідносинах державного бюджету з місцевими бюджетами. Завдяки реалізації реформи міжбюджетних відносин у 2015 році, насамперед, місцеві органи влади почали самостійно формувати та затверджувати свої місцеві бюджети не чекаючи затвердження державного бюджету; Міністерство фінансів не визначало і не доводило до місцевих бюджетів індикативні показники по доходах та ін. Окрім того, систему вертикального збалансування усіх місцевих бюджетів, що була демотивуючим фактором для багатьох місцевих громад бути ефективними та успішними, було замінено системою горизонтального вирівнювання податкоспроможності територій. Одночасно було запроваджено нові субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам, — освітню та медичну. Як результат, у 2015 році місцевим бюджетам було надано трансфертів із держбюджету на 174,0 млрд грн., що на 43,4 млрд грн., або на 33,2 % більше ніж у 2014 році [9].

Отже, у 2015 році здійснено перший етап бюджетної децентралізації. Внаслідок цього, було розширено права органів місцевого самоврядування і збільшено джерела формування доходів місцевих бюджетів. В тому числі за рахунок запровадження акцизного податку з кінцевих продажів, розширення бази оподаткування податком на нерухомість; надання права самостійно визначати ставки податків та встановлювати пільги з їх сплати. Усунення перерозподілу місцевих доходів через центр створило стимули для ефективного розпорядження бюджетом на місцях і вже продемонструвало перші результати. Порівняно з 2014 роком надходження загального фонду місцевих бюджетів збільшилися у 2015 році на 21%. Тобто місцеві бюджети отримали 45 млрд грн. додаткового ресурсу на власні потреби [9].

У 2016 році Уряд планує здійснити ще ряд кроків щодо створення умов для формування спроможних територіальних громад, зокрема: корегування та затвердження перспективних планів спроможних громад областей, вирішення питань щодо об'єднання в межах декількох районів, виборів старост, спрощення процедур; надання організаційно-методичної допомоги ОТГ в розробленні та реалізації проектів розвитку їх інфраструктури; врегулювання порядку вирішення питань адміністративно-територіального устрою України, оптимізація системи територіальної організації влади, розроблення та подання Кабінетові Міністрів України проектів Закону України "Про засади адміністративно-територіального устрою України" та акта Кабінету Міністрів України щодо схвалення Концепції оптимізації системи територіальної організації влади; передача повноважень органам місцевого самоврядування, оптимізація кількості розпорядників землею, запровадження механізмів контролю за використанням земель; створення можливості передачі органам місцевого самоврядування (за їх зверненням) повноважень з надання адміністративних послуг через центри надання таких послуг та формування їх мережі та віддалених робочих місць (для старост); упорядкування системи оплати праці в органах місцевого самоврядування; посилення відповідальності органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб за прийняття рішень, що не відповідають законодавству; удосконалення механізмів публічного контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб, зокрема щодо розпорядження бюджетними коштами, комунальним майном, земельними ресурсами [10].

Такі кроки Уряду варті підтримки з боку населення країни. Однак залишається ще велика кількість проблем, які стосуються безпосередньо реформи бюджетної децентралізації. Зокрема залишається не вирішеним питання розмежування повноважень у системі органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади на різних рівнях адміністративно-територіального устрою за принципом субсидіарності. Органам місцевого самоврядування не передано повноваження передусім у сферах освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, охорони громадського порядку.

Бюджетний кодекс України (ст. 89) визначає перелік видатків, що здійснюються з бюджетів міст обласного значення, районних бюджетів, бюджетів об'єднаних територіальних громад. При цьому певні видатки з цього переліку визначаються міністерствами освіти та охорони здоров'я (видатки за рахунок освітньої та медичної субвенцій), інші, очевидно, на розсуд місцевої влади [2]. Отже, Бюджетний кодекс України не встановлює чіткої відповідальності за здійснення видаткових повноважень у сферах освіти, охорони здоров'я тощо. Це питання поки що залишається відкритим.

Тому Уряд планує провести секторальну децентралізацію, зокрема у сфері освіти, охорони здоров'я, со-

ціального захисту, охорони громадського порядку, що створить умови для забезпечення високого рівня надання освітніх та медичних послуг, формування оптимальної мережі закладів освіти та охорони здоров'я, підвищення якості надання публічних послуг у сфері соціального захисту, запровадження в територіальних громадах (передусім в ОТГ) дільничних поліцейських та ін. [10].

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Реформа бюджетної децентралізації, що відбувається нині в Україні, може бути ефективною за умов формування ефективного місцевого самоврядування на засадах децентралізації влади, що до цього часу значно пробуксовує, а отже, як наслідок, провокує ще більші соціальні проблеми та негаразди з огляду на українські реалії, які є очевидними. Реформи заради реформ з негативними соціальними наслідками дуже дорого можуть обійтися Україні. Тому можновладцям, що приймають рішення у цій сфері, та виконавцям цих рішень варто приділити увагу соціальній функції цієї реформи, яка, на наш погляд, в умовах, коли в країні тільки формується громадянське суспільство, вимагає чіткого механізму міжбюджетного розподілу повноважень (прав та обов'язків) між органами публічної влади різних рівнів, тобто розмежування як видаткових повноважень, так і податкових компетенцій (джерел доходів). По-1, законодавчого визначення виключної компетенції національного уряду та органів місцевого самоврядування щодо надання суспільних послуг і фінансування відповідних видатків, по-2, законодавчого регулювання, фінансування та адміністрування спільних видаткових повноважень з метою подолання труднощів в розподілі видаткових повноважень найважливіших суспільних послуг (освіта, охорона здоров'я, соціальний захист тощо) власне для людей і заради людей.

Чітке закріплення відповідальності, уникнення дублювання функцій, забезпечення підзвітності і підконтрольності органів публічної влади, спрямоване на підвищення рівня фінансової (бюджетної) автономії органів місцевого самоврядування, зокрема, спроможних територіальних громад, передусім ОТГ, з урахуванням основних принципів розподілу видаткових повноважень по вертикалі (економічної ефективності, фіскальної справедливості, досягнення політичної підзвітності та ефективності процесу адміністрування), перевірених досвідом європейських країн, є ключовою передумовою створення ефективної соціально орієнтованої моделі міжбюджетних відносин, яка у перспективі зможе принести реальні результати омріяного "економічного дива для людей".

ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗРОБОК

Проблематика досліджень реформи децентралізації влади, в тому числі бюджетної децентралізації в Україні є надзвичайно різноаспектною та надактуальною. Однак, на наш погляд, особливо вартує уваги дослідження процесу формування ОТГ, що активно відбувається нині, з точки зору ціннісно-мотиваційних аспектів їх діяльності з метою попередження соціальних негараздів на місцевому рівні, в тому числі в найгіршому варіанті, зокрема проявів сепаратизму.

Література:

1. Пріоритети дії Уряду на 2016 рік в сфері децентралізації [Електронний ресурс]. — Режим доступу: reforms.in.ua
2. Луніна І., Серебрянська Д. Декларації та реалії бюджетної децентралізації //"Дзеркало тижня. Україна". — № 43. — 13 листопада 2015 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/finances
3. Топпервін Н. Дієве місцеве самоврядування як запорука успішної децентралізації публічної влади: швейцарський досвід // DESPRO: Аналітичний вісник. — 2012. — № 2.
4. Ткачук А. Місцеве самоврядування та децентралізація. Практичний посібник / [Ткачук А.]; Швейцарсько-український проект "Підтримка децентралізації в Україні — DESPRO". — К.: ТОВ "Софія", 2012. — 120 с.
5. Бориславська О., Заверуха І., Захарченко Е. та ін. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України / [Бориславська О., Заверуха І., Захарченко Е., та ін.]; Швейцарсько-український проект "Підтримка децентралізації в Україні — DESPRO. — К.: ТОВ "Софія", 2012. — 128 с.
6. Планування та управління фінансовими ресурсами територіальної громади / О. Кириленко, Б. Малиняк, В. Письменний, В. Русін / Асоціація міст України. — К., ТОВ "ПІДПРИЄМСТВО "ВІ ЕН ЕЙ", 2015. — 396 с. — с. 17.
7. Децентралізація влади [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://decentralization.gov.ua/region
8. Моніторинг ЗМІ щодо реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади // Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України. № 155/ 25.12.2015. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.minregion.gov.ua
9. Промова Міністра фінансів Наталії Яресько на засіданні Уряду щодо виконання Державного бюджету за 2015 рік — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http:// www.minfin.gov.ua
10. План пріоритетних дій Уряду на 2016 рік // Затверджено розпорядженням КМУ від 27 травня 2016 р. № 418-р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua

References:

1. National reforms council (2016), "Priority activities of the Government in 2016 in the sphere of decentralization", available at: reforms.in.ua (Accessed 10 June 2016).
2. Lunina, I.and Serebrians'ka, D. (2015), "Declaration and the realities of fiscal decentralization", Dzerkalo tyzhnia. Ukrainab vol.43, available at: http://gazeta.dt.ua/finances (Accessed 10 June 2016).
3. Toppervin, N. (2012), "Effective local government as the key to successful decentralization of public power: the Swiss experience", DESPRO: Analitychnyj visnyk, vol. 2.
4. Tkachuk, A. (2012), Mistseve samovriaduvannia ta detsentralizatsiia [Local government and decentralization], Shvejtsars'ko-ukrains'kyj proekt "Pidtrymka detsentralizatsii v Ukraini - DESPRO" TOV "Sofiia", Kyiv, Ukraine.
5. Boryslavs'ka, O. Zaverukha, I. and Zakharchenko, E. (2012), Detsentralizatsiia publichnoi vlady: dosvid ievropejs'kykh krain ta perspektyvy Ukrainy [The decentralization of public authority: European experience and prospects of Ukraine], Shvejtsars'ko-ukrains'kyj proekt "Pidtrymka detsentralizatsii v Ukraini — DESPRO TOV "Sofiia", Kyiv, Ukraine.
6. Kyrylenko, O. Malyniak, B. Pys'mennyj, V. and Rusin, V. (2015), Planuvannia ta upravlinnia finansovymy resursamy terytorial'noi hromady [Planning and financial management of the territorial community], Asotsiatsiia mist Ukrainy, Kyiv, Ukraine.
7. Decentralization of power (2016), available at: http://decentralization.gov.ua/region (Accessed 10 June 2016).
8. Ministry of Regional Development, Construction and Housing and Communal Services of Ukraine (2015), "Media monitoring on local government reform and territorial organization of power", available at: http://www.minregion.gov.ua (Accessed 10 June 2016).
9. Ministry of Finance of Ukraine (2015), "Speech by the Minister of Finance Natalia Jaresko at the government meeting on the State Budget for 2015", available at: http://www. minfin.gov.ua (Accessed 10 June 2016).
10. Cabinet of Ministers of Ukraine (2016), "Plan of priority actions of the Government in 2016",available at: http://www. kmu.gov.ua (Accessed 10 June 2016).

Стаття надійшла до редакції 07.07.2016 р.

УДК 338.26

Н. И. Исаева,
к. э. н., доцент, доцент кафедры финансов,
Национальный аэрокосмический университет им. Н. Е. Жуковского, г. Харьков

СТРАТЕГИЯ РАЗВИТИЯ ПОВЯТА, ЕЕ РОЛЬ И МЕСТО В СИСТЕМЕ СТРАТЕГИЧЕСКОГО ПЛАНИРОВАНИЯ ПОЛЬШИ (НА ПРИМЕРЕ КРАКОВСКОГО ПОВЯТА МАЛОПОЛЬСКОГО ВОЕВОДСТВА)

N. Isaeva,
PhD, Assistant Professor, Associate Professor of Finance, National Aerospace University by Zhukovsky

THE DEVELOPMENT STRATEGY OF THE DISTRICT, ITS ROLE AND PLACE IN THE STRATEGIC PLANNING SYSTEM IN POLAND (FOR EXAMPLE, THE DISTRICT KRAKOVKOGO MALOPOLSKA PROVINCE)

В работе исследован опыт Польши в стратегическом планировании развития территорий, определена взаимоувязка стратегических документов Польши на национальном, региональном и местном уровне на примере Краковского повята Малопольского воеводства, установлена согласованность областей стратегического вмешательства стратегии повята со стратегиями высшего уровня, а также выяснено, что реализация документов стратегического планирования на местном уровне в Польше носит комплексный, согласованный, системный характер и подкреплена реальными финансовыми ресурсами.

We have studied the experience of Poland in the strategic planning of the territories defined linkage between strategic documents of Poland at the national, regional and local level on the example of Krak?w County Malopolska province, set consistency areas of strategic intervention of the district with the highest level strategies strategies, as well as clear that the implementation of the documents strategic planning is comprehensive at the local level in Poland, coordinated, systemic in nature and backed by real financial resources.

Ключевые слова: стратегия развития, стратегия развития повята, система стратегического планирования, территориальное развитие, местное самоуправление.
Key words: development strategy, development strategy for the district strategic planning system, regional development, local government.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМЫ

Сегодня в Украине существует острая потребность в реформировании существующей системы стратегического планирования на региональном и местном уровне. Действующие в Украине документы территориального стратегического планирования не могут составить единую систему стратегического планирования на уровне региона, а низкий уровень законодательной и методологической базы приводит к отсутствию согласованности и иерархической взаимоувязки элементов этой системы. Многие стратегии регионов также не подкреплены финансовым и институциональным обеспечением,

это приводит к тому, что стратегии имеют декларативный характер и не могут влиять на реализацию стратегических целей государства. В этом контексте важное значение имеет исследование опыта управления развитием территорий в Польше, разработки и реализации различных типов стратегий развития, а также их роли и места в реализации целей развития государства.

АНАЛИЗ ПОСЛЕДНИХ ИССЛЕДОВАНИЙ И ПУБЛИКАЦИЙ

Активную работу по стратегическому управлению и планированию на национальном и региональном уровне ведут Е. Белокурова, В.А. Вакуленко, Е.Н. Ведута, А.П. Егоршин, Е.Н. Королева, Н.Е. Костылева, И. Кравчук, В.Л. Мартынов, А.Н. Швецов, Г. Яровой и другие ученые. Несмотря на значительное количество научных публикаций, к числу малоисследованных проблем в этой области относится вопрос роли и места стратегии развития единицы местного самоуправления Польши в системе стратегического планирования страны и возможности использования польской практики в Украине.

ФОРМУЛИРОВАНИЕ ЦЕЛИ

Целью работы является исследование системы стратегического планирования на местном уровне, определения места и роли стратегии повята в реализации стратегических целей государства, а также определение основных условий эффективной реализации местных стратегий для трансформации позитивных тенденций в практику регионального развития Украины.

ИЗЛОЖЕНИЕ ОСНОВНОГО МАТЕРИАЛА ИССЛЕДОВАНИЯ

Согласно Закону от 6 декабря 2006 года "О принципах политики в области развития", политика представляет собой набор взаимосвязанных мероприятий, которые направлены на устойчивое и сбалансированное развитие страны и социальную сплоченность в области экономического, регионального и пространственного развития, а также на повышение конкурентоспособности экономики и создание новых рабочих мест [1].

Процесс децентрализации в Польше основан на принципе субсидиарности. Согласно этому принципу компетенция государственной власти передается на местный уровень для обеспечения максимальной эффективности решения проблем. Статья 3 Закона гласит, что политику в области развития на национальном уровне проводит Совет министров, региональное правительство на региональном уровне и правительство повята и гмина на местном уровне [1].

Политика развития в Польше осуществляется на основании стратегий развития, которые реализуются на национальном, региональном и местном уровне. Необходимым условием реализации национальных стратегических целей является согласованность стратегий развития на всех уровнях. Закон также устанавливает правила по проведению консультаций, одобрения стратегий, а также обеспечение согласованности документов по планированию с Национальной стратегией развития.

Поэтому для правильной координации осуществления государственной политики на всех уровнях управления развитием, ключевым является соблюдение тесных связей в сложной системе стратегических документов (долгосрочная и среднесрочная стратегия развития страны) с другими стратегическими документами (стратегии развития воеводств, местные стратегии и программы).

Такой подход, как взаимозависимость целей в стратегическом планировании способствует укреплению координации деятельности в области развития на всех уровнях и может произвести более сильное воздействие на социально-экономическое, региональное и пространственное развитие страны. Главное в этой ситуации является организация единого центра координации и контроля за реализацией всех государственных стратегий, которым в Польше является Министерство регионального развития. Также для согласования региональных и местных стратегий развития со стратегией национального уровня и учета общих тенденций, Министерство регионального развития Республики Польши подготовило методические рекомендации, в которых не только показало политику государства в сфере регионального развития на ближайшие 10 лет, но также указало обязательные элементы стратегии, к которым относятся "Стратегическая экологическая оценка" и "Информация о результатах публичных консультаций" [2].

Следует отметить, что при согласовании стратегических направлений развития конкретных территорий с приоритетами европейской и национальной политики используется дифференцированный подход по сферам "стратегического вмешательства" в зависимости от размера территории, численности населения, производственного и ресурсного потенциала.

Существующая система реализации такого подхода к проведению государственной политики предполагает интеграцию, координацию и согласованность любых стратегических документов страны. Рисунок 1 иллюстрирует работу системы на страновом, региональном и местном уровне на примере Малопольского воеводства и Краковского повята [1—5].

Краковский повят — один из 19-ти земских повятов Малопольского воеводства Польши. Его площадь составляет 1229,6 км^2, количество населения — более 259 тыс. чел., а плотность — 204,8 чел./км^2. Административный центр повята — город Краков территориально не входит в его состав. Краковский повят был создан 1 января 1999 года в результате административной реформы. Повят является самоуправляемой административно-территориальной единицей второго уровня, которая входит в состав воеводства и формируется из нескольких соседних гмин [6].

Основными документами, которые регулируют деятельность самоуправления повята являются:

1. В области организационной структуры и полномочий:

— Закон о местном самоуправлении повята от 5 июня 1998 года,

— Закон о местных государственных служащих от 21 ноября 2008 года,

— Устав Краковского повята,

— Правила совета,

— Организационные положения Краковского повята.

Эти документы устанавливают организационную структуру органов местного самоуправления повята, их задачи, компетенцию, должностные обязанности и ответственность, а так же взаимосвязь всех участников управления [7].

2. Основными документами, которые регулируют деятельность самоуправления повята в области развития территории являются (рис. 1) [4—10]:

— Стратегия Краковского повята 2013—2020;

— Местный план развития повята;

— Долгосрочный финансовый прогноз 2015—2027;

— Территориальный контракт;

— Операционные программы;

— Решения, постановления, резолюции;

— Ежегодный бюджет.

Стратегия развития Краковского повята на 2013—2020 годы является основным и самым важным документом, определяющим области, цели и направления развития в политики повята с соблюдением принципов инновационного регионального развития в Польше.

Стратегия играет ключевую роль не только в качестве общего плана управления местных органов власти повята, но и в качестве инструмента сотрудничества с партнерами из числа местных органов власти, частных и неправительственных организаций. Области вмеша-

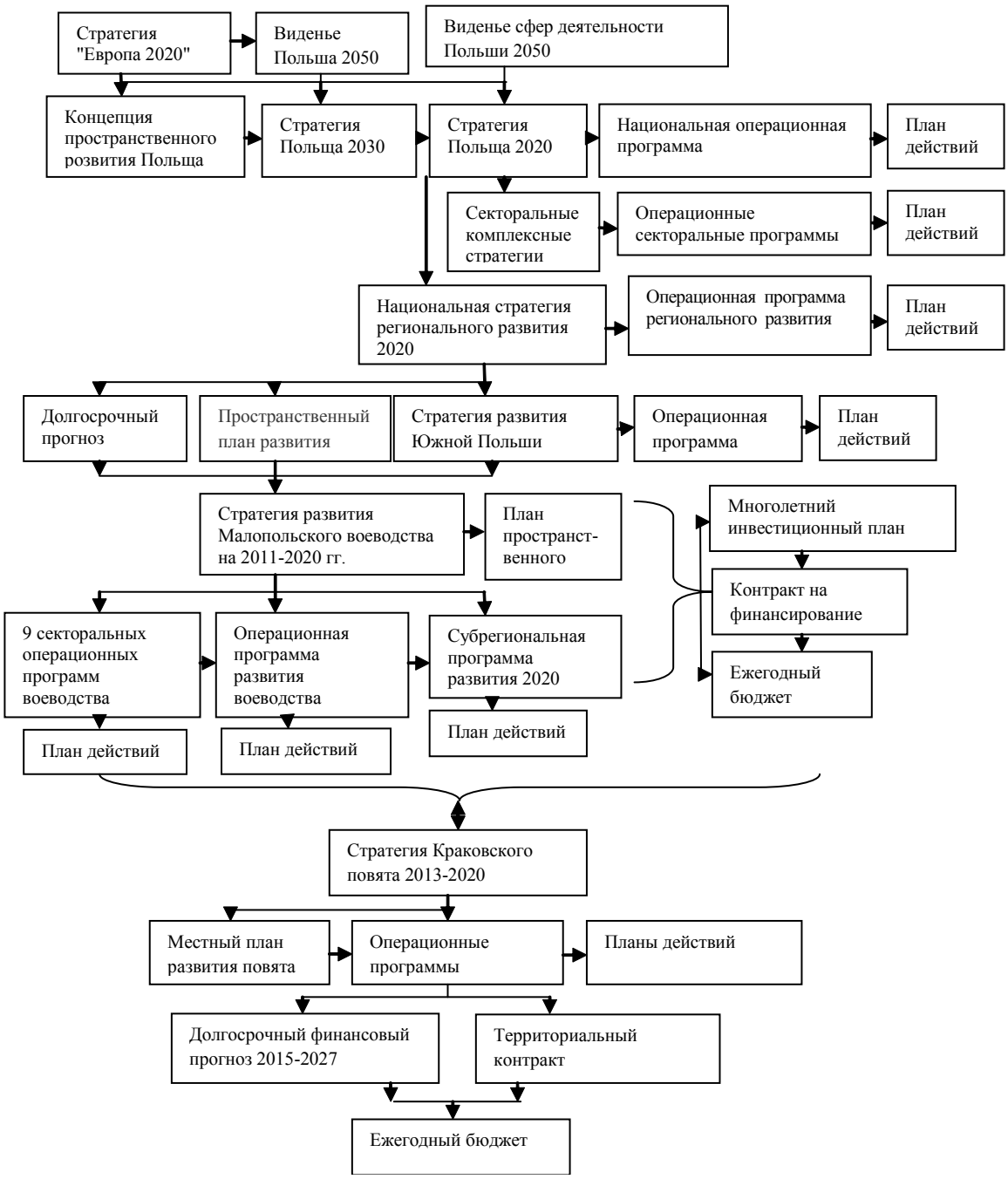

Рис. 1. Место стратегии повята в системе стратегического планирования Польши

Джерело: разработано автором.

тельства настоящей Стратегии имеют решающее значение для получение внешних финансовых ресурсов.

Стратегия развития Краковского повята на 2013—2020 годы была подготовлена в результате более чем года работы Совета повята и экспертов Института местного самоуправления, а так же администрации. В документе учтены выводы и рекомендации, сформулированные в контексте широкой дискуссии на сессиях, а также на стратегических и консультативных совещаниях.

Стратегии регионального и местного развития, разработанные единицами территориального самоуправления должны соответствовать среднесрочной стратегии развития страны, национальной стратегии регионального развития, а также субрегиональным стратегиям. Для обеспечения такой взаимосвязи между документами стратегического характера национального и регионального уровней, а также документами развития конкретных территорий, претендующих на финансирование за счет одного из фондов ЕС, Европейская комиссия разработала ряд инструкций и руководств по написанию документов. Так, стратегия развития Краковского повята на 2013—2020 годы согласуется с приоритетами и целями документов на национальном и региональном уровне:

— Национальной стратегии Регионального развития 2010—2020: области, города, сельские районы.

— Долгосрочной Национальной стратегии развития до 2030 года.

— Национальной концепции пространственного развития до 2030.

— Стратегии развития Малопольского воеводства.

— Среднесрочной Национальной стратегии развития до 2020 года.

— Национальной стратегии отраслевого развития Малопольского региона на 2011—2020 годы.

— 9 комплексных стратегий развития.

— Операционные программы.

Таблица 1. Согласованность областей стратегического вмешательства в Стратегии развития Краковского повята со стратегиями высшего уровня

Стратегические цели документа		Стратегия развития Краковского повята 2020 [8]					
		Конкурентоспособная экономика, образование и развитие рынка труда	Развитие туризма и сохранение культурного наследия	Развитие внутренних и внешних каналов связи	Развитие территорий районного подчинения и их сотрудничества	Развитие городов и сельских районов	Общественная, экологическая и социальная безопасность
Среднесрочная Национальная Стратегия Польша 2020 [10]	Эффективное государство	+	+	+	+	+	+
	Конкурентная экономика	+	+	+	+	+	+
	Социальное и территориальное единство	+	+	+	+	+	+
Региональная стратегия развития 2020 [4]	Обеспечение конкурентоспособности регионов	+	+	+		+	+
	Создание территориальной сплоченности и предотвращение маргинализация проблемных зон	+	+	+	+	+	+
	Создание условий для эффективного, результативного и партнерского территориального развития	+	+	+	+	+	+
Стратегия развития Малопольского воеводства 2020 [9]	Экономика знаний и инвестиции	+					
	Развитие туризма и сохранение культурного наследия		+				
	Развитие инфраструктуры и транспортной доступности			+			
	Развитие Краковской метрополии и других субрегионов	+	+	+	+	+	+
	Развитие городов и сельских районов					+	
	Экологическая безопасность, здравоохранение и социальная сплоченность						+
	Управление развитием региона	+	+	+	+	+	+

Джерело: разработано автором.

— Региональные оперативные программы.

— Планы пространственного развития.

Стратегия развития является ответом на динамику социально-экономических изменений, происходящих в повяте, и в его среде (реальные процессы и явления — экономические, социальные, культурные, менеджмент и т.д.), которые вызвали необходимость пересмотра стратегических документов всех органов местного самоуправления в стране.

Стратегия развития Краковского повята основана на конкретных предложениях и определяет цели и направления вмешательства, направленные на повышение конкурентоспособности повята и преодоления структурных экономических и социальных проблем.

В результате в Стратегии определены шесть стратегических направлений развития, которые учитывая специфику территории, соответствуют общим стратегическим целым развития документов высшего уровня [8]:

1. Конкурентоспособная экономика, образование и развитие рынка труда.

2. Развитие туризма и сохранение культурного наследия.

3. Развитие внутренних и внешних каналов связи.

4. Развитие территорий районного подчинения и их сотрудничества.

5. Развитие городских и сельских районов.

6. Общественная, экологическая и социальная безопасность.

В таблице 1 представлен анализ согласованности областей стратегического вмешательства Стратегии развития Краковского повята до 2020 года со Среднесрочной Национальной Стратегией Польша 2020, Региональной стратегией развития Польши до 2020 года и Стратегией развития Малопольского воеводства 2020.

Как видно из таблицы 1, области стратегического вмешательства, которые определены в стратегии Краковского повята четко согласованы с областями вмешательства стратегии Малопольского воеводства, а так же полностью соответствуют очерченным направлениям стратегического развития в Региональной стратегии развития и среднесрочной национальной стратегии развития Польши 2020 с учетом территориальной специфики развития.

С целью реализации Стратегии Краковского повята формируется операционная программа и местный

план развития. Гарантией реализации запрограммированных проектов в программе и плане развития является долгосрочный бюджетный прогноз до 2027, а также ежегодный бюджет повята.

Долгосрочный бюджетный прогноз построен до 2027 года, так как именно в этом году истекают обязательства повята по кредитам и займам. Так, в прогнозе среднегодовой рост доходов планируется в размере 2, 3% [7].

Основным источником текущего дохода являются:

— акции НДФЛ и налог на прибыль,

— основная часть субсидий,

— доходы от грантов и средств, выделяемых для конкретных целей.

Также для реализации некоторых программ повята планируется приток средств из бюджета Европейского Союза:

— "Единство в разнообразии — разнообразие в единстве". Укрепление гражданского диалога по вопросам развития Краковского повята — повышение объема и качества механизмов сотрудничества в районе Кракова, а также социальных инициатив.

— "Модернизация профессионального образования в Малопольше" — включают профессиональную подготовку, повышение качества и условий образования в тесной связи с потребностями рынка труда.

— "Новое качество учителей в Краковском повяте" — Улучшение функционирования системы образования путем реализации комплексного плана поддержки.

— "Сила эффективности" — улучшение доступа к занятости и поддержки экономической деятельности в регионе.

— "Непрерывное обновление качества жизни" — пропаганда здорового образа жизни в сочетании с новинками в области науки по физическому воспитанию в школе.

— "К независимости" — социальная активизация людей, подверженных риску социального отторжения.

ВЫВОДЫ ИССЛЕДОВАНИЯ

Внедрение системы стратегического планирования на региональном и местном уровне в Польше носит комплексный и согласованный на всех уровнях характер. Ключевым документом реализации региональной политики развития в Польше является стратегия развития территориальной единицы. Причем стратегия развития повята тесно согласована со стратегическими документами регионального и национального уровня по областям вмешательства, приоритетам и целям, а также является базой при составлении стратегии воеводства. А благодаря целевой обоснованности и прозрачности системы распределения финансирования, институционального обеспечения, мониторинга использования ресурсов и ответственности всех ветвей власти реализация стратегии на местном уровне стала действенным инструментом социально-экономического развития не только повята, а и региона в целом. Практика внедрения стратегического планирования на региональном и местном уровне Польши свидетельствует о положительных тенденциях его использования для решения социально-экономических проблем территориальных единиц, регионов, а также реализации стратегических целей и задач государства.

Итак, из анализа можно сделать вывод, что для эффективного внедрения политики развития в Украине существует необходимость в совершенствовании системы стратегических документов на всех уровнях, при этом примером может выступить удачно реализованный опыт Польши с дальнейшей его корректировкой и адаптацией к условиям современных реалий развития Украины.

Литература:

1. USTAWA "O zasadach prowadzenia polityki rozwoju" z dnia 6 grudnia 2006 r. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.mir.gov.pl/rozwoj_regionalny/Polityka_regionalna

2. Как организовать процесс стратегического планирования. Практические рекомендации для украинских городов и районов: ПРООН. — Симферополь, 2013. — 66 с. — Режим доступа: http://www.undp.crimea.ua

3. Ministerstwo Rozwoju Regionalnego. Офіційний сайт мінінстерства регіонального розвитку Польщі http://www.mir.gov.pl

4. Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2010-2020: Regiony, Miasta, Obszary wiejskie. Warszawa: Ministerstwo rozwoju regionalnego, 2009 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.mrr.gov.pl/aktualnosci/rozwoj_regionalny/Documents/KSRR_09_09_09_-kor_red_stat.pdf

5. Ustawa o zasadach wspierania rozwoju regionalnego z dnia 12 maja 2000 r. Access mode: http://www.sejm.-gow.pl. — Title from screen.

6. Historyczny atlas Polski. — Warsz.: Wydawnictwo Demart, 2011. — С. 122—123.

7. Официальный сайт Краковского повята Малопольского воеводства [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://powiat.krakow.pl

8. Strategia Rozwoju Powiatu Krakowskiego na lata 2013-2020 z dnia 29 maja 2013 r. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://bip.malopolska.pl/spkrakow/Article/id,55234.html

9. Strategia Rozwoju Wojewodztwa Malopolskiego na lata 2011—2020 "Malopolska 2020. Nieograniczone mozliwosci" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.malopolskie.pl/Pliki/2011/strategia.pdf

10. Strategia Rozwoju Kraju 2020 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://www.mir.gov.pl/media/3336/Strategia_Rozwoju_Kraju_2020.pdf

References:

1. Ministry of Regional Development of Poland (2006), Act "O principles of development policy", available at: http://www.mir.gov.pl/rozwoj_regionalny/Polityka_-regionalna (Accessed 10 May 2016).

2. UNDP (2013), "How to organize a strategic planning process. Practical recommendations for Ukrainian cities and districts", available at: http://www.undp.crimea.ua (Accessed 10 May 2016).

3. The official website of Ministry of Regional Development of Poland (2016), available at: http://www.mir.gov.pl (Accessed 10 May 2016).

4. Ministry of Regional Development of Poland (2009), "National Regional Development Strategy 2010-2020: Regions, Cities, Rural Areas", available at: http://www.mrr.gov.pl/aktualnosci/rozwoj_regionalny/Documents/KSRR_09_09_09_kor_red_stat.pdf (Accessed 10 May 2016).

5. Polish Sejm (2000), "The Law on the principles of supporting regional", available at: http://www.sejm.gov.pl (Accessed 10 May 2016).

6. Olczak, E. (2011), Historyczny atlas Polski [Historical Atlas of Polish], Demart Publishing, Warszawa, Poland.

7. The official website for the district of Krakow Malopolska Region (2016), available at: http://powiat.krakow.pl (Accessed 10 May 2016).

8. Krakow Malopolska Region (2013), "Development Strategy for the District of Krakow for 2013-2020", available at: http://bip.malopolska.pl/spkrakow/Article/id,552-34.html (Accessed 10 May 2016).

9. Malopolska Region (2011), "Development Strategy for 2011—2020 "Malopolska 2020. Unlimited", available at: http://www.malopolskie.pl/Pliki/2011/strategia.pdf (Accessed 10 May 2016).

10. Ministry of Regional Development of Poland (2012), "The National Development Strategy 2020", available at: https://www.mir.gov.pl/media/3336/Strategia_Rozwoju_-Kraju_2020.pdf (Accessed 10 May 2016).

Стаття надійшла до редакції 08.06.2016 р.

УДК 004.738.5:338.486

О. М. Іванова,
к. е. н., старший викладач кафедри економіки підприємства,
Полтавський університет економіки і торгівлі, м. Полтава

ІНТЕРНЕТ-ТЕХНОЛОГІЇ В УПРАВЛІННІ ТУРИСТИЧНИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ

E. Ivanova,
PhD., senior teacher of the Department of Business Economics, Poltava University of Economics and Trade , Poltava

INTERNET TECHNOLOGY IN THE MANAGEMENT OF TOURISM ENTERPRISES

У статті надано оцінку рівня використання інтернет-технологій, а саме сайта в управлінні туристичними підприємствами. Запропоновано низку показників для дослідження успішності позиціонування сайтів туристичних підприємств, а також результативності здійснення оптимізації і просування сайтів. Обгрунтовано необхідність ефективного представлення сайту туристичного підприємства в Інтернеті та його активного використання в управлінні інформаційними потоками шляхом його оптимізації і просування у пошукових системах для досягнення максимально високої позиції у результатах пошуку. Запропоновано здійснювати просування сайту, використовуючи комплекс найбільш розповсюджених способів, у тому числі налагоджувати співпрацю із партнерами-виробниками туристичних послуг. Запропоновано туристичним підприємствам постійно здійснювати контроль за функціонуванням власного сайту із визначеною підприємством періодичністю, а результати використовувати для оперативної розробки і реалізації заходів стосовно покращення функціонування сайта.

The article provided an assessment of the use of Internet technologies, such as a site, in the management of tourism enterprises. A range of indicators in order to study successful positioning of the websites of tourism enterprises and the efficiency of optimization and promotion of websites are offered. The need for effective representation of the website of tourism enterprises in the Internet and its active use in the management of information flows through the optimization and promotion in search engines to reach the highest possible position in the search results is justified. Promotion of the website, using a set of the most common ways, including cooperation with partners producing travel services is offered. Tourism businesses are offered to monitor constantly the operation of the own website with the defined intervals and to use the results for rapid development and implementation of measures to improve the functioning of the website.

Ключові слова: інформаційні потоки, туристичне підприємство, сайт, інтернет-технологія, просування сайту.
Key words: information flows, tourism enterprise, website, internet technology promotion of website.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Створення та налагодження інформаційного взаємозв'язку між усіма учасниками процесів формування та реалізації туристичних продуктів, а також між ними і споживачами пояснює суттєву роль у діяльності туристичних підприємств зовнішніх вхідних та вихідних інформаційних потоків, управління якими, як свідчить практика, може ефективно здійснюватися лише на основі Інтернет-технологій.

Оскільки ключовим аспектом для упровадження і використання Інтернет-технологій є наявність сайтів у туристичних підприємств, необхідно дослідити, наскільки вони, як засоби управління інформаційними потоками сприяють ефективності цього процесу та забезпечення ефективності діяльності туристичних підприємств.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Вагомий внесок у дослідження проблеми використання інтернет-технологій для забезпечення здійснення функціональних процесів на підприємствах, у тому числі туристичних, здійснили О. Глонь [2], А. Берко [3], А. Матвієнко [6], С. Мельниченко [7], Е. Шаповалова [8]. Недостатньо приділяється уваги дослідженню особливостей використання сайта для забезпечення ефективності управління діяльністю туристичних підприємств і його ролі в організації і управлінні їх інформаційними потоками.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є оцінка рівня використання інтернет-технологій в управлінні туристичними підприємствами і обгрунтування пропозицій щодо вдосконалення опти-

Таблиця 1. Оцінка сайтів туристичних підприємств України за рівнем релевантності заголовку, ключових слів, опису до тексту веб-сторінки

Показники	Кількість підприємств за рівнем релевантності			
	високий та достатньо високий	середній	низький	відсутня
Релевантність заголовку	42	13	23	22
Релевантність ключових слів	38	6	18	38
Релевантність опису сторінки	34	9	25	32

мізації їх сайтів, позиціонування та просування в Інтернеті для забезпечення ефективності управління діяльністю таких підприємств.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Повномірне використання сайтів туристичних підприємств для управління інформаційними потоками потребує удосконалення їх структури та інформаційного наповнення, активізації використання засобів спілкування із споживачами, у тому числі посилення зворотного зв'язку із ними для надання і отримання необхідної інформації.

Наявність лише добре структурованого та інформаційно наповненого сайту не забезпечить ефективність функціонування інформаційних потоків туристичних підприємств та його діяльності у цілому. Основна мета його створення — це залучення максимальної кількості відвідувачів із подальшим їх переходом у статус клієнтів туристичного підприємства, що потребує вдалого позиціонування сайту в Інтернеті, підвищення його авторитетності і популярності серед користувачів цієї мережі. Ефективне представлення сайту туристичного підприємства в Інтернеті та його активне використання в управлінні інформаційними потоками передбачає, зокрема, його оптимізацію і просування у пошукових системах для досягнення максимально високої позиції у результатах пошуку. Успішність позиціонування сайтів туристичних підприємств і результативність здійснення ними оптимізації і просування сайтів доцільно досліджувати за такими показниками:

— індекс цитованості — Google PageRank (PR);
— тематичний індекс цитованості Яндекса;
— релевантність заголовку до тексту веб-сторінки;
— релевантність ключових слів до тексту веб-сторінки;
— релевантність опису веб-сторінки до її тексту;
— кількість проіндексованих сторінок у Яндексі;
— кількість проіндексованих сторінок у Google;
— кількість посилань з форумів;
— кількість посилань з блогів;
— наявність у каталогах Яндекс і Google;
— популярність у соціальних мережах.

Google PageRank (PR) є одним із найбільш важливих показників, що використовуються для контролю за пошуковою оптимізацією сайтів. PR визначає важливість веб-сторінки у Google, що залежить від кількості посилань з інших веб-сторінок та їх PR [10]. Значення індексу визначається у межах від 1 до 10 (для 1 кількість посилань становить 1—10, для 2 — 10—100, для 3 — 100—1000, для 4 — 1000—10000 і т.д.) [10]. Для сайтів середнього рівня популярності цей індекс дорівнює 4—5, достатньо високого рівня — 6—7, високого рівня — 8—10 [4].

Тематичний індекс цитованості Яндекса визначає авторитетність і поширеність сайту в Інтернеті з урахуванням якісної характеристики посилань на нього з інших сайтів, тобто враховує кількість таких посилань, надаючи їм відповідну значимість, яка залежить від авторитетності тих сайтів (бажано схожої тематики), звідки надходять посилання. Збільшення його значення свідчить про підвищення позиції сайту у пошукових системах [10]. Мінімальна оцінка сайту Яндексом — це тІЦ 10. Відповідно збільшення посилань підвищує значення тематичного індексу цитованості, наприклад, 20, 30, 40 (обов'язково кратним 10) [10].

Релевантність заголовку, ключових слів, опису сторінки до тексту веб-сторінки має суттєве значення для успішного позиціонування сайту туристичного підприємства в Інтернеті та свідчить про якість його інформаційного наповнення і семантичного ядра.

Отримані у ході дослідження результати оцінки сайтів ста досліджуваних підприємств показали, що високу та достатньо високу релевантність заголовку, ключових слів, опису сторінки до тексту веб-сторінки мають менше 45 % туристичних підприємств, що свідчить про необхідність активізації проведення заходів щодо удосконалення сайтів, зокрема, їх пошукової оптимізації (табл. 1).

Релевантність заголовку до тексту веб-сторінки відсутня на 22 сайтах, а 23 — мають низький рівень. Релевантність ключових слів до тексту веб-сторінки на низькому рівні чи відсутня на 56 % сайтів. Релевантність опису сторінки відсутня на 32 сайтах, а на 25 вона має низький рівень. Такі результати свідчать про те, що значна частина туристичних підприємств недостатньо уваги приділяє оптимізації і заходам щодо просування сайтів у пошукових системах, формування його семантичного ядра.

Більшість сайтів достатньо проіндексована у пошукових системах Яндекс і Google, за винятком двох, при цьому сторінки сайтів 15-ти підприємств проіндексовані лише у Яндексі, а 4-х — у Google.

Формування суспільної думки на форумах відбувається у соціальному середовищі, у якому інформаційні потоки про діяльність туристичного підприємства є інструментом підвищення ринкового попиту і рівня інформованості цільової аудиторії про туристичні продукти. Можливість споживачів коментувати як на форумах, так і у блогах створює додаткову сприятливу можливість підприємства забезпечити прозоре ведення господарських процесів із підтриманням зворотного зв'язку, що значною мірою впливає на прихильність споживачів. Регулярність появи посилань у блогах сприяє популярності туристичних продуктів підприємства і збільшенню зацікавленості потенційних і постійних споживачів

За результатами оцінки усіх досліджуваних сайтів зроблено висновок, що посилання із блогів здійснювалося на 59 % сайтів туристичних підприємств України, а з форумів — лише на 7. Отже, підприємствам доцільно запровадити заходи для організації форумів на власних сайтах та активізувати процес покращення позиціонування сайтів в Інтернеті, адже інформація, отримана завдяки таким інформаційним потокам, дозволить підприємству враховувати уподобання споживачів, вивчати їх попит.

Наявність сайту у каталогах Яндекса і Google впливає на його позиції, сприяє просуванню, пришвидшує пошук та забезпечує зростання відвідуваності сайту.

Результати оцінки сайтів ста досліджуваних підприємств України показали, що лише 24 % з них зареєстровані у одному чи обох вищезазначених каталогах, а решта сайтів відсутня.

Популярність сайту туристичного підприємства у соціальних мережах, у тому числі наявність у них його власної сторінки, забезпечує активне генерування

інформації про туристичне підприємство, отримувачами якої можуть бути потенційні споживачі його туристичних продуктів. За умови розповсюдження таких інформаційних потоків із позитивною інформацією про репутацію, підприємство має можливість отримати суттєве збільшення кількості споживачів та, відповідно, обсягів реалізації туристичних продуктів.

Популярність сайтів досліджуваних підприємств оцінено за показником, що є сумою кількості людей, які поділилися своїми враженнями про туристичне підприємство (порекомендували звернутися до його домашньої сторінки у мережі) та кількості відвідувань домашньої сторінки туристичного підприємства у соціальній мережі (за умови її наявності).

Загалом серед ста досліджуваних сайтів туристичних підприємств України популярність у соціальних мережах мають лише 39, причому рівень її різний. Найвища популярність двох сайтів становить 3629 та 3857. Популярність шістьох сайтів від 60 до 861. Популярність решти сайтів не перевищує 40. Отримані результати свідчать про необхідність активізації цього напряму управління інформаційними потоками.

Отримані результати дослідження успішності позиціонування сайтів туристичних підприємств в Інтернеті, їх оптимізації і просування довели, що більшість підприємств недостатньо уваги приділяли цим процесам, які могли б активізувати зовнішні вхідні і вихідні потоки між підприємствами та споживачами, а також іншими суб'єктами, забезпечуючи підвищення ефективності діяльності туристичних підприємств.

Для забезпечення успішності позиціонування та просування сайта суттєве значення має його семантичне ядро, розробці якого потрібно приділяти особливу увагу вже на етапі формування сайту Розробка семантичного ядра передбачає визначення набору ключових слів і фраз, що розподіляються серед інформаційної наповненості сайту [1] та використовуються для пошуку і просування його у пошукових системах.

Необхідно визначити такий перелік ключових слів і фраз (словосполучень), що використовуються чи можуть бути використані для пошуку інформації відповідно до тематики туристичних сайтів. За таким переліком сайт конкретного туристичного підприємства буде представлено у результатах пошуку, здійсненого через пошукову систему.

За нашим переконанням, якщо семантичне ядро сайту представити як множину $A = \{a_1, a_2, \ldots, a_p\}$, кожен елемент (слова чи фрази) якої входить до множини $B = \{b_1, b_2, \ldots, b_q\}$, тобто слів та фраз сайту, тоді множина A є підмножиною B. Враховуючи, що $A \neq B$, оскільки множина B містить елементи, які не входять до A, семантичне ядро пропонуємо представляти як:

$$A \subset B \quad (1).$$
$$\forall a : (a \in A \Rightarrow a \in B)$$
$$A \neq B.$$

Таке представлення семантичного ядра потребує у процесі розміщення його елементів на сайті здійснення контролю за текстовою інформацією, яка має характеризуватися інформаційним навантаженням і не має складатися виключно із ключових слів і фраз.

Практика свідчить, що ключові слова варто традиційно розміщувати не лише у тексті, а й на початку сторінки тексту, у заголовках сторінок та тексту, у описі сторінок, посиланнях і коментарях [8].

Семантичне ядро необхідно використовувати при створенні нових сторінок, для створення анотацій до каталогів, а також для корегування текстової інформації сайту, його наповнення підготовленою інформацією з урахуванням семантичного ядра.

Сайт, як засіб управління інформаційними потоками та одночасно інформаційний сигнал, має здійснювати суттєвий вплив на споживача та його вибір туристичного підприємства та турпродукту. Ступінь такого впливу залежить від відвідуваності сайту, що обумовлює необхідність такого етапу управління ним, як просування сайту, зокрема, і у пошукових системах для отримання максимально вищої позиції у результатах пошуку.

Просування сайту доцільно здійснювати, використовуючи комплекс найбільш розповсюджених способів, серед яких, зокрема, реєстрація в Інтернет-каталогах; обмін посиланнями з іншими Інтернет-ресурсами, контекстна реклама у пошукових системах, реєстрація на тематичних форумах, реклама у соціальних мережах, удосконалення сайту.

Обмін посиланнями із сайтами туристичних підприємств, туристичних порталів та іншими сайтами туристичної тематики активно сприяють просуванню сайту певного туристичного підприємства, особливо якщо такі сайти посідають перші позиції у результатах пошуку у пошукових системах за запитом, який найбільше цікавить споживачів.

Організаційні заходи щодо обміну посиланнями у практиці діяльності підприємств передбачають: здійснення пошуку через пошукову систему за запитом, який цікавить підприємство; визначення переліку сайтів, що посіли перші 10—20 позицій; проведення переговорів із власниками Інтернет-ресурсів стосовно обміну посиланнями [5].

Пропонуємо для туристичних налагоджувати співпрацю із партнерами-виробниками туристичних послуг, зокрема, готелями, ресторанами, екскурсійними бюро, музеями, транспортними підприємствами для обміну посиланнями між їх сайтами. Такий обмін забезпечить додаткову рекламу не лише їм, а й турпродуктам, сформованим на основі запропонованих ними послуг, які реалізуються туристичними підприємствами.

Особливу увагу необхідно звернути на рекламу у соціальних мережах, адже це забезпечує формування не лише вихідного інформаційного потоку для забезпечення інформацією потенційних споживачів, а й зворотного вхідного потоку, завдяки якому підприємство отримує інформацію щодо ступеня лояльності споживачів до діяльності підприємства, рівня задоволеності їх потреб турпродуктами та обслуговуванням, а також щодо фактів і причин негативного ставлення до них споживачів. Використання такої інформації дозволить покращити репутацію туристичного підприємства завдяки удосконаленню як турпродуктів, так і обслуговування споживачів.

Аналогічну інформацію туристичне підприємство може отримати, активно просуваючи сайт у соціальних мережах. Для цього пропонуємо використати такі способи: створення тематичної групи для спілкування однодумців чи співтовариства туристичного підприємства, розміщення реклами на тематичних форумах, ведення блога підприємства, розміщення відповідних кнопок на сайті. Групу чи співтовариство, що створені підприємством у соціальних мережах, необхідно заповнити цікавою інформацією, розмістити посилання на сайт туристичного підприємства, провести заходи для залучення відвідувачів, у тому числі його потенційних покупців. Якщо їм сподобаються пропозиції підприємства, то за їх рекомендаціями відвідуваність його Інтернет-ресурсів суттєво зросте. При цьому відвідувачів, що звертатимуться до туристичного підприємства за посиланнями у соціальних мережах, можна вважати цільовими відвідувачами та, відповідно, потенційними споживачами турпродуктів підприємства.

Реклама на тематичних форумах передбачає створення тем для обговорення діяльності туристичного підприємства, його турпродуктів та рівня обслуговування. Доцільно у такий спосіб розповсюджувати інформацію про конкурентні переваги підприємства.

Ведення корпоративного блога дозволяє активно рекламувати діяльність туристичного підприємства та підтримувати його зворотній зв'язок із споживачами. Воно має не лише підтримувати діалог із відвідувачами, а й ініціювати обговорення актуальних тем, активно реагувати на негативні висловлювання.

Туристичне підприємство має постійно здійснювати контроль за функціонуванням власного сайту, зокрема, актуальністю та достатністю його інформаційної наповненості, відвідуваністю, коментарями відвідувачів щодо змістових, структурних і навігаційних характеристик, позиціонуванням сайту у Інтернеті.

Контроль за відвідуваністю сайту туристичного підприємства здійснюється завдяки завчасному розміщенню на ньому лічильника. Використовуючи його, підприємство може оцінити ефективність заходів щодо реклами туристичного підприємства та просування сайту, а також сигналізувати споживачу про його популярність.

Контроль за популярністю сайту передбачає визначення ресурсів, які на нього посилаються; ключових запитів, за якими відвідувачі переходять на сайт із пошукових систем; ретельний аналіз коментарів і відгуків споживачів щодо оформлення і інформаційної наповненості сайту. Постійного контролю потребує позиціонування сайту у результатах пошуку через пошукові системи; якісні та кількісні характеристики семантичного ядра та його відповідність інформаційній наповненості сайту; розміщення ключових слів і фраз у всіх його структурних елементах, частота їх використання. Контроль за динамікою позиціонування сайту туристичного підприємства потребує певної інформації, зокрема, щодо індексу цитованості Google PageRank, тематичного індексу цитованості Яндекса, кількості проіндексованих сторінок пошуковими системами, наявних позицій сайту за елементами семантичного ядра, позицій у каталогах.

Процес контролю пропонується здійснюватися постійно із визначеною підприємством періодичністю, а результати його туристичне підприємство має використовувати для оперативної розробки і реалізації заходів стосовно оновлення інформаційній наповненості, особливо щодо турпродуктів і виробників туристичних послуг (готелів, підприємств ресторанного господарства, екскурсійних бюро тощо) та, загалом, удосконалення сайту.

ВИСНОВКИ

Наявність лише добре структурованого та інформаційно наповненого сайту не забезпечить ефективність функціонування інформаційних потоків туристичних підприємств та його діяльності у цілому. Необхідне ефективне представлення сайту туристичного підприємства в Інтернеті та його активне використання в управлінні інформаційними потоками шляхом його оптимізації і просування у пошукових системах для досягнення максимально високої позиції у результатах пошуку. Дослідження успішності позиціонування сайтів туристичних підприємств, а також результативності здійснення оптимізації і просування сайтів запропоновано здійснювати за низкою показників. Основними засобами удосконалення сайту є оптимізація тексту (розташування ключових слів максимально близько до початку тексту та виділення їх у процесі форматування, оптимізація частоти використання ключових слів до 3—7 %); оптимізація заголовків сторінок (розміщення у них ключових слів, що характеризують зміст сторінки); оновлення семантичного ядра сайту; вдосконалення його структури та інформаційної наповненості відповідно до оновленого семантичного ядра; проведення заходів щодо просування сайту. Запропоновано туристичним підприємствам постійно здійснювати контроль за функціонуванням власного сайту із визначеною підприємством періодичністю, а результати використовувати для оперативної розробки і реалізації заходів стосовно покращення функціонування сайта.

Література:

1. Арсирий Е.А. Автоматизация разработки и обновления семантического ядра сайта с динамическим компонентом / Е.А. Арсирий, С.Г. Антощук, О.А. Игнатенко, Б.Ф. Трофимов // Искусственный интеллект. — 2012. — № 4. — С. 464—473.
2. Глонь О.В. Оптимізація структури сайта в умовах неповної інформації / О.В. Глонь, В.М. Дубовой, О.М. Москвін [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/vntu/2008-1/uk.files/08govoii_uk.pdf
3. Берко А.Ю. Оцінювання якості інформаційних ресурсів у web-проектах / А.Ю. Берко, К.А. Алексеєва // Актуальні проблеми економіки. — 2012. — № 10. — С. 226—234.
4. Индексы цитирования [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://kholod.jurmaster.ru/tools/ranks.php
5. Капралов И. Раскрутка сайта своими силами / И. Капралов // Общепит: бизнес и искусство. — 2012. — № 6. — С. 18—25.
6. Матвієнко А.Т. Туристичні WEB- ресурси України: сучасні підходи та критерії інформаційно-комунікативного забезпечення туристичної галузі / А. Т. Матвієнко [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/bdil/ 2011_3/8.pdf
7. Мельниченко С. Інформаційні технології в управлінні суб'єктами туристичної діяльності / С. Мельниченко // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. — 2010. — № 2. — С. 131—143.
8. Паэрсон Дж. 5 элементов любой веб-страницы, в которых следует размещать ключевые слова [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.seoschool.ru/choosing-keywords/5-ways-you-should-be-using-keywords.html
9. Шаповалова Е. Перспективы развития туристической отрасли Украины / Е. Шаповалова // Украинский туризм. — 2012. — № 2. — С. 60—64.
10. Что такое PR и тИЦ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ip-whois.net/pr_cy_info.php

References:

1. Arsyryy, E. A. Antoshchuk, S. H. Yhnatenko, O. A. Trofymov, B. F. (2012), "Automate development and updating of semantic core site with a dynamic component", Iskusstvennyiy intellect, vol. 4, pp. 464—473.
2. Hlon, O. V. Dubovoy, V. M. Moskvin, O. M. Optimisation of sites under incomplete information, available at: http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/vntu/2008-1/uk.files/08govoii_uk.pdf (Accessed 27.06.2016).
3. Berko, A.Yu. Alekseyeva, K. A. (2012), "Assessment of quality information resources in web-projects", Aktualni problemy ekonomiky, vol. 10, pp. 226—234.
4. Citation Index, available at: http://kholod.jurmaster.ru/tools/ ranks.php (Accessed 20.06.2016).
5. Kapralov, Y. (2012), "Web site promotion on their own", Obshchepyt: byznes y yskusstvo, vol. 6, pp. 18—25.
6. Matviyenko, A.T. Tourism resources WEB- Ukraine: current approaches and criteria for information and communication to ensure the tourism industry, available at: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/bdil/ 2011_3/8.pdf (Accessed 29.05.2016).
7. Melnychenko, S. (2010), "Information technology in management of tourism entities", Visnyk Kyyivs'koho natsionalnoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu, vol. 2, pp. 131—143.
8. Paerson, Dzh. 5 elements of any web page in which to place keywords, available at: http://www.seoschool.ru/choosing-keywords/5-ways-you-should-be-using-keywords.html (Accessed 27.06.2016).
9. Shapovalova, E. (2012), Prospects for the development of tourism industry in Ukraine, Ukraynskyy turyzm, vol. 2, pp. 60—64.
10. What is a PR and TCI, available at: http://ip-whois.net/pr_cy_info.php (Accessed 27.06.2016).

Стаття надійшла до редакції 30.06.2016 р.

УДК 336.6

О. Л. Ворсовський,
к. е. н., асистент кафедри організації та економіки фармації,
Національний медичний університет імені О.О. Богомольця

ФІНАНСОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПІДПРИЄМСТВ, ОСНОВНИМ ВИДОМ ДІЯЛЬНОСТІ ЯКИХ Є ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я ТА НАДАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ

O. Vorsovsky,
candidate of economic sciences, the assistant of the department of organization and economics of pharmacy, National medical university named after O.O. Bogomolets

FINANCIAL POTENTIAL OF HEALTH CARE AND SOCIAL CARE-ORIENTED ENTERPRISES

У статті досліджуються особливості формування фінансового потенціалу підприємств, основним видом діяльності яких є охорона здоров'я та надання соціальної допомоги. Аналізується структура фінансових ресурсів цих підприємств. Здійснено характеристику залучення фінансових ресурсів підприємствами, основним видом діяльності яких є охорона здоров'я та надання соціальної допомоги, з позичкових джерел.

In this article special aspects of formation of financial capacity of health care and social care-oriented enterprises are studied. The structure of financial resources of these enterprises is analyzed. The engagement of financial resources by health care and social care-oriented enterprises from loan sources is characterized.

Ключові слова: фінансовий потенціал, фінансові ресурси, охорона здоров'я, надання соціальної допомоги, капітал.
Key words: financial capacity, financial resources, health care, social care, capital.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Важливою передумовою для здійснення діяльності буд-якого підприємства, в тому числі підприємств, основним видом діяльності яких є охорона здоров'я та надання соціальної допомоги, є його фінансовий потенціал. Фінансовий потенціал підприємств, що формується під впливом певних внутрішніх та зовнішніх факторів, є основою для здійснення інвестиційної діяльності, операційних витрат, ефективності управління діяльністю цих підприємств. Обсяг фінансових ресурсів підприємств та вартість позичкових ресурсів, що є складовими цього потенціалу, впливають на розширення можливостей діяльності таких підприємств.

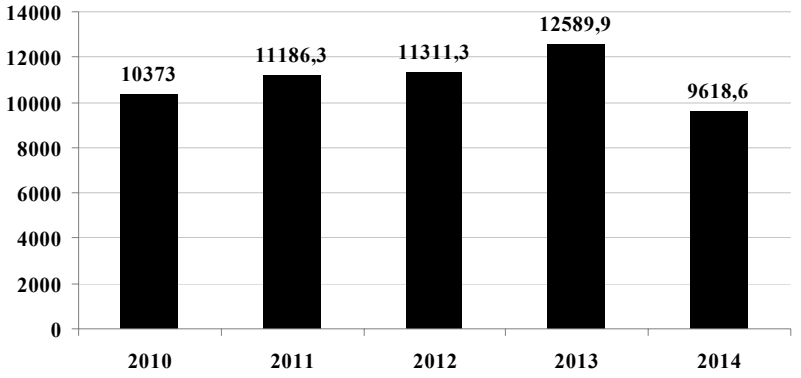

Рис. 1. Капітал підприємств, основним видом діяльності яких є охорона здоров'я та надання соціальної допомоги за 2010—2014 роки

Джерело: розроблено за даними Державної служби статистики України [8].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженням фінансового потенціалу займалися такі економісти, як І. Гринащук [3], Л. Задувайло [5], Ю. Сердюк-Копчекчи [7], І. Чишко [9], С. Шумська [10] та інші. Теоретичні засади та практика фінансування охорони здоров'я посідає вагоме місце в роботах таких вчених, як: О. Баєва [1], О. Голяченко [2], О. Гульчій [4], В. Москаленко [4; 6], В. Таран [4] та інші.

НЕ ВИРІШЕНІ РАНІШЕ ЧАСТИНИ ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Аналіз проведених досліджень виявив значну увагу вчених до формування фінансового потенціалу. Проте дослідження особливостей фінансового потенціалу підприємств, основним видом діяльності яких є охорона здоров'я та надання соціальної допомоги, здійснювалося в недостатній мірі.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження складових та особливостей формування фінансового потенціалу підприємств, основним видом діяльності яких є охорона здоров'я та надання соціальної допомоги.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Підприємства, що займаються охороною здоров'я та наданням соціальної допомоги, відрізняються від підприємств багатьох галузей особливостями, пов'язаними зі структурою джерел формування їх фінансових ресурсів. Це пов'язано з тим, що на першому місці для підприємств цієї галузі повинна бути доступність та висока якість їх послуг для всіх верств населення. Тому дуже важливе значення для цих підприємств має залучення інвестицій, своєчасність та, при можливості, збільшення обсягів державного фінансування цієї сфери, залучення міжнародної фінансової допомоги тощо.

Важливим фактором, що впливає та багато в чому визначає фінансовий потенціал підприємств, основним видом діяльності яких є охорона здоров'я та надання соціальної допомоги, є обсяг їх капіталу. Капітал українських підприємств, що відносяться до цієї галузі, збільшувався з 2010 до 2013 року та в 2013 році склав 12589,9 млн грн. (рис. 1). У 2014 році спостерігається значне зменшення капіталу підприємств, основним видом діяльності яких є охорона здоров'я та надання соціальної допомоги. Це було пов'язано в першу чергу з різким погіршення зовнішніх факторів, що впливають на фінансовий потенціал цих підприємств, а саме: різкими темпами інфляції, погіршенням інвестиційного клімату, бізнес клімату тощо.

Багато в чому на фінансовий потенціал підприємств, основним видом діяльності яких є охорона здоров'я та надання соціальної допомоги, впливають можливості залучати фінансові ресурси з позичкових джерел. На ці можливості впливає вартість позичкових коштів; фінансовий стан підприємств; платіжна дисципліна, особливо щодо повернення вже отриманих ресурсів та сплати позичкових відсотків, імідж підприємства та інше.

Варто зазначити, що враховуючи важливість цієї галузі для добробуту та якості життя населення, держава може вплинути на збільшення фінансового потенціалу цих підприємств через використання механізмів здешевлення кредитів, особливо довгострокових, що надаються їм. Позиковий капітал підприємств, основним видом діяльності яких є охорона здоров'я та надання соціальної допомоги наведено на рисунку 2.

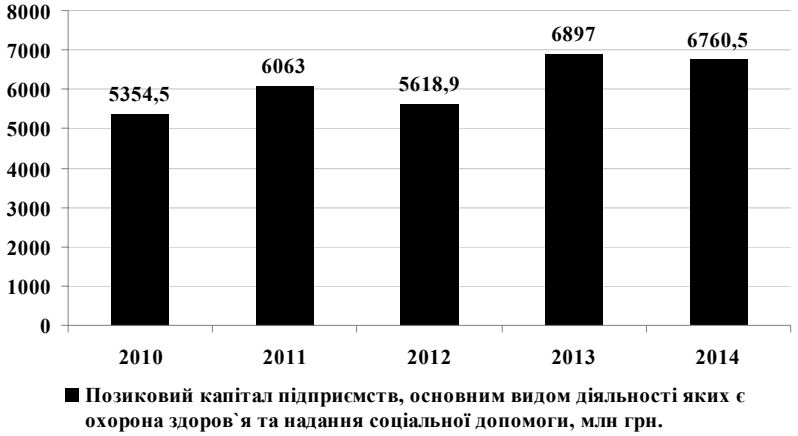

Рис. 2. Позиковий капітал підприємств, основним видом діяльності яких є охорона здоров'я та надання соціальної допомоги, за 2010—2014 роки

Джерело: розроблено за даними Державної служби статистики України [8].

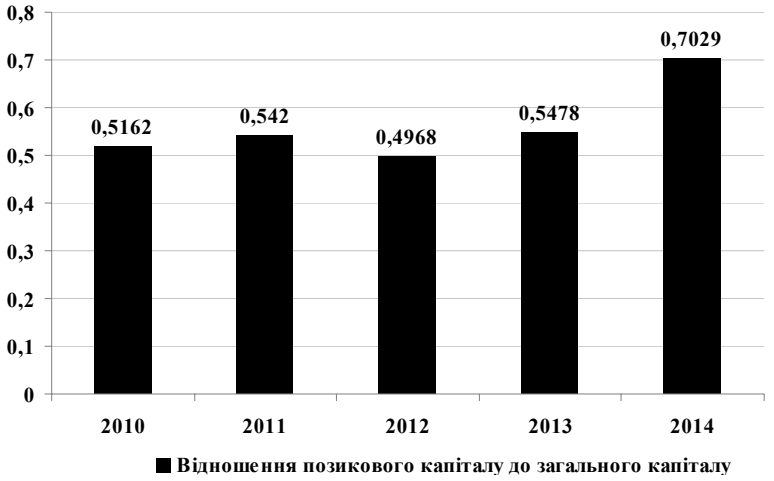

Рис. 3. Відношення позикового капіталу підприємств, основним видом діяльності яких є охорона здоров'я та надання соціальної допомоги, до їх загального капіталу за 2010—2014 роки

Джерело: розроблено за даними Державної служби статистики України [8].

Відношення позикового капіталу підприємств, основним видом діяльності яких є охорона здоров'я та надання соціальної допомоги, до їх загального капіталу значно збільшилося у 2014 році та склало 0,7029 (рис. 3). Тому цим підприємствам дуже важливо збільшувати обсяги залучених інвестицій як іноземних, так і вітчизняних, залучати ресурси через державне фінансування та міжнародну фінансову допомогу.

Рис. 4. Власний капітал підприємств, основним видом діяльності яких є охорона здоров'я та надання соціальної допомоги, за 2010—2014 роки

Джерело: розроблено за даними Державної служби статистики України [8].

Таблиця 1. Структура власного капіталу підприємств, основним видом діяльності яких є охорона здоров'я та надання соціальної допомоги (млн грн.)

Складові власного капіталу	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
1	2	3	4	5	6	7	8
Статутний (зареєстрований) капітал	3617,0	3801,7	4276,1	4569,4	4863,5	5121,5	3315,8
Додатковий капітал	1258,6	1395,6	1942,0	1774,7	1994,3	2021,5	1464,7
Резервний капітал	58,8	67,5	78,5	76,6	59,8	73,2	44,5
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	-299,5	-450,9	-768,5	-926,1	-893,3	-915,0	-1715,5
Неоплачений та вилучений капітал	468,9	426,0	695,3	640,6	631,4	608,4	251,4

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України [8].

Слід зазначити, що поточні зобов'язання та забезпечення підприємств, основним видом діяльності яких є охорона здоров'я та надання соціальної допомоги (3703,4 млн грн.), дещо перевищують їх довгострокові зобов'язання та забезпечення (3056,7 млн грн.). При цьому варто наголосити, що відношення поточних зобов'язань та забезпечень до довгострокових у 2014 році значно зменшилося. Так, у 2013 році це співвідношення складало 1,4212, а в 2014 році воно дорівнювало 1,2116.

Власний каптал підприємств, основним видом діяльності яких є охорона здоров'я та надання соціальної допомоги, з 2010 до 2013 року поступово збільшувався (рис. 4). У 2014 році спостерігається значне зменшення власного капіталу даних підприємств, що було спричинено в першу чергу погіршенням впливу багатьох факторів зовнішнього середовища.

Найбільшу частку в структурі власного капіталу підприємств, основним видом діяльності яких є охорона здоров'я та надання соціальної допомоги, складає зареєстрований (статутний) капітал, який з 2008 до 2013 року поступово збільшувався (табл. 1). У 2014 році відбувається значне зменшення зареєстрованого капіталу цих підприємств. Також у 2014 році спостерігається різке зменшення інших складових власного капіталу підприємств, основним видом діяльності яких є охорона здоров'я та надання соціальної допомоги.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи вищесказане, варто зазначити, що фінансовий потенціал підприємств, основним видом діяльності яких є охорона здоров'я та надання соціальної допомоги, залежить від різних джерел формування фінансових ресурсів та фінансових можливостей цих підприємств. Для підвищення фінансового потенціалу політика цих підприємств та держави повинна бути спрямована на збільшення обсягів інвестицій, що залучаються цими підприємствами; здешевлення вартості позичкових ресурсів для цих підприємств; залучення фінансових ресурсів міжнародних організацій та інше.

Література:

1. Баєва О.В. Менеджмент у галузі охорони здоров'я: навчальний посібник / Баєва О.В. — К.: Центр учбової літератури, 2008. — 640 с.
2. Голяченко О.М. Соціальна медицина та організація охорони здоров'я: підруч. / О.М. Голяченко — К.: ВСВ "Медицина", 2011. — 216 с.
3. Гринащук І.І. Фінансовий потенціал адміністративно-територіальної одиниці: сутність, проблеми розвитку та оцінювання / І.І. Гринащук // Вісник економіки транспорту і промисловості. — 2009. — № 26 — С. 66—72.
4. Економіка охорони здоров'я: підруч. / [Москаленко В.Ф., Гульчій О.П., Таран В.В. та ін.]; за ред. В.Ф. Москаленко. — Вінниця: Н. Кн., 2010. — 281 с.
5. Задувайло Л.М. Фінансова складова конкурентоспроможності національних економік країн Центральної та Східної Європи / Л.М. Задувайло // Наукові праці НДФІ. — 2009. — № 1 (46). — С. 82—90.
6. Москаленко В.Ф. Принципи побудови оптимальної системи охорони здоров'я: український контекст: монографія / В.Ф. Москаленко. — К.: Книга плюс, 2008. — 320 с.
7. Сердюк-Копчекчи Ю. В. Особенности управления финансовым потенциалом промышленного предприятия / Ю.В. Сердюк-Копчекчи // Вісник Донецького університету. — 2007. — Вип. 1. — С. 415—423.
8. Статистична інформація // Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua
9. Чишко И.С. Сущность финансовой гибкости субъектов хозяйствования и факторы, определяющие её величину / И.С. Чишко // Економіка і організація управління. — 2010. — № 1 (7). — С. 113—126.
10. Шумська С.С. Фінансовий потенціал України: методологія визначення та оцінка / С.С. Шумська // Фінанси України. — 2007. — № 5. — С. 55—64.

References:

1. Baieva, O. V. (2008), Menedzhment u haluzi okhorony zdorov`ia: Navchal'nyj posibnyk [Health Care Management: Study guide], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.
2. Holiachenko, O.M. (2011), Sotsial'na medytsyna ta orhanizatsiia okhorony zdorov'ia: pidruch. [Social Medicine and Health Care Organization], VSV "Medytsyna", Kyiv, Ukraine.
3. Hrynaschuk, I. I. (2009), "The financial potential of administrative and territorial unit: essence, problems of development and evaluation", Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti, vol. 26, pp. 66—72.
4. Moskalenko, V. F. Hul'chij, O. P. and Taran, V. V. (2010), Ekonomika okhorony zdorov'ia: pidruch. [Health Economics: Course book], N. Kn., Vinnytsia, Ukraine.
5. Zaduvajlo, L. M. (2009), "The financial component of the competitiveness of national economies in Central and Eastern Europe", Naukovi pratsi NDFI, vol. 1 (46), pp. 82—90.
6. Moskalenko, V. F. (2008), Pryntsypy pobudovy optymal'noi systemy okhorony zdorov`ia: ukrains'kyj kontekst. Monohrafiia [Principles of Development of Optimal Health Care System: Ukrainian context. Monograph], Knyha plius, Kyiv, Ukraine.
7. Serdiuk-Kopchekchy, Yu. V. (2007), "Features of management of industrial enterprise financial potential", Visnyk Donets'koho universytetu, vol. 1, pp. 415—423.
8. State Statistics Service of Ukraine (2015), "Statistical information", available at: http // www.ukrstat.gov.ua (Accessed 20 June 2016).
9. Chyshko, Y. S. (2010), "The essence of the financial flexibility of economic entities and the factors determining its value", Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia, vol. 1(7), pp. 113—126.
10. Shums'ka, S. S. (2007), "The financial potential of Ukraine, methodology and evaluation", vol. 5, pp. 55—64.

Стаття надійшла до редакції 04.07.2016 р.

УДК 331.108.26: 331.446.3

В. Г. Саенко,
к. физ. восп., доцент, доцент кафедры олимпийского и профессионального спорта,
Харьковская государственная академия физической культуры, г. Харьков
С. И. Панасейко,
аспирант, кафедра экономики предприятия и экономической теории,
Бердянский государственный педагогический университет, г. Бердянск

КАДРОВАЯ ПОЛИТИКА НА ПРЕДПРИЯТИИ И ЗНАЧЕНИЕ КАДРОВ

V. Saienko,
PhD in physical education and sport, Associate Professor, Associate Professor
of Olympic and professional department, Kharkiv State Academy of Physical Culture, Kharkiv
S. Panaseiko,
postgraduate student, Department of economy of the enterprise
and economic theory, Berdyansk State Pedagogical University, Berdyansk

THE PERSONNEL POLICY IN THE COMPANY AND THE VALUE OF STAFF

Постиндустриальная среда деятельности насыщается сервисными условиями труда, что выдвигает к кадрам и работникам разных уровней подготовленности новые требования. Время и знания работника, умеющего применять в среде инновационного управления становится не только важнейшим фактором конкурентоспособности рабочей силы на рынке труда, но это и основа формирования потенциальных преимуществ предприятия, организации, бизнеса в однородной среде деятельности. Персонификаторами знаний и компетентностей в такой среде выступают кадры: от руководителя до исполнителя. От того, насколько они готовы выполнять задания инициативно, продуктивно и своевременно зависит неформальное превращение их в производительную силу, в двигатель предпринимательства и носитель эффективного бизнеса, имеющих синергетическую основу проявления. Физическая и умственная способность управленческого труда, управленческих кадров и их творческих коллективов, обеспечивающих управление инновациями на предприятии, выступает практически единственным направлением результативной деятельности и стратегической ориентацией выхода ряда предприятий Украины из кризиса и стагнации.

The post-industrial surroundings saturates service conditions of work that brings to the cadres and workers of different levels of preparedness the new requirements. Time and employee knowledge, able to use in the environment of innovation management is not only an important factor of competitiveness in the labor market, but it is the basis of the formation of the potential benefits of the enterprise, organization, business activity in a homogeneous medium. Personifikators knowledge and competencies in this environment are the pictures from the head to the artist. On how they are ready to perform tasks proactively, efficiently and in a timely manner depends on informal turning them into productive force in the motor vehicle business and efficient business with a synergistic framework of manifestation. Physical and mental abilities of managerial work, managerial staff and their creative teams, providing innovation management in the enterprise, appears practically the only area of productive activity and the strategic orientation of the output of a number of enterprises in Ukraine out of the crisis and stagnation.

Ключевые слова: кадры, рабочая сила, персонал, работник, человеческий ресурс, коллектив, бизнес.
Key words: personnel, workforce, staff, employee, human resource, team, business.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМЫ

Развитое предприятие составляет сложную многофункциональную систему по производству полезного вещества, в которой движущей силой выступает персонал работников, создающих конкурентные его преимущества для выхода на рынок. Последние уве-

личиваются благодаря применению современных знаний, мастерских навыков, умений и профессиональной компетентности, продукта реального мышления на основе восприятия окружения, в совокупности требований производства, хозяйствования и органичных инновационных отношений. Первичными требованиями к человеку, который предлагает свои знания и способности в ту или иную сферу экономики являются следующие: он должен уметь ориентироваться на управленческое пространство [11; 18], быть совершенным и подготовленным профессионально [15; 20], восприимчивым к структурным и технологическим изменениям в науках [7; 16], физически развитым [5; 8; 14] и иметь духовные увлечения [19]. В таком случае его можно воспринимать как профессионального работника, соответствующего требованиям предприятия.

АНАЛИЗ ПОСЛЕДНИХ ИССЛЕДОВАНИЙ И ПУБЛИКАЦИЙ

В ряде источников обращается внимание специалистов на различные аспекты организации и повышения эффективности работы персонала как на предприятии [3; 4; 12], так и в сфере физической культуры и спорта [6; 17]. Также даются рекомендации по управлению кадрами и профессиональному росту специалиста [1; 2; 12]. В предыдущих собственных публикациях [9; 10; 13] определены общие условия важности экономического образования и востребованности деятельности менеджеров в различных сферах человеческой жизнедеятельности. В данной работе предоставляется материал организации управленческой деятельности как необходимого звена в прогрессе предприятия.

ЦЕЛЬ И ЗАДАЧИ ИССЛЕДОВАНИЯ

Цель исследования — установление общей теоретической основы значения кадров для предприятия и определение кадровой политики в согласованности с процессами инновационного управления ситуацией.

Задачи исследования:

1. Установить значение разнообразия терминов, использующихся в управленческом процессе на предприятии.
2. Обобщить опыт взаимодействия науки, процессов инновационного управления и способов организации бизнеса в постиндустриальном пространстве производства продукта и услуг.
3. Осветить кадровую политику предприятия с позиции инновационного управления.

ИЗЛОЖЕНИЕ ОСНОВНОГО МАТЕРИАЛА ИССЛЕДОВАНИЯ

Работники предприятия должны быть источником и двигателем его развития. То есть, от эффективности их работы зависит успех дела и всего коллектива. Поэтому проблема формирования управленческих кадров и их последующего использования зависит от кадровой политики, поскольку именно за ней кроются конкурентные преимущества деятельности и стратегические достижения коллектива. Особенности кадровой политики связываются со знанием профессиональной направленности потребных кадров, их структуры и содержания управлении. Этих сведений достаточно для налаживания технологической связи и управленческих процессов. Но сначала необходимо предостеречь исследователей, что в нормативных ограничениях и научных источниках по экономике имеются разногласия по вопросу характеристики работников. Обращает на себя, прежде всего, разнообразие терминов. Это — "кадры", "персонал", "рабочая сила", "трудовые или человеческие ресурсы", "трудовой коллектив" и др. Каждый из этих терминов занимает свое место и характеризует работника с надлежащей позиции его статуса. В изложении первично воспринимается два термина, а именно: под термином "кадры" понимается некоторая часть занятых квалифицированных работников и специалистов предприятия, в то время как "трудовые ресурсы" — это работники, которые рассматриваются как ресурсный потенциал, что располагает соответствующими знаниями и способностями.

Следовательно, ясным становится то положение, что в процессе трудовой деятельности умственные и физические способности работника растрачиваются на производство целебного вещества и в результате взаимодействия трудовые ресурсы активируют свой потенциальный ресурс и приобретают в результате совершения этого процесса статус "рабочей силы", преимущества чего всесторонне освещается в политической экономии. В постиндустриальном обществе активную роль в экономике приобретает инновационно мыслящий человек. Тогда "человеческие ресурсы" объединяют в себе уже не только такое понятие, каким является трудовой потенциал, то есть профессиональные знания, необходимые для деятельности, но и уровень образования, культуры и развития физических способностей. Далее, за этим подразумевается еще и состояние здоровья, подвижность мышления, психическая и физиологическая способность личности к восприятию социокультурных общественных накоплений и т.п. Когда же, наконец, заходит речь об удовлетворении специальных и нравственных потребностей человека, его экономических интересов и личных целей из фондов предприятия, то тогда вводится в обиход понятие "трудовой коллектив", поскольку в действие включается уже иной смысл — налаживание распределительных отношений.

Обобщенный опыт взаимодействия науки, процессов инновационного управления и способов организации бизнеса в постиндустриальном пространстве производства продукта и услуг позволяет подать на обсуждение следующие тезисы:

1. Кадровая политика и инновационное управление определяют как сферу, так и функцию деятельности предприятия. Направления действия следующие: определение потребности в кадровых работниках с установленными характеристиками, поиск и привлечение кадров, определение системных условий мотивации труда, поддержка профессионального развития и контроля выполнения поставленных задач. Кадровая политика и инновационное управление выступают в форме деятельности, направленной на наиболее эффективное использование потенциала работника для достижения его личных надежд и помыслов, а за этим и целей предприятия. Если ориентироваться на изменение мотивации работника с целью получения максимальной отдачи от его действий и достижения обозначенных конечных результатов деятельности предприятия, то управление кадрами выступает в форме непрерывного процесса. Реализация основной цели кадровой политики связывается с формированием квалифицированного, ответственного за порученное дело специалиста с современным инновационным мышлением, способного обеспечивать своими решениями эффективность коллективного дела по ряду функций, а именно:

а) организационно-плановой — для обеспечения нужд и источников комплектования кадров;

б) социально-экономической — для обеспечения условий и факторов, направленных на рациональное закрепление и использование кадров;

в) воспроизводственно-педагогической — для обеспечения развития кадров.

2. Учитывается среда единичного производства, где процессы кадровой политики ограничены предприятием, в котором формирование, распределение, развитие и потребление собственно и мотивируют успешность процесса кадровой политики. Целевыми составляющими выступает совокупность целей и направлений, форм и методов кадровой политики как системной кадровой работы, которая, в свою очередь, показана рядом подсистем, где свое место занимают подсистема анализа, планирования и прогноза кадров; подсистема подбора, расстановки, оценки и обучения кадров и, наконец, подсистема использования кадров. Но такой подход не является единственным. Процесс кадровой политики может проходить такие иные этапы, как определение и обеспечение потребности в персонале, мотивация результатов труда и необходимого поведения кадров, обеспечение процесса управления кадрами, его использования и развития. Наряду с эти, объективно рассматривать также кадровую политику и как некую систему, выделяя в ней следующие два элемента: а) элемент формирования и б) элемент стабилизации кадров. Они тоже составляют организационный блок системы кадровой политики и использования кадров, но формируют уже не организационный, а функциональный блок.

3. В разное время усилия специалистов направлялись на раскрытие человеческого ресурса и человеческого потенциала параллельно, что показало положительный научный результат и завершилось развитием интеллекта работника. Приведем два примера. Так, по примеру японской мониторинговой системы кадровой политики в государстве воспринимается следующий ряд направлений, а именно: 1) развитие потенциала работника; 2) налаживание коллективной деятельности в различных формах проявление; 3) развитие профессионализма старших по должности работников; 4) расширение разнообразия и иерархии профессий и рабочих мест интеллектуальной направленности; 5) увеличение средств мотивации и общественного поощрения повышения квалификации; 6) улучшение условий труда; 7) максимально возможное использование потенциала работника. Другой пример, но уже американских компаний, указывает на то, что организация профессионального обучения и развития работников выступает главной функцией кадровой политики, поскольку средства на постоянное развитие кадрового потенциала из года в год добавляются. Для достижения эффекта от такого действия создаются собственные специализированные и привлекаются действующие учреждения первичного приобретения навыков к труду, подготовки, переподготовки и повышения квалификации персонала. Это означает, что неизменным остается тот факт, что достижения ведущих компаний мира обусловлены, в первую очередь, образованием эффективных механизмов кадровой политики, заключающейся в подготовке умственно развитых, инновационно настроенных и выносливых работников на основе сочетания множества организационных способов. В основу такого процесса положен подход к использованию и развитию трудового потенциала человека, основанный на учете комплексных, системных и стратегических положений физической и умственной его развитости. В активе такой среды человеческий ресурс выступает инновационным фактором повышения выработки коллектива предприятия, т.е. как общим преимуществом, так и функциональным фактором гибкости работы, рентабельности, адаптивности, конкурентоспособности и т. п.

4. Внимание к развитию кадров не снижается, потому что есть на то причины, которые признаются как существенные и влияют на взаимодействие и состав связей. В их числе:

— информационная среда интенсивно наполняется соответствующими научными решениями и технологиями. Этот процесс подвергает среду преобразованиям и сопровождается существенными изменениями в функциональных обязанностях работника. Такое требует от работника умения на высокой скорости и без потерь реагировать на изменение, а также профессионально приспосабливаться к производственной и сбытовой ситуации и т.д. Последнее и является наиболее важным и приоритетным требованием к кадрам всех звеньев управления;

— конкуренция, а вслед за этим и потребности по совершенствованию технологического процесса производства, изменению качества изделия, продукта или услуги. Такое требует от предприятий полной самоотдачи работников, творческого сотрудничества с научными образованиями государства, организации среды системного повышения квалификации рабочих, их переподготовки и движения по ступеням усложняющегося труда. Кроме того, это является также и необходимым условием достижения надлежащего уровня производства, успешной конкуренции на рынках, а вслед за этим и условием для выживания и выхода на уровень эффективного функционирования предприятия;

— условия хозяйствования, базовые знания кадров и их профессиональная подготовка. Это те условия, что являются основой для занятия рабочего места и продолжения профессиональной карьеры. Для этого, с изменением политических, производственных, социальных и экономических обстоятельств возникает логическая зависимость, что двигает необходимость в совершенствовании первичных навыков управления, обеспечивавших до этого устойчивую заработную плату, и в освоении новых, с инновационным началом, знаний, что уже гарантируют и надежное рабочее место, и высокую заработную плату. То есть, совершенствование работы и почти непрерывное обучение должны быть неотложными предпосылками успеха как работника лично, так и достижений предприятия в целом;

— технологическая революция и процессы изменений в индустриальном обществе. На постиндустриальном пространстве процессы изменений сопровождаются стремительным ростом массы сложного квалифицированного, коммуникационного и умственного труда, основанных на инновациях, технических усовершенствованиях и рекомендациях исследовательских изысканий. Такое формирует устойчивую потребность предприятия в физически выносливых специалистах надлежащего квалификационного уровня, что способны воспринимать и перерабатывать интенсивные потоки информации, что сопровождается нервно-психическим перенапряжением организма и нервной его системы. Таких исполнителей можно воспитать с некоторой задержкой, потому что действует расхождение между темпами развития технологий и темпами обучения и подготовки квалифицированных кадров для обслуживания и сервиса. Такие переходы неизбежны, они повышают благосостояние человека и привлекательность труда, влияют и на развитие бизнеса, и на процессы переоснащения общественного производства. Поэтому очевидным фактом становится возвращение к эффективному использованию существующего кадрового потенциала, опять же, переподготовки работников и их систематического обучения, чтобы раскрывать их потенциальные возможности, повышать гибкость использования, ориентируясь на сглаживание наиболее уязвимых их черт, связанных с изменением окружающей среды;

— организационные усовершенствования структуры управления современных предприятий и сдвиги в функциях менеджеров высшего звена, переход к внедрению принципов макроуровневого управления, ото-

бражения фрактальных объектов и социально-экономических явлений. Такое движение осложняет психическую составляющую, особенно в крупном бизнесе, ибо ориентировочно реализуется в управлении крупными предприятиями с многочисленными звеньями умственного труда, масштабным числом работников, занятых сложными рабочими операциями, процессами, процедурами и инженерными функциями. В такой среде работники объединяются в цепь равноправных сотрудников, получают простор для творческой инициативы, самостоятельного принятия решения и расширение обязанностей, работ и функций благодаря выходу с одного творческого коллектива и включение в другой.

ВЫВОДЫ

Физическая и умственная способность управленческого труда, управленческих кадров и их творческих коллективов, обеспечивающих управление инновациями на предприятии, выступает практически единственным направлением результативной деятельности и стратегической ориентацией выхода ряда предприятий Украины из кризиса и стагнации. С позиции инновационного управления кадровую политику предприятия следует принимать как многомерный процесс, обеспечивающий адаптацию, социализацию, самоутверждением и подготовку работающих, задействованных на устаревающих звеньях и участках производства, к решению новых профессиональных задач в условиях нового витка достижений научно-технического прогресса на более сложных знаниях. Поскольку во все времена рабочая сила, кадры и персонал предприятия являются движущей силой и ресурсом его конкурентоспособности, то любые действия, позволяющие безболезненно приспособиться коллективу предприятия к непредсказуемым и хаотически изменяющимся в современной среде обмена деятельностью, требуется признать как прогрессивные. Интенсивные изменения в демографической сфере человеческих ресурсов, судя по регистрируемым в Украине тенденциям, завершаются последующим радикальным перевоплощением работников с профессиональными ролевыми стереотипами на когнитивные образования. Это происходит под влиянием научных положений инновационного управления, предпринимательской функции, которая укрепляется на положениях маркетинга и менеджмента.

ПЕРСПЕКТИВЫ ДАЛЬНЕЙШИХ ИССЛЕДОВАНИЙ

Становление рыночных отношений в Украине привело к перераспределению как основного, так и обслуживающего труда между сферой материального производства и сферой услуг. Поскольку в сфере материального производства наблюдается некоторое снижение его массы, то высвобожденные работники ведут поиск средств к существованию в сфере услуг, пополняя на этой основе ее человеческий ресурс. В связи с таким проявлением движения труда из сферы материального производства в сферу услуг меняются масштабы и уровень развития сектора услуг, уровень жизни населения, статистические показатели, описывающие эффективность функционирования экономики страны в целом и отдельных ее отраслей в частности. Группа управленческого труда развивается по критерию усложнения выполняемых функций. Данное вносит особенные изменения и в структуру труда, что ожидает уточнения. По этой причине в дальнейшем исследованию будет подвергнут индекс развития человеческого потенциала, который занимает центральное место в среде обобщающих показателей уровня жизни населения. По методике статистического бюро ООН он рассчитывается как среднеарифметическое значение, состоящее из трех параметров, а именно:

$$I = (I_1 + I_2 + I_3)/3 \quad (1),$$

где I_1 — индекс средней продолжительности предстоящей жизни при рождении; I_2 — индекс достигнутого уровня образования, включающий два субиндекса, а именно: грамотности взрослого населения с весовым коэффициентом 2/3 и доли учащихся в возрасте до 24 лет начальных, средних и высших учебных заведений с весовым коэффициентом 1/3; I_3 — индекс ВВП на душу населения в паритете покупательной способности валюты.

Каждый из этих индексов рассчитывается из соотношения

$$I_i = (X_i - X_{\min})/(X_{\max} - X_{\min}) \quad (2),$$

где X_i — значение показателя для конкретной страны; $X_{\min}$ и $X_{\max}$ — соответственно минимальное и максимальное значение анализируемых показателей.

Данный показатель находит применения в международных докладах, посвящённых развитию человека, но, на наш взгляд, он не в полной мере соответствует своему первоначальному предназначению. К примеру, в нем не учитывается один из параметров, связанный с сектором услуг, который в постиндустриальном обществе приобретает иные свойства — свойства производительной силы общества и равноправного с материальным производством фактора экономического роста. Это означает, что методика расчета индекса развития человеческого потенциала должна быть усовершенствована на основе введения в нее еще одного индекса, характеризующего уровень развития сервисного сектора услуг. Кроме того, должен быть изменен и инструмент расчета — вместо средней арифметической расчет этого индекса необходимо выполнять по средней геометрической величине. Настоящее положение меняет и содержание исходной формулы, дополняя ее индексом доли тех, что заняты в секторе услуг (I_4), и метода расчета, вводя в обращение тенденции средней геометрической величины. В этом случаи формула (1) приобретает вид:

$$I = \sqrt[4]{I_1 I_2 I_3 I_4} \quad (3).$$

С уточнением названных положений будет связана перспектива данного исследования.

Литература:

1. Бездверная Л.И. Основы акмеологии (концепция профессионального роста будущего специалиста): учеб. пособ. для студ. высш. образов. учреждений / Л.И. Бездверная. — Воронеж: ВГИФК, 2007. — 102 с.
2. Блинов А.О. Искусство управления персоналом: учеб. пособ. / А.О. Блинов, О.В. Василевская. — М.: ГЕЛАН, 2001. — 411 с.
3. Бондар-Підгурська О.В. Ділове адміністрування (корпоративне управління): навч. посіб. / О.В. Бондар-Підгурська, А.О. Глєбова. — К.: Ліра-К, 2015. — 448 с.
4. Брітченко І.Г. Управління персоналом / І.Г. Брітченко, Г.І. Андрєєва, О.М. Пожар. — Суми: УАБС НБУ, 2006. — 17 с.
5. Гончарова Н. Н. Инновационные подходы к организации мониторинга физического состояния школьников в процессе физического воспитания / Н.Н. Гончарова, Ю.А. Юхно, Г.В. Лукьянцева // Физическое воспитание студентов. — 2012. — № 5. — С. 43—46.
6. Зволинская Н.Н. Пути обновления квалификационной характеристики специалиста по физической культуре и спорту / Н.Н. Зволинская, В.И. Маслов // Теория и практика физической культуры. — 2003. — № 12. — С. 40—44.
7. Іванюта С.М. Підприємництво та бізнес-культура: навч. посіб. / С.М. Іванюта, В.Ф. Іванюта. — К.: Центр учбової літ-ри, 2007. — 288 с.
8. Иванчикова С.Н. Сущность физкультурно-оздоровительной системы фитнеса как инновационного средства формирования культуры здоровья / С.Н. Иванчикова // Физическая культура и спорт студенческой

молодежи в современных условиях: проблемы и перспективы развития: сб. науч. тр. X Междунар. науч.-практ. конф. — Тула: Изд-во ТулГУ, 2015. — С. 63—70.

9. Когут С.І. Економічна освіта — необхідність економіки країни / С.І. Когут // Підготовка спеціаліста до дії у ринкових умовах: знання і розвиток. — Бердянськ: БДПУ, 2011. — С. 198—203.

10. Когут С.І. Трудові ресурси сільського господарства в економіці країни / С.І. Когут // Проблеми сучасної економіки. — 2015. — С. 73—76.

11. Мікловда В.П. Ефективність стратегічного управління підприємствами: сучасні проблеми та перспективи їх вирішення / В.П. Мікловда, І.Г. Брітченко, Н.Ю. Кубіній, Ю.О. Дідович. — Полтава: ПУЕТ, 2014. — 204 с.

12. Палеха Ю.І. Менеджмент персоналу: навч. посіб. / Ю. І. Палеха. — К.: Ліра-К, 2015. — 346 с.

13. Саенко В.Г. Востребованность деятельности менеджеров в федерациях восточных единоборств / В.Г. Саенко // Современные здоровьесберегающие технологии. — Орехово-Зуево: ГГТУ, 2016. — № 2. — С. 114—119.

14. Саєнко В.Г. Удосконалення людини за системами східних єдиноборств: монографія / В.Г. Саєнко; Бердянський державний педагогічний університет. — Луганськ: СПД Рєзніков В. С., 2011. — 440 с.

15. Саєнко Г.В. Формування мислення і розвинення енергії викладача з економіки: поглиблення накопичення: монографія / Г.В. Саєнко, В.Г. Саєнко, В.Г. Саєнко. — Луганськ: СПД Рєзніков В. С., 2014. — 543 с.

16. Стрельніков В.Ю. Сучасні технології навчання у вищій школі / В.Ю. Стрельніков, І.Г. Брітченко. — Полтава: ПУЕТ, 2013. — 309 с.

17. Ткаченко Н. Шляхи вдосконалення кадрового забезпечення галузі фізичної культури і спорту / Н. Ткаченко // Молода спортивна наука України: [Зб. наук. пр. з галузі фіз. культ. та спорту]. — Вип. 8: У 4-х т. — Л.: НВФ "Укр. технології", 2004. — Т. 4. — С. 348—352.

18. Толчева А.В. Стили управления и демократизация в процессе управления / А.В. Толчева, В.Г. Саенко / / Вища освіта та економічні науки: Зб. наук. праць. — Луганськ: Вид-во РІО, 2004. — № 2. — С. 37—39.

19. Толчєва Г.В. Підвищення адаптаційних можливостей людини методами хатха-йоги / Г.В. Толчєва // Олимпийский спорт, физическая культура, здоровье нации в современных условиях: X Междунар. науч.-практ. конф. — Луганск: Изд-во ЛНУ имени Тараса Шевченко, 2013. — Ч. 1. — С. 92—96.

20. Olshantseva T. Business education in a global educational market / T. Olshantseva, I. Britchenko // Materials Scientific-Practical Conference Dedicated to the 60-th Birth Anniversary of Professor George Tsereteli "National economies and globalization". — Tbilisi: Ivan Javakhishvili Tbilisi State University, 2012. — T. 1. — C. 99—104.

References:

1. Bezdvernaja, L. I. (2007), Osnovy akmeologii (koncepcija professional'nogo rosta budushhego specialista) [Basics of Acmeology (the concept of professional development of future specialist)], VGIFK, Voronezh, Russia.

2. Blinov, A. O. and Vasilevskaja, O. V. (2001), Iskusstvo upravlenija personalom [The art of staff management], GELAN, Moskva, Russia.

3. Bondar-Pidgurs'ka, O. V. and Gliebova, A. O. (2015), Dilove administruvannja (korporativne upravlinnja) [Business Administration (corporate management)], Lira-K, Kyiv, Ukraine.

4. Britchenko, I. G. Andreeva, G. I. and Pozhar, O. M. (2006), Upravlinnja personalom [Personnel Management], UABS NBU, Sumi, Ukraine.

5. Goncharova, N. N. Juhno, Ju. A. and Luk'janceva G. V. (2012), "Innovative approaches to monitoring the physical condition of students in physical education", Physical Education of Students, vol. 5, pp. 43—46.

6. Zvolinskaja, N. N. and Maslov, V. I. (2003), "Ways to upgrade the qualifying characteristics of a specialist in physical culture and sport", Theory and Practice of Physical Culture. vol. 12, pp. 40—44.

7. Ivanjuta, S. M. and Ivanjuta, V. F. (2007), Pidpriemnictvo ta biznes-kul'tura [Entrepreneurship and business culture], Centr uchbovoi literaturi, Kyiv, Ukraine.

8. Ivanchikova, S. N. (2015), "The essence of sports and health and fitness systems as an innovative means of formation of culture of health", Fizicheskaja kul'tura i sport studencheskoj molodezhi v sovremennyh uslovijah: problemy i perspektivy razvitija, sb. nauch. tr. X Mezhdunar. nauch.-prakt. konf. [Physical culture and sport of students in modern conditions: problems and prospects of development, coll. scientific. Proceedings Participants X Intern. scientific-practical. conf], Izdatel'stvo TulGU, Tula, Russia, pp. 63—70.

9. Kogut, S. I. (2011), "Economic education - the need for economy", Preparation of specialist for action in market conditions: knowledge and development, BDPU, Berdjans'k, Ukraine, pp. 198—203.

10. Kogut, S. I. (2015), "Workforce agriculture in the national economy", Problems of modern economy, pp. 73-76.

11. Miklovda, V. P. Britchenko, I. G. Kubinij, N. Ju. and Didovich, Ju. O. (2014), Efektivnist' strategichnogo upravlinnja pidpriiemstvami: suchasni problemi ta perspektivi ih virishennja [The effectiveness of strategic management: current problems and prospects of their solution], PUET, Poltava, Ukraine.

12. Paleha, Ju. I. (2015), Menedzhment personalu [Personnel Management], Lira-K, Kyiv, Ukraine.

13. Saenko, V. G. (2016), "Demand management activities in federations of martial arts", Modern health-saving technologies, GGTU, Orehovo-Zuevo, Russia, vol. 2, pp. 114—119.

14. Saienko, V. G. (2011), Udoskonalennja ljudini za sistemami shidnih iedinoborstv [Improving human systems of martial arts], Berdyansk State Pedagogical University, SPD Rieznikov V. S., Lugans'k, Ukraine.

15. Saienko, G. V. Saienko, Vl-v. G. and Saienko, Vl-r. G. (2014), Formuvannja mislennja i rozvinennja energii vikladacha z ekonomiki: pogliblennja nakopichennja [Formation thinking and expansion of energy economics teacher, deepen accumulation], SPD Rieznikov V. S., Lugans'k, Ukraine.

16. Strel'nikov, V. Ju. and Britchenko, I. G. (2013), Suchasni tehnologii navchannja u vishhij shkoli [Modern technology education in high school], PUET, Poltava, Ukraine.

17. Tkachenko, N. (2004), "Ways to improve staffing the field of physical culture and sports", Young Sport Science Of Ukraine, the miscellany of scientific articles in the field of physical education and sport, no. 8: U 4-h vol. NVF "Ukr. tehnologii", L'viv, Ukraine, Vol. 4, pp. 348—352.

18. Tolcheva, A. V. and Saenko, V. G. (2004), "Management styles and democratization in the management process", Higher education and economic sciences, Vid-vo RIO, Lugans'k, Ukraine, vol. 2, pp. 37—39.

19. Tolchieva, G. V. (2013), "Improving the adaptive capacity of human practices of hatha yoga", Olimpijskij sport, fizicheskaja kul'tura, zdorov'e nacii v sovremennyh uslovijah, X Mezhdunar. nauch.-prakt. konf. [Olympic sports, physical education, health of the nation in the present conditions, the X Intern. scientific-practical. conf], Izdatel'stvo LNU imeni Tarasa Shevchenko, Lugansk, Ukraine, Vol. 1, pp. 92—96.

20. Olshantseva, T. and Britchenko, I. (2012), Business education in a global educational market. Materials Scientific-Practical Conference Dedicated to the 60-th Birth Anniversary of Professor George Tsereteli "National economies and globalization", Ivan Javakhishvili Tbilisi State University, Tbilisi, Georgia. Vol. 1, pp. 99—104.

Стаття надійшла до редакції 05.07.2016 р.

УДК 322.122

О. Є. Денисов,
докторант, Університет економіки та права, "КРОК", м. Київ

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК ДЕРЖАВНОСТІ

O. Denysov,
doctoral, "KROK" University, Kiev

THE ESSENCE OF THE CONCEPT OF ECONOMIC SECURITY AND ITS IMPACT ON THE STATE

Стаття покликана визначити сутність поняття економічної безпеки як окремої категорії, враховуючи існуючі теоретичні підходи вітчизняних та іноземних вчених з точки зору практичного застосування його в умовах викликів сучасної кризової ситуації як у світі так і, зокрема в економіці Україні. Автором, враховуючи динамічну природу цього поняття, пропонується принципово інший підхід до його визначення, що дає можливість повною мірою оцінити вплив економічної безпеки на розвиток державності.

This article is intended to define the essence of the concept of economic security as a separate category, considering the existing theoretical approaches of Ukrainian and foreign scientists in scope of its practical application in terms of the challenges of the modern global economic crisis as well as, in local economical situation. The author, given the dynamic nature of the concept, proposed a fundamentally different approach to its definition, which makes it possible to fully assess the impact of economic security for the development of the state.

Ключові слова: економічна безпека, національна безпека, держава, категорія безпека, загрози економічній безпеці.
Key words: economic security, national security, state, security category, threats to economic security.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Аналіз існуючих визначень терміну "економічна безпека" свідчить про те, що визначення найбільш грунтовного та глибокого трактування цього поняття є практично неможливим.

Враховуючи те, що зміст категорії "безпека" постійно змінюється, тобто знаходиться в динаміці, зрозуміло, що він вимагає більш детального уточнення в кожному окремому випадку. Контекст самої безпеки є особливим ракурсом при здійсненні аналізу певних явищ та процесів. При цьому цей ракурс припускає оцінку цих явищ та процесів з позиції наявності або

відсутності відповідних сприятливих або несприятливих, минулих, поточних або перспективних умов, що впливають або можуть впливати на саме існування та розвиток відповідного суб'єкту, об'єкту або процесу чи явища.

Зміст поняття "безпека", у кожній конкретній ситуації є різноманітним та залежить від саме об'єкту аналізу, що визначається, здійснює суттєвий вплив на визначення поняття "економічна безпека". Цей підхід, з погляду теоретичної науки з першого погляду не є бажаним, проте саме такий варіант розв'язання термінологічного питання є адекватним існуючій практиці.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Проблематика визначення поняття економічної безпеки та її вплив на розвиток держави була і залишається об'єктом дослідження багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених, серед яких такі як В.Алькема, В. Терехов, В. Грушко, О. Захаров, Л. Шемаєва, Н. Юрків, В. Паньков, Л. Абалкін, В. Тамбовцев, В. Савін, В. Богомолов, Г. Козаченко, М. Єрмошенко, Г. Пастернак-Таранущенко та ін.

ЦІЛІ СТАТТІ

Стаття має на меті визначення сутності поняття економічної безпеки та окреслення її впливу на розвиток державності.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Сьогодні могутність держави, рівень життя її громадян та поступальний розвиток, а отже, національна безпека визначається зокрема таким фундаментальним показником, як стан розвитку її економіки. "Національна безпека держави — здатність суспільства своєчасно визначити для себе та оцінити всі можливі категорії загроз і, відповідно, вжити належних заходів задля їх нівелювання або зниження їх рівня, спираючись на поточні можливості цієї держави, а також перспективних інтересів її розвитку, зважаючи на співпрацю по цих питаннях на міжнародному рівні" [12, с. 208].

Економічна безпека формує можливості для економіки, що зможуть забезпечити відповідний рівень умов життя, розвитку особистості, соціально-економічний та військово-політичний баланс суспільства і держави, а також стримувати вплив внутрішніх і зовнішніх загроз. Надійна та ефективна система забезпечення економічної безпеки є однією з основоположних умов що, можуть гарантувати стабільний та відносно стійкий соціально-економічний розвиток держави та захисту її незалежності. Російський науковець В. Сенчагов, звертає увагу на те, що "поняття національної безпеки буде порожнім словом без оцінки життєздатності економіки, її міцності при можливих внутрішніх і зовнішніх загрозах", оскільки вона являє собою одну з основних життєво важливих сторін життєдіяльності суспільства, держави та особистості [35, с. 97]. Вивчаючи окремі аспекти національної безпеки, складно залишити поза увагою її окремі економічні аспекти. Так, зокрема, слід зауважити, що економічна безпека є одним із головних напрямів державної політики гарантування національної безпеки [38, с. 79], її стратегічною складовою частиною [15, с. 59], одним із визначальних структурних елементів її системи [37, с. 86], матеріальною основою для національної безпеки в цілому, з одного боку та всіх її складових (продовольчої, енергетичної, науково-технічної, демографічної, екологічної та ін.) — з іншого [11, с. 99; 19, с. 5].

В українських джерелах зустрічаються також точки зору, які прирівнюють терміни "національна безпека" і "економічна безпека держави" один до одного, визнаючи їх абсолютно ідентичними. Зокрема В.О. Ткач пояснює їх схожість тим, що, "в першу чергу, базисом національної економічної безпеки є стала та розвинена економіка; по-друге, лише відповідний рівень економічної безпеки держави може свідчити про ступінь її економічної самостійності та незалежності; по-третє, національна економіка не може вважатися діючою в умовах спаду виробництва, відсутності економічного зростання в окремих галузях, банкрутства підприємств тощо, а все перелічене і складає, власне, економічну безпеку" [40, с. 230].

"Підкреслюючи рівень важливості рішення питання безпеки в усіх сферах діяльності, — російський економіст Б.І. Прокопов, — наголошує на необхідності підкреслити фундаментальну роль економіки, тому що виробництво, обмін, розподіл і споживання матеріальних благ первинні для кожної з них та визначають життєдіяльність і рівень життєздатності суспільства" [29].

Висловлені точки зору, обумовлені особливою специфікою економічної безпеки, що полягає у вирішенні завдань забезпечення задоволення матеріальних потреб суспільно-економічної системи [18].

Закон "Про основи національної безпеки України" визначає поняття національної безпека України, як "захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам", досягається шляхом проведення виваженої державної політики у політичній, економічній, соціальній, воєнній, екологічній, науково-технологічній, інформаційній та ін. сферах".

Загальна проблематика полягає в насамперед у тому, що в результаті глобалізаційних економіко-політичних процесів, що мали місце в XX — початку XXI ст. у центрі уваги на зміну військово-політичній складовій постає саме економічна безпека, що характерна саме для реалій сьогодення. Для України актуальність питання економічної безпеки обумовлюється в першу чергу сталим критичним станом національної економіки, який, на думку автора, є наслідком виключно внутрішніх — вітчизняних проблем, що посилюється світовими кризовими явищами [20].

Саме поняття "економічна безпека" вперше застосовав Ф. Рузвельт в програмах виходу з Великої депресії 1933—1937 рр. Проте слід наголосити, що приблизно в той же період часу, вказана категорія була складовою програм соціально-економічних перетворень демократичної партії США [32].

Саме в період економічного спаду актуалізувалося питання забезпечення економічної безпеки країни. Ф. Рузвельт розробив свою відому програму "Новий курс", яка поступово вдосконалювалась з року в рік [32, с. 37]. Економічна безпека розглядалась в ньому, в контексті національної безпеки. Важливими її покажчиками виступали рівновага та стійкість економічної системи. Досягати цього стану економіки було можливим за допомогою адміністративних змін. Одним з головних інструментів був обраний план соціально-економічного розвитку країни. Найбільша увага приділялась проблемам посилення рівня економічної безпеки [32, с. 110—111].

Вже в 1944 р. Ф. Рузвельт розглядав економічну безпеку в контексті існування таких економічних прав, як гідний рівень житла, відповідний рівень освіти, соціальний захист, розумний дохід в обмін на продукцію та достатній рівень зайнятості населення [32, с. 375]. А в 1947 р.

Рис. 1. Основні визначення категорії "економічна безпека"

Джерело: [42].

у США був прийнятий закон "Про національну безпеку", що значною мірою приділяв увагу питанню економічної безпеки [7, с. 7].

Офіційно термін "економічна безпека" було впроваджено у 1985 р., коли на 40-й сесії Генеральної Асамблеї ООН була прийнята резолюція про міжнародну економічну безпеку. Резолюція визначала, що світова спільнота має сприяти забезпеченню міжнародної економічної безпеки з метою соціально-економічного розвитку та прогресу кожної окремої держави. На 42-й сесії Генасамблеї ООН було прийнято Концепція міжнародної економічної безпеки [41, с. 9].

У 1993 р. було затверджено концепцію економічної безпеки РФ, що дало можливість Росії очолити рух по врегулюванню питань забезпечення національної економічної безпеки.

На початку 90-х років В. Рубанов визначав економічну безпеку держави як здатність національної економіки забезпечити відповідний рівень добробуту нації та стабільність внутрішнього ринку незалежно від дії зовнішніх чинників та факторів [31, с. 31—41].

В. Паньков визначає економічну безпеку як певний стан національної економіки, що свідчить про її стійкістю, та імунітет до впливу внутрішніх та зовнішніх факторів та чинників [24, с. 5—18].

Л. Абалкін визначав економічну безпеку як певний стан існуючої економічної системи, що дає їй можливості динамічного розвитку, коли держава має можливість розробляти та впроваджувати в життя незалежну економічну політику [1, с. 3]. Забезпечення економічної безпеки — одна з гарантій незалежності країни, умова її стабільності та ефективності життєдіяльності її суспільства [2, с. 4].

В. Тамбовцев під економічною безпекою тієї чи іншої системи розумів сукупність властивостей стану її виробничої підсистеми, яка забезпечує можливість досягнення цілей всієї системи [39, с. 3].

На думку В. Савіна, економічна безпека слід визначати як систему захисту життєво важливих інтересів країни. В якості об'єктів захисту при цьому виступають: народне господарство країни в цілому, окремі її регіони, окремі сфери та галузі господарства, юридичні та фізичні особи як суб'єкти господарської діяльності [33, с. 14].

В Україні поняття економічної безпеки офіційно визначене у Декларації про державний суверенітет України. В 1990 р. створено відповідне управління економічної безпеки. У 1998 р. була розроблена Національна програма забезпечення економічної безпеки України до 2005 р., а у 1999 р. прийнята Концепція економічної безпеки України.

У науковому просторі продовжувалися дослідження даної категорії. М. Ващєкін [8, с. 31—41] вважає, що економічна безпека — це стан, що дає можливість народу суверенно визначати шляхи та форми свого економічного розвитку.

І. Богданова [6, с. 21], зауважував, що економічна безпека має відповідати щонайменше двом умовам:

— збереженню економічної самостійності країни, її здатності приймати незалежні рішення, що стосуються вигідного розвитку господарства;

— можливості збереження вже досягнутого рівня життя населення та здатності його подальшого покращення.

Є. Олєйніков [23, с. 18] під національною економічною безпекою розумів стан економіки та інститутів влади, що забезпечує гарантований захист національних інтересів, гармонійний, соціально направлений розвиток країни в цілому, достатній економічний та оборонний потенціал, навіть за найбільш несприятливих варіантах розвитку внутрішніх та зовнішніх процесів.

В. Кір'янов [16] переконаний, що поняття "економічна безпека" є надзвичайно широке, змістовне та характеризує стан захищеності економічних інтересів особистості, суспільства і держави від внутрішніх та зовнішніх загроз, що базується на незалежності, ефективності та конкурентоспроможності країни.

Таким чином, поняття економічна безпека є досить широким та включає в себе множину напрямів діяльності, спрямованих на забезпечення економічної безпеки.

В. Шлемко та І. Бінько [5, с. 3—8] економічною безпекою вважають стан національної економіки, що дає можливість зберегти стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз та здатен задовольнити потреби особистості, родини, держави в цілому.

В. Муртіян визначає економічну безпеку як загальнонаціональний комплекс заходів, спрямований на постійний та стабільний розвиток економіки країни та включає механізм протидії внутрішнім та зовнішнім загрожуючим факторам [21].

Г. Пастернак-Таранущенко визначав економічну безпеку як стан держави, що гарантує можливість створення, розвитку умов для плідного життя та зростання статку його населення, перспективного розвитку в майбутньому [26, с. 51—57].

М. Єрмошенко під економічною безпекою розуміє основу відносно поняття "фінансова безпека" та визначає її як стан економічного механізму країни, що є в достатній мірі збалансованим та стійким до негативного впливу внутрішніх та зовнішніх загроз, а також її здатності забезпечувати на основі реалізації національних інтересів стабільний та ефективний розвиток вітчизняної економіки та соціальної сфери. Економічна безпека базується на економічній незалежності, стабільності національної економіки, здатності до економічного саморозвитку, високому рівні самодостатності економіки [13, с. 4—12].

В. Богомолов вважає, що однією з найважливіших складових антикризової економічної політики має бути

розробка точних покажчиків економічної безпеки, а економічна безпека, в широкому розумінні, має дві складові:

— інтереси та цілі в рамках державного кордону, (тобто підтримка державного суверенітету);

— місце країни в світовій економіці (розподіл праці, світова торгівля, міжнародні фінансові та банківські сегменти) [7, с. 5—8].

Г. Козаченко розуміє економічну безпеку як певний стан країни, в якому суспільство використовуючи систему державного управління має можливість суверенно, без будь-якого тиску та зовнішніх втручань, визначати шляхи власного економічного розвитку [17, с. 9].

У результаті узагальнення вищенаведених трактувань можна осягнути різноманітність визначень категорії "економічна безпека", що свідчить про її складність, багатогранність та різноплановість (рис. 1). [42].

Більшість науковців у своїх працях [1; 7; 5; 13; 24; 32] схиляються до думки, що економічна безпека являє собою стан економіки держави. Ефективність економіки розглядається з діалектичної точки зору: вона одночасно виступає як результатом, так і інструментом досягнення певних соціальних цілей та загальної рівноваги.

Крім того, вчені [4; 9; 27; 29] одним з головних виділяють соціальний чинник (життєдіяльність населення, добробут). Досягнення бажаного стану є можливим, насамперед, за рахунок адміністративного ресурсу та економічних інструментів.

Багато фахівців [4; 9; 10; 11; 15] під економічною безпекою розуміють фактор незалежності та самостійності країни. При цьому деякими вченими [14; 30] акцентується на складовій поняття "безпека", розкриваючи її як захищеність життєвих та економічних інтересів держави від впливу зовнішніх факторів.

Інші погляди [10; 15; 28] висувають на передній план ефективність державної влади, виробничої підсистеми [34]. Економічну безпеку розглядають також як складову національної безпеки [29], комплекс заходів із забезпечення розвитку економіки [19] та місця країни в світовому господарстві [10], механізм протидії зовнішнім загрозам [21] та "імунітет" до впливу зовнішніх чинників [25].

Аналітичний аналіз проблематики застосування понятійного апарату науки про національну та економічну безпеку слід розпочати з малоочевидного спостереження. Під загальною назвою "безпека" (а також "економічна безпека"), на нашу думку, сьогодні поєднуються декілька різнорідних теоретичних схем, кожна з яких має свою сферу застосування та спрямована на розв'язання окремого кола практичних завдань.

Так, оцінка наявних у суспільстві умов та можливостей для розв'язання певного важливого завдання є однією з вірогідних проблем, визначення самих цих завдань є іншою проблемою, а, наприклад, прогнозування чинників, які загрожуватимуть або, навпаки, сприятимуть стабільності розвитку суспільства за десять років, — третьою. Зрозуміло, що всі ці проблеми якісно різні і потребують застосування різних підходів.

Проте, всі вони розв'язуються у межах дисципліни "безпека", в якій розмежування теоретичних схем відповідно до якісно різних цілей аналізу не здійснене. Про останнє свідчить, наприклад, спосіб розв'язання завдання уточнення змісту вихідної категорії дисципліни.

На основі проведеного аналізу визначень вказаного поняття неможливо визначити найбільш змістовне та коректне трактування поняття "економічна безпека".

Водночас, якщо погодитися із вищевикладеною гіпотезою про наявність кількох різних схем аналізу економічної безпеки, то варто говорити не про пошук абсолютного, найбільш комплексного та точного визначення цього поняття, а про те, що категорію "безпека" слід наповнювати конкретним змістом в залежності від кожної конкретної ситуації та завдання, згідно з яким вибудовується певна аналітична схема. Перехід до такого підходу, з наукового погляду, не є бажаним. Однак саме такий варіант розв'язання термінологічного питання є адекватним існуючій практиці підведення під поняття "безпека" практично безмежного кола різнотипних об'єктів та явищ [3, с. 32].

Більше того, враховуючи те, що зміст категорії "безпека" варто уточнювати у кожному окремому випадку, то слід припустити, що це поняття не є вихідним. Вихідним поняттям, спорідненим до категорії "безпека", є "аналіз суспільного процесу у контексті безпеки", а отже — "контекст безпеки". Пропонуємо розуміти контекст безпеки як особливий ракурс аналізу явищ і процесів, в якому останні оцінюються з позиції наявності/відсутності сприятливих та несприятливих, минулих, поточних та потенційних умов, що здійснюють вплив (або можуть його здійснювати) на існування та розвиток відповідного процесу, явища, об'єкта чи суб'єкта. Тобто це особливий погляд, певна позиція або точка зору, з якої оцінюються суспільні процеси. Зміст поняття "безпека" у кожній конкретній ситуації буде різноманітним та залежатиме від того, який саме об'єкт аналізу обрано, який конкретний аспект цікавить (політичний, соціальний, міжнародний тощо) та якою є мета цього аналізу.

Разом з тим, очевидною вадою запропонованих означень є їх невідповідність інтуїтивному розумінню слова "безпека" як відсутності небезпеки чи загроз. В контексті дослідження суспільних проблем це поняття вживається як у сенсі захисту від небезпек, так і в цілком інших значеннях, які практично не відповідають побутовому розумінню. Тобто, на нашу думку, обрання поняття "безпека" для вживання у вказаному контексті є невдалим (незважаючи на усталену практику), оскільки це призводить до порушення або штучної модифікації його семантичної складової. Звідси, власне, й виникають складнощі щодо надання універсального, вичерпного визначення терміну, яке має не тільки охоплювати майже всі випадки використання даного поняття, але й бути наближеним до першої, універсальної дефініції, зберігаючи інтуїтивну зрозумілість [22].

Щодо визначення самого поняття "безпека", складно погодитись з визначенням безпеки як "відсутністю небезпеки". Перш за все, в реальному житті не можлива така ситуація, що повною мірою нівелювала б небезпеку. З іншого боку, вірогідність реалізації загроз може бути різною, як і сила їх впливу. Тому про безпеку необхідно завжди пам'ятати та приділяти необхідну увагу та ресурси для її забезпечення. Все це в повній мірі стосується й соціальних систем.

Підхід до визначення безпеки, в основі якого лежить певний "стан захищеності" в умовах ринкової економіки не є доречним, оскільки в ньому відсутня динаміка. Найважливішою умовою для отримання прибутку для суб'єктів господарської діяльності в ринковій економіці є ефективна підприємницька діяльність, яка об'єктивно в своєму змісті включає різні ризики, загрози та небезпеки. Їм приходиться практично без реальної підтримки держави працювати, виживати та розвиватися в умовах жорсткого впливу великої кількості факторів зовнішнього середовища, в тому числі і негативних (корумповані чиновники, організована злочинність, недобросовісна конкуренція, недосконале законодавство тощо). Виживання кожного з них в таких умовах залежить перш за все від ефективності використання всіх наявних внутрішніх та зовнішніх корпоративних ресурсів, одним з найважливіших серед яких є ресурс безпеки.

Цей ресурс, як і інші базові ресурси (фінанси, техніка та технології, управління тощо) є найважливішою умовою не тільки виживання та стабільної роботи підприємств, але й, що вкрай суттєво, обов'язковою умовою їх розвитку [36].

Література:

1. Абалкин Л.И. Выступление на круглом столе Совета Федераций // Приоритеты и механизмы экономической политики России в кризисный период. — Москва, 1999. — Вып. 8. — С. 32.
2. Абалкин Л.И. Экономическая безопасность России: угрозы и их отражение // Вопросы экономики. — 1994. — №12. — С. 4—13.
3. Афонцев С. Национальная экономическая безопасность: на пути к теоретическому консенсусу // Мировая экономика и международные отношения. — 2002. — № 10. — С. 30—39.
4. Белоусова І. А. Економічна безпека як складова національної безпеки України / 1.А. Белоусова // Економічний часопис-XXI. — 2010. — № 5—6. — С. 14—17.
5. Бинько И.Ф., Шлемко В.Т. Как обеспечить экономическую безопасность Украины? // Всеукраинские ведомости. — 1997. — № 138 (810). — С. 3—8.
6. Богданов И.Я. Экономическая безопасность России. Теория и практика. — М.: ТЕИС, 2001. — С. 21.
7. Богомолов В.А. Экономическая безопасность: учебн. пособ. / В.А. Богомолов. — М.: ЮНИТИ, 2006. — 303 с.
8. Ващекин Н.П. Безопасность предпринимательской деятельности: учебн. пособ. / Н.П. Ващекин, М.И. Дзлиев, А.Д. Урсул / Москов. гос. институт коммерции НИИ устойчивого развития и безопасности. — 2-е узд. дополн. и переработ. — М.: ЗАО Издво "Экономика", 2002. — 334 с.
9. Волошин В. Концептуальні засади сталого розвитку регіонів України / В. Волошин, В. Трегобчук // Регіональна економіка. — 2002. — № 1. — С. 7—22.
10. Геєць В.М. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство / В.М. Геєць, М.О. Кизим, Т. С. Клебанова, О. І. Черняк та інші. — Х.: ВД "Інжек", 2006. — 240 с.
11. Губський Б.В. Економічна безпека: методологія виміру, стан і стратегія забезпечення / Б.В. Губський. - К.: Укрархбудінформ, 2001. — 122 с.
12. Доманчук Д.П. Деякі економічні аспекти парадигми формування стратегії продовольчої безпеки в ре-гіонах // Нова економічна парадигма формування стратегії національної продовольчої безпеки України у XXI столітті. — К.: ІАЕ УААН, 2001. — С. 207—210.
13. Ермошенко Н.Н. Определение угрозы национальным интересам в финансовокретитной сфере // Экономика Украины. — 1999. — № 1. — С. 4—12.
14. Ипполитов К.Х. Экономическая безопасность: стратегия возрождения России / К.Х. Ипполитов. — М.: РСПБ, 1996. — 220 с.
15. Кириченко О.А. Організаційно-правове забезпечення функціонування системи економічної безпеки Укра-їни / О.А. Кириченко // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. — 2010. — № 1. — С. 54—59.
16. Кирьянов В. Ничто не действует так эффективно, как наказание рублем // Газета "Сегодня". — 2005. — 26 января.
17. Козаченко А.В., Пономарев В.П., Ляшенко А.Н. Экономическая безопасность предприятия: сущность и механизм обеспечения: монография. — К.: Либра, 2003. — 280 с.
18. Мартин О.М. Економічна безпека як складова національної безпеки // О.М. Мартин // Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Економіка. — 2013. — Вип. 22. — С. 68—74.
19. Махлаев А.И. Формирование механизма обеспечения экономической безопасности предприятия в усло-виях нестабильности внешней среды: На примере управления пожарным риском: автореферат канд. эк. наук / А.И. Махлаев. — Санкт-Петербург, 2006. — 20 с.
20. Мірошниченко О.В. Економічна безпека України: стан і дослідження питання (погляд скрізь 20-річчя незалежності, 24.04.2013 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://news.pn/ru/public/79872/
21. Муртіян В.І. Економічна безпека України. — К.: Либра, 1999. — 462 с.
22. Ніколаєв Є. Проблеми застосування категоріального апарату науки про національну та соціально-економічну безпеку // Політичний менеджмент. — 2008. — №4. — С. 23—32.
23. Олейников Е.А. Экономическая и национальная безопасность: учебник для вузов. — Москва: Экзамен, 2004. — 768 с.
24. Паньков В. Экономическая безопасность: мирохозяйственный и внутренний аспект // Внешнеэкономические связи. — 1992. — Вып. 8. — С. 5—18.
25. Пастернак-Таранущенко Г.А. Економічна безпека держави / Г.А. Пастернак-Таранущенко. — К.: ІДУСК-МУ, 1994. — 160 с.
26. Пастернак-Таранущенко Г.А. Экономическая и национальная безопасность Украины // Экономика Украины. — 1994. — № 2. — С. 51—57.
27. Предборський В.А. Економічна безпека держави / В.А. Предборський. — К.: Кондор, 2005. — 391 с.
28. Про основи національної безпеки України [Електронний ресурс] Закон України № 964-IV від 19.06. 2003 р. — Режим доступу: http: // www.zakonl.rada.gov.ua/laws/show/964-15
29. Прокопов Б.И. Экономическая глобализация / Б.И. Прокопов // Проблемы современной экономики. — 2008. — № 4 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=2245
30. Пухтаревич Г.О. Аналіз національної економіки: навч. посіб. / Г.О. Пухтаревич. — К.: КНЕУ, 2005. — 254 с.
31. Рубанов В.В. Безопасность — лозунги, теория и политическая практика / В.В. Рубанов // РЭЖ. — 1991. — № 17. — С. 31—41.
32. Беседы у камина / Ф.Д. Рузвельт. — М.: ИТРК, 2003. — 408 с.
33. Савин В.А. Некоторые аспекты экономической безопасности России / В.А. Савин // Международный бізнес России. — 1995. — № 9. — С. 14.
34. Сенчагов В.К. Как обеспечить экономическую безопасность / В.К. Сенчагов // Российская Федерация сегодня. — 2007. — № 6. — С. 35—39.
35. Сенчагов В.К. О сущности и основах стратегии экономической безопасности России / В.К. Сенчагов // Вопросы экономики. — 1995. — № 1. — С. 97—106.
36. Система економічної безпеки: держава, регіон, підприємство: монографія / Козаченко Г.В., Захаров О.І., Пригунов П.Я., Гнилицька Л.В. та ін. — Луганськ: Видавництво Східноукраїнського національного університету, 2011. — 284 с.
37. Скорук О.В. Національна економічна безпека держави та її елементи / О.В. Скорук // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. — 2009. — № 7. — С. 84—88.
38. Степаненко А.В. Глобалізація, конкурентоспроможність й економічна безпека: проблеми взаємодії та взаємозв'язку / А.В. Степаненко // Продуктивні сили України. — 2007. — № 1. — С. 71—83.
39. Тамбовцев В.Л. Экономическая безопасность хозяйсвенных систем: структура, проблемы // Весник МГУ. Сер. 6. Экономика. — 1995. — №3. — С. 3.
40. Ткач В.О. Економічна безпека в умовах ринкових трансформацій / О.В. Ткач // Європейський вектор економічного розвитку. — 2011. — № 1. — С. 228—234.
41. Ткаченко В.Г. Некоторые положения сущности и содержания экономической безопасности государства

/ В.Г. Ткаченко // Экономист. — № 9. — 2008. — С. 9—11.

42. Третяк В.В. Економічна безпека: сутність та умови формування / В.В. Третяк // Економіка та держава. — 2010. — №1. — С. 6—8

References:

1. Abalkin, L.I. (1999), "Speech at the round table of the Federation Council", Prioritety i mehanizmy jekonomicheskoj politiki Rossii v krizisnyj period, vol. 8, p. 32.

2. Abalkin, L.I. (1994), "Russia's economic security: risks and hedging", Voprosy jekonomiki, vol. 12, pp. 4—13.

3. Afoncev, S. (2002), "National economic security: path to theoretical consensus", Mirovaja ekonomika i mezhdunarodnye otnoshenija, vol. 10, pp. 30—39.

4. Belousova, I. A. (2010), "Economic security as part of national security", Ekonomich-nyj chasopys-KhKhI, vol. 5—6, pp. 14—17.

5. Bin'ko, I.F. and Shlemko, V.T. (1997), "How to ensure economic security of Ukraine?", Vseukrainskie vedomosti, vol. 138 (810), pp. 3—8.

6. Bogdanov, I.Ja. (2001), Ekonomicheskaja bezopasnost' Rossii. Teorija i praktika [Russia's conomic security: theory and practice], TEIS, Moscow, Russia.

7. Bogomolov, V.A. (2006), Ekonomicheskaja bezopasnost' [Economic security], JuNITI, Moscow, Russia.

8. Vashhekin N.P. Dzliev, M.I. and Ursul, A.D. (2002), Bezopasnost' predprinimatel'skoj dejatel'nosti [Business security], 2nd ed, ZAO Izdvo "Ekonomika", Moscow, Russia.

9. Voloshyn, V. and Trehobchuk, V. (2002), "Conceptual principles of sustainable development of Ukrainian regions", Rehional'na ekonomika, vol. 1, pp. 7—22.

10. Heiets', V. M. Kyzym, M. O. Klebanova, T. S. and Cherniak, O. I. (2006), Modeliuvannia ekonomichnoi bezpeky: derzhava, rehion, pidpryiemstvo [Economic security modelling: state, region, company], "Inzhek", Kharkiv, Ukraine.

11. Hubs'kyj, B. V. (2001), Ekonomichna bezpeka: metodolohiia vymiru, stan i stratehiia zabezpechennia [Economic security: measurement methodology, status and strategy], Ukrarkhbudinform, Kiev, Ukraine.

12. Domanchuk, D. P. (2001), Deiaki ekonomichni aspekty paradyhmy formuvannia stratehii prodovol'choi bezpeky v rehionakh [Some economic aspects of strategy formation paradigm of food security in regions], IAE UAAN, Kiev, Ukraine.

13. Ermoshenko, N.N. (1999), "Determination of threats to national interests in the financial sector", Ekonomika Ukrainy, no 1, pp. 4—12.

14. Ippolitov, K.H. (1996), Jekonomicheskaja bezopasnost': strategija vozrozhdenija Rossii [Economic security: the strategy of Russia revival], RSPB, Moscow, Russia.

15. Kyrychenko, O. A. (2010), "The organizational and legal framework for the functioning of economic security of Ukraine", Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy, vol. 1, pp. 54—59.

16. Kir'janov, V. (2005), "Nothing works as effectively as the ruble penalty", Gazeta "Segodnja", 26 Jan.

17. Kozachenko, A. V. Ponomarev, V.P. and Ljashenko A.N. (2003), Jekonomicheskaja bezopasnost' predprijatija: sushhnost' i mehanizm obespechenija [Enterprise economic security: the nature and mechanism to ensure], Libra, Kiev, Ukraine.

18. Martyn, O.M. (2013), "Economic security as part of national security", Naukovi zapysky Natsionalnogo universitetu "Ostrozka akademiya". Ekonomika, vol. 22, pp. 68—74.

19. Mahlaev, A. I. (2016), "The formation of a mechanism to ensure the economic security of the enterprise in the conditions of external instability : on fire risk management example", Ph.D. Thesis, Economic security, St. Petersburg, Russia.

20. Miroshnychenko, O.V. (2013), "Economic security of Ukraine: Ekonomichna bezpeka Ukrainy: status and research issues" [Online], available at: https://news.pn/ru/public/79872/ (Accessed 04 Jul 2016).

21. Murtiian, V.I. (1999), Ekonomichna bezpeka Ukrainy [Economic security of Ukraine], Lybra, Kiev, Ukraine.

22. Nikolaiev, Ye. (2008), "National and social economic security categories usage problems", Politychnyj management, vol. 4, pp.23—32.

23. Olejnikov, E.A. (2004), Ekonomicheskaja i nacional'naja bezopasnost' [Economic and state security], Ekzamen, Moscow, Russia.

24. Pan'kov, V. (1992), "Economic security: worldwide and inner aspects", Vneshnejekonomicheskie svjazi, vol. 8, pp. 5—18.

25. Pasternak-Taranuschenko, H. A. (1994), Ekonomichna bezpeka derzhavy [State economic security], IDUSK-MU, Kiev, Ukraine.

26. Pasternak-Taranushhenko, G.A. (1994), "Economical and state security of Ukraine", Ekonomika Ukrainy, vol. 2, pp. 51—57.

27. Predbors'kyj, V. A. (2005), Ekonomichna bezpeka derzhavy [State economic security], Kondor, Kiev, Ukraine.

28. Verkhovna Rada of Ukraine (2013), The Law of Ukraine "On the Fundamentals of National Security of Ukraine", available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/en/964-15 (Accessed 04 Jul 2016)

29. Prokopov, B. I. (2008), "Economic globalization", Problemy sovremennoj jekonomiki, [Online], vol. 4, available at: http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=-2245 (Accessed 04 Jul 2016)

30. Pukhtarevych, H.O. (2005), Analiz natsional'noi ekonomiky [National economy analysis], KNEU, Kiev, Ukraine.

31. Rubanov, V.V. (1991), "Security: slogans, theory and political practice", RJeZh, vol. 17, pp. 31—41.

32. Ruzvelt, F.D. (2003), Besedy u kamina [Talks at fireplace], ITRK, Moscow, Russia.

33. Savin, V.A. (1995), "On some aspects of Russia's economic security", Mezhdunarodnyj biznes Rossii, vol. 9, p. 14.

34. Senchagov, V. K. (2007), "How to ensure economic security", Rossijskaja Federacija segodnja, vol. 6, pp. 35—39.

35. Senchagov, V. K. (1995), "On essence and fundamentals of Russia's economic security strategy", Voprosy jekonomiki, vol. 1, pp. 97—106.

36. Kozachenko, H.V. Zakharov, O.I. Pryhunov, P.Ya. and Hnylyts'ka, L.V. (2011), Systema ekonomichnoi bezpeky: derzhava, rehion, pidpryiemstvo [The system of economic security: state, region, company], Vydavnytstvo Skhidnoukrains'koho natsional'noho universytetu, Luhansk, Ukraine.

37. Skoruk, O. V. (2009), "National economic security and its elements", Naukovyj visnyk Volyns'koho derzhavnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky,no. 7, pp. 84—88.

38. Stepanenko, A. V. (2007), "Globalization, competitiveness and economic security: problems of interaction and relationship", Produktyvni syly Ukrainy, vol. 1, pp. 71—83.

39. Tambovcev, V.L (1995), "Economic systems' economic security: structure, problems", Vesnik MGU s.6. Ekonomika, vol. 3, p. 3.

40. Tkach, V. O. (2011), "Economic security during market transformations", Yevropejs'kyj vektor ekonomichnoho rozvytku, vol. 1, pp. 228—234.

41. Tkachenko, V.G. (2008), "Certain provisions of the essence and content of state economic security", Ekonomist, vol. 9, pp. 9—11.

42. Tretiak, V.V. (2010), "Economic security: the nature and forming conditions", Ekonomika ta derzhava, vol. 1, pp. 6—8.

Стаття надійшла до редакції 05.07.2016 р.

УДК 338.46:336.71

Г. І. Олійник,
к. е. н., асистент кафедри страхування та ризик-менеджменту,
Київський національний університет імені Тараса Шевченко, м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ ОБ'ЄДНАННЯ БАНКУ І СТРАХОВОЇ КОМПАНІЇ У МЕЖАХ ФІНАНСОВОГО СУПЕРМАРКЕТУ

G. Oliynik,
PhD, assistant, department of insurance and risk management, Taras Shevchenko National University of Kyiv

PECULIARITIES OF BANK AND INSURANCE COMPANY ASSOCIATION WITHIN THE FINANCIAL SUPERMARKET

У статті розглянуто основні методичні особливості створення банко-страхового блоку фінансового супермаркету, внаслідок чого виявлено, що фронт-офіси та бек-офіси страхової компанії і банку з високим ступенем ймовірності здатні до поєднання, оскільки мають ряд споріднених складових. На відміну від фронт-офісів і бек-офісів, мідл-офіси банку і страховика не можуть бути об'єднані, оскільки саме в них виконуються основні функції фінансових посередників, що складають основу їх діяльності. Враховуючи відмінні риси фінансового супермаркету та особливості поєднання структур компаній-учасниць, запропоновано методологічні рекомендації створення бізнес-плану фінансового супермаркету як документу, в якому зазначені основні бізнес-цілі проекту, обгрунтовано їх здійсненність, а також визначені шляхи їх досягнення.

The article outlines the basic methodological features of a bank-insurance financial supermarket unit, thus found that the front office and back office of the insurance company and the bank are able to combine with a high degree of probability, because of having a number of related components. Unlike the front-office and back-office, middle-office of the bank and the insurer can not be combined, because they performed the main functions of financial intermediaries that form the basis of their activities. Taking into account the distinctive features of the financial supermarket, there were proposed the methodological recommendations of creating a financial supermarket business plan, a document that shows the main business objectives of the project, proved their feasibility and the ways to achieve them.

Ключові слова: банк, страхова компанія, фінансовий супермаркет, бек-офіс, мідл-офіс, фронт-офіс, бізнес-план.
Key words: bank, insurance company, financial supermarket, back-office, middle-office, front-office, business plan.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В умовах економічної та політичної нестабільності, що має місце в Україні на сьогоднішній день, фінансові посередники переживають не найкращі часи. Значна кількість фінансових установ мала піти з ринку за останні два роки у зв'язку з неможливістю відповідати жорстким умовам ринку і виконувати свої фінансові зобов'язання. Разом з тим, значне падіння рівня доходів населення і подорожчання цін на всі групи товарів не залишає перспектив, щодо формування значних заощаджень населенням. У зв'язку з цим, на фінансовому ринку України існує тенденція до посилення конкуренції щодо залучення вільних коштів клієнтів-вкладників фінансової установи.

Водночас світова економіка, що переживала значні зміни в останні десятиріччя, все більше піддається процесам глобалізації. Фінансові ринки, ринки товарів і послуг стають єдиним простором. Можливості споживачів розширюються: управляти власними фінансами, здійснювати платежі і робити покупки стало можливим в онлайн режимі без зайвої витрати часу. Ідучи у ногу з часом, все більше фінансових посередників утворюють фінансові конгломерати, що здатні надавати клієнтам повний спектр фінансових послуг.

Отже, і сучасна ситуація в Україні і світові тенденції підштовхують різні фінансові установи до співпраці. Невирішеними залишаються питання нормативно-законодавчого регулювання такого типу партнерства і деякі методичні особливості поєднання діяльності банку і страховика, що розглянуті нижче.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Актуальність зазначеної проблематики обумовлює значний інтерес до неї з боку наукової спільноти. Такі вітчизняні та іноземні автори, як Демченко В., Кумар М., Ніколенко Н., Юлдашев Р., Залєтов О., Козьменко С.,

Рис. 1. Поєднання основних функціональних складових фінансового супермаркету

Джерело: розроблено автором на основі [3; 5; 7].

Кривцун І. присвятили свої наукові праці питанням інтеграції, злиття та поглинання фінансових установ, визначили основні причини створення фінансових супермаркетів та умови їх діяльності. Однак і досі відкритими залишаються питання щодо підходів розробки бізнес-плану фінансового супермаркету, який би врахував характерні особливості даної фінансової установи і вплив на неї факторів мікро- та макросередовища.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є визначення методичних особливостей створення банківсько-страхового блоку фінансового супермаркету.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Досить часто під фінансовим супермаркетом розуміють фінансову установу, що здатна надавати широкий асортимент фінансових послуг (банківських, інвестиційних, страхових, аудиторських, брокерських тощо). У розвинених країнах Західної Європи і США така тенденція, насправді, має місце. Однак, зважаючи на реалії вітчизняного сьогодення, справедливо зазначити, що українські банки і страхові компанії є найбільш зацікавленими у створенні фінансового супермаркету. Це обумовлено рядом наступних факторів:

— страхові і банківські операції часто є супутніми між собою, і клієнту зручно отримувати їх в єдиному місці;

— страхові і банківські послуги можуть надаватись одним фахівцем після проходження ним певної підготовки;

— банки і страховики отримують більше конкурентних переваг у якості партнерів в межах фінансового супермаркету, аніж у якості конкурентів.

Розглядаючи взаємодію банку і страхової компанії як одну з найпоширеніших форм організації фінансового супермаркету, варто зважувати на деякі специфічні особливості діяльності цих фінансових посередників.

Як і будь-яка клієнтоорієнтована бізнес-структура, банк і страхова компанія, має у своєму складі бек-офіс, мідл-офіс та фронт-офіс. При утворенні фінансового супермаркету, керівникам проекту важливо розрізнити поєднувані та особливі риси кожного учасника проекту.

Поєднання фронт-офісів банку та страховика не викликає значних перешкод, оскільки основним його завданням є продаж фінансових продуктів, робота з клієнтами за допомогою використання електронних клієнтських баз, комп'ютерних програм з продажу фінансових продуктів тощо [7]. Модифіковані для реалізації через мережі фінансових супермаркетів, банківські і страхові продукти здатні надаватися клієнтам професійними фінансовими консультантами.

Бек-офіси обох компаній також здатні поєднуватися, оскільки мають споріднені складові такі, як: персонал компаній, управління бізнес-процесами, ІТ-технології, управління фінансами тощо; і за допомогою ефективного управління процесом інтеграції можна досягти майже повного їх злиття.

Основні унікальні, а отже непоєднувані риси, сконцентровані саме у мідл-офісах банку та страховика. Так, працівники мідл-офісу банку забезпечують підтримку ліквідності банку, слідкують за дотриманням ним законодавчо встановлених нормативів діяльності. Працівники мідл-офісу страхової компанії здійснюють операційну підтримку страхової діяльності [4].

Отже, функції, які виконують мідл-офіс, за часту, складають основну суть діяльності бізнес-структури, тобто є тим, що відрізняє її з-поміж інших. А отже, повна інтеграція мідл-офісів банку та страхової компанії не може бути здійснена виходячи із сутності їх діяльності (рис. 1).

З основних складових рисунку видно, що фронт-офіси банку та страховика виконують аналогічні функції, а саме спрямовані на роботу з клієнтами, надання їм консультаційних послуг, укладання кредитних, депозитних та договорів страхування. Внаслідок такої схожості вони підлягають повному злиттю і формуванню єдиного фронт-офісу фінансового супермаркету.

Внаслідок виконання розрізнених функцій поєднання мідл-офісів страховика та банку вдається неможливим. Таким чином, у складі фінансового супермаркету мають залишатися відокремлені мідл-офіси, що нарізно контролюють діяльність банківської та страхової складових фінансового супермаркету.

Робота бек-офісів спрямована на покращення діяльності всієї компанії, розробку технологій управління персоналом та фінансами, в них зосереджена повна інформація стосовно процесів, що відбуваються у компанії. Призначення бек-офісів банку та страховика є

однаковим, а отже існує велика ймовірність їх об'єднання у складі фінансового супермаркету [5].

Окрім можливості поєднання основних функціональних підрозділів фінансових посередників, на успішне створення фінансового супермаркету значною мірою впливає наявність ефективного планування. Основним інструментом планування та реалізації будь-якого проекту, в тому числі і фінансового супермаркету, є створення бізнес-плану.

На відміну від бізнес-планів інших проектів, у бізнес-плані фінансового супермаркету, мають бути враховані наступні особливості:

— єдність структури проекту;

— поєднання централізації, спеціалізації та інтеграції функцій управління;

— специфіка продуктового ряду фінансового супермаркету;

— врахування цілей банківського та страхового бізнесу;

— високий рівень ІТ-технологій.

Рис. 2. Основні цілі фінансового супермаркету та шляхи їх досягнення

Джерело: розроблено автором на основі [8].

З урахуванням зазначених особливостей та загальноприйнятих стандартів бізнес-планування, для реалізації проекту фінансовий супермаркет може бути запропонована наступна структура бізнес-плану:

1. Резюме.
2. Опис галузей.
3. Опис компаній-учасниць фінансового супермаркету.
4. Опис фінансових послуг.
5. Маркетинг проекту.
6. Організаційний план проекту.
7. Персонал.
8. Фінансовий план.
9. Оцінка ефективності проекту.
10. Гарантії та ризики проекту.
11. Додатки [6].

Перший розділ бізнес-плану — "Резюме" — являє собою коротку характеристику всього проекту — його мету і сутність, методи досягнення цілей, вартість проекту, особливості функціонування фінансового супермаркету та його переваги перед фінансовими інститутами із стандартним набором послуг, прогнозований обсяг продажів. Резюме має містити головну інформацію, що викладена чітко та зрозуміло, і дає відповіді на основні питання, оскільки саме йому, в першу чергу, приділяють увагу потенційні інвестори і складають загальне враження про весь проект. Цілі проекту фінансового супермаркету представлено на рисунку 2.

У другому розділі бізнес-плану наводиться детальна інформація стосовно стану та перспектив розвитку банківського та страхового сегментів ринку. До основних елементів, що визначаються у цьому розділі, відносять: сучасний стан фінансового ринку, переваги та недоліки співпраці банків та страхових компаній, легкість/складність фінансового супермаркету входу на ринок, насиченість ринку подібними бізнес-структурами, їх приклади та стислий аналіз діяльності, можливості подальшого розвитку бізнесу, наявний та потенційний попит на ринку фінансових послуг.

При складанні даного розділу бізнес-плану його розробникам необхідно враховувати наступні фактори впливу на діяльність банківського та страхового ринків:

1. Зовнішні фактори макросередовища — це фактори, здатні опосередковано впливати на всі галузі економіки та сфери бізнесу в країні.

2. Зовнішні фактори мікросередовища — це фактори, що впливають безпосередньо на створення та умови існування фінансового супермаркету [1].

У третьому розділі бізнес-плану наводиться детальна характеристика компаній-учасниць фінансового супермаркету: сфера діяльності, її законність та наявність усіх необхідних ліцензій, склад акціонерів, досвід роботи та репутація компанії на ринку, основні показники діяльності, якість обслуговування тощо.

У ході опису кожної з компаній важливо виділити ті особливості, які відіграють велику роль при утворенні фінансового супермаркету, а саме: наявності розгалуженої мережі збуту продукції, високий рівень підготовки кадрового складу, впровадження інноваційних продуктів та технологій у діяльність компанії.

Четвертий розділ бізнес-плану присвячено фінансовим послугам, що будуть реалізовуватися через мережі збуту фінансового супермаркету. Особлива увага має приділятися не стандартизованим продуктам, які, безумовно, також представлені у супермаркеті, а інноваційним інтегрованим продуктам, що мають характеристики різних фінансових продуктів і здатні комплексно задовольняти потреби клієнта.

Маркетингові дослідження, характеристика ринку та перспективи його розвитку, розробка маркетингових інструментів залучення споживачів знаходять своє відображення у маркетинговій стратегії фінансового супермаркету, сформованій у п'ятому розділі бізнес-плану. Також у цьому розділі мають бути зазначені деякі соціально-демографічні риси населення, що виступає споживачем фінансових послуг.

Організаційний план проекту, який висвітлено у шостому розділі, дає уяву про ефективність менеджменту компанії. Від правильно сформованої організаційної структури проекту, багато в чому залежить його подальший успіх. У цьому розділі зазначаються: структура управлінського складу компанії, кількість працівників, розподіл обов'язків між відділами тощо.

Організаційна структура проекту має відповідати наступним вимогам:

— економічність: необхідний мінімум рівнів управління (для скорочення ланцюга команд) та затрат на управління;

— оперативність: швидкість прийняття вірних рішень за допомогою ефективного розподілу прав та обов'язків;

— комплексність: дія прийнятих топ-менеджерами рішень розповсюджуються на всі структурні елементи проекту.

У розділі "Персонал" висвітлено основні засади кадрової політики компанії, можливі кадрові перестановки, поява нових посад та наявність необхід-

них спеціалістів, можливості їх подальшого навчання, організація оплати праці та робочий графік працівників.

У восьмому розділі бізнес-плану, де представлений фінансовий план проекту, розробникам варто зазначити наступні елементи: розрахунок витратної частини проекту; за наявності — витрати, пов'язані з обслуговуванням кредиту; податки; доходи від запланованих продажів фінансових продуктів; інші надходження і виплати.

Оцінка ефективності проекту здійснюється у дев'ятому розділі бізнес-плану. Економічна ефективність проекту є неточною величино, оскільки обраховується на основі прогнозованих даних стосовно майбутніх обсягів продажів фінансових продуктів.

На нашу думку, гіпотетичний розрахунок ефективності діяльності фінансового супермаркету може бути представлений наступним чином:

— 1 крок: розрахунок витрат на запуск проекту фінансовий супермаркет (початкові та поточні щорічні витрати);

— 2 крок: складання графіку прогнозних продажів фінансових продуктів.

Десятий розділ бізнес-плану фінансового супермаркету присвячений переліку гарантій по окупності проекту та поверненню кредитних коштів, а також проблемам і ризикам, що можуть негативно вплинути на хід реалізації проекту.

У останньому розділі бізнес-плану — "Додатки", формуються вихідні дані компаній-учасниць проекту (фінансова документація, технічні дані тощо), на які є посилання у тексті бізнес-плану.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що фронт-офіси спрямовані на обслуговування клієнтів, бек-офіси — на обробку даних. Основні унікальні, а отже, непоєднувані риси, сконцентровані саме у мідл-офісах банку та страховика: працівники мідл-офісу банку слідкують за дотриманням ним законодавчо встановлених нормативів діяльності, оцінюють кредитоспроможність позичальника, контролюють ризики, пов'язані з певною угодою, а також діяльність фронт-офісу; працівники мідл-офісу страхової компанії здійснюють операційну підтримку страхової діяльності: андерайтинг, урегулювання збитків, перестрахування. Такі особливості страхової та банківської діяльності унеможливлюють повне злиття фінансових установ: у межах фінансового супермаркету залишаються мідл-офіси обох фінансових посередників, що обслуговуються вузькоспеціалізованими фахівцями страхової та банківської справи. На закінчення, варто підкреслити, що бізнес-планування відіграє надважливу роль при реалізації такого проекту як фінансовий супермаркет, оскільки для багатьох високорозвинених країн світу, а тим більше для України такий напрям діяльності є новим та малодослідженим. Для проекту фінансового супермаркету бізнес-план допомагає вирішити наступні задачі:

— визначення короткострокових та довгострокових цілей проекту;

— формування стратегії і тактики досягнення поставлених цілей, зважаючи на фактори зовнішнього макро- та мікросередовища;

— визначення відповідності наявного персоналу, рівня його професійної підготовки та умов діяльності, вимогам, необхідним для реалізації проекту;

— розробка маркетингових програм проекту, необхідних для вивчення ринку, попиту, ціноутворенню, рекламі та стимулюванню продажів;

— визначення необхідних обсягів фінансування проекту;

— передбачення труднощів, що можуть завадити реалізації проекту.

Література:

1. Гаркавенко С.С. Маркетинг: підручник для студ. екон. спец. вищ. навч. закл. [Електронний ресурс] — 4-е. вид., доп. — К.: Лібра, 2006. — 717 с. — Режим доступу: http://pidruchniki.ws/1800070841708/marketing/marketing_-_garkavenko_ss

2. Для чего нужен бизнес-план [Електронний ресурс]/ Готовые бизнес-планы: [сайт] текст. дані. — 2007. — Режим доступу: http://www.bi-plan.ru/dlja_chego_-nuzhen_biznes_plan/

3. Мидл-офис [Електронний ресурс]// Основы финансового менджмента в банке: [сайт]. — Текст. дані. — 2013. — Режим доступу: http://managebank.ru/upravlenie-aktivami-i-passivami-banka/organizacija-processa-upravlenija-aktivami-i/251-midl-ofis

4. Ніколенко Н.П. Технологии банковского страхования как система [Електронний ресурс] / Н.П. Ніколенко // Системные консультации и обучение: [сайт]. Електрон. дані. — 2011. — Режим доступу: http://www.nnikolenko.com/index.php?art=29

5. Подразделения страховой компании, их роль, взаимодействие и функции в деятельности компании [Електронний ресурс]// Электронная библиотека "Библиофонд": [сайт]. Текст. дані. — 2012. — Режим доступу: http://bibliofond.ru/view.aspx?id=562596

6. Структура бизнес плана по стандарту UNIDO [Електронний ресурс] // Путеводитель в мире бизнес-финансов: [сайт]. Текст. дані. — 2013. — Режим доступу: http://www.prostobiz.ua/biznes/biznes_start/stati/struktura_biznes_plana_po_standartu_unido

7. Front, middle and back-office [Електронний ресурс] // The Site for Financial Market Professionals: [сайт]. Електрон. дані. — 2009. — Режим доступу: http://www.fimarkets.com/pagesen/back-middle-front-office.php

8. Who we are [Електронний ресурс] // GSV "The Financial Supermarket": [сайт]. — Текст. дані. — 2011. — Режим доступу: http://www.gsv.co.in/index.html

References:

1. Harkavenko S.S. (2013), "Marketing", textbook, [Online], vol. 4, available at http://pidruchniki.ws/1800070841708/marketing/marketing_-_garkavenko_ss (Accessed 13 Aug 2015).

2. Prepared business plans (2007), "What is the business plan for" available at http://www.bi-plan.ru/dlja_chego_-nuzhen_biznes_plan/ (Accessed 15 Aug 2015).

3. Basics of financial management in the bank (2013), "Middle-office" available at http://managebank.ru/upravlenie-aktivami-i-passivami-banka/organizacija-processa-upravlenija-aktivami-i/251-midl-ofis (Accessed 04 Nov 2015).

4. Nikolenko, N.P. (2011), "Bancassurance technology as a system", Consulting and training: site [Online], available at: http://www.nnikolenko.com/index.php?art=29 (Accessed 02 Feb 2015).

5. Digital Library "Bibliofond", Elektronnaia byblyoteka "Bibliofond" (2012), "Departments of the insurance companies, their roles, interaction and function in the company" [Online], available at: http://bibliofond.ru/view.aspx?id=562596 (Accessed 13 Aug 2015).

6. Overview in the world of business finance (2013), "The structure of the business plan by UNIDO standard" [Online], available at http://www.prostobiz.ua/biznes/biznes_start/stati/struktura_biznes_plana_po_standartu_unido (Accessed 29 Feb 2015).

7. The Site for Financial Market Professionals (2009), "Front, middle and back-office" (2009) The Site for Financial Market Professionals [Online], available at http://www.fimarkets.com/pagesen/back-middle-front-office.php (Accessed 15 Jun 2015).

8. GSV "The Financial Supermarket" (2011), "Who we are" [Online], available at http://www.gsv.co.in/index.html (Accessed 02.06.2015).

Стаття надійшла до редакції 08.07.2016 р.

УДК 334 + 338.2

Н. О. Слободянюк,
к. е. н., доцент, завідувач кафедри фінансів та банківської справи, Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, м. Кривій Ріг

ВІТЧИЗНЯНА ПРАКТИКА ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА В ІНВЕСТИЦІЙНІЙ СФЕРІ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ

N. Slobodyanyuk,
PhD (Economics), Associate Professor, Head of Finance and Banking Department,
Donetsk National University of Economics and Trade named after Mykhaylo Tugan-Baranovskiy, Kryvyi Rih

DOMESTIC PRACTICE OF PUBLIC- PRIVATE PARTNERSHIP IN THE INVESTMENT SPHERE: PROBLEMS AND PROSPECTS

Надано критичну оцінку формування правового поля розвитку державно-приватного партнерства (ДПП) в Україні. Проведено кількісну оцінку вітчизняного досвіду реалізації проектів ДПП за даними Світового банку. Зроблено висновок, що переважна їх більшість була реалізована за участю іноземного інвестора, а найбільш привабливим об'єктом інвестування виявилися інформаційні і комунікаційні технології. Розроблено пропозиції щодо змін інституціонального середовища розвитку ДПП, а саме: законодавче визначення вимог до змісту договору про ДПП, його укладання після чіткого визначення обсягів фінансування і розподілу ризиків між державними і приватними партнерами, перегляд сфер використання ДПП з акцентом на інноваційну та екологічну складові; формування на державному, регіональному та місцевому рівнях бази інвестиційних проектів; розробка механізмів гарантування фінансування проекту ДПП із боку державного партнера і заміни приватного партнера ДПП у разі невиконання ним зобов'язань по контракту. Доведено, що перспективними напрямами ДПП в Україні є зміщення акцентів у бік об'єктів інфраструктури: транспортної, житлово-комунальної, освітньої, медичної тощо. Показано, що в умовах проведення демократичних реформ в Україні, у контексті децентралізації влади і фінансових ресурсів, пріоритетною має стати співпраця місцевих органів влади і приватного бізнесу в інвестиційній сфері.

The critical estimation of forming the legal framework of public-private partnership (PPP) in Ukraine is given. A quantitative assessment of national experience in implementing PPP projects according to the World Bank is assessed. It is concluded that the vast majority of them has been implemented with the participation of foreign investors, and the most attractive investment were information and communication technologies. The proposals on amendments institutional environment of PPP are worked, namely legal definition of requirements for the content of PPP contract, its conclusion after a clear definition in funding and risk sharing between public and private partners, viewing areas using PPP with an emphasis on innovation and environmental components; the formation of national, regional and local database of investment projects; develop mechanisms to guarantee the financing of PPP projects by the public partner and the private partner PPP replacement in the event of failure to comply with obligations under the contract. It is proved that the promising areas of PPP in Ukraine are a shift towards infrastructure: transport, housing, education, health and so on. It is shown that in terms of democratic reforms in Ukraine, in the context of decentralization of power and financial resources, priority should be cooperation of local governments and private businesses in the investment area.

Ключові слова: вітчизняна практика, державно-приватне партнерство, інвестиційна сфера, проблеми, перспективи.

Key words: domestic practice, public-private partnership, investment sphere, problems, prospects.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Державно-приватне партнерство є відносно новим механізмом для України, метою впровадження якого є розвиток партнерських відносин держави та бізнесу. Пріоритетною сферою реалізації проектів державно-приватного партнерства в Україні сьогодні є комунальна інфраструктура [1, с. 91]. Дія механізму державно-приватного партнерства (ДПП) заснована на залученні

приватних інвестицій та стимулюванні інвестиційної діяльності з урахуванням потреб структурної перебудови національної економіки [2, с. 55]. ДПП відображає роль державного впливу на розвиток ринкової економіки, оскільки одним із головних завдань держави є сприяння нагромадженню капіталу, формування інвестиційних потоків та їх спрямування на потреби структурної модернізації економіки з метою підвищення конкурентоспроможності національного виробництва. Тому потребують критичної оцінки вітчизняні здобутки державно-приватного партнерства в інвестиційній сфері та визначення його перспектив і пріоритетних напрямів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

За останні роки питання запровадження інституту державно-приватного партнерства стало одним із головних пріоритетів урядових стратегічних програм розвитку, індикатором успішної взаємодії бізнесу та структур державної влади, альтернативним способом відновлення та модернізації національної економіки, що відображено у працях вітчизняних науковців. У статті Лазар Ю. розроблено науково-методичні засади формування інвестиційного механізму розвитку соціальної відповідальності вугільних підприємств, що спрямовані на стимулювання соціального інвестування у сферу безпеки праці та сприяють підвищенню інвестиційної привабливості вугільних підприємств в рамках державно-приватного партнерства [3, с. 79]. Також вугільної галузі стосуються рекомендації Сердюк О. щодо використання механізмів державно-приватного партнерства (концесії, оренди вугледобувного підприємства як цілісного майнового комплексу, технічного кредиту, безкоштовної приватизації, аутсорсингу, спільної розробки) [4, с. 113]. Литвиновською П., Демянчук Б. запропоновано методику визначення прогнозних оцінок можливостей реалізації варіантів використання інвестицій у виробничу і посередницьку сфери в рамках державно-приватного партнерства [5, с. 392].

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є критична оцінка правового поля, вітчизняного досвіду державно-приватного партнерства, виявлення проблем і перспектив їх вирішення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

В Україні протягом тривалого часу формуються правові засади для розвитку окремих форм ДПП. Нині законодавчу базу розвитку ДПП становлять: Конституція України, Цивільний кодекс України, Господарський кодекс України, законодавчі акти України, серед яких: Закон України "Про державно-приватне партнерство" від 01.07.2010 р. № 2404-VI, який визначає правові, економічні та організаційні засади взаємодії держави та приватних партнерів, регулює відносини, пов'язані з підготовкою, виконанням і розірванням договорів, які підписуються в рамках ДПП, а також установлює гарантії дотримання прав і законних інтересів сторін цих договорів [6].

Відповідно до законодавства України державно-приватне партнерство — це співробітництво між державою Україна, Автономною Республікою Крим, територіальними громадами в особі відповідних державних органів та органів місцевого самоврядування (державними партнерами) та юридичними особами, крім державних та комунальних підприємств, або фізичними особами — підприємцями (приватними партнерами), що здійснюється на основі договору. До ознак державно-приватного партнерства належать: забезпечення вищих техніко-економічних показників ефективності діяльності, ніж у разі здійснення такої діяльності державним партнером без залучення приватного партнера; довготривалість відносин (від 5 до 50 років); передача приватному партнеру частини ризиків у процесі здійснення державно-приватного партнерства; внесення приватним партнером інвестицій в об'єкти партнерства із джерел, не заборонених законодавством.

Правове регулювання відносин ДПП закріплює договірну форму такого партнерства та відкритий перелік договорів, які можуть укладатися в рамках ДПП [7, с. 101]: договір концесії, договір про спільну діяльність, державні контракти/договори про державні закупівлі тощо, за винятком (з листопада 2012 р.) угод про розподіл продукції (частина четверта ст. 5), які мають укладатися згідно із відповідним законом [8]. Разом із тим законодавець проігнорував положення про грунтовні вимоги до угоди ДПП щодо змісту та форми, обмежившись загальними фразами про укладення таких договорів відповідно до вимог, встановлених законами України (загальним — про ДПП та спеціальними — про концесії, державні закупівлі тощо). Прогалини Закону щодо угоди ДПП певним чином компенсуються підзаконними актами, що регулюють деякі види відносин ДПП (щодо конкурсних засад визначення приватного партнера [9], форми подання пропозиції щодо здійснення ДПП [10] тощо). Проте визначення істотних умов угоди ДПП на підзаконному рівні суперечить Закону про ДПП, абзац 6 частини першої ст. 5 якого передбачає, що істотні умови договорів, що укладаються в рамках здійснення державно-приватного партнерства, мають відповідати вимогам, встановленим законами України. Визначення приватного партнера для укладення договору (договорів) у рамках державно-приватного партнерства здійснюється виключно на конкурсних засадах, крім випадків, передбачених законом.

Українське законодавство містить широкий перелік сфер застосування ДПП, зокрема пошук, розвідка родовищ корисних копалин та їх видобування, виробництво, транспортування і постачання тепла та електроенергії, розподіл і постачання природного газу, будівництво та експлуатація об'єктів транспортної інфраструктури, машинобудування, збір, очищення та розподілення води, охорона здоров'я, туризм, оброблення відходів, управління нерухомістю тощо. Водночас світовий досвід показує, що, як правило, держава визначає обмежену кількість сфер та форм реалізації ДПП, що дозволяє ефективно використати державні ресурси і спрямувати їх на вирішення найбільш гострих проблем. До вад Закону про ДПП слід віднести відсутність у переліку сфер застосування високотехнологічних інновацій, розвиток яких є основним стратегічним завданням згідно з програмними документами переходу до інноваційно-інвестиційного розвитку національної економіки. До переліку об'єктів партнерських відносин також слід віднести окремі ділянки лісового фонду та малопродуктивні землі, які підлягають залісненню. Державно-приватне партнерство у сфері лісового господарства дозволить зміцнити фінансову базу відтворення лісоресурсного потенціалу та диверсифікувати форми ведення лісогосподарського бізнесу, забезпечить можливість зберігати лісові блага під державним патронатом і при цьому активно освоювати інвестиційні ресурси приватних підприємницьких структур. Увійшовши до складу державно-приватного партнерства, органи місцевого самоврядування зможуть забезпечити використання місцевого

Таблиця 1. Вартість інвестицій у проекти державно-приватного партнерства в Україні за 1991—2015 рр. у розрізі інвесторів і країни походження

Інвестор	Країна походження	Сума інвестицій		Кількість проектів, од.
		млн дол. США	Структура, %	
Вимпел-комунікації	Російська Федерація	4403	33,05	27
Систем кепітал менеджмент (SCM Group)	Україна	3825	28,71	40
Система фінансової корпорації (AFK Sistema)	Російська Федерація	2170	16,29	22
Актив Солар Холдинг (Activ Solar Holding)	Австрія	1095	8,22	6
Турксел (Turkcell)	Туреччина	946	7,10	18
Німецький Телеком (Deutsche Telekom)	Німеччина	252	1,89	7
AT&T	США	252	1,89	7
CMA-CGM	Франція	130	0,98	1
Бруклін-Київ Груп (Brooklyn-Kiev Group)	Україна	130	0,98	1
Вітровий парк «Новоазовський»	Україна	118	0,89	1
Всього		13321	100	130

Джерело: побудовано за даними [17].

лісоресурсного потенціалу в інтересах громадян сільських територій [11, с. 12].

Механізм державно-приватного партнерства може розглядатись як альтернатива приватизації, оскільки об'єкти державно-приватного партнерства не передаються у власність приватному партнеру, існує розподіл ризиків між приватним партнером і державою стосовно функціонування відповідного об'єкта інфраструктури та послуг, що надаються, при цьому досягається суттєве покращення об'єкта за рахунок залучення приватних інвестицій і спільного (за участю державного та приватного партнерів) управління. Об'єкти державно-приватного партнерства не можуть бути приватизовані протягом усього строку здійснення державно-приватного партнерства. Об'єктами державно-приватного партнерства не можуть бути об'єкти, щодо яких прийнято рішення про приватизацію.

Крім законів, окремі питання розвитку ДПП регулюються постановами та розпорядженнями Кабінету Міністрів України, положеннями та наказами центральних органів виконавчої влади, рішеннями місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування. Загалом лише на загальнодержавному рівні налічується кілька десятків нормативних актів, що безпосередньо регулюють питання ДПП. У 2011—2012 рр. прийнято низку нормативних документів щодо методик і процедур, пов'язаних із реалізацією ДПП. Згідно з цими документами, ще на етапі до підписання угоди про ДПП приватному партнерові потрібно пройти складні процедури узгоджень. Водночас він не отримує від держави необхідних гарантій щодо виконання з її боку зобов'язань. Згідно з затвердженим порядком, спочатку необхідно підписати контракт про ДПП та розпочати його реалізацію, а вже потім держава прийматиме рішення про надання фінансової підтримки, що не відповідає базовій сутності ДПП. Відповідно до п. 9 Порядку надання державної підтримки здійсненню державно-приватного партнерства пакет документів має містити поміж інших договір державно-приватного партнерства, звіт про стан виконання договору державно-приватного партнерства за останній звітний період — у разі подання пропозиції щодо надання державної підтримки під час виконання договору державно-приватного партнерства [12]. Інформацією про виконання договору є: звіт про виконання договору згідно зі встановленою формою у двох примірниках, підписаних приватним партнером [13]. Приватний партнер надає державному партнеру в електронній та письмовій формі інформацію про виконання договору: за квартал — до 15 числа другого місяця, що настає за останнім днем звітного кварталу; за рік — до 10 березня року, що настає за звітним. Державний партнер надає Міністерства економічного розвитку і торгівлі в електронній та письмовій формі інформацію про виконання договору: за квартал — до 30 числа другого місяця, що настає за останнім днем звітного кварталу; за рік — до 20 березня року, що настає за звітним. Міністерства економічного розвитку і торгівлі проводить моніторинг, узагальнює та оприлюднює результати здійснення державно-приватного партнерства.

Таким чином, нормативно-правова база регулювання розвитку ДПП в Україні є дуже складною, багаторівневою і забюрократизованою, що в умовах високого рівня корупції створює ризики для ефективного використання цього механізму для активізації інвестиційної діяльності. Під час підготовки проектів державно-приватного партнерства всі ризики підлягають визначенню, оцінці та розподілу між державним і приватним партнерами [14]. Кожен ри-

Таблиця 2. Найбільші проекти, реалізовані в Україні протягом 1991—2015 рр. за програмами ДПП

Проекти	Сума інвестицій	
	млн дол. США	млн дол. США
MTS Україна	4111	31,86
Київстар Вимпел-комунікації (Vimpelcom)	3831	29,69
DCC/Астеліт GSM	1719	13,32
Укртелеком	1320	10,23
Українські Радіо-системи (злилася з Вимпел-комунікаціями)	572	4,43
Актив Перово Солар Плант (Active Perovo Solar Plant)	412	3,19
Утел (Utel) (перетворений в дочірнє підприємство «Укртелекома»)	252	1,95
Дніпроенерго	249	1,93
Західенерго	237	1,84
Актив Охотниково Солар Плант (Active Ohotnikovo Solar Plant)	200	1,55
Всього	12903	100,00

Джерело: побудовано за даними [17].

Таблиця 3. Кількісні показники проектів, реалізованих в Україні протягом 1991—2015 рр. за програмами ДПП, у розрізі галузей національної економіки

Галузь національної економіки	Кількість проектів, од.	Сума інвестицій	
		млн дол. США	Структура, %
Енергетика	30	2262	15,45
Інформаційні і комунікаційні технології	14	12009	82,02
Природний газ	11	38	0,26
Порти	1	130	0,89
Водопостачання і каналізація	2	202	1,38
Разом	58	14641	100,00

Джерело: побудовано за даними [17].

зик повинен бути віднесений до сфери відповідальності того з партнерів, який більш ефективно контролюватиме, управлятиме та/або запобігатиме виникненню такого ризику. Ризики можуть бути розподілені між державним і приватним партнерами у відповідному співвідношенні. У процесі проведення аналізу ефективності здійснення державно-приватного партнерства здійснюється соціально-економічна, фінансова оцінка, оцінка ризиків здійснення ДПП [15; 16].

Згідно з методологією Світового банку проект вважається ДПП, якщо участь приватного партнера у його реалізації становить не менше 25 %, а проект продажу активів — якщо хоча би 5 % акцій належать приватним власникам. В Україні, на жаль, відсутня статистика з питань ДПП. Для кількісної оцінки його процесів використано статистику Світового банку [17]. З часу отримання Україною незалежності реалізовано 130 проектів ДПП (табл. 1).

Найбільша їх вартість профінансована інвесторами з Російської Федерації (49,34%), кошти вітчизняних інвесторів становлять 30,58%, інвесторів із Австрії — 8,22%, із Туреччини — 7,10%, Німеччини і США — по 1,89%, Франції — 0,98%. Найбільшими проектами, реалізованими в Україні протягом аналізованого періоду, є (табл. 2): MTS Україна (29,69%), DCC/Астеліт GSM (13,32%), Укртелеком (10,23%).

Серед галузей національної економіки найбільша вартість інвестицій ДПП (табл. 3) надійшла в інформаційні і комунікаційні технології (82,02%), також в енергетику (15,45%).

Курс європейської інтеграції України передбачає імплементацію і пристосування схем розвитку підприємництва, що є ефективними і набули популярності в країнах ЄС через свою реальну дієвість. Для цього необхідно використовувати інструментарій державно-приватного партнерства з механізмом роздільного забезпечення: фінансові ресурси залучаються від представників бізнесу, а організаційно-інформаційне супроводження і підтримку проекту здійснюють органи місцевої влади, представники місцевого самоврядування. Для подальшого розвитку економіки регіонів необхідна державна підтримка інвестиційно-інноваційного процесу в непрямій формі, тобто шляхом застосування податкових преференцій, схем партнерства на взаємовигідних умовах [18, с. 179]. Оскільки постійний дефіцит бюджетних коштів не дозволяє широко використовувати пряме кредитування для реалізації регіональних програм, використання переваг державно-приватного партнерства дозволить спрямувати приватні капітали на цілеспрямоване структурне реформування економіки регіону.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМ

1. Подальший розвиток державно-приватного партнерства в Україні потребує певних змін інституціонального середовища, а саме: законодавче визначення вимог до змісту договору про ДПП, його укладання після чіткого визначення обсягів фінансування і розподілу ризиків між державними і приватними партнерами, перегляд сфер використання ДПП з акцентом на інноваційну та екологічну складові; формування на державному, регіональному та місцевому рівнях бази інвестиційних проектів, що можуть бути реалізовані на засадах ДПП; розробка механізмів гарантування фінансування проекту ДПП із боку державного партнера протягом всього періоду його реалізації і заміни приватного партнера ДПП у разі невиконання ним зобов'язань по контракту.

2. Кількісна оцінка вітчизняного досвіду реалізації проектів державно-приватного партнерства, проведена за даними Світового банку, дозволяє констатувати, що переважна їх більшість була реалізована за участю іноземного інвестора, а найбільш привабливим об'єктом інвестування виявилися інформаційні і комунікаційні технології. Враховуючи світовий досвід, перспективними напрямами ДПП в Україні є зміщення акцентів у бік об'єктів інфраструктури: транспортної, житлово-комунальної, освітньої, медичної тощо. В умовах проведення демократичних реформ в Україні, у контексті децентралізації влади і фінансових ресурсів, пріоритетною має стати співпраця місцевих органів влади і приватного бізнесу в інвестиційній сфері.

Перспективами подальших досліджень є визначення потенціалу концесії як механізму фінансування інвестиційних програм у рамках державно-приватного партнерства в Україні.

Література:

1. Полуянов В. Методи оцінки ефективності інвестиційних проектів, що реалізуються на засадах державно-приватного партнерства в житлово-комунальній сфері / В. Полуянов, М. Головчанська // Схід. — 2013. — № 5. — С. 89—94.

2. Карпенко А.М. Роль і місце державно-приватного партнерства при реалізації національних інвестиційних проектів в Україні / А.М. Карпенко // Сталий розвиток економіки. — 2013. — № 5. — С. 51—56.

3. Лазар Ю. Інвестиційний механізм розвитку соціальної відповідальності на засадах державно-приватного партнерства / Ю. Лазар // Соціально-економічні проблеми і держава. — 2013. — Вип. 2. — С. 75—88.

4. Сердюк О.С. Щодо ефективності інвестиційних проектів, реалізованих механізмами державно-приватного партнерства на вугільних підприємствах / О.С. Сердюк // Економічний вісник Національного гірничого університету. — 2015. — № 1. — С. 110—117.

5. Литвиновська П. С. Методика порівняної оцінки реалізації варіантів використання інвестицій в умовах державно-приватного партнерства / П.С. Литвиновська, Б.О. Демянчук // Ефективність державного управління. — 2013. — Вип. 37. — С. 389—398.

6. Про державно-приватне партнерство: Закон України від 01.07.2010 № 2404-VI [Електроний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2404-17

7. Вінник О.М. Договірні відносини державно-приватного партнерства: проблеми правового регулювання / О.М. Вінник // Вісник Вищої ради юстиції. — 2013. — № 2 (14). — С. 90—107.

8. Про угоди про розподіл продукції: Закон України від 14.09.1999 № 1039-XIV [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1039-14

9. Порядок проведення конкурсу з визначення приватного партнера для здійснення державно-приватного партнерства щодо об'єктів державної, комунальної власності та об'єктів, які належать Автономній Республіці Крим: Постанова Кабінету Міністрів України від 11 квітня 2011 р. № 384 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/384-2011-%D0%BF/page?text=%EA%EE%ED%F2%F0%E0%EA%F2

10. Про затвердження форми подання пропозиції щодо здійснення державно-приватного партнерства: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 16.08.2011 № 40 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1217-11

11. Карпук А.І. Державно-приватне партнерство у лісовому господарстві: інноваційно-інвестиційний аспект / А. І. Карпук // Інвестиції: практика та досвід. — 2011. — № 21. — С. 10—13.

12. Про затвердження Порядку надання державної підтримки здійсненню державно-приватного партнерства: Постанова Кабінету Міністрів України від 17.03.2011 № 279 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/279-2011-%D0%BF

13. Про затвердження Порядку надання приватним партнером державному партнеру інформації про виконання договору, укладеного в рамках державно-приватного партнерства: Постанова Кабінету Міністрів України від 09.02.2011 № 81 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/81-2011-%D0%BF

14. Про затвердження Методики виявлення ризиків здійснення державно-приватного партнерства, їх оцінки та визначення форми управління ними: Постанова Кабінету Міністрів України від 16.02.2011 № 232 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/232-2011-%D0%BF

15. Порядок проведення аналізу ефективності здійснення державно-приватного партнерства: Постанова Кабінету Міністрів України від 11 квітня 2011 р. № 384 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/384-2011-%D0%BF?nreg=384-2011-%EF&find=1&text=%EA%EE%ED%F2%F0%E0%EA%F2&x=5&y=12

16. Деякі питання проведення аналізу ефективності здійснення державно-приватного партнерства: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 27.02.2012 № 255 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0399-12

17. Private Participation in Infrastructure Database. — Available at: http://ppi.worldbank.org/snapshots/country/ukraine (Accessed 1 July 2016).

18. Лайко О.І. Державно-приватне партнерство в забезпеченні інвестиційно-інноваційного розвитку Українського Причорномор'я / О.І. Лайко, З.В. Чехович // Економічні інновації. — 2015. — Вип. 59. — С. 176—183.

References:

1. Polujanov, V. Golovchans'ka M. (2013), "Methods for assessing the effectiveness of investment projects implemented on the basis of public-private partnership in housing and communal services", Shid, vol. 5, pp. 89—94.

2. Karpenko, A. M. (2013), "Role of public-private partnership in the implementation of national projects in Ukraine", Stalyj rozvytok ekonomiky, vol. 5, pp. 51—56.

3. Lazar, Ju. (2013), "The investment mechanism of social responsibility on the basis of public-private partnerships", Social'no-ekonomichni problemy i derzhava, Vol. 2, pp. 75—88.

4. Serdjuk O. S. (2015), "Regarding the efficiency of investment projects implemented mechanisms of state-private partnership in coal mines", Ekonomichnyj visnyk Nacional'nogo girnychogo universytetu, vol. 1, pp. 110—117.

5. Lytvynovs'ka, P. S. and Demjanchuk, B. O. (2013), "The method comparable assessment of implementation options using investments under public-private partnership", Efektyvnist' derzhavnogo upravlinnja, Vol. 37, pp. 389—398.

6. The Verkhovna Rada of Ukraine (2010), The Law of Ukraine "On public-private partnership", available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2404-17 (Accessed 1 July 2016).

7. Vinnyk, O. M. (2013), "Contractual relationships public-private partnership: problems of legal regulation", Visnyk Vyshhoi' rady justycii', vol. 2 (14), pp. 90—107.

8. The Verkhovna Rada of Ukraine (1999), The Law of Ukraine "On Production Sharing Agreements", available at: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1039-14 (Accessed 1 July 2016).

9. Cabinet of Ministers of Ukraine (2011), "The order of the competition to determine the private partner for the implementation of public-private partnerships on public facilities, municipal property and facilities belonging Crimea", available at: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/384-2011-%D0%BF/page?text=%EA%EE%ED%F2%F0%E0%EA%F2 (Accessed 1 July 2016).

10. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (2011), "On approval of the presentation of proposals for the implementation of public-private partnerships", available at: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1217-11 (Accessed 1 July 2016).

11. Karpuk, A. I. (2011), "Public-private partnerships in forestry, innovation and investment aspect", Investycii': praktyka ta dosvid, vol. 21, pp. 10—13.

12. Cabinet of Ministers of Ukraine (2011), "On approval of the state support the implementation of public-private partnership", available at: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/279-2011-%D0%BF (Accessed 1 July 2016).

13. Cabinet of Ministers of Ukraine (2011), "On approval of the private partner of the partner information on implementation of the agreement concluded within public-private partnerships", available at: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/81-2011-%D0%BF (Accessed 1 July 2016).

14. Cabinet of Ministers of Ukraine (2011), "On approval of the Methodology identify risks of public-private partnership to assess and determine the forms of management", available at: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/232-2011-%D0%BF (Accessed 1 July 2016).

15. Cabinet of Ministers of Ukraine (2011), "The analysis of the efficiency of public-private partnerships", available at: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/384-2011-%D0%BF?nreg=384-2011-%EF&find=1&text=%EA%EE%ED%F2%F0%E0%EA%F2&x=5&y=12 (Accessed 1 July 2016).

16. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (2012), "Some questions analyzing the efficiency of public-private partnerships", available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0399-12 (Accessed 1 July 2016).

17. World bank (2015), Private Participation in Infrastructure Database, available at: http://ppi.worldbank.org/snapshots/country/ukraine (Accessed 1 July 2016).

18. Lajko, O. I. and Chehovych, Z. V. (2015), "Public-private partnership in the provision of investment and innovation development of Ukrainian Black Sea", Ekonomichni innovacii', Vol. 59, pp. 176—183.

Стаття надійшла до редакції 10.07.2016 р.

УДК 335

С. І. Дробязко,
к. е. н., доцент, професор РАЕ, ДВНЗ "Український державний хіміко-технологічний університет", м. Дніпропетровськ,
професор кафедри обліку та загальноекономічних дисциплін,
ВМУРоЛ "Україна", м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

S. Drobyazko,
Candidate of Economic Sciences, Assistant Professor, Professor of the Russian Academy of Natural Sciences
Ukrainian State University of Chemical Technology, Dnepropetrovsk, Ukraine
Professor Chair of Accounting and General Economic Disciplines
Open University of Human Development "Ukraine"

FEATURES OF THE FUNCTIONING OF PRIVATE PENSIONS IN UKRAINE

У статті розглянуто особливості функціонування недержавних пенсійних фондів та окреслено перспективи розвитку системи недержавного пенсійного страхування в Україні.

The article deals with the peculiarities of pension funds and discussed prospects of development of private pension insurance in Ukraine.

Ключові слова: пенсійна система, пенсійне забезпечення, недержавні пенсійні фонди.
Key words: pension system, pension, private pension funds.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Формування систем пенсійного забезпечення в розвинених країнах розпочато досить давно, однак на сучасному етапі пенсійні системи регулярно переглядаються, доповнюються й модернізуються відповідно до соціально-економічних умов. Зростання пенсійних виплат, старіння населення змусили переглянути наявні солідарні системи підтримки літнього населення й здійснити реформування системи державного пенсійного забезпечення, додавши до нього накопичувальні принципи й залучивши недержавні фінансові механізми для пенсійного забезпечення громадян.

Необхідність запровадження недержавних систем пенсійного забезпечення визнана сьогодні більшістю країн світу і у багатьох з них почали розглядати впровадження системи недержавного пенсійного забезпечення як необхідну складову державної пенсійної політики.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

На сьогодні питання розгляду особливостей діяльності системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні набуває надзвичайної актуальності. Дослідженням цього питання займаються такі вітчизняні вчені-економісти, як П.Г. Іжевський [4], О.В. Неліпович [5], А. Рибальченко [6], Е.М. Лібанова [7] та ін. Вони досліджують досвід іноземних держав, аналізують нормативно-правову базу створення недержавних пенсійних фондів. Проте ці питання, які охоплюють усе населення нашої країни, потребують подальшого детального дослідження.

МЕТА СТАТТІ

Сьогодні ми маємо катастрофічну демографічну ситуацію в Україні, з одного боку, та проблеми стосовно забезпечення державними пенсіями українських громадян — з іншого. Чисельність населення може скорочуватися незважаючи на зростання народжуваності, а в структурі населення — зменшиться частина людей працездатного віку. Як наслідок, відбудеться посилення навантаження пенсіонерів на працездатне населення.

Подібні тенденції існують не тільки в нашій країні, а й у всьому світі. Ось чому майже в усіх країнах сьогодні запроваджено або запроваджуються багаторівневі пенсійні системи, оскільки жодна країна не в змозі за рахунок солідарної пенсійної системи забезпечити гідний рівень життя усіх громадян на пенсії. Зараз у Європі в середньому солідарна пенсія людини становить близько 30 % всієї суми, яку вона отримує. Близько 70 % доходів європейця на пенсії — це виплати саме з тієї суми, що він сам нагромадив собі протягом трудового життя [2].

Якість життя населення значною мірою залежить від пенсійного забезпечення людей похилого віку та впевненості у завтрашньому дні осіб, які працюють.

Саме пенсійне забезпечення є основною складовою частиною системи соціального захисту населення.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Напрями реформування пенсійної системи в Україні визначені у прийнятих Верховною Радою України у 2003 році Законах України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" [1] і "Про недержавне пенсійне забезпечення" [2]. У зазначених Законах передбачено створення трирівневої пенсійної системи: солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування (I рівень); накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування (II рівень); система недержавного пенсійного забезпечення (III рівень). З 2004 року впроваджено солідарну систему загальнообов'язкового державного пенсійного страхування та систему недержавного пенсійного забезпечення (рис. 1).

Зазначена модель відповідає поширеній у світі багаторівневій моделі пенсійної системи. Разом з тим необхідно здійснити ряд додаткових заходів, спрямованих на створення можливості застрахованим особам після виходу на пенсію мати гарантовані доходи, які забезпечать достатній рівень життя, врахування результатів трудової діяльності і суми накопичених пенсійних коштів кожного працівника під час визначення розмірів пенсійних виплат.

Солідарна система пенсійного забезпечення — це саме та система, що існувала і забезпечувала пенсією пенсіонерів у СРСР та існує і забезпечує пенсією нинішніх пенсіонерів. Вона базується на принципі солідарності поколінь, тобто такому способі взаємодії економічно активного та непрацездатного населення, за якого перші, відраховуючи певну частину доходу, підтримують і забезпечують других. Таким чином, кожне наступне покоління утримує кожне попереднє [5].

Накопичувальна система поки що складається лише з одного рівня — добровільного недержавного пенсійного забезпечення. Законодавством передбачено два рівні накопичувального пенсійного забезпечення, один з яких — загальнообов'язкове накопичення — чинності не набув і введення його в дію найближчим часом не очікується [6].

Хоча в законодавстві не зазначено точну дату запровадження накопичувальної системи, але визначено чіткі умови, після виконання яких може бути прийнятий закон про запровадження Накопичувального фонду та перерахування страхових внесків до цього фонду. Отже, закон буде прийнятий за умови економічного зростання країни протягом двох останніх років, а саме: якщо в кожному з них валовий внутрішній продукт зростатиме не менше ніж на 2% порівняно з попереднім роком.

Рис. 1. Система пенсійного забезпечення України

Система додаткового, недержавного пенсійного забезпечення (третій рівень пенсійної системи) створена для формування додаткових пенсійних накопичень за рахунок добровільних внесків фізичних осіб і роботодавців. Недержавне пенсійне забезпечення, як передбачено законодавством, здійснюється (табл. 1):

— недержавними пенсійними фондами (НПФ) шляхом укладення пенсійних контрактів між адміністраторами пенсійних фондів та вкладниками таких фондів;

— страховими організаціями шляхом укладення договорів страхування довічної пенсії, страхування ризику настання інвалідності або смерті учасника фонду;

— банківськими установами шляхом укладення договорів про відкриття пенсійних депозитних рахунків для накопичення пенсійних заощаджень у межах суми, визначеної для відшкодування вкладів Фондом гарантування вкладів фізичних осіб.

Створення нових суб'єктів — недержавних пенсійних фондів (далі — НПФ) розпочалося з червня 2004 року. Порядок реєстрації НПФ та набуття ними права на провадження діяльності має певні особливості, пов'язані з соціальною окрасою діяльності, яку здійснює НПФ, у зв'язку з чим термін, від початку реєстрації до отримання перших внесків іноді буває дуже значним, в окремих випадках — більше ніж півроку. Станом на 01.05.2015 повністю пройшли процедуру реєстрації та отримали свідоцтво про реєстрацію фінансової установи 106 недержавних пенсійних фондів, з них 81 — відкритий, 18 корпоративних та 7 професійних недержавних пенсійних фондів [2].

73 недержавних пенсійних фондів уклали договори про адміністрування, управління активами та зберігання активів і можуть розпочинати укладати пенсійні контракти та приймати перші внески. За результатами аналізу звітності за перший квартал 2015 року 69 з таких фондів вже отримали перші внески як від юридичних, так і від фізичних осіб.

Недержавні пенсійні фонди (НПФ) у багатьох країнах світу є одним з основних інструментів для підвищення рівня пенсійного забезпечення населення [6].

Недержавний пенсійний фонд — це фінансова установа, призначена для накопичення коштів на додаткову недержавну пенсію та здійснення пенсійних виплат учасникам фонду. Учасники НПФ — це люди, на користь яких сплачуються пенсійні внески до НПФ, а вкладники — це особи, які здійснюють такі внески (самі учасники, їх роботодавці, професійне об'єднання або члени сім'ї).

Недержавні пенсійні фонди можуть бути трьох видів [4]:

1. Корпоративний НПФ створюється юридичною особою-роботодавцем або кількома юридичними особами-роботодавцями, до яких можуть приєднуватися роботодавці-платники. Учасниками такого фонду можуть бути виключно фізичні особи, які перебувають (перебували) у трудових відносинах з роботодавцями-засновниками чи роботодавцями-платниками такого фонду.

2. Професійний НПФ можуть створювати об'єднання юридичних осіб-роботодавців, об'єднання фізичних осіб, включаючи професійні спілки, чи фізичні особи, пов'язані за родом їх професійної діяльності. Учасниками такого фонду можуть бути тільки фізичні особи, у яких ознаки їх професійної діяльності співпадають з ознаками, визначеними в статуті фонду (наприклад, працівники металургійної галузі).

3. Відкритий НПФ створюється будь-якими юридичними особами, крім тих, діяльність яких фінансується за рахунок державного або місцевих бюджетів. Учасниками відкритого фонду можуть бути будь-які фізичні особи незалежно від місця та характеру їх роботи.

Питання щодо участі в НПФ як для громадян, так і для роботодавців є справою добровільною. З часом, після прийняття відповідного закону, для роботодавців буде запроваджено обов'язкову сплату пенсійних внесків до НПФ на користь тих працівників, які працюють у шкідливих та важких умовах праці. Такі обов'язкові пенсійні відрахування сплачуватимуться до професійних та корпоративних фондів.

Передбачені податкові пільги для працівників і роботодавців при сплаті внесків на недержавне пенсійне забезпечення, а також при здійсненні пенсійних виплат.

Функції НПФ виконуються відповідно до договорів про обслуговування фонду такими ліцензованими юридичними особами (рис. 2):

— адміністратор НПФ — укладає пенсійні контракти з вкладниками, веде облік пенсійних внесків та інвестиційного доходу на індивідуальних пенсійних рахунках учасників, оформляє пенсійні виплати;

— компанії з управління активами (КУА) — забезпечують примноження пенсійних коштів шляхом їх інве-

Таблиця 1. Порівняльна характеристика НПФ та інших фінансових інституцій під час здійснення недержавного пенсійного забезпечення

НПФ	Банки
1. Розмір майбутньої пенсії дорівнює сумі внесків до НПФ та інвестиційного доходу. 2. НПФ розподіляє усю суму інвестиційного доходу. 3. НПФ банкрутом стати не може, законодавством передбачена заборона конфіскації пенсійних активів. 4. Для НПФ податковим законодавством передбачені пільги. 5. У пенсійному контракті можна передбачити невеликі періодичні внески. 6. НПФ розміщує активи у різні фінансові інструменти, тобто мінімізує ризики за допомогою розподілу коштів між великою кількістю інвестиційних інструментів. 7. Право власності громадян наступає з моменту зарахування внеску на індивідуальний пенсійний рахунок.	1. Розмір майбутньої пенсії дорівнює сумі внесених коштів та нарахованих відсотків. 2. Банк віддає лише частину власного доходу, відповідно до встановленої ставки за депозитним договором. 3. Існує ймовірність неповернення коштів в разі визнання банку банкрутом. 4. На банківські вклади не розповсюджуються податкові пільги. 5. Необхідна значна сума коштів для відкриття депозитного рахунку.
	Страхові компанії
	1. Використовують пенсійні схеми з установленими пенсійними виплатами, тобто гарантують розміри виплат. 2. Застосовують більш ризикові схеми (досить складно гарантувати пенсійні виплати на фінансових ринках, що розвиваються). 3. Значні коливання ринку або невдале управління активами може призвести до недоодержання страховою компанією очікуваного інвестиційного доходу та банкрутства компанії. 4. Право власності громадян на кошти є відстроченим та наступає за виконання певних умов.

стування в різні фінансові інструменти (акції, облігації, депозити та інші) відповідно до вимог законодавства;

— банк-зберігач — контролює дотримання таких вимог, провадить операції з перерахування пенсійних коштів та забезпечує їх зберігання.

Пенсійні накопичення учасника НПФ формуються за рахунок пенсійних внесків, сплачених самим учасником, його роботодавцем або членами сім'ї, та інвестиційного доходу, отриманого в результаті інвестування коштів. Усі кошти, що обліковуються на індивідуальному пенсійному рахунку учасника фонду (пенсійні внески та інвестиційний дохід), є власністю учасника НПФ незалежно від того, хто платив внески — сам учасник, його роботодавець або родичі. Тому ніхто інший, крім учасника, не може розпоряджатися цими коштами. Пенсійні кошти учасника можуть успадковуватись його спадкоємцями [5].

Додаткову недержавну пенсію можна одержувати поряд з державною. Розмір пенсійних виплат з НПФ визначається, виходячи з суми накопичених коштів учасника, яка залежить від розміру пенсійних внесків, терміну їх накопичення та розподіленого інвестиційного доходу.

Види пенсійних виплат [4]:

1. Пенсія на визначений строк — виплачується у вигляді щомісячних або інших періодичних платежів по досягненні пенсійного віку. Учасник НПФ сам визначає пенсійний вік (у межах 45—65 р. для жінок, 50—70 р. для чоловіків) та строк виплат (10 або більше років).

2. Одноразова виплата — усі накопичені кошти виплачуються одноразово на вимогу учасника фонду у таких випадках: медично підтвердженого критичного стану здоров'я (онкозахворювання, інсульт тощо) чи настання інвалідності учасника фонду; якщо сума пенсійних накопичень учасника менше розміру, достатнього для мінімальних виплат протягом 10 років; виїзду учасника на постійне проживання за межі України; смерті учасника (отримують спадкоємці учасника).

3. Довічна пенсія — виплачується у вигляді періодичних платежів страховими організаціями, з якими учасник може укласти договір страхування довічної пенсії за рахунок коштів, перерахованих страховій організації з НПФ.

Адміністратор Недержавного Пенсійного Фонда (НПФ) — юридична особа, яка здійснює адміністрування Недержавного Пенсійного Фонда.

Вкладник Недержавного Пенсійного Фонда — особа, що сплачує пенсійні внески на користь учасника.

Зберігач — банк, який здійснює депозитарну діяльність зберігача цінних паперів.

Індивідуальний пенсійний рахунок — персоніфікований рахунок учасника пенсійного фонду, який ведеться з метою накопичення на користь учасника пенсійних коштів.

Компанія з управління активами (КУА) — юридична особа, яка здійснює професійну діяльність з управління активами.

Недержавний пенсійний фонд — юридична особа, що має статус неприбуткової організації, здійснює свою діяльність виключно з метою накопичення пенсійних внесків на користь учасників пенсійного фонда з подальшим управлінням пенсійними активами, а також здійснює пенсійні виплати учасникам [3].

Пенсійна виплата — грошова виплата учаснику недержавного пенсійного забезпечення або його спадкоємцям, яка здійснюється за рахунок накопичених коштів на індивідуальному пенсійному рахунку.

Пенсійний контракт — договір між пенсійним фондом та його вкладником, згідно з яким здійснюється недержавне пенсійне забезпечення учасників за обраною пенсійною схемою.

Пенсійні активи — активи пенсійного фонду, за рахунок яких здійснюються пенсійні виплати.

Персоніфікований облік — збір, обробка, систематизація та зберігання інформації про учасників недержавного пенсійного забезпечення, відомості про набуття ними права на пенсійні виплати за рахунок коштів, накопичених на їх користь, а також для розрахунку розміру цих виплат.

Учасник недержавного пенсійного фонду — фізична особа, на користь якої сплачуються пенсійні внески в недержавний пенсійний фонд.

Держава здійснює постійний нагляд за діяльністю НПФ та суб'єктів системи: діяльність НПФ, адміністраторів та страхових організацій контролює Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України, діяльність КУА та зберігачів — Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку, діяльність зберігачів — Національний банк України.

Учасники НПФ можуть контролювати ефективність роботи фонду, отримуючи інформацію про стан своїх накопичень (в тому числі і про інвестиційний дохід), та при необхідності переводити свої кошти до іншого НПФ.

Законодавчі вимоги щодо функціонування НПФ та багатоступеневий контроль у системі недержавного пенсійного забезпечення спрямовані на забезпечення належного рівня захисту пенсійних заощаджень громадян.

Відповідно до Закону України "Про недержавне пенсійне забезпечення" (далі — Закон) суб'єктами недержавного пенсіного забезпечення є [2]:

— недержавні пенсійні фонди;

— страхові організації, які уклали договори страхування довічної пенсії, страхування ризику настання інвалідності або смерті;

— банківські установи, які уклали договори про відкриття пенсійних депозитних рахунків;

— вкладники та учасники пенсійних фондів;

— вкладники пенсійних депозитних рахунків; фізичні та юридичні особи, які уклали договори страхування довічної пенсії, страхування ризику настання інвалідності або смерті;

— засновники пенсійних фондів;

— роботодавці-платники;

— органи державного нагляду і контролю у сфері недержавного пенсійного забезпечення;

— адміністратори пенсійних фондів;

— компанії з управління активами;

— зберігачі;

— аудитори;

— особи, які надають консультаційні та агентські послугивідповідно до норм діючого Закону;

— корпоративні пенсійні фонди;

— саморегулівні організації суб'єктів, які надають

послуги у сфері недержавного пенсійного забезпечення.

Недержавний пенсійний фонд (НПФ) є юридичну особу, створену відповідно до Закону, яка має статус неприбуткової організації (непідприємницького товариства), функціонує та провадить діяльність виключно з метою накопичення пенсійних внесків на користь учасників пенсійного фонду з подальшим управлінням пенсійними активами, а також здійснює пенсійні виплати учасникам зазначеного фонду у визначеному цим Законом порядку.

Таким чином, можна розглядати НПФ як "грошовий мішок" і тільки. Цікаво, що це є його єдиною функцією. Органом управління НПФ є Рада фонду, утворена у кількості не менше п'яти осіб [2].

У системі персоніфікованого обліку індивідуальний пенсійний рахунок відкривається кожному учаснику пенсійного фонду. Для ідентифікації учасника фонду в номері індивідуального пенсійного рахунку використовується ідентифікаційний номер Державного реєстру фізичних осіб — платників податків та інших обов'язкових платежів. Індивідуальний пенсійний рахунок учасника фонду повинен мати субрахунки для обліку пенсійних внесків на користь учасника фонду (окремо для кожного вкладника фонду), обліку розподіленого інвестиційного прибутку (збитку) фонду та обліку здійснених пенсійних виплат.

Система персоніфікованого обліку учасників фонду повинна містити вичерпну інформацію про учасника НПФ. Порядок ведення персоніфікованого обліку учасників недержавних пенсійних фондів визначається Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України. Система персоніфікованого обліку є віссю роботи АПФ, найбільш складною ділянкою його роботи, і тому потребує розвиненої матеріально-технічної бази.

Важливою особливістю недержавних пенсійних фондів в Україні є те, що якщо учасник незадоволений роботою фонду, то він має право в будь-який момент перевести свої нагромадження до іншого фонду, який, на його думку, працює успішніше. Із НПФ громадянам у разі досягнення пенсійного віку виплатять всі нагромаджені ними гроші, тобто внески плюс інвестиційний дохід. При цьому термін, протягом якого вони хочуть одержувати пенсію, і періодичність отримання пенсійних виплат пенсіонери визначають самі. Єдине обмеження за законодавством — термін виплат не може бути меншим ніж 10 років.

Учасник фонду може отримати разові виплати, незалежно від віку у таких випадках: якщо виїжджає на постійне місце проживання за кордон, у випадку критичного стану здоров'я, у випадку настання інвалідності. Також разову виплату після досягнення пенсійного віку можна одержати, якщо сума накопичень менше половини прожиткового мінімуму для непрацездатної особи, помноженого на 120. У разі смерті учасника всі його пенсійні нагромадження в повному обсязі отримують спадкоємці [2].

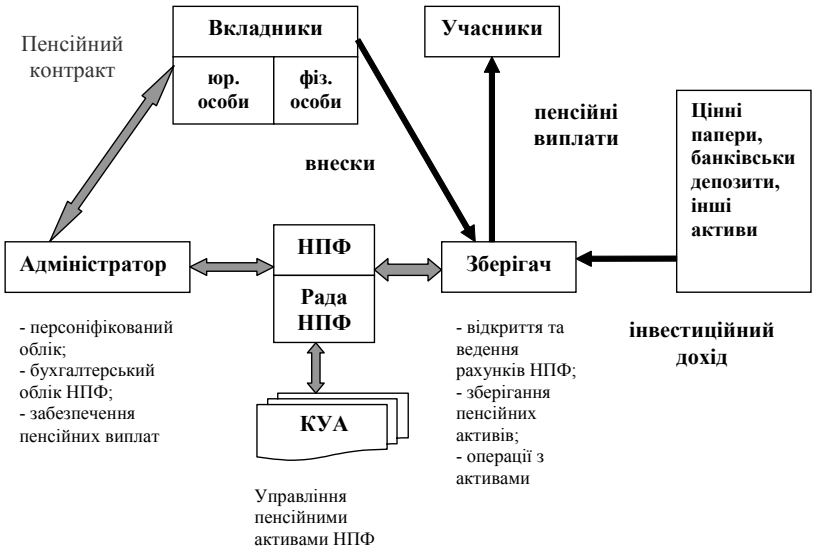

Рис. 2. Система недержавного пенсійного забезпечення

ВИСНОВКИ

Наразі недержавні пенсійні фонди є новими фінансовими інституціями для переважної більшості населення України. Цим і пояснюються побоювання населення довірити свої вкладення цим маловідомим і ще не зарекомендованим установам в Україні.

На сьогодні лише незначна частка працездатного населення України стала учасниками недержавного пенсійного фонду. Водночас спостерігається позитивна динаміка у зростанні активів НПФ та збільшення їх учасників протягом останніх років.

Література:

1. "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" 09.07.2003 № 1058-IV Закон України.
2. "Про недержавне пенсійне забезпечення" від 09.07.2003 р. № 1057-IV Закон України.
3. "Концепція подальшого проведення пенсійної реформи 2010-2017" розпорядженням КМУ № 1224-р від 14.10.2009 р.
4. Іжевський П.Г. "Фінансова криза: передумова виникнення та шляхи виходу" / Вісник Хмельницького національного університету. — 2009. — № 6. — Т. 2. — С. 120—122.
5. Неліпович О.В. Посилення ролі накопичувальної складової як основний напрям реформування пенсійної системи України // Вісник Хмельницького національного університету. — 2010. — № 1. — Т. 1. — С. 65—69.
6. Рибальченко А. А. Недержавні пенсійні фонди: чи є майбутнє? // Вісник Пенсійного фонду України. — № 3 (81) 2009. — С. 18—19.
7. Лібанова Е.М. Трансформація державної соціальної політики в контексті забезпечення конкурентоспроможності української економіки / Е.М. Лібанова. — С. 334.

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The Law of Ukraine "On Mandatory State Pension Insurance ", available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/en/1058-15 (Accessed 05 June 2016).
2. Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The Law of Ukraine "On Non-State Pension Provision", available at: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/en/1057-15 (Accessed 05 June 2016).
3. Cabinet of Ministers of Ukraine (2009), The Law of Ukraine "Concept of further conducting of pension reform 2010-2017", available at: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/en/1224-2009-%D1%80 (Accessed 05 June 2016).
4. Izhevs'kyj P.H. (2009), "Financial Crisis: Background of and ways out", Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu, vol. 6, no. 2, pp. 120—122.
5. Nelipovych O.V. (2010), "Strengthening the role of the funded component of a mainstream pension reform Ukraine", Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu, vol. 1, no. 1, pp. 65—69.
6. Rybal'chenko A. A. (2009), "Private pension funds: is the future", Visnyk Pensijnoho fondu Ukrainy, vol. 3(81), pp. 18—19.
7. Libanova E. M. (2007), "Transformation of government social policy in the context of competitiveness of Ukrainian economy", Finansy Ukrainy, vol. 9, pp. 34—41.

Стаття надійшла до редакції 12.07.2016 р.

УДК 331.57:339.91

С. А. Харчук,
к. е. н., доцент кафедри економіки підприємств і корпорацій,
Вінницький навчально-науковий інститут економіки Тернопільського національного економічного університету, м. Вінниця
І. С. Пенькна,
студентка, Вінницький навчально-науковий інститут економіки Тернопільського національного економічного університету, м. Вінниця

БЕЗРОБІТТЯ ЯК ОДНЕ З ГЛОБАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ СВІТУ ТА НАПРЯМИ ЙОГО ПОДОЛАННЯ

S. Kharchuk,
PhD of economics, associate professor of Department of Economics of Enterprises and Corporations,
Vinnitsa training and scientific institute of economics, Ternopol national economic university, Vinnitsa
I. Penkna,
Student, Vinnitsa training and scientific institute of economics, Ternopol national economic university, Vinnitsa

UNEMPLOYMENT AS ONE OF THE GLOBAL PROBLEMS AND WAYS OF ITS RESOLVING

У статті розглянуто сучасний стан безробіття в Україні. Визначено причини та фактори, які формують рівень безробіття в Україні. Констатовано досвід провідних економічно розвинених країн світу у боротьбі з безробіттям та сформовано систему заходів, що мають бути здійснені задля подолання цієї проблеми в Україні. Проаналізовано динаміку показників ринку праці в Україні, рівень безробіття залежно від віку економічно активного населення та безробітного населення (за методологією МОП) в Україні за тривалістю незайнятості. На основі проведеного аналізу запропоновано основні напрями подолання безробіття як однієї з глобальних проблем світу.

The article considers the current state of unemployment in Ukraine. The causes and factors of unemployment level in Ukraine are defined. The experience of the leading developed countries in overcoming unemployment is studied, as well as a system of measures to rectify the situation in Ukraine is proposed. The dynamics of rates of Ukraine's labour market is analyzed, the level of unemployment in connection with the age of employed and unemployed population (according to the methodology of Ministry of Labour) in Ukraine in relevance with unemployment periods has been determined. The conducted analysis enabled to propose the main directions of overcoming unemployment as one of the global problems of nowadays.

Ключові слова: зайнятість, безробіття, економічно активне населення, ринок праці, рівень безробіття, бідність.
Key words: employment, unemployed, economically engaged population, labour market, unemployment rate, poverty.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Безробіття стало глобальною проблемою світу, що спричиняє соціальну напруженість та політичну нестабільність та потребує запровадження активних заходів щодо попередження його як на регіональному, загальнодержавному, так і на світовому рівні. В умовах глобалізації питання безробіття є дуже актуальним і являється однією з основних цілей мак-

роекономічної політики як України, так і цілого світу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Проблеми безробіття розглядалися та знайшли своє відображення у працях вітчизняних науковців таких, як: С.І. Бандура, В.В. Близнюк, Д.П. Богині, І.К. Бондар, Е.М. Лібанової, В.М. Петюх, В.В. Онокієнко, Ю.М. Маршавіна та багато інших. Це свідчить про те, що безробіття не було предметом самостійного дослідження в Україні.

Аналіз еволюційних підходів до вирішення проблем безробіття відображений у працях визначних зарубіжних вчених: А. Сміта, Т. Мальтуса, Ф. Кене, Д. Рікардо, К. Маркса, Дж. Кейнса, М. Фрідмена, А. Пігу, А. Маршала, А. Оукена, Г. Стендінга та інших. Проте слід зазначити, що незважаючи на велику кількість наукових досліджень, питання аналізу причин та шляхів подолання безробіття як одне з глобальних проблем світу на сучасному етапі реформування економіки України залишається актуальним і потребує подальшого вивчення й додаткових наукових і практичних розробок.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Оцінка стану безробіття на сучасному етапі розвитку економіки України, визначення основних причин та наслідків безробіття як одної з глобальних проблем світу, а також запропонувати напрямки його подолання.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Безробіття є макроекономічною проблемою, яку формують такі чинники, як структурні зрушення в економіці, зниження темпів економічного розвитку, науково-технічний прогрес, співвідношення цін на фактори виробництва, сезонні коливання виробництва, недостатній сукупний попит, інфляція, недосконале трудове законодавство, низький рівень професійної підготовки та перепідготовки, недостатній рівень програм зайнятості та демографічні процеси.

Високий рівень безробіття і великі масштаби бідності, мала кількість вільних робочих місць і значна кількість незайнятих, які претендують на кожну вакантну посаду, окреслюють негативні риси вітчизняного та регіональних ринків праці. Особливе місце серед цих проблем належить безробіттю, яке набуло великих масштабів практично серед усіх верств населення та погіршило його добробут і умови життя та стало однією із глобальних проблем світу.

Важливим етапом дослідження є вивчення поглядів та думок представників різних економічних шкіл щодо сутності та проблем зайнятості і безробіття, адже, як зазначає С. Злупко, "кожен, навіть найвидатніший економіст, стоїть на плечах своїх попередників, на освоєній економічній культурі" [11, с. 436].

Аналіз існуючих напрацювань науковців у цій сфері досліджень свідчить про неоднозначність підходів до вирішення спектра проблем, пов'язаних з безробіттям. Посилена увага вчених-економістів щодо дослідження та вирішення проблем безробіття мала місце завжди упродовж усього розвитку історії економічної думки. Переважно в основі всіх економічних теорій знаходиться питання пошуку важелів та інструментів подолання цього явища, спираючись на механізм забезпечення повної зайнятості.

А. Сміт, який виходив з того, що "зростання валового доходу збільшує зайнятість, а отже, забезпечує зростання могутності всієї країни". Він у численності працездатного населення бачив передумову багатства країни, а не головний фактор безробіття, стверджуючи, що "кожній людині, яка не порушує законів справедливості, надається право абсолютно вільно дбати про свої власні інтереси та конкурувати своєю працею й капіталом з працею будь-якої іншої особи й цілого класу" [17, с. 30, 180].

На думку Жана Батиста Сея, послідовника ідей А. Сміта, для встановлення рівноваги на ринку праці, тобто ситуації, коли немає ні безробіття, ні браку робочої сили, опосередковано впливає споживання населення. Якщо останнє спрямовує частину своїх доходів на заощадження — то це спричиняє недостатній попит і, як наслідок, — скорочення виробництва та безробіття.

Т.І. Кім (2003 р.) у своєму дослідженні проаналізувала вплив глобалізації та регіоналізації, трансформації та структурних перетворень на безробіття в умовах неконтрольованих соціальних змін, здійснила порівняльний аналіз показників безробіття в перехідних системах різних країн, запропонувала комплекс заходів щодо соціального захисту безробітних [13].

М.І. Гуць (2006 р.) основну увагу приділила проблемі удосконалення організаційно-економічного механізму регулювання безробіття в Україні, в тому числі таких окремих демографічних груп населення, як молодь і жінки [6].

О.В. Зірко (2013 р.) розроблено теоретичні положення, методичне забезпечення та практичні рекомендації щодо регулювання структурного безробіття, а також визначено основні фактори впливу на рівень структурного безробіття в Україні [10].

У наш час вчені по-різному трактують сутність безробіття, проте особливої оригінальності в їхніх визначеннях немає, оскільки практично всі вони використовують словосполучення, що належать до одного синонімічного ряду.

О.А. Грішнова та Є.П. Качан безробіттям називають соціально-економічну ситуацію в суспільстві, за якої частина активних працездатних громадян не може знайти роботу, яку вони здатні виконувати, що обумовлена переважанням пропозиції праці над попитом на неї [5, с. 158; 8, с. 298].

О.В. Волкова розглядає безробіття як соціально-економічне явище, при якому частина економічно активного населення не зайнята у сфері економіки [4, с. 200].

Проаналізувавши визначення науковців, можна зазначити, що не існує єдиної узгодженої точки зору щодо сутності цього складного і багатогранного явища. Узагальнивши всі зазначені твердження пропонуємо таке його розуміння. Отже, безробіття — це масштабна суспільна ситуація в країні, спричинена економічними, політичними або соціальними чинниками, за якої значна частина працездатного населення не спроможна реалізувати свій трудовий і творчий потенціал через обмежену кількість вакантних робочих місць або через свою неконкурентоспроможність на ринку праці.

За Законом України "Про зайнятість населення" (2012 р.) безробіття трактується як соціально-економічне явище, за якого частина осіб не має змоги реалізувати своє право на працю та отримання заробітної плати (винагороди) як джерела існування [9].

За визначенням Міжнародної організації праці (МОП), безробітними вважаються особи у віці 15—70 років (зареєстровані та незареєстровані в державній службі зайнятості), які одночасно задовольняють такі три умови: активно шукали роботу або намагались організувати власну справу впродовж останніх 4-х

Таблиця 1. Основні показники ринку праці у 2000—2015 роках

Роки	Економічно активне населення							
	зайняте населення				безробітне населення (за методологією МОП)			
	у віці 15-70 років		працездатного віку		у віці 15-70 років		працездатного віку	
	в середньому, тис. осіб	%	в середньому, тис. осіб	%	в середньому, тис. осіб	%	в середньому, тис. осіб	%
2000	20 175,0	55,8	18 520,7	64,5	2 655,8	11,6	2 630,0	12,4
2005	20 680,0	57,7	18 886,5	65,4	1 600,8	7,2	1 595,2	7,8
2010	19 180,2	58,4	17 451,5	65,5	1 713,9	8,2	1 712,5	8,9
2011	19 231,1	59,1	17 520,8	66,3	1 661,9	8,0	1 660,9	8,7
2012	19 261,4	59,6	17 728,6	66,9	1 589,8	7,6	1 589,2	8,2
2013	19 314,2	60,2	17 889,4	67,3	1 510,4	7,3	1 510,3	7,8
2014	18 073,3	56,6	17 188,1	64,5	1 847,6	9,3	1 847,1	9,7
2015	16 443,2	56,7	15 742,0	64,7	1 654,7	9,1	1 654,0	9,5

Таблиця 2. Рівень безробіття населення за віковими групами у 2000—2015 роках

Роки	Показники безробіття у % до кількості економічно активного населення відповідної вікової групи					
	15–24	25–29	30–39	40–49	50–59	60-70
2000	15,7	9,3	8,4	7,9	6,1	0,6
2005	14,9	7,6	6,7	6,5	4,9	0,3
2010	17,4	9,9	7,8	6,8	5,3	-
2011	18,6	9,2	7,3	6,4	5,1	0,1
2012	17,3	9,5	6,7	6,2	5,3	0,1
2013	17,4	8,7	6,4	6,2	5,1	-
2014	23,1	11,1	8,7	7,3	6,0	0,1
2015	22,4	11,2	8,5	7,6	6,3	0,1

тижнів, що передували опитуванню; не мали роботи (прибуткового заняття); готові приступити до роботи впродовж двох найближчих тижнів [1].

Проаналізувавши зазначені наукові дослідження, ми дійшли висновку, що серед вчених немає єдиної думки щодо визначення поняття "безробіття" як складного і багатогранного явища.

У Методологічних положеннях щодо класифікації та аналізу економічної активності населення Державною службою статистики України безробіттям називається явище, коли частина економічного населення є бездіяльною (не працює) через відсутність відповідної роботи [15].

Показник "рівень безробіття (за методологією МОП)" визначається у процентному співвідношенні чисельності безробітних віком від 15 до 70 років до економічно-активного населення відповідного віку. За даними Державної служби статистики, рівень безробіття в Україні, визначений за методологією МОП, у січні 2015 року становив 10,0% і на кінець року знизився до 9,4% економічно-активного населення, а в січні 2016 року знову трохи збільшився до 9,6 % економічно-активного населення [7].

Нами було проаналізовано динаміку показників ринку праці в Україні за 2000—2015 роки (табл. 1).

Результати дослідження показують, що протягом останніх 5 років спостерігається зменшення зайнятого населення та збільшення безробітного населення.

Показник рівня зайнятості населення у віці 15—70 років за останні 5 років знизився на 1,7% (з 58,4% у 2010 році до 56,7% у 2015 році). Рівень зайнятості серед працездатних осіб становив 65,5% (17 млн 451 тис. — у 2010 році), а у 2015 році — 64,7% (15 млн 742 тис.).

Рівень безробітного населення у віці 15—70 років зріс з 8,2% у 2010 до 9,1 у 2015 році. Показник безробітних працездатного віку за 5 років підвищився з 8,9% до 9,5%. Аналіз даних зареєстрованого безробіття в Україні у 2010—2015 роках, дає змогу простежити збільшення цього показника. У 2010 році середня кількість зареєстрованих безробітних становила 452,7 тис. осіб (1,6% до населення працездатного віку), а у 2015 році ця кількість у середньому підвищилась до 460,2 тис. осіб, тобто 1,8% населення працездатного віку.

Слід також зазначити, що на показники безробіття населення впливають такі фактори, як: стать людини, вік та місце проживання.

У 2010 році рівень безробіття серед чоловіків становив 9,3% від всього населення, а у 2015 цей показник підвищився до 10,1%, чисельність якого склала 962,2 тис. осіб. Частка безробітних чоловіків працездатного віку за 5 років збільшилась на 0,7% (9,7% — у 2010 році та 10,4 — 2015 році).

Рівень безробіття населення серед жінок значно збільшився з 6,8% у 2010 році до 8,1% в 2015 році. Серед жінок працездатного віку данай показник зріс з 7,8% до 8,5%.

У міських поселеннях частка безробітних працездатного віку за 2010—2015 роки підвищилась з 9,0% до 9,3% (1120,7 тис. осіб). Рівень безробіття у сільській місцевості значно зріс з 7,1% до 9,4%. Цей показник серед осіб працездатного віку підвищився на 1,8%, у 2010 році частка становила 8,1%, а у 2015 році зросла до 9,9%.

Значної шкоди Україні завдала світова фінансова криза (2008 рік). Найбільшого скорочення зайнятості на початку кризи зазнали такі сектори, як промисловість та будівництво.

Безробіття — одна з найскладніших соціально-економічних проблем України. До того ж вона нерозривно пов'язана з бідністю і зростанням злочинності. Як стверджують експерти, підвищення рівня безробіття на 1% призводить до зростання злочинності як мінімум на 6%.

Розглянемо рівень безробіття залежно від віку економічно активного населення (табл. 2).

Дослідження показало, що найбільші показники безробіття серед населення у віці 15—24. Цей показник з 2010 по 2015 рік зріс на 5%, з 17,4% до 22,4%. У 25—29 віці частка безробітних також має високі показники, за 5 років збільшилась з 9,9% до 11,2%. У 30—39 років в середньому рівень безробіття складає 7,6%, а у 40—49 років цей показник дещо менший і становить 6,8% економічно активного населення. Рівень безробіття серед населення у 50—59 віці за останні роки в середньому становить 5,5%, а в 60—70 років ця частка економічно активного населення складає лише 0,07%.

У наш час безробіття розглядається як невід'ємна частина ринку праці. Однак аналіз досліджень показав, що відстороненість від ринку праці протягом тривалого часу зумовлює зростання небажаних наслідків

Таблиця 3. Безробітне населення (за методологією МОП) за тривалістю незайнятості у 2010—2015 рр.

Роки	Безробітне населення у віці 15-70 років, усього, тис. осіб	З них особи, які раніше мали роботу		у тому числі за тривалістю незайнятості					
				до 1 місяця	від 1 до 3	від 3 до 6	від 6 до 9	від 9 до 12	12 місяців і більше
		всього, тис. осіб	у % до всіх безробітних	у відсотках до підсумку					
2000	2 655,8	2 176,3	81,9	3,6	11,2	11,7	8,5	9,6	55,4
2005	1 600,8	1 523,5	95,2	9,7	23,4	20,4	10,7	6,0	29,8
2010	1 713,9	1 648,4	96,2	9,8	24,1	21,6	11,0	9,4	24,1
2011	1 661,9	1 608,4	96,8	11,8	27,7	23,2	10,4	6,6	20,3
2012	1 589,8	1 542,4	97,0	11,9	25,9	22,4	10,6	7,1	22,1
2013	1 510,4	1 473,7	97,6	11,0	26,9	23,8	10,4	6,4	21,5
2014	1 847,6	1 801,6	97,5	13,4	31,7	25,1	10,2	6,8	12,8
2015	1 654,7	1 617,4	97,7	10,5	23,3	23,9	11,0	7,3	24,0

як у соціальній та економічній сферах, так і в сфері особистого життя безробітних. Тривале безробіття спричиняє професійну деградацію працівника, послаблення мотивації до праці, руйнування професійних навиків та втрату трудової дисципліни, що має негативний ефект на якість робочої сили. Набагато легше повернути до продуктивної зайнятості тих людей, котрі перебували у стані безробіття короткий проміжок часу, оскільки відносно невеликий період незайнятості не призводить до цілковитої декваліфікації. Натомість процес переходу особи із статусу довготривалого безробітного у статус працевлаштованого дуже проблемний, а інколи — взагалі нездійсненний.

Рівень безробітного населення (за методологією МОП) в Україні за тривалістю незайнятості представлено у таблиці 3.

Проаналізувавши рівень безробіття за тривалістю незайнятості, можна зробити висновок про те, що Україні притаманне довготривале безробіття. Найбільша частка безробітних за тривалістю незайнятості припадає понад один рік.

Отже, рівень безробіття в Україні має досить високі показники, які протягом років лише зростають. У сучасних умовах необхідно визначити головні причини безробіття населення, аналіз яких дасть змогу зрозуміти основні напрями вирішення цього питання.

У середньому за 5 років показник безробітних вивільнених з економічних причин становить 26% усього безробітного населення у віці 15—70 років.

Аналіз даних показав, що рівень звільнених за власним бажанням або за угодою сторін також має високий показник. У 2010 році цей показник становив 27,2%, а у 2015 — 28,9%. Звільнені у зв'язку з закінченням строку контракту або договору найму становлять 8,5% всіх безробітних.

Важливого значення в сучасних умовах набуває показник не працевлаштованих після закінчення загальноосвітніх та вищих навчальних закладів. Рівень таких безробітних становить 16,8% безробітного населення України.

Сучасний стан ринку праці посилює загострення соціально-економічних проблем, а саме призводить до зростання інфляції, скорочення обсягів виробництва валового національного продукту, зниження трудової активності та посилення соціальної напруженості населення.

Експерти Міжнародної організації праці вважають, що найближчими роками в середньому в світі рівень безробіття досягне 10% і повністю ліквідувати його не зможе жодна країна. Тому дослідження проблеми безробіття в Україні в сучасних умовах господарювання є досить актуальним.

Важливу роль у боротьбі з безробіттям відіграє Міжнародна організація праці (МОП) — спеціалізоване агентство системи ООН, що має на меті просування принципів соціальної справедливості, визнання на міжнародному рівні прав людини і прав у сфері праці. Така організація виокремила напрями подолання цієї проблеми: намагатися забезпечити кожного робочим місцем, в поєднанні з перепідготовкою та за підтримки державного фінансування (у тому числі з Європейського соціального фонду); заохочувати підприємництво та створювати робочих місць, наприклад, шляхом зниження пов'язаних із заробітною платою витрат на робочу силу і надання гарантій; покращувати ефективності національних служб зайнятості шляхом надання інтенсивного консультування, навчання та пошуку роботи в перші тижні безробіття, особливо для молодих безробітних; підвищувати якість навчання і стажування; сприяти більшій відкритості ринків праці шляхом забезпечення стимулів до праці, ефективної активної політики на ринку праці та модернізації системи соціального захисту, що також призведе до більш повної інтеграції знедолених груп, включаючи інвалідів, низькокваліфікованих і мігрантів; покращувати навички на всіх рівнях у навчанні, зокрема, надавати всім випускникам шкіл необхідні знання, щоб знайти роботу; використовувати мобільність робочої сили у відповідності з попитом та пропозицією робочої сили; визначати можливості для працевлаштування та покращувати навички прогнозування; надавати безробітним і молодим людям змогу відкрити власний бізнес, наприклад, шляхом впровадження бізнес-навчання та підтримки стартового капіталу, аби шляхом зниження чи усунення оподаткування; передбачати та управляти реструктуризацією на основі взаємного навчання та обміну позитивним досвідом [6].

Проте Україна не може і не повинна перебувати осторонь глобалізаційних процесів. Нам необхідно переймати досвід розвинених країн світу щодо структурної перебудови народного господарства, розвитку високотехнологічних та наукомістких галузей економіки, стимулювання продуктивної зайнятості та боротьби з безробіттям, адже найкращий спосіб вирішення зазначених проблем — вчитись на досвіді та помилках інших, що дозволить Україні стрімко розвиватись та позбутись клейма "країни третього світу".

На сучасному етапі актуальним завданням є порівняльна оцінка рівня довготривалого безробіття в Україні та країнах Європейського Союзу з метою виявлення певних тенденцій його формування, потенційних причин виникнення та засобів попередження.

Практика Європейського Союзу є надзвичайно корисною, оскільки відкидаючи всі відмінності у розвитку окремих держав, ми маємо багато спільних рис. Тому надзвичайно цінним є дослідження принципів і закономірностей проведення регіональної політики зайнятості ЄС та особливостей її виникнення.

Стратегія зайнятості Європейського Союзу була розроблена на Люксембурзькій, Кардифській та Кельнській Радах Європи. На цих зустрічах керівники держав та урядів 15 держав-членів підкреслили їхні зобов'язання у боротьбі з безробіттям [2, с. 4].

Досвід провідних економічно розвинених країн світу у боротьбі з безробіттям становить для нас неабияку практичну цінність, оскільки дозволяє виокремити та змоделювати план дій на майбутнє щодо запобігання та ліквідації наслідків цього негативного соціально-економічно явища.

Зарубіжний досвід свідчить, що кожна країна шляхом спроб та помилок виробила для себе особливу модель зайнятості та методи боротьби з безробіттям, які визначаються притаманними їй економічними, політичними, культурними, соціальними та релігійними цінностями.

Яскравим прикладом держави соціального добробуту є Швеція, де поряд зі сталим економічним розвитком та високим рівнем життя населення простежується практично повна продуктивна зайнятість і низький рівень безробіття. Заслуговує на увагу той факт, що в цій країні значні зусилля спрямовуються на попередження безробіття, а не на боротьбу з його наслідками. Вагомий вплив на сферу працевлаштування незайнятого населення чинить "Закон про обов'язкову реєстрацію вільних робочих місць" та створення єдиної бази даних про вакантні професії, що дає змогу безробітним оперативно отримувати якісну інформацію про попит на ринку праці.

Шведська концепція соціал-демократичної держави була створена без якогось науково-теоретичного підгрунтя, а лише на основі прагматичного, крок за кроком, розвитку соціальної політики протягом останнього сторіччя.

Найвища серед усіх розвинених країн зайнятість та низький рівень безробіття досягається в цій країні завдяки високому рівню участі громадян у профспілковому русі (майже 90% працівників є членами профспілок) та існуючій системі "Закону надійності", який регулює порядок найму та звільнень працівників тільки через згоду профспілок.

Швеція є країною, яка характеризується найбільшими в світі соціальними видатками на активну політику зайнятості, що забезпечується найбільш високим, порівняно з іншими західними країнами, рівнем оподаткування підприємств і громадян: майже 40% загального доходу працюючих і 43% фонду заробітної плати підприємств. Всі заходи соціальної політики тут фінансуються з центральних та місцевих бюджетів і відрахувань від заробітної плати [3, с. 814—815]. Це дає можливість державі забезпечити безплатну вищу освіту, медичне обслуговування, повністю брати на себе витрати з працевлаштування, перенавчання та підвищення кваліфікації незайнятого населення, яке втратило роботу через структурну перебудову економіки.

Держава, проводячи активну політику зайнятості, приділяє значну увагу підвищенню конкурентоспроможності безробітних, їх професійному навчанню та профорієнтації, а також створенню робочих місць як у державному секторі, так і шляхом субсидування приватних компаній.

Особлива увага приділяється зайнятості молоді та інвестиціям у підвищення її освітньо-кваліфікаційного рівня, оскільки молоді люди сприймаються тут як цінний капітал, який забезпечуватиме країні майбутнє.

У більшості країн світу страхування на випадок безробіття є частиною системи соціального страхування. Швеція у цьому випадку пішла своїм шляхом, інтегрувавши відповідні страхові фонди до інституціональної структури з регулювання ринку праці та зайнятості. Люди, які не в змозі достатньо заробляти, у тому числі для того, щоб утримувати себе і свої сім'ї, та які не мають більше ніяких інших джерел доходів, можуть отримувати фінансову допомогу у вигляді щомісячних доплат до своїх доходів чи соціальних допомог. Найбільш частою причиною виникнення такого стану виступає повне або часткове безробіття. Ця допомога надається для покриття щоденних видатків відповідної категорії осіб на утримання будинку (квартири), ренту тощо [14, с. 117].

Чималий інтерес для України становить японська модель політики зайнятості. Згідно з цією моделлю кожна людина може знайти для себе роботу, навіть якщо вона не дуже цікава й корисна. У цьому полягає причина низького безробіття в Японії й економії коштів на соціальні витрати. Американська політика зайнятості теж спрямована на залучення до процесу виробництва якомога ширших верств активного населення. Її результатом є збільшення кількості людей з низьким рівнем доходу, який, проте, перевищує допомогу по безробіттю.

Розглянутий світовий досвід по боротьбі з безробіттям дозволяє сформувати систему заходів, що мають бути здійснені задля подолання цієї проблеми в Україні. Аналізуючи дії провідних держав світу, ми дійшли висновку, що найважливіші зрушення мають бути здійснені у економічній та законодавчій політиці держави. Щоб знизити рівень безробіття необхідно розробити та ухвалити антикризову програму заходів подолання негативних явищ в економіці. Для подолання безробіття необхідно перш за все: створити сприятливий інвестиційний клімат у державі, адже залучення інвестицій дасть змогу не лише створювати додаткові робочі місця на існуючих підприємствах, а й розвивати підприємництво та фермерство як головний із шляхів розв'язання існуючої проблеми; потрібно збільшити державне фінансування програм професійного навчання; збільшити фінансування заходів щодо надання ефективної підтримки пошуку робочих місць безробітним; стимулювати підприємців до навчання, перекваліфікації й подальшого працевлаштування додаткової робочої сили, залучення приватного (як вітчизняного, так і іноземного) капіталу в райони зі стійким рівнем безробіття; зниження податків для підприємств, за умови збереження робочих місць(для компенсування витрат на прийом нових працівників); створення умов для зростання само зайнятості; системна підтримка розвитку молодіжного підприємства та її інституційне забезчення.

Отже, запровадження вищезапропонованих заходів значно покращить ситуацію зайнятості на національному ринку праці, що сприятиме покращенню як економічного, так і соціального рівня розвитку суспільства.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Сьогодні вітчизняний ринок праці опинився у стані кризи та потребує зміни і приведення у відповідність до європейський стандартів. Зокрема в Україні значно знизився попит на робочу силу. У зв'язку з цим важливо забезпечити реальні стимули для роботодавців щодо створення робочих місць, особливо у сьогоднішніх умовах військової агресії, та активізацію безробітних до пошуків роботи. Є також досвід європейських країн, де створено стимули для роботодавців, котрі відкривають нові робочі місця, дають молоді першу роботу тощо. І цим досвідом нам варто скористатися.

Застаріли визначені в українському законодавстві підходи щодо регулювання цієї сфери, саме тому необхідно внести зміни до чинного Закону про зайнятість населення. Крім того, на часі зміна системи роботи служб зайнятості, які сьогодні малоефективні у сприянні працевлаштуванню безробітних та їх переформатування на кшталт рекрутингових агентств.

Треба серйозно розглянути підходи стосовно політики дешевої робочої сили, кардинально змінювати систему мотивації і праці, і заробітна плата нарешті має стати мотиватором до створення робочих місць.

Значний потенціал щодо створення робочих місць зокрема полягає у реалізації інфраструктурних проектів, а також розвитку аграрної галузі. Крім того, важливо підтримувати вітчизняний ІТ-сектор, який здатен "стати точкою підтримки розвитку національної економіки". Запровадження моніторингу потреб ринку праці з метою оптимізації кількості навчання та підвищення якості освітніх послуг; забезпечення доступу до бази даних вакансій, оперативне оновлення бази даних та підвищення якості вакансій; посилення взаємодії та координації роботи державних та приватних служб зайнятості.

Отже, запровадження таких заходів дасть змогу покращити ситуацію зайнятості на національному ринку праці, що сприятиме покращенню як економічного, так і соціального рівня розвитку суспільства в державі загалом.

Література:

1. Алле М. Глобализация: разрушение условий занятости и экономического роста. Эмпирическая очевидность / М. Алле; [пер. с фр. И.А. Егорова]. — М.: ТЕИС, 2003. — 314 с.
2. Близнюк В. Проблеми управління ринком праці і зайнятості населення в контексті соціальної політики Європейського Союзу / В. Близнюк, В. Покрищук // Україна: аспекти праці. — 2002. — № 7. — С. 3—6.
3. Буда Т.Й. Регулювання зайнятості молоді: європейський досвід / Т.Й. Буда // Проблемы и перспективы сотрудничества между странами Юго-Восточной Европы в рамках Черноморского экономического сотрудничества и ГУАМ: сб. науч. трудов. — Донецк: Дон НУ, 2009. — Т. 2. — С. 814—818.
4. Волкова О.В. Ринок праці: навч. посібник / О.В. Волкова. — К.: Центр учбової літератури, 2007. — 624 с.
5. Грішнова О.А. Економіка праці та соціально-трудові відносини: підручник / О.А. Грішнова. — 5-те вид., оновл. — К.: Знання, 2011. — 390 с.
6. Гуць М.І. Організаційно-економічний механізм регулювання безробіття в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук: 08.02.03 / М.І. Гуць; Науково-дослідний економічний інститут Міністерства економіки України. — К., 2006. — 22 с.
7. Державна служба зайнятості: рівень безробіття: два показники два поняття [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://dcz.gov.ua
8. Економіка праці та соціально-трудові відносини: навч.-метод. посібник / За заг. ред. проф. Є.П. Качана. — Т.: ТДЕУ, 2006. — 373 с.
9. Закон України "Про зайнятість населення" № 5067-VI від 5 липня 2012 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/ laws/show/ 5067-17
10. Зірко О.В. Регулювання структурного безробіття на ринку праці: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук: 08.00.07 / О.В. Зірко; Харківський національний економічний університет. — Х., 2013. — 20 с.
11. Злупко С.М. Економічна думка України: навч. посібник / С.М. Злупко. — Л.: ЛНУ імені Івана Франка, 2000. — 496 с.
12. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег / Дж.М. Кейнс; пер. с англ. проф. Н.Н. Любимова; под ред. д. э. н., проф. Л.П. Куракова. — М.: Гелиос АРВ, 2002. — 352 с.
13. Кім Т.І. Безробіття в трансформаційній економіці: причини, форми, тенденції: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук: 08.01.01 / Т.І. Кім; Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна. — Х., 2003. — 20 с.
14. Мельник С.В. Шведський досвід формування та реалізації політики соціального забезпечення та страхування / С.В. Мельник // Український соціум. — 2008. — № 4 (27). — С. 114—126.
15. Методологічні положення щодо класифікації та аналізу економічної активності населення [Електронний ресурс]: затв. Наказом Державного комітету статистики України від 19.01.2012 р. № 12. — Режим доступу: http://www.ukrstat.org
16. Офіційний сайт державної служби статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: — http://www.ukrstat.gov.ua
17. Сміт А. Добробут націй. Дослідження про природу та причини добробуту націй / А. Сміт; пер. з англ. — К.: Port-Royal, 2001. — 612 с.

References:

1. Alle, M. (2003), Globalizacija: razrushenie uslovij zanjatosti i jekonomicheskogo rosta. Jempiricheskaja ochevidnost' [Globalization: the destruction of the conditions of employment and economic growth. The empirical obviousness], TEIS, Moscow, Russia.
2. Blyzniuk, V. (2002), "Problems of management labor market and employment in the context of the social policy of the European Union", Ukraina: aspekty pratsi, vol. 7, pp. 3—6.
3. Buda, T.J. (2009), "Youth employment regulation: european experience", Problemy y perspektyvy sotrudnychestva mezhdu stranamy Yuho-Vostochnoj Evropy v ramkakh Chernomorskoho ekonomycheskoho sotrudnychestva y HUAM : sb. nauch. Trudov, vol. 2, pp. 814—818.
4. Volkova, O.V. (2007), Rynok pratsi [Labor market], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.
5. Hrishnova, O.A. (2011), Ekonomika pratsi ta sotsial'no-trudovi vidnosyny [Economics of labor and social and labor relations], Znannia, Kyiv, Ukraine.
6. Huts', M.I. (2006), "Організаційно-економічний механізм регулювання безробіття в Україні", Ph.D. Thesis, Economy, Naukovo-doslidnyj ekonomichnyj instytut Ministerstva ekonomiky Ukrainy, Kyiv, Ukraine.
7. State Employment Service of Ukraine (2016), "The unemployment rate, two indicators two concepts", available at: http://dcz.gov.ua (Accessed 20 June 2016).
8. Kachan, Ye.P. (2006), Ekonomika pratsi ta sotsial'no-trudovi vidnosyny [Economics of labor and social and labor relations], TDEU, Ternopil, Ukraine.
9. Verkhovna Rada of Ukraine (2012), The Law of Ukraine " On Employment of Population", available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5067-17 (Accessed 20 June 2016).
10. Zirko, O.V. (2013), "Regulation of structural unemployment in the labor market", Ph.D. Thesis, Economy, Kharkivs'kyj natsional'nyj ekonomichnyj universytet, Kharkiv, Ukraine.
11. Zlupko, S.M. (2000), Ekonomichna dumka Ukrainy [Economic thought Ukraine], LNU imeni Ivana Franka, Lviv, Ukraine.
12. Kejns, Dzh.M. (2002), Obshhaja teorija zanjatosti, procenta i deneg [The General Theory of Employment, Interest and Money], Gelios ARV, Moscow, Russia.
13. Kim, T.I. (2003), "Unemployment in transformational economy: causes, forms, trends", Ph.D. Thesis, Economy, Kharkivs'kyj natsional'nyj universytet imeni V. N. Karazina, Kharkiv, Ukraine.
14. Mel'nyk, S.V. (2008), "The Swedish experience of developing and implementing policy of social security and insurance", Ukrains'kyj sotsium, vol. 4 (27), pp. 114—126.
15. State Statistics Service of Ukraine (2012), "Methodological provisions for classification and analysis of economic activity of population", available at: http://www.ukrstat.gov.ua/ (Accessed 20 June 2016).
16. State Statistics Service of Ukraine (2016), available at: http://www.ukrstat.gov.ua/ (Accessed 20 June 2016).
17. Smit, A. (2001), Dobrobut natsij. Doslidzhennia pro pryrodu ta prychyny dobrobutu natsij [The welfare of Nations. The study of the nature and causes of the welfare of nations], Port-Royal, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 01.07.2016 р.

УДК 334.021.1

Н. С. Залуцька,
к. е. н., доцент, Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів
У. З. Ватаманюк-Зелінська,
к. е. н., доцент, доцент кафедри державних та місцевих фінансів,
Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів
О. М. Кочерган,
студент, Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСОМ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОГО ОБОРОННОГО ЗАМОВЛЕННЯ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЕКОНОМІЇ БЮДЖЕТНИХ ВИДАТКІВ

N. Zalutska,
Ph.D. in Economics, associate professor
U. Watamanyuk-Zelinska,
Ph.D. in Economics, associate professor, associate professor of State and local finances in Ivan Franko Lviv National University, Lviv
O. Kocherhan,
post-graduate, Ivan Franko Lviv National University, Lviv

MANAGEMENT PROCESS OF FORMING OF STATE DEFENSE ORDER OF UKRAINE IN CONTEXT OF BUDGET EXPENSES ECONOMY

У статті досліджується існуючий стан та проблеми фінансування держаного оборонного замовлення для підтримання воєнної безпеки України. Проаналізовано основні проблеми економіки в сфері забезпечення оборони і основні причини зниження військового потенціалу держави. Представлено можливі шляхи покращення ситуації в країні, що виникли на тлі військових операцій на сході. Дається розуміння основних понять та визначаються основні виклики та загрози, що постали перед українською державою у сучасних міжнародних умовах. Подаються результати фінансового забезпечення національної безпеки України в оборонній (воєнній) сфері.

The current stage and problems of financing of state defense order for maintaining military security of Ukraine are researched in this article. The basic economic problems in defense area and main causes of state military potential reduction are analysed. The possible ways of improving the situation that appeared as a reason of military operations in the east of the country are presented. The meaning of the basic concepts is performed and the main challenges and threats facing Ukrainian power in today's international environment are identified. The results of financing of national security of Ukraine in defense (military) field are presented.

Ключові слова: державне оборонне замовлення, воєнна безпека, національна безпека, військове представництво, оборонно-промисловий комплекс.
Key words: state defense order, military security, national security, military representation, the military-industrial complex.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу має забезпечити входження держави до європейського політичного (в тому числі у сфері зовнішньої політики і політики безпеки), інформаційного, економічного і правового простору. Отримання на цій основі статусу асоційованого члена ЄС є головним зовнішньополітичним пріоритетом України у середньостроковому вимірі і повинно співвідноситися в часі з набуттям повноправного членства в ЄС державами-кандидатами, які мають спільний кордон з Україною. Визнання Європейським Союзом важливого значення України у формуванні нової архітектури європейської безпеки на третє тисячоліття може і повинно бути використаним як суттєвий важіль просування українських інтересів у відносинах з ЄС. Одночасно зміцнення безпеки України пов'язане і з забезпеченням економічної безпеки та політичної стабільності у державі [4, с. 1].

Забезпечення мирного розвитку України є головним завданням держави у нинішніх умовах. Сучасний рівень розвитку засобів збройної боротьби розглядається як здатність держави до захисту власних інтересів у різноманітних сферах її діяльності. При цьому за своєю важливістю на перший план виступає якісний склад озброєння, військової та спеціальної техніки (ОВТ), що сьогодні підняло цілу низку проблем невід'ємно пов'язаних зі здатністю органів виконавчої влади забезпечити реалізацію функцій державних замовників озброєння і військової техніки та підготовки виробництва оборонно-промислового комплексу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Вивченню окремих питань щодо формуванню оборонного замовлення і підтриманню обороноздатності держави

як основи гарантування її воєнної безпеки присвячено чи мало публікацій. Вагомий внесок у вивчення цих проблем зробили такі вітчизняні та зарубіжні дослідники, як О.В. Бабкін, І.В. Барановська, С.М. Химченко, О.Г. Шаталова та ін.. Викладений матеріал в їх роботах, окреслює лише окремі проблеми і не розкриває діяльності військових представництв в системі органів державного управління при формуванні держаного оборонного замовлення, а також питань щодо їх перспективи розвитку та реформування.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є аналіз бюджетних видатків у сфері забезпечення і формування державного оборонного замовлення в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Існування будь-якої держави передбачає наявність системи національної безпеки, важливою складовою якої є підготовка до оборони. Згідно із Законом України "Про оборону України" підготовка держави до оборони передбачає зокрема формування та реалізацію воєнної, воєнно-економічної, військово-технічної та військово-промислової політики держави забезпечення Збройних Сил України, інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, та правоохоронних органів підготовленими кадрами, озброєнням, військовою та іншою технікою [1, с. 1].

У сучасних умовах проблема законодавчого забезпечення оборони країни пов'язана із найгострішою необхідністю забезпечення скоординованих дій президентських і урядових структур, силових міністерств і відомств, зокрема, з питань національної безпеки та оборони. Законодавча база має грунтуватись на прийнятті продуманих і зважених рішень, спрямованих на забезпечення національної безпеки України.

Згідно з положеннями закону "Про основи національної безпеки України" реальними та потенційними загрозами національній безпеці України, стабільності в суспільстві на сучасному етапі основними серед іншого є: небезпечне зниження рівня забезпечення військовою та спеціальною технікою і озброєнням нового покоління Збройних Сил України, інших військових формувань, що загрожує зниженням їх боєздатності; повільність у здійсненні та недостатнє фінансове забезпечення програм реформування Воєнної організації та оборонно-промислового комплексу України; накопичення великої кількості застарілої та непотрібної для Збройних Сил України техніки, озброєння, вибухових речовин [3, с. 1].

Вітчизняний оборонно-промисловий комплекс не має змоги задовольнити потреби Збройних Сил, інших утворених відповідно до законів військових формувань у сучасному озброєнні та військовій техніці в умовах проведення антитерористичної операції, в особливий період, а також забезпечити обороноздатність країни у мирний час, що загрожує національній безпеці. Різке погіршення стану реального сектору економіки, зменшення обсягів виробництва промислової продукції у 2014 році на 10,1% у першому півріччі 2015 р. на 20,5% пов'язане, зокрема, із зниженням основних економічних показників діяльності підприємств оборонно-промислового комплексу [7, с. 1].

Зазначимо, що основним нормативно-правовим актом у сфері виробництва, закупівлі та постачання озброєння та військової техніки є Закон України "Про державне оборонне замовлення" [2, с. 1]. Відповідно до положень цього Закону державними замовниками з оборонного замовлення в Україні є визначені Кабінетом Міністрів України центральні органи виконавчої влади, інші державні органи, які є головними розпорядниками бюджетних коштів. Державні замовники для виконання своїх функцій мають право розміщувати на підприємствах, в установах та організаціях, визначених виконавцями, свої представництва або залучати до такої роботи на договірній основі інших державних замовників. Діяльність зазначених представництв провадиться відповідно до положення, що затверджується Кабінетом Міністрів України.

Державне оборонне замовлення виконується за такими напрямами:

— науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи;

— закупівля озброєння та військової техніки;

— ремонт і модернізація озброєння, військової і спеціальної техніки.

До його виконання залучено 78 підприємств, з яких 54 є учасниками Державного концерну "Укроборонпром". Український оборонний комплекс сьогодні володіє потужностями, що значно перевищують потреби як внутрішнього ринку, так і поточного експорту. У 2015 році підприємства "Укроборонпром" виготовили для Збройних Сил України та інших силових структур понад 2 тисячі одиниць техніки, а сума укладених в 2015 році експортних контрактів склала більше $1,3 млрд. Дохід від реалізації продукції склав близько 20 млрд грн., з них за контрактами Міністерства оборони України — 7 млрд грн. Очікуваний чистий прибуток підприємств держконцерну в 2015 році склав близько 1,5 млрд грн. проти 350 млн збитку в 2014 році.

На початку березня 2016 р. Міноборони вже уклало 80% контрактів і державних угод, передбачених державним оборонним замовленням на 2016 рік. Зокрема, на теперішній час оборонним відомством зареєстровано в Державному казначействі один державний контракт і 31-у додаткову угоду до чинних контрактів на загальну суму 1 млрд 135 млн грн. Підготовлено до підписання ще два контракти на 11,5 млрд грн. і 10 додаткових угод на загальну суму 316 млн грн.

З метою підвищення ефективності реалізації оборонного замовлення 26 січня 2016 року Верховною радою ухвалено, що формування його основних показників буде проводитись на три роки вперед із збільшенням фінансування на 34% в порівнянні з попереднім роком. Це дасть змогу вдосконалити нормативно-правову базу у сфері державного оборонного замовлення, сприятиме ефективному матеріально-технічному забезпеченню Збройних сил та інших військових формувань України, забезпечить можливість затвердження Кабінетом Міністрів України основних показників державного оборонного замовлення у строк, максимально наближений до дня набрання чинності законом України про Державний бюджет України на відповідний рік [6, с. 3].

Функціонування силових структур є принциповою основою реалізації політики національної безпеки. Однією із головніших проблем цієї сфери є забезпечення належного рівня їх фінансування. Відповідно до Закону України "Про Державний бюджет України на 2016 рік" видатки на національну оборону і безпеку затверджено у сумі 55,5 мільярда гривень або 2,45 % ВВП. Порівняно з 2015 роком, ресурс Міністерства оборони збільшився на 7,6 мільярда гривень або на 16 %". На заходи з розвитку озброєння і військової техніки передбачено понад 7 мільярдів гривень, що майже на 2 мільярди більше, ніж у 2015 році. Ця сума у чотири рази перевищує обсяг фінансування 2014 року та майже у вісім разів — обсяг фінансування 2013 року. У 2015 році згідно з Державним оборонним замовленням для Збройних Сил України було закуплено близько 4700 одиниць озброєння і військової техніки та понад 400 тисяч одиниць ракет і боєприпасів [5, с. 4].

До Державного оборонного замовлення на 2016 рік включені розробка та закупівля нових зразків артилерійських систем, боєприпасів, протитанкових ракетних комплексів, нових засобів автоматизації артилерійських підрозділів тощо. Для Повітряних Сил планується розробка і закупівля в рамках проекту "Вільха" комплексу крилатих ракет на основі технічних рішень проекту "Нептун", також нових зразків артилерійських систем, високоточних ракет і боєприпасів, протитанкових ракетних комплексів, нових засобів автоматизації артилерійських підрозділів і автоматизованих комплексів розвідки.

А для Військово-Морських Сил будуть закуплені морські засоби ураження і проаналізована закупівля бойових кораблів і броньованих артилерійських катерів.

Вже сьогодні державний концерн "Укроборонпром" активно працює над створенням тактичного багатофункціонального безпілотного авіакомплексу, який буде виготовлено вже наприкінці 2016 року. В роботі над створенням нового безпілотника задіяні такі найвідоміші підприємства концерну, як державне підприємство "Антонов", державна акціонерна холдингова компанія "Артем", ДП "Ізюмський приладобудівний завод", ДП "Оризон-навігація", ДП "Запорізьке машинобудівне конструкторське бюро "Прогрес" ім. академіка Івченка", Київський завод "Радар" та інші. Це також підприємства, підвідомчі Державному космічному агентству — Центральне конструкторське бюро "Арсенал" та ПАТ "Хартрон".

Відмітимо також державне підприємство "СпецТехноЕкспорт", що входить до складу Державного концерну "Укроборонпром", яке підписало контракт з компанією Textron Systems (США) щодо постачання в Україну 3 модернізованих згідно з програмою SCTV бронеавтомобілів HMMWVs ("Хамві"), а також патент на модернізацію раніше поставлених бронемашин. Контракт передбачає виробництво та поставку в Україну трьох "високо захищених бойових тактичних автомобілів" і можливість використання запатентованих технологій Textron Systems для самостійної модернізації автомобілів "Хамві" на підприємствах ДК "Укроборонпром" [8, с. 2]. Ця можливість стане важливою для розвитку компанії Textron Systems та України, адже ще жодна інша американська оборонна компанія не співпрацювала з оборонною індустрією України у такому форматі.

На наш погляд, фінансове забезпечення і реалізація вищезазначених заходів дасть змогу забезпечити:

— модернізацію і випереджувальний розвиток оборонно-промислового комплексу;

— імпортозаміщення технологій, послуг, товарів, комплектуючих та матеріалів виробництва Російської Федерації;

— збільшення обсягів виробництва озброєння і військової техніки та досягнення максимального рівня рентабельності;

— виконання державного оборонного замовлення, завдань, планів з ремонту, модернізації та утилізації продукції військового призначення і подвійного використання;

— зміцнення позицій України на світовому ринку;

— здійснення структурної перебудови оборонно-промислового комплексу;

— збереження, розвиток і виведення на новий якісний рівень кадрового потенціалу, у тому числі, відтворення державного замовлення щодо безперервної підготовки робітничих, технічних та інженерних кадрів для задоволення потреб оборонних галузей промисловості, зокрема, професійно-технічних закладів, спеціальних кафедр у вищих навчальних закладах;

— запровадження дієвого механізму формування та реалізації державної військово-промислової та військово-технічної політики;

— максимальну конкурентоспроможність продукції оборонно-промислового комплексу;

— достатній рівень обороноздатності держави.

Проте відповідно до положень базового законодавства мають формуватися й інші правові акти у сфері національної безпеки і оборони. Зокрема має бути підготовлена і внесена для розгляду Верховної Ради України низка узгоджених змін до інших законів, зокрема з питань оборони, правового режиму воєнного стану, організації оборонного планування, державного оборонного замовлення, демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони, діяльності Ради національної безпеки і оборони України, визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики тощо.

Особливе місце в системі правового забезпечення національної безпеки і оборони має посідати Стратегія національної безпеки України, у якій визначаються актуальні загрози та пріоритети державної політики у сфері національної безпеки і оборони на визначений період. Саме цей документ має бути основою для комплексного планування діяльності органів державної влади у сфері національної безпеки і оборони, а також розроблення інших стратегічних та програмних документів, якими визначаються цілі, напрями і механізми діяльності органів державної влади у сфері національної безпеки. Організація цієї законотворчої діяльності — залишається завданням Кабінету Міністрів України.

Водночас наявність досконалого законодавства з питань забезпечення національної безпеки ще не є гарантією його безумовного виконання і належної реалізації його норм. Необхідно запобігти повторенню негативної практики минулого, а саме — відсутності відповідальності за невиконання законів та інших нормативно-правових актів, відсутності зв'язків між різними державними стратегічними і програмними документами.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Сучасна військово-політична ситуація у світі й навколо України залишається досить складною та вимагає збереження та подальшого розвитку системи військових представництв. Збільшення державного оборонного замовлення дозволить Україні не втратити найпродуктивнішу систему якості і контролю озброєння та військової техніки, продукції подвійного призначення та особливо важливих об'єктів промисловості держави.

Виробництво високотехнологічного озброєння не лише збільшує боєздатність збройних сил, а й створює передумови для виробництва конкурентоспроможної продукції, розширює можливості ефективного співробітництва із зарубіжними країнами у військово-технічній сфері, прискорює процеси інтеграції України у світове виробництво військової техніки, збільшує обсяги експортних поставок оборонної продукції. Це дає додаткові можливості для збільшення здатності держави до захисту власних інтересів. Сьогодні створення науково-технічного доробку для задоволення наукових потреб з підтримання національної безпеки та оборони має стати одним з пріоритетних напрямів військово-технічної політики нашої держави.

Література:

1. Закон України "Про оборону України" // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999, N 29, ст.238 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1932-12
2. Закон України "Про державне оборонне замовлення" // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 1999. — № 11. — Ст. 1 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/464-14
3. Закон України "Про основи національної безпеки України" // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 2003. — № 39. — Ст. 7 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15
4. Указ Президента України "Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу" від 11 червня 1998 року N 615/98 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/615/98
5. Офіційний сайт Комітету Верховної Ради України з питань бюджету [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.budget.rada.gov.ua/
6. Офіційний сайт Урядового порталу [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/
7. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 19-р "Про схвалення Концепції Державної цільової програми реформування та розвитку оборонно-промислового на період до 2020 року" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/19-2016-р#n9
8. Інформаційно-аналітичний вісник "Реформи" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://project.ukrinform.ua/reforms/informationanalytical_bulletin_reform_for_28_january_3_february_2016_77638/

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (1999), The Law of Ukraine "On Defence of Ukraine", Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), vol. 29, pp. 238.
2. Verkhovna Rada of Ukraine (1999), The Law of Ukraine "On the state Defence Contracts", Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), vol. 11, pp. 1.
3. Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The Law of Ukraine "On the Fundamentals of National Security of Ukraine", Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), vol. 39, pp. 7.
4. President of Ukraine (1998), Decree "On approval of the Strategy of Ukraine's integration into the European Union", available at: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/615/98 (Accessed 20 June 2016).
5. Committee of the Verkhovna Rada of Ukraine on budget issues (2016), available at: http://www.budget.rada.gov.ua/ (Accessed 20 June 2016).
6. Web portal of Ukrainian Government (2016), available at: http://www.kmu.gov.ua/ (Accessed 20 June 2016).
7. Cabinet of Ministers of Ukraine (2016), Resolution "On approval of the Concept of the State program of reforming and developing the defense industrial complex for the period 2020", http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/19-2016-r#n9 (Accessed 20 June 2016).
8. Information-analytical bulletin "Reform" (2016), available at: http://project.ukrinform.ua/reforms/informationanalytical_bulletin_reform_for_28_january_3_-february_2016_77638/ (Accessed 20 June 2016).

Стаття надійшла до редакції 09.07.2016 р.

УДК 336.7

Н. В. Зачосова,
к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту та економічної безпеки,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси
А. В. Шостак,
магістрант кафедри менеджменту та економічної безпеки,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КОМПЛЕКСНОЇ СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ ТА ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ УКРАЇНИ

N. Zachosova,
Ph.D., associate professor, assistant professor of management and economic security department,
Cherkasy National University named after Bohdan Khmelnytsky, Cherkasy
A. Shostak,
master of management and economic security department,
Cherkasy National University named after Bohdan Khmelnytsky, Cherkasy

CONCEPTUAL BASES OF FORMATION OF THE COMPLEX SYSTEM OF FINANCIAL AND ECONOMIC SECURITY OF ENTERPRISES AND FINANCIAL INSTITUTIONS IN UKRAINE

Зроблено припущення про те, що в основі розробки комплексної системи фінансово-економічної безпеки сучасного підприємства або фінансової установи повинна міститись конкретна концепція, яка має в собі поєднувати мету комплексної системи забезпечення фінансово-економічної безпеки, її пріоритетні завдання, принципи організації і функціонування, об'єкти і суб'єкти, стратегічні і тактичні дії. Визначено перелік функцій, які має виконувати комплексна система забезпечення фінансово-економічної безпеки. Встановлено завдання, які вирішуються комплексною системою забезпечення фінансово-економічної безпеки. Обгрунтовано, що об'єктом комплексної системи фінансово-економічної безпеки в цілому виступає стабільний господарський та фінансовий стан суб'єкта господарювання як у поточному, так і у майбутньому періоді. До зовнішніх суб'єктів комплексної системи фінансово-економічної безпеки пропонується віднести органи законодавчої, виконавчої та судової гілок влади, що покликані забезпечувати фінансово-економічну безпеку всіх без винятку законослухняних учасників господарських відносин. До внутрішніх суб'єктів належать особи, що безпосередньо реалізують функції захисту фінансово-економічної безпеки конкретного суб'єкта господарювання.

It is suggested that at the heart of development of a complex system of financial and economic security of modern enterprise or financial institution must be a specific concept that combine the goal of a complex system of financial and economic security, its priorities, principles of organization and operation, objects and subjects, strategic and tactical actions. The list of features that should perform complex system of financial and economic security to ensure financial and economic security is offered. The problems that the complex system of financial and economic security should solve to ensure financial and economic security are established. It is proved that the object of a complex system of financial and economic security in general favor is a stable economic and financial position of the entity both in the current and in future period. The external individuals of complex system of financial and economic security have to include legislative, executive and judicial branches of government that are designed to ensure the financial and economic security of any and all law-abiding participants of economic relations. The internal individuals are persons who directly implement the features of financial and economic security of a particular entity.

Ключові слова: фінансово-економічна безпека, підприємство, фінансова установа, комплексна система фінансово-економічної безпеки, загроза.
Key words: financial and economic security, enterprise, financial institution, comprehensive system of financial and economic security, threat.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

У сучасному динамічному світі особливої актуальності набуває проблема організації захисту економічних та фінансових інтересів підприємств та фінансових установ. Це обумовлено тим, що світова економіка знаходиться у нестабільному стані, який є наслідком фінансово-економічної кризи. Важливим завданням економічної науки та практики господарської діяльності нині

стає підтримка належного стану фінансово-економічної безпеки в умовах переходу до реалій ринкової економіки, розвитку конкурентних механізмів, недосконалості нормативно-правової бази, якою керуються у процесі своєї роботи суб'єкти господарювання. В економічних та політичних умовах, що склалися нині в Україні, забезпечити стабільну роботу та розвиток підприємств і фінансових установ на конкурентному ринку можна лише на основі комплексного підходу до створення їх систем фінансово-економічної безпеки, в основі функціонування яких повинно бути покладено власні ресурси компаній, які наразі є обмеженими, а тому використовувати їх належить вкрай раціонально. Зважаючи на це, актуальним завданням є пошук нових підходів до побудови системи комплексного забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємств та фінансових установ із врахуванням економічних та політичних ризиків, що чинять вплив на їх нормальну діяльність, та специфіки їх функціонування.

Таким чином, доцільно розглянути особливості забезпечення фінансово-економічної безпеки окремо підприємств та фінансових установ, аби визначити такі основні напрями у формуванні їх систем фінансово-економічної безпеки, що дозволять їм сягнути максимального рівня ефективності функціонування.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

У науковій джерелах означена проблематика неодноразово піднімалась у роботах таких авторів, як Алькема В.Г. [1], Локотецька О.В. [2], Іванюта Т.Н. [3], Ляшенко О.М. [4], Васильців Т.Г. [5], Рудніченко Є.М. [6]. Таким чином, у вітчизняній науковій думці закладено грунтовні основи для побудови систем економічної безпеки різних суб'єктів господарської діяльності.

Незважаючи на велику кількість наукових публікацій, на разі малодослідженими залишаються засади побудови такої системи економічної безпеки, яка б могла використовуватись і для підприємницьких структур, і для фінансових установ, але при цьому враховала особливості кожного з цих видів суб'єктів господарювання.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є окреслення концептуальних засад формування комплексної системи забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємств та фінансових установ України. Для реалізації поставленої мети необхідно вирішити кілька важливих завдань: розглянути елементи комплексних систем економічної безпеки та встановити особливості формування систем економічної безпеки підприємств порівняно із фінансовими установами.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Система фінансово-економічної безпеки будь-якого суб'єкта господарювання, не залежно від його виду та сфери функціонування, є сукупністю наукової теорії безпеки, стратегії і політики безпеки, методів і засобів забезпечення безпеки, концептуальних засад безпеки. Також систему фінансово-економічної безпеки підприємства або фінансової установи можна визначити як організовану сукупність спеціальних органів, служб, засобів, методів, і заходів, які забезпечують захист життєво важливих інтересів суб'єкта господарювання від внутрішніх та зовнішніх загроз. У цих підходах до визначення поняття системи фінансово-економічної безпеки відсутні будь-які вказівки на необхідність застосування комплексного підходу до управління фінансово-економічною безпекою. Проте, використання комплексного підходу щодо побудови системи фінансово-економічної безпеки сучасних підприємств та фінансових установ є необхідним в силу того, що об'єкт захисту у такій системі є складним та багатоаспектним. Комплексний підхід передбачає обов'язкове врахування при управлінні об'єктом усіх його важливих характеристик, функціональних особливостей, і за такого підходу всі елементи керованої системи розглядаються лише у сукупності, єдності і цілісності. Саме у такому контексті забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємств та фінансових установ такий підхід може бути максимально ефективним. Тому пропонується використовувати поняття "комплексна система забезпечення фінансово-економічної безпеки", яке в себе повинно включати сукупність взаємопов'язаних заходів організаційно-економічного та нормативно-правового характеру, які реалізуються з метою забезпечення захисту результатів діяльності підприємств або фінансових установ від негативних наслідків різного роду реальних або потенційних вчинків фізичних чи юридичних осіб, що можуть призвести до виникнення суттєвих економічних втрат. В основі розробки комплексної системи фінансово-економічної безпеки сучасного підприємства або фінансової установи повинна міститись конкретна концепція, яка має в собі поєднувати мету комплексної системи забезпечення фінансово-економічної безпеки, її пріоритетні завдання, принципи організації і функціонування, об'єкти і суб'єкти, стратегічні і тактичні дії.

Головна роль у комплексній системі фінансово-економічної безпеки повинна належати штатній службі безпеки підприємства або фінансової установи. На неї покладаються функції планування, організації, координації й інформаційно-аналітичного забезпечення функціонування системи фінансово-економічної безпеки.

У якості основних структурних компонентів комплексної системи фінансово-економічної безпеки ми пропонуємо розглядати: суб'єкти комплексної системи економічної безпеки; її ресурси; організаційно-правову основу побудови й діяльності; механізми управління комплексною системою фінансово-економічної безпеки; механізми взаємодії в системі фінансово-економічної безпеки; технології, методи та засоби її забезпечення.

Для досягнення поставленої мети комплексна система забезпечення фінансово-економічної безпеки має виконувати певні важливі функції такі, як:

— адміністративно-розпорядча функція — полягає у визначенні прав, обов'язків та відповідальних із питань фінансово-економічної безпеки осіб, виконання представницьких функцій підприємства чи фінансової установи у зазначеній сфері;

— господарсько-розпорядча функція — криється у наданні ресурсів, які є необхідними задля вирішення завдань щодо забезпечення фінансово-економічної безпеки суб'єкта господарювання та підготовки і реалізації заходів організаційно-технічного та нормативно-правового характеру, що спрямовані на збереження його власності;

— обліково-контрольна функція — визначає ті види діяльності, які підлягають захисту, а також можливі фактори фінансової нестабільності і нестійкості підприємства чи фінансової установи; оцінює джерела їх виникнення;

— організаційно-технічна функція — відповідає за створення організаційної структури системи фінансово-економічної безпеки та за організацію взаємодії між окремими структурними підрозділами суб'єкта господарювання;

— планово-виробнича функція — покликана сприяти розробці комплексних програм для забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємств (для фінансових установ вона не є актуальною);

— матеріально-технічна функція — полягає у наданні системі фінансово-економічної безпеки необхідного спеціального техніко-технологічного оснащення (також не є пріоритетною для фінансових установ);

— науково-методична функція — має сприяти накопиченню та розповсюдженню досвіду в галузі забезпечення фінансово-економічної безпеки, а також щодо організації навчання співробітників підрозділів безпеки;

— інформаційно-аналітична функція — включає в себе збір, накопичення, систематизацію та обробку даних, що мають відношення до сфери забезпечення фінансово-економічної безпеки, а також процедуру створення необхідних для цього техніко-методичних засобів та їх перманентне використання [3].

Слід мати на увазі, що найбільше значення для процесу комплексного забезпечення фінансово-економічної безпеки суб'єкта господарювання належить первинним економіко-правовим та організаційно-технічним заходам, які формують основу системи економічної безпеки, на відміну від вторинних — технічних, фізичних та інших заходів. У процесі досягнення поставленої мети комплексної системи фінансово-економічної безпеки відбувається вирішення конкретних завдань, що об'єднують усі напрями її забезпечення. Завдання, які вирішуються комплексною системою забезпечення фінансово-економічної безпеки, є такими:

— прогнозування ймовірних загроз фінансово-економічній безпеці;

— організація діяльності щодо уникнення та попередження можливих загроз;

— виявлення, аналіз та оцінка реальних загроз фінансово-економічній безпеці, які було ідентифіковано;

— прийняття рішень і організація діяльності щодо реагування на загрози та небезпеки, що виникли для суб'єкта господарювання;

— постійне вдосконалення системи забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства чи фінансової установи.

Ефективність комплексної системи фінансово-економічної безпеки в значній мірі залежить від ресурсів, які здатні виділити підприємства або фінансові установи для забезпечення її діяльності. Найважливішим ресурсами комплексної системи фінансово-економічної безпеки є: адміністративні ресурси (дозволяють використати всі внутрішні можливості суб'єктів господарювання у системі фінансово-економічної безпеки); фінансові ресурси (дають можливість побудувати комплексну систему фінансово-економічної безпеки, адекватну загрозам і можливостям підприємства або фінансової установи, причому для останніх цей вид ресурсів є основним); матеріально-технічні ресурси (забезпечують комплексну систему фінансово-економічної безпеки сучасними технологіями, технічними засобами протидії небезпекам і загрозам економічній безпеці); інтелектуальні ресурси (дозволяють використати інновації в комплексній системі фінансово-економічної безпеки); інформаційні ресурси (забезпечують комплексну систему фінансово-економічної безпеки своєчасною й достовірною інформацією про процеси, що відбуваються на підприємствах чи у фінансових установах, про організовану злочинність, конкурентів і споживачів).

Організація і функціонування комплексної системи забезпечення фінансово-економічної безпеки суб'єкта господарювання з метою досягнення максимальної ефективності його діяльності повинні грунтуватися на певних важливих принципах. Зокрема виділяються наступні принципи системи фінансово-економічної безпеки: принцип законності; принцип пріоритетності заходів попередження; принцип комплексного використання сил і засобів; принцип координації і взаємодії всередині і за межами суб'єкта господарювання; принцип поєднання гласності з конспірацією; принцип компетентності; принцип економічної доцільності; принцип планової основи діяльності; принцип системності. Пропонований перелік принципів може бути розширено та доповнено. По-перше, варто запропонувати принцип безперервності, який передбачає, що функціонування комплексної системи забезпечення фінансово-економічної безпеки повинно відбуватися постійно. По-друге, доцільно враховувати принцип обов'язкової диференціації заходів. Мається на увазі, що вибір заходів щодо подолання загроз, які виникли, має відбуватися залежно від характеру загрози і ступеня тяжкості наслідків її реалізації. По-третє, пропонується принцип повної підконтрольності комплексної системи забезпечення фінансово-економічної безпеки вищому керівному складу суб'єкта господарювання. Це необхідно для і того, щоб комплексна система забезпечення фінансово-економічної безпеки не перетворилася на замкнутий об'єкт, який орієнтовано на вирішення тільки вузького кола завдань без урахування інтересів суб'єктів господарювання в цілому, а також для оцінки ефективності діяльності самої системи та її можливого вдосконалення у перспективі.

Об'єкти і суб'єкти комплексної системи забезпечення фінансово-економічної безпеки, як доводить практика, тісно взаємопов'язані. Об'єктом системи в цілому виступає стабільний господарський та фінансовий стан підприємства чи фінансової установи як у поточному, так і у майбутньому періоді. Конкретними ж об'єктами захисту найчастіше виступають корпоративні ресурси: фінанси, матеріальні активи, інформація, кадри тощо. Суб'єкт комплексної системи забезпечення фінансово-економічної безпеки має більш складний характер, бо його діяльність обумовлюється не лише особливостями та характеристиками об'єкта, але і специфічними умовами зовнішнього щодо суб'єкта господарювання середовища. Зважаючи на це, можна виділити дві групи суб'єктів, які забезпечують фінансово-економічну безпеку: зовнішні суб'єкти і внутрішні суб'єкти. До зовнішніх суб'єктів належать органи законодавчої, виконавчої та судової гілок влади, що покликані забезпечувати фінансово-економічну безпеку всіх без винятку законослухняних учасників господарських відносин. Також діяльність цих органів не може контролюватися самими лише підприємствами чи фінансовими установами. Державні органи влади формують законодавчу основу захисту господарської діяльності бізнес структур у різних її аспектах і слідкують за її виконанням. До внутрішніх суб'єктів забезпечення фінансово-економічної безпеки належать особи, що безпосередньо реалізують функції захисту фінансово-економічної безпеки конкретного суб'єкта господарювання. В якості таких суб'єктів можуть виступати: працівники служби безпеки (економічної, фінансово-економічної безпеки); запрошені працівники зі спеціалізованих фірм, що надають послуги щодо захисту діяльності підприємства чи фінансової установи тощо. Однак варто звернути увагу, що деякі фірми, які пропонують послуги захисту фінансово-економічної безпеки, насправді є представниками рейдерських компаній, що становлять велику загрозу нормальній діяльності суб'єктів господарювання. Тому, перш ніж звернутися за послугами щодо забезпечення фінансово-економічної безпеки, необхідно переконатися у відсутності наміру з боку фірми, яка надає такі послуги, до вчинення спекуляцій та шахрайських дій.

Внутрішні суб'єкти, що забезпечують фінансово-економічну безпеку, провадять свою діяльність на основі певних стратегії і тактики. Генеральна стратегія фінансово-економічної безпеки знаходить своє вираження через загальну концепцію комплексної системи забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства чи фінансової установи. Крім генеральної стратегії виділяються також спеціальні стратегії (наприклад, залежно від стадії господарської діяльності підприємницької структури). Додатково можуть застосовуватися функціональні стратегії фінансово-економічної безпеки. Це можуть бути стратегії, що включають у себе систему превентивних заходів, реалізовані через перманентну, безперервну роботу всіх служб і підрозділів суб'єкта господарювання, які виконують завдання перевірки контрагентів, аналізу потенційних угод, експертиз документів, виконання правил роботи з конфіденційною інформацією та інформацією із обмеженим доступом тощо. Служба фінансово-економічної безпеки в цьому випадку виконує роль контролюючого органу. Також це може бути стратегія реактивних заходів, яка застосовується у випадку виникнення чи реального здійснення будь-яких загроз фінансово-економічній безпеці. Така стратегія, заснована на застосуванні ситуаційного підходу та врахуванні всіх зовнішніх і внутрішніх факторів, реалізується службою безпеки через систему заходів, специфічних для конкретної економічної ситуації.

Відзначимо особливості концептуальних засад формування комплексної системи забезпечення фінансово-економічної безпеки фінансових установ порівняно із підприємствами. Зокрема уже зазначалось, що різняться функції систем фінансово-економічної безпеки, створених для різних суб'єктів господарювання. Крім того, діяльність фінансових установ досить жорстко контролюється державними регуляторами такими, як Національний банк України, Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг та Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. Тому їх системи економічної безпеки повинні бути налаштовані на взаємодію з цими органами, аби забезпечити найвищий рівень захисту інтересам установ та їх клієнтам. Діяльність підприємств завжди орієнтована на отримання прибутку, у переліку ж фінансових установ є такі, що мають статус неприбуткових (наприклад, кредитні спілки). Тому їх системи економічної безпеки мають бути орієнтовані на забезпечення захисту від шахраїв та на збереження активів, залучених від учасників спілки. Страховий бізнес є високоризиковим, тому організація систем економічної безпеки цих фінансових посередників повинна відбуватись із врахуванням не лише тих ризиків, що є властивими для її поточної діяльності, але і тих, які вона переймає від клієнтів, і існування такого "подвійного" ризику повинно стимулювати страхові компанії до використання комплексних, складних за структурною будовою систем економічної безпеки. На противагу страховим компаніям, ломбарди, зазвичай, можуть собі дозволити використовувати спрощені системи економічної безпеки, що спрямовані на захист фізичної цілісності активів установи від злочинних дій власного персоналу або представників влади (маються на увазі факти незаконного вилучення майна із ломбардів правоохоронними органами, що переслідують при цьому власну вигоду).

Загалом же оскільки основою функціонування фінансових установ є фінансова діяльність, особливістю побудови їх систем економічної безпеки у порівнянні із виробничими або торгівельними підприємствами є орієнтація на фінансову підсистему системи економічної безпеки. Саме її рівень захисту є основним під час забезпечення економічної безпеки фінансових установ.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Таким чином, комплексна система забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємств та фінансових установ повинна включати в себе чітко визначену сукупність взаємопов'язаних елементів, що забезпечують фінансово-економічну безпеку суб'єкта господарювання у процесі досягнення ним основних цілей фінансово-господарської діяльності. Процес побудови систем фінансово-економічної безпеки для підприємств та фінансових установ повинен мати свої характерні особливості для того, аби врахувати специфіку їх діяльності при формуванні механізмів захисту їх корпоративних ресурсів від внутрішніх і зовнішніх небезпек та загроз, і більш детально розглянути практичні аспекти формування системи економічної безпеки вітчизняних суб'єктів господарювання планується у подальших дослідженнях.

Література:

1. Алькема В.Г. Сучасні наукові підходи в дослідженнях системи економічної безпеки суб'єктів господарювання / В.Г. Алькема // Вчені записки університету "КРОК". Серія: Економіка. — 2013. — Вип. 33. — С. 161—169.
2. Локотецька О.В. Концепція комплексної системи гарантування економічної безпеки підприємства / О.В. Локотецька // Бізнес Інформ. — 2012. — № 3. — С. 171—174.
3. Іванюта Т.Н. Основні підходи до формування системи економічної безпеки на підприємствах [Електронний ресурс] / Т.Н. Іванюта // Молодий вчений: науковий журнал. — 2013. — Режим доступу: http://www.moluch.ru/archive/51/6347/
4. Ляшенко О.М. Системоутворення економічної безпеки підприємства: коеволюція, комплементаризм, гармонізація / О.М. Ляшенко // Економіка. Менеджмент. Підприємництво. — 2013. — № 25 (1). — С. 195—201.
5. Васильців Т.Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення: монографія / Т.Г. Васильців. — Львів: Арал, 2008. — 384 с.
6. Рудніченко Є.М. Аналіз нормативного забезпечення системи економічної безпеки підприємств / Є.М. Рудніченко // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. — 2013. — № 5, Т. 1. — С. 133—140.

References:

1. Alkema, V. H. (2013), Modern scientific approaches in the research system of economic security entities. Vcheni zapysky universytetu "KROK". Seriia: Ekonomika, no. 33, pp. 161—169.
2. Lokotetska, O. V. (2012), The concept of a comprehensive system to guarantee economic security. Biznes Inform, no 3, pp. 171—174 (in ukr).
3. Ivanyuta, T. N. (2013), The main approaches to the formation of the system of economic security in enterprises. Molodyi vchenyi: naukovyi zhurnal. Retrieved from http://www.moluch.ru/archive/51/6347 (in ukr).
4. Lyashenko, O. M. (2013), Systemoutvorennya economic security: coevolution, komplementaryzm, harmonization. Ekonomika. Menedzhment. Pidpryyemnytstvo, no. 25(1), pp. 195—201 (in ukr).
5. Vasyltsiv, T. H. (2008), Economic security of Ukraine business: strategy and strengthen mechanisms. Lviv: Aral (in ukr).
6. Rudnichenko, Ye. M. (2013), Analysis of the regulatory system to ensure the economic security of enterprises. Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky, no. 5 (vol. 1), pp. 133—140 (in ukr).

Стаття надійшла до редакції 12.07.2016 р.

УДК 336.1:336.5

Ю. Л. Наконечна,
к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ
О. Т. Льодіна,
студент, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ БЮДЖЕТНИХ ВИДАТКІВ В УКРАЇНІ ТА НАПРЯМИ ЇЇ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Y. Nakonechna,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Finance,
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv
O. Lodina,
student, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

PUBLIC POLICY IN THE SPHERE OF BUDGET EXPENSES IN UKRAINE AND DIRECTIONS OF ITS IMPROVEMENT

У статті проаналізовано стан державної політики України у сфері бюджетних видатків, враховуючи наявні соціально-економічні та політичні умови, які склалися у сучасній фінансовій системі. Відображено структуру видатків за різними класифікаційними ознаками та наведено динаміку основних бюджетних показників державних видатків. Отримавши ці результати, автори визначили конкретні проблеми у формуванні бюджетної стратегії формування видаткової частини бюджету та запропонували ряд можливих шляхів її вдосконалення.

This article analyzes the state of Ukraine's state policy in the sphere of government's expences given the current socio-economic and political conditions prevailing in the modern financial system. Displaying the structure of expenditure on different classification features and dynamics are the main indicators of public spending budget. Getting these results, the authors identified specific problems in forming the budgetary strategy formation expenditure budget and suggested a number of possible ways to improve it.

Ключові слова: бюджетні видатки, державна політика, структура видатків бюджету, бюджетна стратегія, бюджетні показники.
Key words: budget expences, state policy, structure of budget expences, budget strategy, budget indicators.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Бюджет держави виступає дієвим інструментом регулювання економічних процесів і засобом реалізації державної політики, в ньому концентрується вагома частка валового внутрішнього продукту, що централізовано розподіляється на фінансування розвитку національної економіки та соціальної сфери. При цьому ключові функції бюджету (розподільча, контролююча та економічна) забезпечуються за рахунок ефективного управління бюджетними ресурсами, в першу чергу, видатковою частиною.

Наявність значного рівня внутрішнього та зовнішнього боргу, низька середня заробітна плата громадян, збільшення рівня безробіття, високі ціни на продовольчі товари, підвищення тарифів на послуги житлово-комунального господарства, висока плата за навчання у вищих навчальних закладах, недоступність і низька якість медичного обслуговування та ін. зумовлюють необхідність удосконалити управління видатками бюджету.

Нині на тлі світових та національних фінансових дисбалансів актуалізується питання вдосконалення стратегії бюджетної політики, котра має бути спрямована насамперед на відновлення стійкого економічного зростання. За таких умов важливим інструментом державного регулювання економіки мають стати державні видатки. Міжнародний досвід розвитку бюджетних відносин свідчить, що саме державні видатки можуть надавати потужний імпульс модернізації економіки на основі інноваційної моделі розвитку. Актуальність дослідження окресленого питання визначається також тим, що саме за допомогою державних видатків забезпечується досягнення соціально-економічного розвитку суспільства та забезпечується добробут його громадян.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичне обгрунтування важливості використання державних видатків як ключового інструменту бюджетної політики простежується вже з початку розвитку фінансової науки. Питання використання державних видатків як інструменту бюджетної політики, їх впливу на темпи економічного зростання та суспільного розвитку розглядається в працях таких зарубіжних учених, як Р.Дж. Барро, А. Вагнер, Л.Д. Ландау, К. Сала-і-Мартін, а також, у світлі нинішньої кризи, активно дискутується нобелівськими лауреатами з економіки Дж.Ю. Стігліцом, Р.М. Солоу, М. Спенсом та ін. В Україні проблематику державних видатків та вдосконалення бюджетної стратегії досліджували О.Д. Василик, В.Д. Базилевич, І.О. Лютий, В.М. Опарін, К.В. Павлюк, І.Я. Чугунов, В.Б. Тропіна, З.С. Варналій, О.Д. Рож-

Таблиця 1. Динаміка видатків зведеного бюджету України та їх частка у ВВП за 2011—2015 рр.

Показник	2011	2012	2013	2014	2015
Видатки, млн грн.	416 853,6	492 454,7	505 791,9	523 004,8	717 607,8
Темпи зростання обсягу видатків, %	110,3	118,1	102,7	103,4	137,2
Номінальний ВВП, млн грн.	1 302 079,0	1 411 238,0	1 454 931,0	1 566 728,0	1 834 760,0
Темпи зростання номінального ВВП, %	120,3	108,4	103,1	107,7	117,1
Частка видатків Зведеного бюджету у ВВП, %	32,0	34,9	34,8	33,4	39,1

Джерело: розраховано авторами за даними [1, 2].

ко, О.П. Кириленко, В.М. Геєць, В.Д. Лагутін, І.О. Луніна, О.О. Молдован, В.М. Федосов, Ф.О. Ярошенко, та ін. Зокрема В.Б. Тропіна досліджує питання бюджетного забезпечення здійснення функцій держави та бюджетно-податкове регулювання економіки України в кризових умовах [3; 4], В.М. Опарін вивчає питання фінансів в цілому, ним запропоновано структуризацію фінансової системи за рівнем економічної системи, визначено засади оптимізації функціонування фінансової системи в частині розміщення фінансових ресурсів та розподілу і перерозподілу створеного ВВП через бюджет [5; 6]. Основними напрямами наукових досліджень В.М. Федосова є державні фінанси, бюджетний менеджмент, еволюція та розвиток бюджетної системи України, фінансове та бюджетне прогнозування та ін [7; 8]. І.О. Луніна глибоко вивчає питання бюджетної політики та стратегічних кроків на шляху держави, реформування міжбюджетних відносин в Україні [9; 10].

Проте окреслене питання потребує подальшого вивчення, адже управління видатками має безперервно досліджуватися та вдосконалюватися.

МЕТА СТАТТІ

Метою публікації є визначення практичних засад здійснення державної політики у сфері бюджетних видатків в Україні та розробка напрямів її вдосконалення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Важливою складовою бюджетної політики є формування бюджетних видатків, призначення яких полягає в задоволенні необхідних потреб суспільства у розвитку економіки й соціальної сфери. Оптимальний розподіл та перерозподіл централізованого грошового фонду держави досягається за рахунок проведення ефективної державної політики у сфері видатків. Проведемо аналіз показників бюджетних видатків та інших індикаторів бюджетної політики в динаміці.

Зазначимо, що роль держави у регулюванні соціально-економічного розвитку значною мірою характеризується часткою видатків бюджету у ВВП. При цьому, як свідчать дані таблиці 1 темп зростання видатків зведеного бюджету зріс і становив 137,2% у 2015 році порівняно з 103,4% у 2014 році та 102,7 у 2013 році. Темп зростання видатків зведеного бюджету дещо нижче темпів зростання номінального ВВП, за винятком 2015 року, коли темп зростання видатків становив 137,2%. Частка видатків зведеного бюджету у ВВП знизилася до 33,4% у 2014 році, а у 2015 році зросла до 39,1%.

У свою чергу динаміка частки видатків державного та місцевих бюджетів (без урахування трансфертів) у номінальному ВВП України на рисунку 1 відображає реальний рівень перерозподілу ВВП через державний та місцеві бюджети України.

Як бачимо, рівень перерозподілу ВВП через місцеві бюджети України за даними 2014 року становить 14,3 %, що на 0,7 в. п. менше за відповідний показник попереднього року. Найбільше зростання цього показника спостерігається за видатками на житлово-комунальне господарство (+ 0,61 в. п.). Найбільше скорочення частки відбулося за видатками на освіту (на 0,59 в. п.), на охорону здоров'я (на 0,39 в. п.), на соціальний захист та соціальне забезпечення (на 0,23 в. п.) [3]. Додамо, що через місцеві бюджети перерозподіляється приблизно 15 % усього ВВП, що свідчить про розпочатий процес децентралізації та передачі деякої самостійності фінансування місцевим бюджетам. Проаналізувавши наведені статистичні дані, відмітимо, що одним із важливих завдань бюджетної політики є підвищення ефективності здійснення капітальних видатків бюджету. Насамперед це стосується підвищення значимості державних інвестицій та їх ефективності в умовах стагнації приватних інвестицій. Зазначимо, що кожний рік обсяг видатків на розвиток таких галузей, як вугільна, сільське господарство, транспорт, має тенденцію до зростання, хоча в цілому видатки на економічну діяльність держави зменшуються.

Для більш глибокого аналізу розглянемо динаміку фактичних обсягів видатків Зведеного, Державного та місцевих бюджетів за 2011—2015 роки, яка наведена у таблиці 2.

Як свідчать дані таблиці 2, темп зростання видатків зведеного бюджету зріс і становив 103,4 % у 2014 р. порівняно з 102,7 % у 2013 році та 118,2 % у 2012 році. В свою чергу простежується тенденція до збільшення обсягів видатків Державного та місцевих бюджетів відповідно. Так, видатки Державного бюджету України без урахування міжбюджетних трансфертів склали 299,5

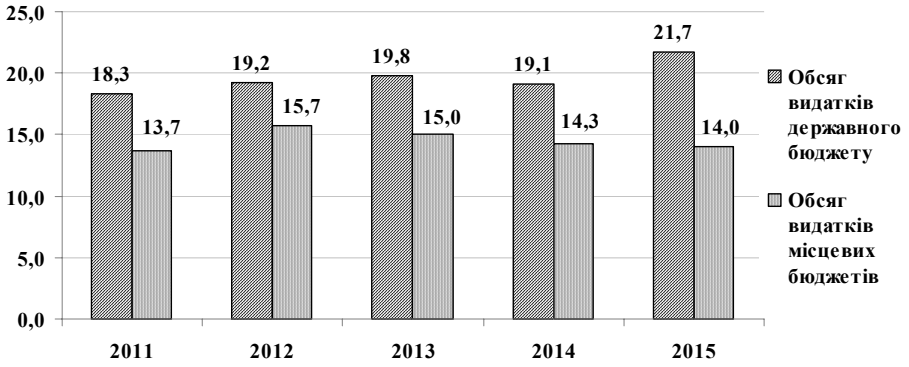

Рис. 1. Частка видатків державного та місцевих бюджетів (без урахування трансфертів) у номінальному ВВП України, %

Джерело: розраховано та складено авторами на основі [1; 2]

млрд грн. за 2014 р., що більше минулорічного показника на 11,9 млрд грн., або на 4,1 %. Із загального фонду було профінансовано 254,4 млрд грн., що на 2,7 % більше відповідного показника 2013 року, зі спеціального фонду — 45,1 млрд грн., що більше показника попереднього року на 13,2 %. Зауважимо, що збільшення частки видатків спеціального фонду державного бюджету без урахування міжбюджетних трансфертів у 2014 році пов'язано з виділенням додаткових коштів на покриття дефіциту коштів Пенсійного фонду України для виплати пенсій, у тому числі на покриття витрат, пов'язаних з обслуговуванням боргових зобов'язань (за рахунок збору на обов'язкове державне пенсійне страхування, що сплачується з операцій з купівлі іноземної валюти в безготівковій та/або готівковій формі). У загальній сумі видатків цей показник збільшився порівняно з минулорічним показником на 1,2 в. п. і склав 15,1 % [10, с. 44].

Таблиця 2. Фактичний обсяг видатків зведеного, державного та місцевих бюджетів за 2011—2015 роки, млн грн.

Видатки	2011	2012	2013	2014	2015
Зведений бюджет, у т.ч.:	416 610,2	492 454,7	505 843,8	523 004,8	717 607,8
- загальний фонд	347 377,8	417 599,8	442 636,6	443 135,8	622 236,5
- спеціальний фонд	69 232,4	74 854,9	63 207,2	79 869,0	95 371,3
Місцеві бюджети (без урахування міжбюджетних трансфертів), у т.ч.:	178 070,6	221 232,8	218 236,1	223 496,7	301 816,5
- загальний фонд	149 833,2	188 638,6	194 900,9	188 765,1	256 783,2
- спеціальний фонд	28 237,4	32 594,2	23 335,2	34 731,6	45 033,3
Державний бюджет (без урахування міжбюджетних трансфертів), у т.ч.:	238 539,6	271 221,9	287 607,7	299 508,1	413 212,3
- загальний фонд	197 544,6	228 961,2	247 735,7	254 370,7	360 756,1
- спеціальний фонд	40 995,0	42 260,7	39 872,0	45 137,4	52 456,2

Джерело: розраховано та складено авторами на основі [1; 2].

Отже, протягом 2011—2012 та 2014 р. номінальний розмір видатків збільшувався як з державного, так і з місцевих бюджетів. Однак у 2013 р. спостерігаємо від'ємний темп приросту видатків з місцевих бюджетів, що пояснюється, в першу чергу, невиконанням планових показників доходів бюджетів [11, с. 168]. Зазначимо, що обсяг видатків місцевих бюджетів (з урахуванням коштів, що передаються з місцевих бюджетів до Державного бюджету) становив 225,6 млрд грн., що більше відповідного показника 2013 року на 2,6 %. Обсяг видатків місцевих бюджетів (без урахування коштів, що передаються з місцевих бюджетів до державного бюджету) склав 223,5 млрд грн., що на 2,4 % більше за аналогічний показник попереднього року. Розрахункові показники Міністерства фінансів України на 2014 рік виконано на 95,1 %, у т. ч. за видатками загального фонду — 88,5 %, спеціального фонду — 160,4 %. Рівень виконання планових показників, затверджених місцевими радами на 2014 рік, становить 84,4 % [10, с. 61].

Варто відзначити, що виконання бюджетів усіх рівнів є основною стадією бюджетного процесу й відображає практичну реалізацію доходної та витратної частин, забезпечуючи при цьому ефективність функціонування бюджетної системи. Тому доцільно розглянути показники виконання витратної частини бюджетів усіх рівнів (табл. 3).

З наведених даних видно, що рівень виконання видатків Зведеного бюджету зменшився на 2,6 в. п. порівняно з аналогічним показником попереднього року. При цьому, видатки загального фонду упродовж аналізованого періоду виконані на рівні, що менше на 3,5 в. п. показника попереднього року, а спеціального фонду — більше на 4,5 в. п. Рівень виконання річного плану видатків Державного бюджету у 2014 р. становив 92,2 %, що на 0,3 в. п. нижче минулорічного, а місцевих бюджетів — на 5,2 в. п. нижче минулорічного. Ця тенденція свідчить про неповне реальне відображення бюджетних можливостей та показників, а також про недосконалість системи бюджетного планування.

Для визначення та обгрунтування пріоритетних напрямків фінансування необхідно визначити питому вагу обсягу використання коштів за кожним напрямком за функціональною ознакою (табл. 4).

Аналіз структури видатків державного бюджету України за 2011—2015 рр. показує, що найбільше фінансується сфера соціального захисту та соціального забезпечення населення, зокрема на 19,1—20,3 %. Зростає частка видатків на загальнодержавні функції з 12,0 до 15,5 %, що стосується статті "громадський порядок, безпека та судова влада" то частка витрат на неї залишається практично без змін на рівні приблизно 10 % з незначними коливаннями щодо її збільшення чи зменшення. Наступним за ступенем значущості виступає фінансування економічної діяльності, частка витрат на яку протягом 2011—2015 рр. зменшується на 3,8 %, тобто з 13,4 до 9,6 %. Всі інші статті фінансуються приблизно на одному і тому ж рівні. Якщо розглядати загальну структуру державних видатків, ми бачимо, що значна частка відводиться міжбюджетним трансфертам, а саме 28,4—27,3 %.

ВИСНОВКИ

Враховуючи постійні зміни соціально-економічного становища України нагальним є проведення комплексних наукових досліджень з питань управлінської діяльності у сфері видатків бюджету в Україні. Дослідження та вдосконалення потребують такі пріоритетні напрями, як: планування і прогнозування видатків бюджету на середньо- й довгостроковий періоди; виконання видаткової частини бюджету; контроль за цільовим спрямуванням і використанням бюджетних коштів; розподіл видатків бюджету; формування і виконання бюджетних програм та оцінювання їх результатів.

Таблиця 3. Виконання річного плану обсягів видатків зведеного, державного та місцевих бюджетів за 2011—2015 роки, %

Видатки	2011	2012	2013	2014	2015
Зведений бюджет, у т.ч.:	93,5	92,4	91,2	88,7	85,6
- загальний фонд	96,6	95,3	96,3	92,8	93,4
- спеціальний фонд	80,3	78,8	66,5	71,0	72,3
Місцеві бюджети (без урахування міжбюджетних трансфертів), у т.ч.:	95,4	94,3	89,6	84,4	82,7
- загальний фонд	97,2	96,7	96,2	88,7	90,5
- спеціальний фонд	86,9	82,5	57,1	66,8	62,8
Державний бюджет (без урахування міжбюджетних трансфертів), у т.ч.:	92,1	90,8	92,5	92,2	90,3
- загальний фонд	96,2	94,2	96,5	96,2	95,8
- спеціальний фонд	76,4	76,1	73,6	74,6	73,9

Джерело: розраховано та складено авторами на основі [1; 2].

Таблиця 4. Структура видатків державного бюджету у розрізі функціональної класифікації видатків за 2011—2015 роки, %

Напрям видатків	2011	2012	2013	2014	2015
Загальнодержавні функції, з них:	12,0	11,1	12,4	15,3	15,5
- обслуговування боргу	6,9	6,1	7,9	11,2	11,4
Оборона	4,0	3,7	3,7	6,4	6,2
Громадський порядок, безпека та судова влада	9,7	9,2	9,7	10,4	9,5
Охорона навколишнього природного середовища	0,9	1,0	1,1	0,6	0,3
Житлово-комунальне господарство	0,1	0,1	0,0	0,03	0,01
Охорона здоров'я	3,1	2,9	3,2	2,4	2,0
Духовний та фізичний розвиток	1,1	1,4	1,3	1,1	1,3
Освіта	8,2	7,6	7,7	6,7	6,0
Соціальний захист та соціальне забезпечення	19,1	19,0	21,9	18,7	20,3
Економічна діяльність	13,4	12,5	10,2	8,0	9,6
Міжбюджетні трансферти	28,4	31,5	28,7	30,4	27,3
Усього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Джерело: складено авторами на основі [1; 2].

У результаті проведеного дослідження були визначені наступні висновки та напрями вдосконалення бюджетної політики України у сфері державних видатків:

1) необхідність фінансового забезпечення децентралізації бюджетного процесу та поступове надання більшої самостійності і відповідальності місцевим органам влади за прийняті бюджетні рішення;

2) зростання бюджетних видатків на інвестиційні програми;

3) удосконалення програмно-цільового методу для бюджетів усіх рівнів, який забезпечує орієнтацію не тільки на обсяги наданих видатків, а й на ефективність їх використання, що є важливим аспектом здійснення бюджетної політики;

4) підвищення якості середньострокового бюджетного планування;

5) використання державних видатків на стратегічно важливі сфери суспільного життя та скорочення непродуктивних видатків бюджету;

6) забезпечення прозорості бюджетного процесу та участі громадськості в ньому.

Література:

1. Офіційний сайт інституту бюджету та соціально-економічних досліджень [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ibser.org.ua/news/435/

2. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/

3. Тропіна В.Б. Бюджетно-податкове регулювання економіки України в кризових умовах / В.Б. Тропіна // Чернігівський науковий часопис Чернігівського державного інституту економіки і управління. Сер. 1: Економіка і управління. — 2013. — № 1. — С. 82—89.

4. Тропіна В.Б. Бюджетне забезпечення соціальної функції держави в Україні / В.Б. Тропіна // Фінанси України. — 2008. — № 5. — С. 15—31.

5. Опарін В.М. та ін. Бюджетна система: навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. — 2-ге вид., перероб. і доп. / В.М. Опарін, В.І. Малько, С.Я. Кондратюк, Г.Б. Коломієць. — К.: КНЕУ, 2002. — 336 с.

6. Опарін В.М. Засади розбудови ефективної бюджетної системи в Україні // Фінансово-бюджетна стратегія: Зб. наук. праць. — К.: НДФІ, 2009. — С. 56—60.

7. Федосов В.М., Юхименко П.І. Українська фінансова наука: генеза, еволюція, ренесанс / В.М. Федосов, П.І. Юхименко // Фінанси України. — 2012. — № 3. — С. 3—30.

8. Федосов В.М., Вигівська Ю.П. Вплив державного боргу на фінансову безпеку України / В.М. Федосов, Ю.П. Вигівська // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. — 2012. — № 1. — С. 408—412.

9. Луніна І.О. Проблеми й перспективи розвитку системи державних фінансів в Україні / І.О. Луніна // Фінанси України. — 2010. — № 2. — С.3—12.

10. Луніна І.О. Державні фінанси та реформування міжбюджетних відносин: монографія / І.О. Луніна. — К.: Наук. Думка, 2006. — 432 с.

11. Крисоватий А.І. та ін. Сучасна парадигма фіскальної політики України в умовах формування суспільства сталого розвитку: моногр. / За наук. ред. д-ра екон. наук, проф. А.І. Крисоватого. — Тернопіль: ТНЕУ, 2015. — 460 с.

References:

1. The official website of the Institute of the budget and Social and Economic Research (2016), available at: http://www.ibser.org.ua/news/435/ (Accessed 05 June 2016).

2. The official website of the State Statistics Service of Ukraine (2016), available at: http://www.ukrstat.gov.ua/ (Accessed 05 June 2016).

3. Tropina, V. B.(2013), "Fiscal management of the economy in Ukraine in crisis", Chernihivs'kyj naukovyj chasopys Chernihivs'koho derzhavnoho instytutu ekonomiky i upravlinnia , vol. 1, pp. 82—89.

4.Tropina, V. B.(2008), "Budget provide of social function of the state in Ukraine", Finansy Ukrainy, vol. 5, pp. 15—31.

5. Oparin, V. M. Mal'ko, V. I. Kondratiuk, S. Ya. And Kolomiiets', H. B. (2002), Biudzhetna systema [Budget system], KNEU, Kyiv, Ukraine.

6. Oparin, V.M. (2009), Zasady rozbudovy efektyvnoi biudzhetnoi systemy v Ukraini [The principles of building effective budget system in Ukraine], NDFI, Kyiv, Ukraine.

7. Fedosov, V.M. and Yukhymenko, P.I. (2012), "Ukrainian financial science, genesis, evolution, Renaissance", Finansy Ukrainy, vol. 3, pp. 3—30.

8. Fedosov, V. M. and Vyhivs'ka, Yu. P. (2012), "The impact of public debt on the financial security of Ukraine", Zbirnyk naukovykh prats' Natsional'noho universytetu derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy, vol. 1, pp. 408—412.

9. Lunina, I. O. (2006), "Problems and prospects of development of public finance in Ukraine", Finansy Ukrainy, vol. 2, pp. 3—12.

10. Lunina, I. O. (2006), Derzhavni finansy ta reformuvannia mizhbiudzhetnykh vidnosyn [Public finance and the reforming of intergovernmental relations], Naukova dumka, Kyiv, Ukraine.

11. Krysovatyj, A. I. (2015), Suchasna paradyhma fiskal'noi polityky Ukrainy v umovakh formuvannia suspil'stva staloho rozvytku [The current paradigm of fiscal policy of Ukraine in the formation of society for sustainable development], TNEU, Ternopil', Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 06.07.2016 р.

УДК 338.2

М. В. Ковальчук,
аспірант кафедри міжнародної економіки,
Університет митної справи та фінансів України, м. Дніпро

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ СКЛАДОВІ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

M. Kovalchuk,
Postgraduate, international economics department,
University of customs and finance, Dnipro

INSTITUTIONAL COMPONENTS OF STATE FINANCIAL AND ECONOMIC SAFETY

Трансформаційні процеси в Україні, які пов'язані з євроінтеграційним спрямуванням політики держави, в сукупності з кризовою макроекономічною та політичною ситуацією сприяють посиленню загроз економічній та, зокрема, фінансовій безпеці держави. Особливо актуальними є проблеми фінансової безпеки, оскільки рівень інституціоналізації вітчизняної фінансової системи в порівнянні з європейськими країнами доволі низький.

Мета статті полягає в дослідженні інституціональних складових фінансової безпеки держави та їх впливу на інституціональні імперативи соціально-економічних та фінансових відносин в Україні.

Основними проблемами інституціональних складових, що відбиваються на фінансовій безпеці держави та порушують баланс інтересів учасників фінансово-економічних відносин, є: залежність судової системи від політичних факторів та одночасне невизнання суспільством обов'язковості виконання законів, неефективність спрямування державних видатків, відсутність дієвих механізмів захисту прав власності (як фізичної так і інтелектуальної) і т. д.

Негативний вплив проблем інституціональних складових фінансової безпеки держави на формування інституціональних імперативів у соціально-економічних та фінансових відносинах можливо нівелювати шляхом збалансування інтересів держави, бізнесу та суспільства.

The transformation processes in Ukraine related to the European integration policy direction, together with the macroeconomic crisis and political situation contributed to increasing threats to economic and in particular financial security.

Particularly relevant are issues of financial security, as the level of institutionalization of the domestic financial system compared with European countries is quite low.

The purpose of the article is to study the institutional components of financial security and their impact on the institutional imperatives of socio-economic and financial relations in Ukraine.

The main problems of institutional components that affect the financial security of the state and violate the balance of interests of financial and economic relations are: the dependence of the judiciary on political factors and the simultaneous lack of recognition of laws necessity by society, ineffectiveness of directing of public spending, lack of effective mechanisms to protect property rights (both physical and intellectual), and so on.

The negative impact of the problems of institutional components of the financial security of the state on the formation of institutional imperatives of socio-economic and financial relations may be neutralized by balancing the interests of the state, business and society.

Ключові слова: фінансова безпека держави, інституціональні складові, інституціональні імперативи.
Key words: state financial safety, institutional components, institutional imperatives.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Питання фінансової безпеки держави в контексті постглобальних тенденцій набувають особливого значення особливо в частині визначення джерел загроз фінансовій та економічних системах. Інституціональні трансформації в кризові періоди потребують чіткого розуміння причинно-наслідкових зв'язків у фінансово-економічних взаємовідносинах, що базуються на інте-

ресах їх учасників. Актуальність проблематики інституціональних складових фінансової безпеки держави полягає в необхідності врахування інституціональних імперативів у процесі здійснення інституціональних трансформацій державними інститутами.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

У роботах українських дослідників особлива увага приділяється розгляду сутності, напрямків та стратегій забезпечення фінансової безпеки держави (Барановський О.І. [1], Єрмошенко М.М. [2] та ін.). Результати досліджень цієї тематики підтверджують те, що основні загрози фінансовій безпеці України лежать у площині інституціональних трансформацій. Імплементація необгрунтованих чи некомплементарних інститутів за відсутності стратегічної спрямованості економічної політики держави деформують інституціональні взаємовідносини. Фундаментальні дослідження інституціональних трансформацій були проведені американським економістом К. Поланьї [3]. Численні багатоаспектні дослідження в цій сфері дають обширний огляд проблем фінансової безпеки держави, проте не достатньо вивченими залишаються питання, пов'язані з впливом інституціональних складових фінансової безпеки держави на поточні інституціональні імперативи соціально-економічних та фінансових відносин в Україні.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження інституціональних складових фінансової безпеки держави та їх впливу на інституціональні імперативи соціально-економічних та фінансових відносин в Україні.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

В умовах постглобальних трансформацій інституціональні аспекти розвитку фінансово-економічної системи набувають особливого значення саме в частині фінансової безпеки держави. Фінансова безпека держави виступає складовою економічної безпеки і, відповідно до Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України [4], визначається як стан фінансової системи, за якого створюються необхідні фінансові умови для стабільного соціально-економічного розвитку країни, забезпечується її стійкість до фінансових шоків та дисбалансів, створюються умови для збереження цілісності та єдності фінансової системи країни.

Вітчизняні вчені використовують різні підходи до визначення цієї дефініції. Барановський О.І. [1], Єрмошенко М.М. [2], Шлемко І.Ф. [5], дотримуючись системно-стратегічного підходу, визначають фінансову безпеку як стан фінансової системи, що забезпечується певними умовами: збалансованістю фінансів, достатньою ліквідністю активів і наявністю необхідних грошових і золото-валютних резервів, наявністю апробованих механізмів регулювання і саморегулювання і т. д.

Захисний підхід Івашко О. [6] грунтується на визначенні фінансової безпеки як захищеності фінансових інтересів на всіх рівнях фінансових відносин; як певного рівня незалежності, стабільності й стійкості фінансової системи країни в умовах впливу на неї зовнішніх і внутрішніх дестабілізаційних факторів, що складають загрозу фінансовій безпеці; як здатності фінансової системи держави забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи й стале економічне зростання.

Кульпінський С. [7] та Трунцевський Ю. [8] дотримуються інституціонального підходу і характеризують фінансову безпеку держави за ефективністю та результативністю функціонування державних інститутів. Синтезуючи вищезазначені підходи, можна сказати, що фінансова безпека — це ефективний результат впливу суб'єкту (держави) на соціально-економічні та фінансові взаємовідносини, який реалізується державними фінансовими інститутами через створення ними сприятливих умов для розвитку фінансово-економічної системи держави. Ефективність державних інститутів фінансової сфери виражається через рівень їх функціональної результативності по наступних напрямках [9, с. 96]:

— регулювання — забезпечення функціональності економічної та фінансової систем шляхом розробки та впровадження нормативно-правової бази, котра регламентує діяльність економічних агентів, фінансових інститутів, корпорацій, домогосподарств і встановлює вимоги та обмеження щодо їх діяльності;

— контроль — нагляд та інспектування економічних агентів, фінансових інститутів, корпорацій, домогосподарств з метою дотримання вимог чинного законодавства та попередження виникнення загроз їх ефективній роботі;

— регламентація — організація комплементарної ієрархічної структури управління у сфері економіки та фінансів;

— інформування — забезпечення інформаційного обміну між економічними агентами, фінансовими інститутами, корпораціями, домогосподарствами;

— захист — формування умов безпечного розвитку фінансово-економічної системи, забезпечення та збалансування інтересів інвесторів, держави, суспільства;

— стимулювання — сприяння ефективній взаємодії структурних складових фінансово-економічної системи та інших систем, удосконалення інструментів фінансово-економічного регулювання в контексті розвитку інституціонального простору.

Стан фінансової безпеки держави залежить від дієвості державних інститутів, що впливають за загальний рівень розвитку інституціональних складових фінансово-економічної системи. За визначенням Д. Норта інституціональні складові включають: офіційні правила — з одного боку, політичні, економічні, що мають законодавче підгрунтя і необхідні для обмеження певних аспектів функціонування фінансово-кредитної системи, з другого, це — контракти, які конкретизують умови угод; неформальні норми — звичаї і кодекси поведінки, що спрямовані на координацію повторювальних взаємодій між учасниками фінансових відносин; механізми забезпечення виконання фінансових контрактів і угод, що узаконюються офіційними правилами і, таким чином, можуть трансформувати неформальні норми [10, с. 26]. В свою чергу, інституціональні імперативи визначаємо як умови, що формуються динамічними взаємодіями інституціональних складових фінансово-економічної системи на певний момент часу в інституціональному просторі. Імперативи фінансової безпеки формуються в процесі багатоаспектної взаємодії учасників фінансових відносин, а саме:

— суб'єктів (міждержавного рівня — Міжнародний валютний фонд, Світовий банк, регіональні банки розвитку, Європейський центральний банк та інші міжнародні фінансові та валютно-кредитні організації; державного рівня — Нацбанк, Мінфін та його структурні підрозділи; рівня бізнес-суб'єктів та приватних осіб — комерційні банки, суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності, валютні біржі, брокерські фірми, інвестиційні фонди, приватні особи);

— об'єктів (валютний курс, платіжний баланс, грошовий обіг, зовнішньоекономічна діяльність, операції суб'єктів господарювання з іноземною валютою).

Суб'єктно-об'єктна взаємодія учасників фінансових відносин базується на співвідношенні їх фінансових інтересів та потреб:

— національні фінансові інтереси — комплекс об'єктивних потреб держави, задоволення яких підтримує ефективне функціонування та сталий розвиток фінансової системи держави (забезпечення виконання прийнятого бюджету; забезпечення монетарної та валютно-

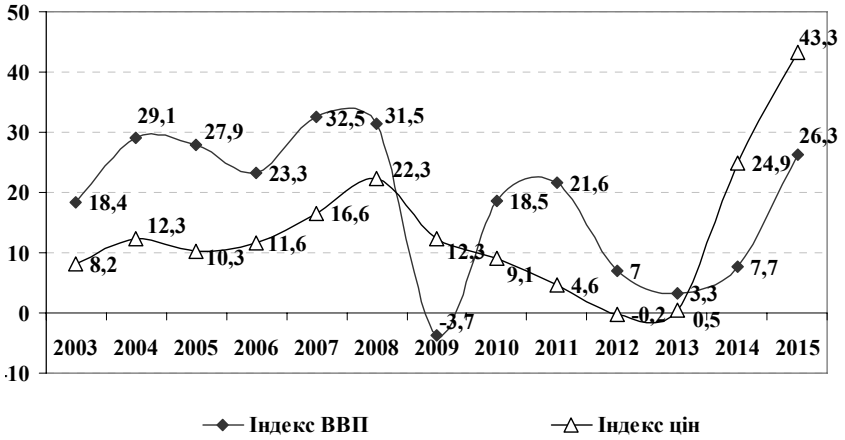

Рис. 1. Динаміка індексу ВВП та індексу цін, %

Джерело: [11; 12].

курсової стабільності; зміцнення банківської системи; зміцнення національного інвестиційного потенціалу; підвищення інноваційної активності підприємств; детінізацію економіки; мінімізацію впливу світових фінансових криз на фінансову систему держави;

— фінансові інтереси регіону — підтримання фінансового потенціалу регіону на відповідному рівні; активізація внутрішніх та зовнішніх джерел інвестиційних надходжень; справедливий перерозподіл доходів; ефективне використання фінансових ресурсів регіону;

— фінансові інтереси підприємства — зростання ринкової вартості підприємства; максимізація прибутку; забезпеченість основними та оборотними засобами; інвестиційна забезпеченість; оптимізація оподаткування;

— фінансові інтереси домогосподарства та особи — зростання реальних доходів; підвищення купівельної спроможності доходів; підвищення життєвого рівня.

Національні фінансові інтереси представляють спеціальні державні інститути (в тому числі фінансові). Як арбітр у соціально-економічних відносинах, вони впливають на формування інституціональних імперативів фінансової безпеки держави шляхом не тільки реалізації, а й трансформації власних функцій, необхідність якої обгрунтовується якісною зміною потреб та інтересів, котрі висуваються інституціональним простором і його учасниками.

В Україні інституціональні трансформації не тільки в частині перетворень, що стосуються фінансово-економічної системи, а й загалом як процес змін у суспільному середовищі відбуваються у зв'язку з вибором суспільством проєвропейського інтеграційного вектору, тобто спровоковані сукупністю двох причин:

— вираження суспільної потреби в інституціональних перетвореннях, що виникла через недієздатність або ж низьку ефективність діючих інститутів та інституцій в соціально-економічних відносинах;

— необхідність узгодження та удосконалення існуючих інститутів та інституцій у зв'язку з адаптацією до умов зовнішнього середовища, або ж у зв'язку з необхідністю суспільства адаптуватись до умов, що виникли внаслідок переходу до нової системи..." [3].

Незадовільний рівень розвитку інституціональних складових фінансово-економічної системи України на фоні нестабільної політичної ситуації та стагфляційної макроекономічної динаміки (рис. 1) створюють загрози фінансовій безпеці України.

На сьогодні найбільш загрозливими інституціональними імперативами для фінансової безпеки України є:

— підміна функції владних структур на засоби досягнення політичних цілей через бюрократію, що перешкоджає активізації бізнес-відносин;

— низький рівень інституціонлізації фінансової системи, операційної незалежності регуляторів ринку небанківських фінансових послуг і фондового ринку, нерозви-

Таблиця 1. Міжнародний індекс прав власності країн регіону Східної Європи та Центральної Азії в 2015 р.

Країна	Індекс	Позиція по світу з 129 країн	Позиція по регіону з 19 країн
Естонія	6,6	27	1
Чехія	6,3	31	2
Польща	5,9	41	3
Словаччина	5,9	43	4
Литва	5,9	44	5
Угорщина	5,8	46	6
Латвія	5,5	52	7
Румунія	5,3	55	8
Туреччина	5,3	58	9
Словенія	5,2	61	10
Македонія	5,0	66	11
Болгарія	4,9	68	12
Хорватія	4,9	71	13
Росія	4,5	81	14
Чорногорія	4,5	82	15
Україна	3,9	109	16
Сербія	3,9	110	17
Албанія	3,7	115	18
Молдова	3,6	116	19

Джерело: [13].

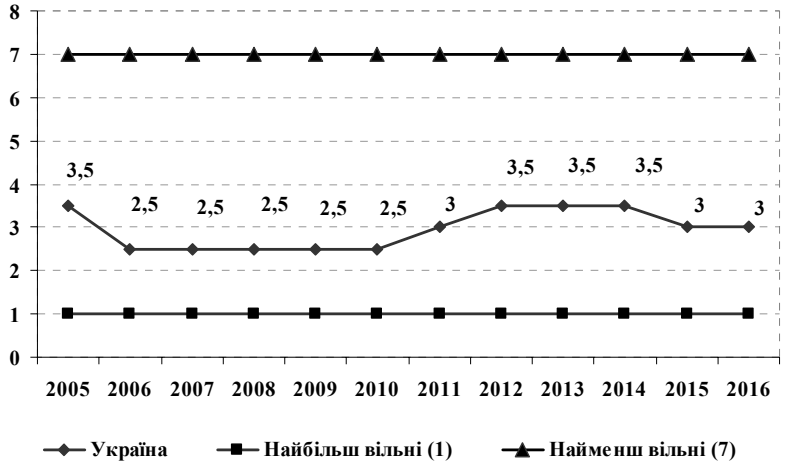

Рис. 2. Індекс "Свобода у світі" (Україна)

Джерело: [14].

неність ринку похідних цінних паперів, низькі вимоги до управління ризиками, прозорості діяльності й розкриття інформації учасниками фінансового ринку, що підвищують рівень невизначеності в бізнес-діяльності та не сприяють покращенню інвестиційного клімату в державі;

— прискорення інфляційних процесів спричиняє зниження рівня дохідності фінансових активів в національній валюті у порівнянні з доходами в іноземній валюті;

— нерозвиненість національного валютного ринку та нестабільність національної валюти мотивує пошуки доступу до глибших та розвиненіших ринків позик в іноземній валюті з метою розміщення цінних паперів на міжнародних ринках капіталу;

— обмеження готівкових коштів, які можна знімати з валютних рахунків негативно позначається на валютних курсах та сприяє розвитку "чорного ринку";

— оподаткування доходів за депозитами сприяє зменшенню обсягу депозитних операцій і негативно позначається на ліквідності банків, скорочується ресурсна база банків, а збільшення реальної вартості кредитних ресурсів в іноземній та національній валюті сприяє підвищенню ризиків неповернення (для банків) чи неспроможності повернути (для позичальника) кредити, формуються стійкі дефіцити в банківській системі, збільшується кількість неплатоспроможних банків та їх ліквідація;

— слабка диверсифікація активів комерційних банків негативно позначається на їх фінансовій стійкості і т. д.

Такі імперативи виникають внаслідок зіткнень інтересів учасників соціально-економічних та фінансових відносин, які базуються на вигодах від:

— отримання прав власності на ресурси, капітал, інтелектуальні досягнення;

— отримання податкової, торговельної, фінансової інвестиційної, грошової свободи;

— мінімізації тиску бюрократичного апарату і т. д.

Інтереси держави, суспільства та бізнесу в Україні незбалансовані в частині забезпечення прав власності. Індекс прав власності показує якого рівня визначеності досягнуто в соціально-економічних відносинах. Чим більший рівень визначеності, тим ширшим є поле у прийнятті рішень індивідуумами та групами. Низький рівень інституціоналізації обмежує свободу вибору моделей поведінки учасників фінансово-економічних відносин. Ступінь забезпеченості права власності згідно з даними Міжнародного індексу прав власності (International Property Rights Index, IPRI) в Україні дуже низький не тільки відносно країн світу, а й по регіону (табл. 1).

Індекс складається Американським Альянсом прав власності, за цими даними в України значно погіршились значення субіндексів з правових та політичних питань до 2,8, а найнижчі показники — 1,7 та 2,8 в частині оцінки незалежності судової системи та боротьби з корупцією. Субіндекс фізичних прав власності з показником 4,9 показує досить різнорідну оцінку складових: захист фізичної власності — 2,8; реєстрація власності — 9,1; доступ до кредитів — 2,7. Така ж різнорідність оцінки і по субіндексу інтелектуальних прав власності, загальне значення — 4,1; захист прав інтелектуальної

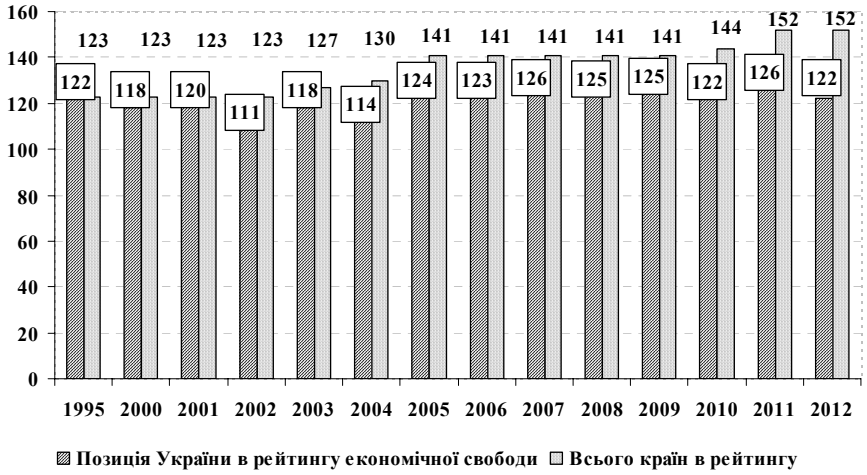

Рис. 3. Рейтинг економічної свободи України в 1995—2012 рр.

Джерело: [15].

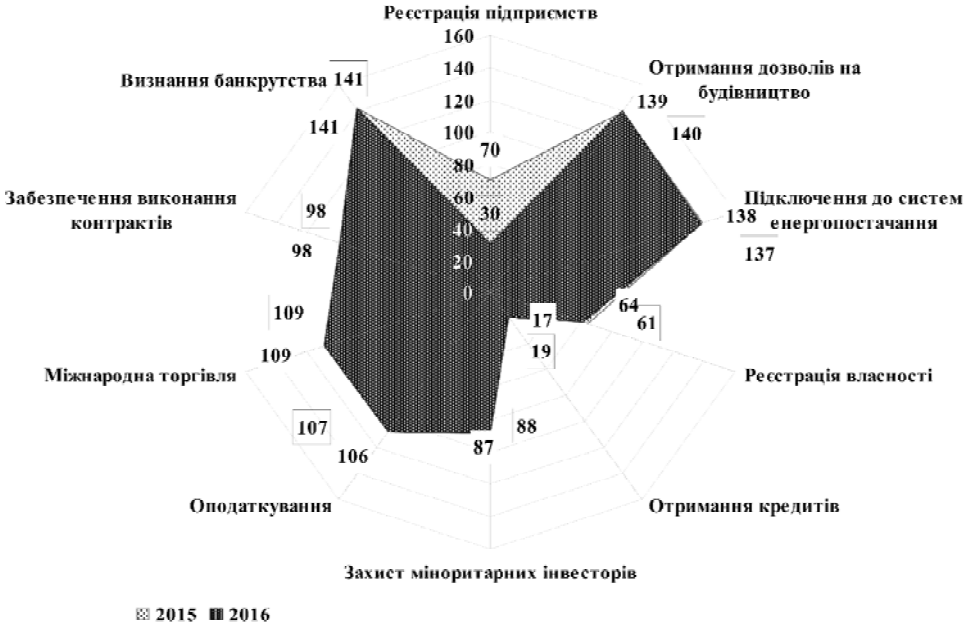

Рис. 4. Рейтинг легкості ведення бізнесу в Україні в 2015—2016 рр.

Джерело: [16].

власності — 2,8; охорона патентів — 7,8; захист авторських прав — 1,7.

Оцінку забезпеченості свобод здійснює міжнародна неурядова організація "Freedom House", поділяючи країни на три категорії: "вільні" — з мінімальними показниками 1—2,5; "частково вільні"— 3—5; "вільні" — 5,5—7. Україна була оцінена як "вільна" в 2006—2010 рр., в період 2011—2016 рр. знову повернулась до статусу "частково вільної" (рис. 2).

Найнижчі показники з максимально можливих були по наступних субіндексах: функціонування уряду (6/12); верховенство закону (6/16); політичний плюралізм (10/16). За результатами аналізу Індексу свободи у світі, можна засвідчити те, що рівень розвитку політичних інститутів (25/40) в Україні знаходиться майже на такому ж рівні як громадянських (37/60) [15].

Що стосується забезпеченості інтересів бізнесу в частині економічної свободи, то оцінку даного аспекту проводять Wall Street Journal & Heritage Foundation, Американський інститут Катона, канадський інститут Фрейзера та Світовий Банк.

Позиції України в загальному рейтингу економічної свободи з 1995 року дуже низькі. Станом на 2012 р. Україна займала 122 місце, як і в 1995 р., коли в рейтингу було 123 країни, тоді як сьогодні 152 (рис. 3).

У рейтингу легкості ведення бізнесу "Doing business", який складає Світовий Банк, Україна в 2016 р. займає 83 місце, піднявшись на 4 позиції порівняно з минулим роком, хоча за субіндексами значних змін не було, окрім показника "реєстрація підприємств" (рис. 4).

Узагальнюючи рейтингові оцінки, можна сказати, що основними проблемами інституціональних складових, що відбиваються на фінансовій безпеці держави та порушують баланс інтересів, є:

1) у частині захисту інтересів суспільства це:

— залежність судової системи від політичних факторів та одночасне невизнання суспільством обов'язковості виконання законів;

— неефективність спрямування державних видатків;

— відсутність дієвих механізмів захисту прав власності (як фізичної так і інтелектуальної);

2) у частині захисту інтересів бізнесу це:

— недосконалість інвестиційного законодавства, непривабливий інвестиційний клімат;

— тінізація соціально-економічних відносин та корумпованість державних інститутів;

— бюрократія та адміністративна зарегульованість сфери бізнесу, що перешкоджає розвитку малого та середнього бізнесу;

3) у частині забезпеченості інтересів держави в цілому це:

— дефіцит бюджету та фінансових ресурсів на забезпечення сталого розвитку держави;

— відсутність дієвих інституціональних регуляторів взаємозв'язків державних інститутів та великого бізнесу.

Підхомний О.М. цілком доречно акцентує увагу на тому, що фінансова безпека значною мірою залежить від таких чинників, як конфлікти інтересів та некомпетентність [17]. Оскільки в процесі соціально-економічного розвитку перший чинник присутній завжди, бо саме зіткнення інтересів є однією з рушійних сил прогресу, але що стосується такого чинника, як некомпетентність, то його негативну дію можна нівелювати. Проблеми збалансування інтересів притаманні всім соціально-економічним та фінансовим системам і вирішити їх неможливо, тому головні функціональні принципи державних інститутів у процесі трансформації інституціональної складової фінансової безпеки України полягають у:

1) збалансуванні інтересів держави, бізнесу, суспільства;

2) уніфікації компетенцій учасників соціально-економічних та фінансових відносин (тобто сприяння підвищенню якості як державних, так і приватних інститутів та інституцій);

3) формування в суспільстві сприятливих інституціональних імперативів шляхом застосування принципу прозорості.

Важливо зазначити, що ці завдання потребують комплексного, структурно-системного підходу в процесі реалізації, оскільки вони однаково важливі і пріоритет одного над іншим виключить можливість позитивних зрушень в інституціональних перетвореннях.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Основними проблемами інституціональних складових, що відбиваються на фінансовій безпеці держави та порушують баланс інтересів учасників фінансово-економічних відносин, є: залежність судової системи від політичних факторів та одночасне невизнання суспільством обов'язковості виконання законів, неефективність спрямування державних видатків, відсутність дієвих механізмів захисту прав власності (як фізичної

так і інтелектуальної); недосконалість інвестиційного законодавства, непривабливий інвестиційний клімат, тінізація соціально-економічних відносин та корумпованість державних інститутів, бюрократія та адміністративна зарегульованість сфери бізнесу, що перешкоджає розвитку малого та середнього бізнесу; дефіцит бюджету та фінансових ресурсів на забезпечення сталого розвитку держави, відсутність дієвих інституціональних регуляторів взаємозв'язків державних інститутів та великого бізнесу.

Негативний вплив проблем інституціональних складових фінансової безпеки держави на формування інституціональних імперативів в соціально-економічних та фінансових відносинах можливо нівелювати шляхом: збалансування інтересів держави, бізнесу та суспільства; уніфікації компетенцій учасників соціально-економічних та фінансових відносин (тобто сприяння підвищенню якості як державних, так і приватних інститутів та інституцій); формування в суспільстві сприятливих інституціональних імперативів шляхом застосування принципу прозорості.

Перспективи подальших досліджень цієї проблематики полягають у розробці інституціональних механізмів підвищення рівня фінансової безпеки України відповідно до запропонованих вище напрямів.

Література:

1. Барановський О.І. Фінансова безпека: монографія [Текст] / О.І. Барановський; Національна академія наук України, Ін-т економічного прогнозування. — К.: Фенікс, 1999. — 338 с.

2. Єрмошенко М.М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення [Текст] / М.М. Єрмошенко. — К.: КНТЕУ, 2001. — 309 с.

3. Поланьи К. Великая трансформация: политические и экономические истоки нашего времени [Текст] / Карл Поланьи. — СПб.: Алетейя, 2002. — 320 с.

4. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України від 29.10.2013 р. № 1277 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://cct.com.ua

5. Шлемко В.Т. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення [Текст] / В.Т. Шлемко, І.Ф. Бінько. — К.: НІСД, 1997. — 144 с.

6. Івашко О. Фінансова безпека України в умовах кризових явищ в економіці [Текст] / О. Івашко // Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. — 2015. — № 2. — С. 61—65.

7. Кульпінський С. Роль фінансової безпеки України в поглибленні інтеграційних стосунків з європейськими країнами [Текст] / С. Кульпінський // Фінансова консультація. — 2000. — № 5. — С. 34—38.

8. Трунцевский Ю.В. Финансовая безопасность: понятие и виды финансовых преступлений [Текст] / Ю.В. Трунцевский // Вестник Финансовой академии. — 2007. — № 2. — С. 11—22.

9. Коваленко Ю.М. Сутність інституційного середовища фінансового сектора економіки [Текст] / Ю.М. Коваленко // Економічний вісник Донбасу. — 2011. — № 1 (23). — С. 92—97.

10. North D. Institutions, institutional change and economic performance / D. North. — Cambridge: Cambridge University Press. — 1990. — 180 p.

11. Валовий внутрішній продукт України [Електронний ресурс] // Фінансовий портал Мінфіну України. — 2015. — Режим доступу: http://index.minfin.com.ua/index/gdp/

12. Індекс інфляції в Україні [Електронний ресурс] // Фінансовий портал Мінфіну України. — 2015. — Режим доступу: http://index.minfin.com.ua/index/infl/

13. International Property Rights Index Ukraine. Property Rights Alliance [Electronic resource]. — Access mode: http://internationalpropertyrightsindex.org/country?c=UKRAINE

14. Freedom in Ukraine. Feedom House, 2015 [Electronic resource]. — Access mode: https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2015/ukraine

15. Free in the world. The Fraser Institute, 2015 [Electronic resource]. — Access mode: http://www.freetheworld.com/countrydata.php?country=C132&x=54&y=15-

16. Doing business [Electronic resource]. — Access mode: http://russian.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/ukraine

17. Підхомний О.М. Класифікація чинників фінансової безпеки України: теоретичний і практичний аспекти / О.М. Підхомний // Бізнес-інформ. — 2015. — № 1. — С. 284—290.

References:

1. Baranovskiy, O. I. (1999), Finansova bezpeka [Financial safety], Fenix, Kyiv, Ukraine.

2. Yermoshenko, M. M. (2001), Finansova bezpeka: nacionalni interesy, realni zagrozy, strategiya zabezpechennya [Financial safety of state: national interests, the real threat, strategy software], KNTEU, Kyiv, Ukraine.

3. Polani, K. (2002), Velykaya transformacyya: polytycheskye y ekonomycheskye ystoky nashego vremeny [The great transformation: political and economic origins of our time], Alteja, SPb, Russia.

4. Ministerstvo ekonomichnogo rozvytku i torhivli Ukrayiny (2013), "Methodical recommendations for calculating of economic safety of Ukraine", Retrieved from http://cct.com.ua

5. Shlemko, V. T. Binko, I. F. (Eds) (1997), Ekonomichna bezpeka Ukrayiny: sutnist i napryamky zabezpechennya [Economic safety of Ukraine: essence and direction of software], NISD, Kyiv, Ukraine.

6. Ivashko, O. (2015), "Financial safety of Ukraine in conditions of economic crisis", Ekonomichnyy chasopys Skhidnoyevropeys'koho natsional'noho universytetu imeni Lesi Ukrayinky vol. 2, pp. 61—65.

7. Kulpinskyj, S. (2000), "The role of financial security of Ukraine in deepening integration relations with European countries", Finansova konsultaciya, vol. 5, pp. 34—38.

8. Truncevskyj, Yu. V. (2007), "Financial safety: the concept and types of financial crime", Vestnik Fynansovoj akademii, vol. 2, pp. 11—22.

9. Kovalenko, Yu. M. (2011), "The essence of the institutional environment of the financial sector" Ekonomichnyj visnyk Donbasu, vol. 1 (23), pp. 92—97.

10. North, D. (1990), "Institutions, institutional change and economic performance", Cambridge: Cambridge University Press.

11. Financial portal of Ministry of Finance (2015), "The gross domestic product Ukraine", available at: http://index.minfin.com.ua/index/gdp/ (Accessed 10 July 2016).

12. Financial portal of Ministry of Finance (2015), "Index of inflation in Ukraine", available at: http://index.minfin.com.ua/index/infl/ (Accessed 10 July 2016).

13. Property Rights Alliance (2016), International Property Rights Index Ukraine, available at: http://internationalpropertyrightsindex.org/country?c=-UKRAINE (Accessed 10 July 2016).

14. Feedom House (2015), "Freedom in Ukraine", available at: https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2015/ukraine (Accessed 10 July 2016).

15. The Fraser Institute (2015), "Free in the world", available at: http://www.freetheworld.com/countrydata.-php?country=C132&x=54&y=15- (Accessed 10 July 2016).

16. Doing business (2015), "Doing business in Ukraine", available at: http://russian.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/ukraine (Accessed 10 July 2016).

17. Pidhomnyj, O. M. (2015), "Classification of financial safety factors in Ukraine: theoretical and practical aspects", Biznes-inform, vol. 1, pp. 284—290.

Стаття надійшла до редакції 15.07.2016 р.

УДК 336.24.07

А. О. Костенко,
Державна фіскальна служба України

МИТНИЙ ПОСТАУДИТ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

A. Kostenko,
State Fiscal Service of Ukraine

POST CLEARANCE AUDIT IN UKRAINE: CURRENT CONDITION AND WAYS FOR IMPROVEMENT

У статті проаналізовано стандарти країн ЄС, що визначають порядок організації та проведення митного постаудиту, а також нормативно-правове забезпечення митного постаудиту та системи аналізу та управління ризиками в Україні, здійснено порівняльний аналіз законодавства ЄС і України у сфері митного постаудиту.

Розроблено пропозиції щодо вдосконалення механізму проведення митного контролю, що здійснюється після митного оформлення, впровадження системи відбору підприємств для здійснення перевірок у рамках митного постаудиту з урахуванням відомостей системи аналізу та управління ризиками.

The article analyzes the EU standards, governing the order of organization and conducting of post clearance audit, as well ukrainian legalislation and system of risk analysis and management, the comparative assessment of EU and Ukraine legal instruments concerning post clearance audit.

It has been developed the suggestions for improving the mechanism of customs control after customs clearance, the introduction of selecting enterprises for inspections during post clearance audit with considering of information of system risk analysis and management.

Ключові слова: митний постаудит, митний контроль, система аналізу та управління ризиками, документальна перевірка, досвід країн ЄС.

Key words: post clearance audit, customs control, system of risk analysis and management, verification of documents, EU experience.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасна стратегія розвитку нашої країни встановлює перед Державною фіскальною службою України (далі — ДФС) завдання стрімкого підвищення якості митного контролю, що полягає в його адаптації до кращих світових практик, європейських норм та стандартів.

У свою чергу значне зростання світової торгівлі призвело до підвищення кількості митних оформлень до такого рівня, який унеможливлює використання звичайних методів митного контролю. Як зазначається в передмові Рамкових стандартів безпеки та полегшення всесвітньої торгівлі Всесвітньої митної організації, ог-

ляд кожної партії вантажів просто паралізував би світову торгівлю. У зв'язку з цим на сьогодні у світі використовуються сучасні методи митного контролю, які грунтуються на використанні автоматизованої системи управління ризиками.

У зв'язку з необхідністю підвищення якості існуючих інструментів митного постаудиту та створення нових, актуалізується проблематика формування комплексу науково-теоретичних і практичних пропозицій, реалізація яких у перспективі дозволить забезпечити ефективний системи митного постаудиту України.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання вдосконалення митного контролю, проблеми митного постаудиту як форми митного контролю досліджували такі науковці та практики: О.М. Вакульчик, І.Г. Бережнюк, Л.М. Пісьмаченко, П.В. Пашко, Т.В. Корнєва, Н.В. Ширкунова, Т.С. Єдинак, О.О. Книшек та інші. Однак у зв'язку з динамічним розвитком сучасного економічного простору, багато як теоретичних, так і суто практичних аспектів цієї проблеми залишаються недостатньо вивченими.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є оцінка сучасної вітчизняної практики проведення митного контролю, що здійснюється після митного оформлення з визначенням, на основі аналізу світового досвіду в цій предметній сфері, перспектив розвитку системи митного постаудиту в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Напрям митного постаудиту на рівні Європейського союзу регламентується загальними нормативними актами, які визначають стандарти його проведення. До основних нормативних документів належать: Митний кодекс ЄС 1992 р.; модернізований Митний кодекс ЄС 2008 р.; Митний кодекс ЄС 2013 р.; Посібник з митного постаудиту ВМО (WCO — Guidelines for Post-clearance Audit, 2012); Посібник з митного аудиту ЄС (EU — Customs Audit Guide, 2007); технічні примітки ВМО до митного постаудиту (UNCTAD Technical Note 5 Post-clearance audit, 2008); Митні стандарти ЄС (Customs Blueprints); інші нормативні акти ЄС [1, с. 1]. Крім того, більш детально особливості роботи митного постаудиту визначаються у інструкціях, посібниках, кодексах та інших документах національного законодавства країн-учасниць ЄС.

Основним міжнародним документом у сфері організації та проведення митного контролю є Міжнародна конвенція про спрощення і гармонізацію митних процедур (далі — Конвенція), розроблена в рамках Всесвітньої митної організації [2]. У Конвенції вперше згадується про систему аналізу ризиків та зазначається, що вона відноситься до сучасних методів роботи, завдяки затвердженню яких може бути досягнуте спрощення і гармонізація митних правил і процедур, що робитиме свій внесок у розвиток міжнародної торгівлі.

Також у Концепції визначено такі особливості здійснення митного контролю є [2]:

— митний контроль обмежується мінімумом, необхідним для забезпечення дотримання митного законодавства з використанням інструментів системи управління митними ризиками;

— для визначення осіб, товарів або транспортних засобів, що підлягають перевірці на основі засобів оцінки імовірності недотримання діючого законодавства, застосовується метод аналізу ризиків;

— система митного контролю містить у собі контроль на основі методів аудиту;

— з іншими митними службами здійснюється співробітництво та укладення угод про взаємну допомогу з метою вдосконалення митного контролю;

— з учасниками зовнішньої торгівлі на основі укладених меморандумів про взаєморозуміння з метою вдосконалення митного контролю здійснюється співробітництво;

— використовуються сучасні інформаційні технології та засоби електронних комунікацій для вдосконалення митного контролю із застосуванням відповідних міжнародних стандартів.

Україна приєдналася до Конвенції у 2006 році (Закон України "Про приєднання України до Міжнародної Конвенції про спрощення і гармонізацію митних процедур у зміненій редакції згідно з Додатком 1 до Протоколу про внесення змін до Міжнародної Конвенції "Про спрощення і гармонізацію митних процедур" від 05.10.2006 р. № 227-V). Українське законодавство було приведене у відповідність з положеннями цього документа у 2012 році.

Порядок здійснення митного контролю висвітлюється у Розділі 6 Загального додатку Конвенції. Нова редакція Конвенції була розроблена та прийнята з метою гармонізації та спрощення митних процедур, сприяння розвитку міжнародної торгівлі, що передбачає проведення митними органами під час оформлення лише часткового контролю, обсяг якого визначається митними органами та залежить від достовірності інформації, що надається суб'єктом зовнішньоекономічної діяльності.

Єдиним ефективним способом для отримання надійної гарантії дотримання законодавства при здійсненні мінімального митного контролю під час оформлення є проведення якісних перевірок в рамках митного постаудиту. Враховуючи це, Конвенція передбачає, що одним з напрямів, в якому мають рухатися митні органи у сучасних умовах, є перехід на форми митного контролю, які здійснюються після митного оформлення (митний постаудит) та грунтуються на системі управління ризиками. Слід відмітити, що кількість застосування методів митного контролю для забезпечення дотримання законів та митних правил повинна визначатись пропорційно до попередньо визначеного ступеня ризику.

На сьогодні в Україні питання перенесення заходів митного контролю з моменту оформлення на постаудит потребує дослідження з подальшим впровадженням змін до чинного законодавства. Так, відповідно до Конвенції, постаудит є формою митного контролю, який здійснюють митні органи для перевірки правильності та достовірності даних, зазначених у митних деклараціях, через вивчення бухгалтерських документів, рахунків, систем управління бізнесом після завершення митного оформлення [2].

Всесвітня митна організація визначає митний постаудит як процес, що дозволяє працівникам митних органів проводити контроль за достовірністю даних митних декларацій шляхом перевірки книг, записів, бізнес-систем, комерційних даних фізичних осіб/фірм, задіяних у міжнародній торгівлі.

У відповідності до Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, що була ратифікована Законом України від 16.09.2014 №1678-VII сторонами було погоджено, що положення і процедури мають бути "пропорційними, прозорими, передбачуваними, недискримінаційними, об'єктивними й мають застосовуватися уніфіковано та ефективно, а також, забезпечити застосування сучасних митних методів зокрема оцінки ризиків, постаудитного контролю та методів аудиту компаній для спрощення та сприяння ввезенню та випуску товарів..." [3].

Рис. 1. Види та організаційні засади перевірок дотримання законодавства України з питань державної митної справи

Також Україною було підписано Протокол про вступ України до Світової організації торгівлі, що ратифікований Законом України від 10 квітня 2008 року № 250-VI. Згодом, 27 листопада 2014 року Генеральна рада Світової організації торгівлі офіційно прийняла Протокол про доповнення Угоди про заснування СОТ "Угодою про спрощення процедур торгівлі" (далі — Угода). Україна ратифікувала Угоду Законом України від 04.11.2015 №745-VII, вона є чинною з 06.12.2015.

Відповідно до норм підпункту 3.1 пункту 3 статті 10 Угоди "Використання міжнародних стандартів", членам рекомендується використовувати відповідні міжнародні стандарти або їхні частини як основу для своїх формальностей та процедур, пов'язаних із імпортом, експортом або транзитом, за винятком випадків, коли Угодою передбачено інше.

Також згідно з нормами підпункту 5.2 статті 7 Додатку до Угоди, кожен член обирає особу або вантаж для аудиту після митного оформлення з урахуванням ризикоорієнтованого підходу, що може включати відповідні критерії вибірковості [4].

Основні принципи і стандарти Європейського Союзу в галузі митної справи зосереджено в Митних прототипах (Customs Blueprints) — комплексі заходів практичного характеру, розроблених європейськими митними експертами. Це своєрідні стандарти, у порівнянні з якими можна оцінювати недоліки функціонування митних органів, а також вносити відповідні зміни до стратегії їх діяльності. Одним із 22 напрямів Митних прототипів є митний постаудит, який передбачає сприяння розвиткові міжнародної торгівлі шляхом встановлення балансу між спрощенням торговельних процедур, з одного боку, і забезпечення ефективного митного контролю та безпеки — з іншого [5].

У свою чергу, відповідно до Митного кодексу (далі — Кодекс) митний контроль в Україні визначається як сукупність заходів, що здійснюються з метою забезпечення додержання норм Кодексу, законів та інших нормативно-правових актів з питань державної митної справи, міжнародних договорів України, укладених у встановленому законом порядку. Кодекс передбачає вісім форм митного контролю, однією з яких є проведення документальних перевірок дотримання вимог законодавства України з питань державної митної справи, у тому числі своєчасності, достовірності, повноти нарахування та сплати митних платежів. Виконання цієї форми митного контролю покладено на підрозділи митного аудиту ДФС. Види таких перевірок та організаційні засади їх проведення в Україні зазначені на рисунку 1 [6, с. 157].

Авторське поняття митного контролю було визначено Корнєвою Т.В. як вид державного контролю, система (комплекс) здійснюваних митними органами заходів і дій, спрямованих на забезпечення державними органами, підприємствами та їх службовими особами, а також громадянами (у т.ч. іноземними) встановленого національним законодавством порядку переміщення через митний кордон України товарів, предметів і транспортних засобів [7, с. 4]. Однак це визначення не враховує виду митного, що здійснюється після митного оформлення.

Слід звернути особливу увагу на те, що визначення термінів "митний аудит" або "митний постаудит" у Кодексі відсутні, що унеможливлює здійснення остаточних висновків щодо відповідності та повноти існуючого законодавства та порядку роботи фіскальних органів нормам європейського права. Зазначене питання потребує подальшої розробки законодавчої бази у сфері митних перевірок, що здійснюються після митного оформлення.

За визначенням Пашка П.В. митний аудиторський контроль є методом контролю за діяльністю економічних операторів шляхом перевірки їх рахунків, правильності обліку і систем, які фіксують та зберігають митну інформацію. Стан здійснення митного аудиторського контролю (у тому числі як складової системи управління ризиками), на думку науковця, є одним із показників рівня забезпечення митної безпеки держави [8, с. 94].

У свою чергу, Пісьмаченко Л.М. було запропоновано виокремити в системі державного фінансового контролю новий напрям — "митно-податковий аудит" як сукупність заходів, що проводяться в межах державного фінансового контролю та спрямовані на підтвердження достовірності інформації, задекларованої суб'єктом зовнішньоекономічної діяльності, шляхом перевірки облікової документації та комерційної інформації з використанням методів аудиту. Основними ж відмінностями митно-податкового аудиту від звичайної перевірки економічної діяльності суб'єктів ЗЕД, є те, що митно-податковий аудит включає в себе аналіз бази даних митних оформлень за методом оцінки ризиків. Крім того, митно-податковий аудит здійснюється паралельно з перевіркою підрозділів митних органів, які проводили митне оформлення, що одночасно є дієвим антикорупційним заходом [9, с. 4].

Також слід підтримати і обгрунтуванням Пісьмаченко Л.М. щодо необхідності функціонування підрозділів митно-податкового аудиту, що передбачає попередню оцінку інформації за профілями ризику, за якими справи суб'єктів ЗЕД сортуються за певними ознаками.

Зважаючи на необхідність переходу від суцільного контролю до вибіркового, потребує розробки система відбору підприємств для здійснення контрольно-перевірочних заходів після митного оформлення на

базі системи аналізу та управління ризиками. З метою якісного та своєчасного наповнення такої системи потребує розробки відповідний порядок організації роботи та взаємодії між підрозділами митних органів та митного аудиту, оскільки після створення Міністерства доходів і зборів України та проведення реорганізації, нормативні документи, які б регулювали такі взаємовідносини, у тому числі обмін інформацією, відсутні.

У відповідності до ст. 361 Кодексу управління ризиками є робота фіскальних органів країни з аналізу ризиків, виявлення та оцінки ризиків, розроблення та практичної реалізації заходів, спрямованих на мінімізацію ризиків, оцінки ефективності та контролю застосування цих заходів. Відповідно органи доходів і зборів застосовують систему управління ризиками для визначення товарів, транспортних засобів, документів і осіб, які підлягають митному контролю, форм митного контролю, що застосовуються до таких товарів, транспортних засобів, документів і осіб, а також обсягу митного контролю [10].

Система аналізу ризиками передбачає застосування ризикоорієнтованих підходів у процесі митного контролю з метою забезпечення максимальної його ефективності, а саме дотримання відповідного рівня безпеки держави та сприяння суб'єктам ЗЕД. Ризикоорієнтовані інструменти митного контролю передбачають поєднання оцінювання впливу сукупності ризикоформуючих факторів на усіх етапах здійснення зовнішньоекономічних операцій і послідовності взаємопов'язаних заходів їх ідентифікації, оцінювання та мінімізації їх впливу на економічну безпеку держави. В Україні на цей момент запроваджено лише використання ризикоорієнтованих інструментів митного контролю [11, с. 39—40].

Вітчизняними науковцями запропоновано ряд моделей класифікації митних ризиків. У відповідності до етапів митного контролю, виокремлюють наступні види митних ризиків [12, с. 27]:

— ризики, що виникають в пунктах пропуску через державний кордон;

— ризики, виникнення яких можливе при переміщенні товарів та транспортних засобів під митним контролем від митниці відправлення до митниці призначення;

— ризики, виникнення яких можливе при тимчасовому зберіганні товарів та транспортних засобів під митним контролем;

— ризики, виникнення яких можливе при митному оформленні;

— ризики, що виникають після митного контролю та митного оформлення.

У зазначеній класифікації не охоплено тип ризиків, які виникають після митного оформлення під час такої форми митного контролю, як "проведення документальних перевірок дотримання вимог законодавства України з питань державної митної справи...".

Для ефективного опрацювання митних ризиків в Україні використовується Автоматизована система аналізу та управління ризиками (далі — АСАУР), яка є сукупністю програмно-інформаційних комплексів, які забезпечують функціонування системи управління ризиками під час митного контролю та оформлення товарів і транспортних засобів.

Слід зазначити, що на законодавчому рівні [13] визначено, що система аналізу та управління ризиками охоплює усі форми митного контролю. Але зазначена система не передбачає виокремлення специфічних ризиків для відбору потенційних об'єктів перевірок у рамках митного постаудиту, а результати таких перевірок не впроваджуються до цієї системи у вигляді нових ризиків. Тому потребує опрацювання питання внесення змін до Кодексу в частині використання результатів митного постаудиту при застосуванні системи управління ризиками. Слід звернути увагу, що ризики для митного постаудиту повинні включати інформацію про діяльність підприємства за довгостроковий період, у тому числі з моменту перетину товаром кордону до дати здійснення аналізу. Також для підвищення якості відбору необхідно враховувати податкові ризики та відомості, що містяться у податкових базах даних ДФС. Крім того, в рамках АСАУР потребує розробки групування ризиків за формами здійснення митного контролю.

Також у наукових дослідженнях в даній предметній сфері наголошується на необхідності впровадження системи багатоетапного аналізу та управління ризиковими ситуаціями [8, с. 94]. Така система може бути використана для створення ефективної глобальної автоматизованої системи управління ризиками, що охоплювала б усі форми митного контролю та забезпечувала якісну взаємодію між діяльністю підрозділів, що здійснюють різні форми контролю. Відповідно етапами такої системи є:

— збір і аналіз попередньої інформації про зовнішньоекономічні операції, суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, що їх здійснюють, та суб'єктів-посередників;

— переміщення товарів через митний кордон України на підставі результатів оброблення попередньої інформації з урахуванням визначення товарів і транспортних засобів, що підлягають обов'язковій перевірці;

— здійснення інформаційного митного контролю, що включає оброблення даних економічних індикаторів та індикаторів безпеки (формат-логічного контролю; аналізу та оцінки ризиків на основі інформації, отриманої при декларуванні товарів; аналізу та оцінки попередньої інформації від країн імпорту; оперативної інформації про товари та суб'єктів, які подають товари до митного оформлення; контролю даних зіставлень);

— врахування інформації, отриманої в рамках системи боротьби з корупцією в митних органах (за наявності);

— аналіз інформації про товари, що вже перебувають під митним контролем на території держави;

— сповіщення фахівців митного аудиторського контролю про операції та підприємства, які характеризуються високим ступенем ризику недотримання законодавства з питань державної митної справи;

— здійснення митного аудиторського контролю, коригування критеріїв ризику та інформаційної бази системи аналізу ризиків;

— моніторинг ризикових зовнішньоекономічних операцій;

— інформування покупців і продавців про ризики при продажу і придбанні недоброякісного та контрафактного товару;

— заохочення компаній до усунення виявлених недоліків, проведення власними силами митного аудиту [8, с. 93—94].

У відповідності до ст. 346 Кодексу проведення документальних планових виїзних перевірок здійснюється фіскальними органами на підставі квартальних планів, які формуються ними самостійно, виходячи з результатів аналізу зовнішньоекономічних операцій підприємств із застосуванням системи управління ризиками. Оскільки документальні планові перевірки дотримання вимог законодавства України з питань державної митної справи не можуть проводитись окремо від документальних планових перевірок, що здійснюються підрозділами податкових органів, при формуванні квартальних планів у ДФС використовуються загалом податкові ризики. Однак зазначена система відбору потребує подальшого розвитку з відповідною автоматизацією процесів відбору об'єктів та платників для реалізації контрольних заходів.

ВИСНОВКИ

Таким чином, проведена оцінка сучасної вітчизняної практики митного контролю та функціонування системи аналізу та управління ризиками надала змогу констатувати невідповідність українського законодавства нормам міжнародного права, а тому цілий ряд питань щодо здійснення митного контролю потребує додаткового законодавчого регулювання в напрямі впровадження ризикоорієнтованих інструментів та формування ефективної системи управління ризиками із врахуванням усіх етапів та видів здійснення митного контролю.

Крім того, з огляду на зазначене, з метою забезпечення виконання угод та домовленостей України зі світовими організаціями та забезпечення якісної роботи державних організацій, яка відповідатиме світовим стандартам, перспективним напрямом розвитку вітчизняної системи фіскального адміністрування є впровадження ефективно діючих механізмів відбору потенційних об'єктів перевірок дотримання митного законодавства, що здійснюються після митного оформлення.

Література:

1. Вакульчик О.М. Використання досвіду ЄС у побудові системи законодавчого та методичного забезпечення митного постаудиту в Україні / О.М. Вакульчик, Т.С. Єдинак, О.О. Книшек // Вісник Академії митної служби України. — 2013. — № 2 (50). — С. 11—23.
2. Міжнародна конвенція про спрощення та гармонізацію митних процедур від 18.05.1973 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http:// zakon.rada.gov.ua
3. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, від 27.06.2014 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua
4. Протокол про внесення змін до Марракеської угоди про заснування Світової організації торгівлі від 27.11.2014 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http:// zakon.rada.gov.ua
5. Рамкові стандарти забезпечення безпеки і спрощення процедур міжнародної торгівлі [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ambu.org.ua/files/ram_standart.html
6. Крисовата К.В. Фінансові ризики функціонування митної системи України: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08 / Катерина Вікторівна Крисовата. — Л., 2014. — 229 с.
7. Корнєва Т.В. Митний контроль в Україні: організаційно — правові питання: автореф. дис. на здобуття канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 "теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право" / Т.В. Корнєва. — Київ, 2003. — 14 с.
8. Пашко П.В. Митний аудиторський контроль / П.В. Пашко // Вісник КНТЕУ. — 2012. — № 5. — С. 89—101.
9. Пісьмаченко Л.М. Державне управління зовнішньоторговельною діяльністю в умовах інтеграції України у світовий економічний простір: механізми регулювання та контролю: автореф. дис. на здобуття д-ра наук з державного управління: 25.00.02 "механізми державного управління" / Л.М. Пісьмаченко. — Київ, 2008. — 30 с.
10. Митний кодекс України від 13.03.2012 № 4495-VI [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http:// zakon.rada.gov.ua.
11. Розробка механізму аналізу ризиків в контексті впровадження системи попереднього інформування про переміщення товарів та транспортних засобів через митний кордон: Збірник тез II науково-практичної Інтернет-конференції (м. Хмельницький, 19 травня 2016 року). — Хмельницький: НДЦ митної справи НДІ фіскальної політики УДФСУ, 2016. — 56 с.
12. Ширкунова Н.В. Управління ризиками в митному контролі: автореф. дис. на здобуття канд. екон. наук: спец. 08.00.05 "економіка та управління народним господарством" / Н.В. Ширкунова. — Москва, 2005. — 20 с.
13. Про затвердження Порядку здійснення аналізу та оцінки ризиків, розроблення і реалізації заходів з управління ризиками для визначення форм та обсягів митного контролю [Електронний ресурс]. — Наказ Міністерства фінансів України від 31.07.2015 № 684. — Режим доступу: http:// zakon.rada.gov.ua

References:

1. Vakul'chyk, O.M. Yedynak, T.S. and Knyshek, O.O. (2013), "Using the EU experience in building systems, legal and methodological support post clearance audit in Ukraine", Visnyk Akademii mytnoi sluzhby Ukrainy, vol. 2, no. 50, pp. 11—23.
2. Customs Cooperation Council (1973), "The International Convention on the Simplification and Harmonization of Customs procedures (Kyoto Convention)", available at: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_643 (Accessed 20 June 2016).
3. Verkhovna Rada of Ukraine (2014), "Association agreement between Ukraine, of the one part, and European Union and European Atomic Energy Community and their Member States, of the other part", available at: http:// zakon.rada.gov.ua (Accessed 20 June 2016).
4. The Verkhovna Rada of Ukraine (2015), The Law of Ukraine "On ratification of Protocol on amendments to the Marrakesh Agreement establishing the World Trade Organization", available at: http://zakon.rada.gov.ua (Accessed 20 June 2016).
5. Customs cooperation council (2005), The framework secure and facilitate global trade, available at: http:// ambu.org.ua/files/ram_standart.html (Accessed 20 June 2016).
6. Krysovata, K.V. (2014), "Financial risks functioning customs system of Ukraine", Abstract of Ph.D. dissertation, Money, finances and credit, Ternopil National Economic University, Ternopil, Ukraine.
7. Kornieva, T.V. (2003), "Customs control in Ukraine: organizational — legal issues", Ph.D. Thesis, Management theory; administrative law and process; finance law; information law, National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
8. Pashko, P.V. (2012), "Customs audit control", Visnyk KNTEU, vol. 5, pp. 89—101.
9. Pis'machenko, L.M. (2008), "State Department foreign trade in the integration of Ukraine into the world economy: mechanisms of regulation and supervision", Sc. D. Thesis, Governance arrangements, National Academy of Public Administration, Kyiv, Ukraine.
10. The Verkhovna Rada of Ukraine (2012), "Customs Code of Ukraine", available at: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4495-17 (Accessed 20 June 2016).
11. Berezhniuk, I. I. (2016), "European experience implementing security and facilitation of international trade", Rozrobka mekhanizmu analizu ryzykiv v konteksti vprovadzhennia systemy poperedn'oho informuvannia pro peremischennia tovariv ta transportnykh zasobiv cherez mytnyj kordon [Development mechanism of risk analysis in the context of the introduction of prior notification of the movement of goods and vehicles across the customs border], II naukovo-praktychna Internet-konferentsiia [II Scientific and Practical Internet Conference], Khmelnytskyi, Ukraine, pp. 38—41.
12. Shyrkunova, N.V. (2005), "Risk management in customs control", Ph.D. Thesis, Economics and Management, Russian Customs Academy, Moscow, Russia.
13. Ministry of Finance of Ukraine (2015), The order "On approval of the analysis and risk assessment, development and implementation of risk management measures to determine the form and extent of customs control", available at: http://zakon.rada.gov.ua (Accessed 20 June 2016).

Стаття надійшла до редакції 18.07.2016 р.